

DEBRECENI ANIKÓ

INTEGRÁLT IRODALOM

(magyar és világirodalom)

**Tankönyv
az általános oktatási rendszerű tanintézetek
8. osztálya számára**

*Ajánlotta Ukrajna Oktatási és Tudományos
Minisztériuma*

Львів
Видавництво „Світ”
2016

УДК 821.511.141(075.3)
ББК 83(4УГО)я7
Д 25

*Рекомендовано Міністерством освіти і науки України
(наказ МОН України від 10.05.2016 р. № 491)*

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Експерти, які здійснили експертизу даного підручника під час проведення конкурсного відбору проектів підручників для учнів 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів і зробили висновок про доцільність надання підручнику грифа “Рекомендовано Міністерством освіти і науки України”:

Браун Є.Л., методист Закарпатського інституту післядипломної педагогічної освіти;

Катона-Миронова Б.В., вчитель угорської мови та літератури Великодобронської ЗОШ І-ІІІ ст. Ужгородського району

Д25 **Дебрецені О.** Інтегрований курс „Література” (угорська та зарубіжна) : підруч. для 8 кл. загальноосвіт. навч. закл. з навч. угорською мовою / О. О. Дебрецені. – Львів : Світ, 2016. – 272 с. : іл.

ISBN 978-966-914-000-5

Навчальний зміст підручника створено на історико-літературній основі, угорська та зарубіжна літератури представлені певними блоками. Подаються основні відомості з біографії та творчого шляху письменників, літературно-критичний матеріал з використанням результатів найновіших наукових досліджень. Запитання й завдання спрямовані на розвиток в учнів умінь сприймати літературний твір як явище мистецтва, на формування у них умінь аналізувати та інтерпретувати художні твори, висловлювати власні думки про прочитане, орієнтуватися у різноманітній художній літературі.

УДК 821.511.141(075.3)
ББК 83(4УГО)я7

ISBN 978-966-914-000-5

© Дебрецені О. О., 2016
© Видавництво „Світ“,
оригінал-макет, 2016

BEVEZETŐ

Csak az a könyv fontos, melynek lapjairól az életöröm és a bölcsesség hangja elér a szívig. Ha oda elér, feljut az égig – az ilyennek nincs szüksége olvasóra, az olvasónak van szüksége rá.

Végh Alpár Sándor

KEDVES NYOLCADIKOSOK!

Igaz szeretettel köszöntelek az új tanévben!

Olyan tankönyvet nyújtok át nektek, amely a már megismert, megkedvelt hetedikesre épít. A tartalomjegyzék címei elárulják számotokra, hogy annak a kornak az irodalmáról, művészetéről fogtok tanulni, mely a polgári demokratikus forradalmaknak és a modern nemzetállamok kialakulásának a kora. Ez a XIX. század. A századra leginkább jellemző társadalmi mozgalom a liberalizmus és a nacionalizmus, a leginkább meghatározó szellemi és művészeti irányzat pedig a romantika és a realizmus volt. Ez az irodalom nagy százada, a leghíresebb nemzeti írók kora. A XIX. volt az utolsó évszázad, amelyben még korstílusok uralkodtak. Magyarországon a XIX. század első fele a reformkor és a szabadságharc időszaka, míg a későbbi évtizedeket a kiegyezés és az azt követő robbanásszerű gazdasági és társadalmi fejlődés fémjelzte. A század eszméi és küzdelmei közepette születik meg a mai magyar nemzet.

A tankönyvben az irodalom (és egyéb művészetek) fejlődésének fő vonalát követhetitek nyomon. A magyar és világirodalom jeles alakjainak és jelentős alkotásainak megismerésével és sok hasznos irodalomelméleti fogalom elsajátításával értő, érző olvasóvá válhattok.

Megismerhetitek a régiek életmódját, erkölcsi szokásait, viselkedését, akár az öltözködésüket is. Érzékelhetitek, hogy az örök emberi érzelmek és tulajdonságok – szeretet, szerelem, barátság vagy küzdés – hogyan jelennek meg az írók, költők műveiben.

Minden témakörhöz kérdéseket és feladatokat mellékeltem, amelyek a tananyag elsajátításában a segítségetekre lesznek. Néhány fontos tudnivaló a szemelvényekről. Mennyiségük néha túl soknak, néha kevésnek tűnik, de alkalmasok ezek a részletek gyakorlásra, az ismeretek elmélyítésére és a tanultak ellenőrzésére is. A sok tanulság szórakoztató, sokszor izgalmas, érdekes formát ölt a versekben, novellákban, regényekben, és épületekre szolgál.

Sikeres tanulást, élményekben gazdag olvasást kívánok!

Egy hasznos tanács a tankönyv használatával kapcsolatban. Mindig vedd figyelembe az egyezményes jeleket, melyekkel már az elmúlt években is találkoztál!

A szerző

Egyezményes jelek

Nota bene! Jegyezd meg!

Amit a műről tudnod kell!

Irodalomelméleti ismeretek

Kérdések és feladatok

Szómagyarázat

Házi feladat

A ROMANTIKA

AZ IRODALMI ROMANTIKA

Általános kép • Sok tudós úgy véli, hogy egy-egy történelmi időszak törekvéseit valami korszellem határozza meg. Ilyen a **romantika** is, mely minden művészeti ágra kiterjedő korstílus és világszemlélet. Az utolsó nagy korstílus az európai művészettörténetben.

A történeti romantika a **XVIII. század végétől**, a klasszicizmus ellenhatásaként, részben a felvilágosodás eszmeköréből merítve, részben azt tagadva jött létre s tartott körülbelül **1870-ig**. A XIX. század második felében a késő romantika és a romantikából kiinduló irányzatok voltak jelentősek.

Nota bene! A romantika a francia *roman* – regény – szóból ered. A *romantikus* szó festői tájat, regényes történeteket, majd a XVIII–XIX. század fordulóján egy új irodalmi irányt kezdett jelölni, amely a nemzeti múlthoz, a középkorhoz, a mesés Kelethez vagy a népköltészethez fordult ihletért.

Társadalmi alapja • Csalódás a polgári társadalomban. Az európai polgári társadalmak (angol, francia) nem váltották be a hozzájuk fűzött reményeket, a francia forradalom szép eszméi – *Szabadság, egyenlőség, testvériség!* – nem valósultak meg. Közben az egyházból is kiábrándultak az emberek, elvesztették a felvilágosodás optimizmusát, jellemző az illúzióvesztés, kiábrándultság, és csalódtak a XVIII. század varázsszerében, a híres *józan ész* jelszavában is.

A kor legmeghatározóbb politikai gondolatrendszere a **liberalizmus**, a szabadelvűség volt, melynek alapeszméje: az egyén érdekeit a közösség érdekei fölé helyező **individualizmus**. A liberalizmus képezte a XIX. század szabadságküzdelseinek eszmei alapját.

Korszakolása • Az első korszak a kezdetektől, **1798-tól 1815-ig**, Napóleon bukásáig tartott. A romantika először a német irodalomban jelentkezett a klasszicizmussal együtt és azzal kölcsönhatásban (a németek ezért a korszakot *klasszikának* nevezik). Ekkor lépett fel **Novalis** és az *Athenäeum* folyóirat köre. Angliában az első nemzedék: **Wordsworth** és **Coleridge** kiadták név nélkül közös kötetüket, a *Lírai balladákat*.

A második korszakban, **1815–1830** között színre lépett a második nemzedék, a költőtriász: **Byron**, **Shelley**, **Keats**, valamint **Walter Scott**, a történelmi regény atyja. Németországban **Kleist**, **E. T. A. Hoffmann**. Olaszországban a regényíró **Manzoni** és a költő **Leopardi** mutatkozott be. Az orosz romantika legjelesebb képviselői **Puskin** és **Lermontov**.

Az 1830–1850 közötti időszakban Angliában háttérbe szorult a romantika, Franciaországban viszont **Victor Hugo**, **Lamartine**, **Musset**, **Alfred de Vigny** révén delelőre jutott.

Közép- és Kelet-Európában ekkor volt a stílusirányzat fénykora, összekapcsolódva a reformmozgalmakkal és szabadságharccal. Lengyelországban **Mickiewicz**, **Slowacki**, **Krasinski** művészete jelezte az irodalomban a korstílus meglétét. Kelet-Európában a romantika révén sikerült a legtöbb nemzetnek belépnie a goethei értelemben vett világirodalomba. A XIX. század a nemzetté válás időszaka is e népeknél. A kelet-európai irodalmak e korszakának legnagyobb költői a már említetteken kívül: a cseh **Mácha**, a szlovák **Janko Král**, az ukrán **Sevcsenko**, a bolgár **Botev** és természetesen a magyar **Vörösmarty** és **Petőfi**.

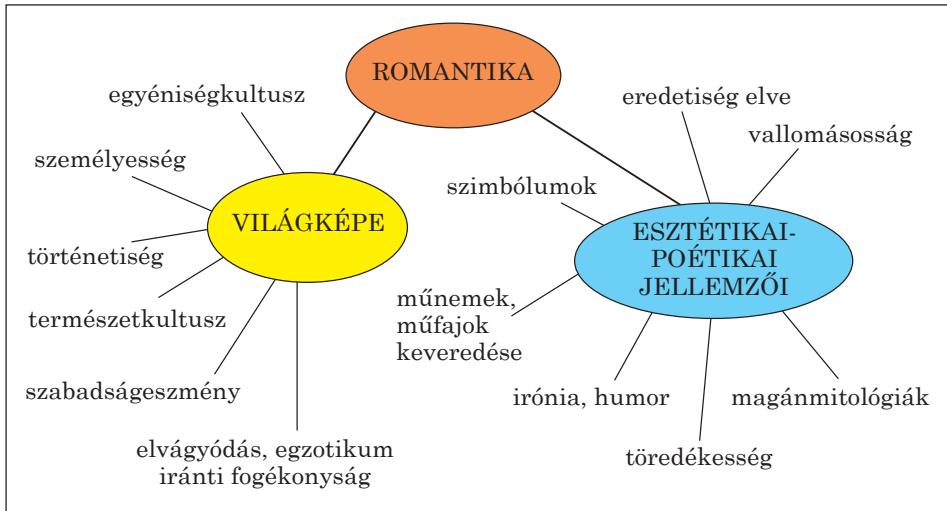
1850-től inkább csak egyes életművekben élt tovább a romantika (**Victor Hugo**, **Jókai Mór**).

A romantika művészi elvei • A romantika képviselői fellázadtak a klasszicista elvek, az antik minták szigorú követése ellen, és az írók, művészek az *egyéniesség és az érzelmek kultuszát, a művészi szabadságot, az eredetiség eszményét* hirdették. A jelen rideg valóságából a múltba, elsősorban a középkori lovagvilágba menekültek, vagy saját nemzeti múltjukat kutatták és fedezték fel. A művészek figyelmüket az *emberi személyiség* felé fordították. Az egyéni érzelmek telítve voltak *mélabúval, világfájdalommal, halálvágygal* (különösen a németeknél) vagy éppen a *fantázia szárnyalása, lelkes rajongás, mámorosság* jellemezte (franciáknál). Közös az *elvágyódás* a jelenből. Ez a vágy nyilvánult meg a múlt felé fordulásban, az egzotikum iránti vonzódásban, vagy a fantázia és az álom világába való menekülésben.

A romantika műnemei és műfajai • Az eddig szigorúan elkülönülő műnemek és műfajok helyét – a művészi szabadság érvényesüléseképpen – kevert műfajok, műfajötvözetek vették át: *drámai költemény, prózavers, elégico-óda, ballada*. Uralkodó műnem a **líra** lett, de minden műnemre kiterjedt a *lirizálódás*.

Az epikus és drámai művek cselekménye gazdag váratlan fordulatokban, meglepő eseményekben, különleges helyszínekben és szereplőkben. A jellemábrázolásra a szélsőséges ellentétek jellemzőek, a romantikus regények szereplői vagy nagyon jók, vagy nagyon rosszak: keverednek az esztétikai minőségek – a rút és a fennkölt, a fenséges és a nevetséges, a szép és a csúnya, az öröm és a bánat, a szabadság és a végzet. A romantikus regény számos változata születik meg: a *történelmi*, a *kísértet*-, a *rém*-, a *fantasztikus*, a *detektív*-, a *meseregény*, valamint a *verses regény*. A dráma nem játszik olyan jelentős szerepet, mint a klasszicizmusban.

A romantikában a művész és a társadalom kapcsolata is szélsőséges változatokat eredményez. Megjelenik a *vátesz*, a jövőbe látó, isteni útmutatást követő népvészér is, de a magányba húzódó, a világtól elvonult alkotó is. A romantika egyik előfutára **William Blake**, profetikus, látomásos költői világot teremtett már a XVIII. században.

ROMANTIKA A TÁRSMŰVÉSZETEKBEN

Festészet • A romantika először a festészetben jelent meg (pl.: **Francisco Goya, Eugène Delacroix, William Turner, Caspar David Friedrich**). A festők ebben a korban az egyéni alkotói kifejezőmódot, a természet és az érzelmek változékonyságát, az események véletlenszerűségét hangsúlyozták. A romantikusok azért menekültek a múltba, mert elégedetlenek voltak a korral, amiben éltek, és amelyet megvetettek, ezért a középkor emlékébe, az egzotikumba, az álomba húzódtak. Emberábrázolásukban a barokk kifejezőmódokhoz közelítettek: újra megjelent az átlós elrendezés, a színesség, és a világos-sötét kontraszt.

Franciaországban a klasszicista és a romantikus művészeti felfogás harca 1818-ban ez utóbbi javára dőlt el, amikor **Théodore Géricault** (e.: teodór zsériko) francia festő kiállította *A Medúza tutaja* című művét. Ezt a képét itáliai útját követően festette, a *Medúza* nevű fregatt pusztulásáról szóló cikk készítette erre. A hajótörést 400 emberből 15 élte túl, két hetet töltve a hajón. Az egymással összefonódó testek egy gúlává állnak össze, melynek csúcsánál a még reménykedők helyezkednek el. A halál közelségét sokféle arckifejezés tükrözi: örület, kétségbeesés, reménytelenség.

Théodore Géricault:
A Medúza tutajja, 1819

Eugène Delacroix: *A Szabadság gényusa diadalra vezeti a népet*, 1831

A francia és az európai romantika legnagyobb alakja **Eugène Delacroix**, aki a klasszicista festészet szürkésege ellen harcolt. Képeire az erős tónusok, színes árnyékok jellemzők. *A Szabadság gényusa diadalra vezeti a népet* című képéhez az 1830. évi forradalmat vette alapul. Az egymást keresztező átlók, az élénk mozdulatok, a halál és a rombolás jelenetei, de közben a hősi ellenállás ábrázolása, ezek a kép és a romantikus művészet jellemzői.

John Constable: *Szénásszekér*, 1821

William Turner: *Eső, gőz, sebesség*, 1848

Angliában a XIX. század első felében alkotott **John Constable**, aki az atmoszférára helyezte a hangsúlyt: fényben úszó táj, felhők az égen, szél, időjárási körülmények, és **William Turner**, aki akvarelleket festett, s ez a technika lehetővé tette számára a színes fények kifejezését.

Magyarországon a romantika festészetének a századelőn kevés példája volt, de ahogy az építészetben fellelhetők voltak a romantika jegyei, a képzőművészetben is megjelentek. E kor festői közül **Kisfaludy Károlyt**, **Than Mórt**, **Lotz Károlyt**, **Györgyi Giergl Alajost** érdemes megemlíteni.

Kisfaludy Károly tájképeinek, például a *Tengeri vész* című alkotásának kedvelt motívuma a vihar, a természeti elemek tombolása: a művésznek módja nyílt a sötét és világos, a mozgalmas és nyugodalmas ellentétpárjainak drámai összecsapását érzékeltetni.

Bár Kisfaludy rövid ideig a bécsi akadémián is tanult, sőt Itáliában is működött, intenzív irodalmi tevékenysége miatt nem szánt nagyobb figyelmet festői eszközei alaposabb kiművelésére.

Than Mór többretnű művészete nagy jelentőségű a XIX. századi magyar festészet történetében. Életképeivel s történeti festményeivel a magyar romantikus festészet kiváló mestere. Mint freskófestő, a magyar falfestészet kimagasló, úttörő művésze. Klasszicizáló modorban, nagy tudással, kitűnő technikai felkészültséggel, monumentális felfogással, határozott formákkal, áttekinthető, világos módon érzékeltette az egyes eseményeket.

A történelmi tárgyú képek, a magyarság életének a kereszténység felvételétől a kiegyezés korszakáig jellemző eseményeinek felidézése. Than megfestette a magyarok ősi királya, Attila lakomáját is. A hun-magyar azonosság, Attila dicsőségének a messze Árpád-korba visszanyúló hagyománya az uralkodó renddel való szembenállás kifejeződése volt.

Kisfaludy Károly: *Tengeri vész*, 1820

Than Mór: *Attila lakomája*, 1870

Lotz Károly: *Vágtató betyár*, 60-as évek

Lotz Károly: *Alkonyat*, 1870

Az ifjú **Lotz Károly** festői indulása a népeletképhez fűződik: bujdosó, vágatató betyárok nyomába szegődik, alföldi alkonyok idején a szelíd furulyaszó, a pásztorok, halászok élete érdekli..

Györgyi Giergl Alajos nem tudta tehetségét igazán kibontakoztatni. A korizlésnek megfelelően választott életképtárgyakat, de nem aratott velük számottevő sikert, noha humor és irónia is megszólal bennük. Itáliai tanulmányútja után főleg arcképfestészete mélyült el. Ennek egyik méltó példája az *Erkel Ferenc* portré. Erkel a magyar opera megteremtője volt. A festményen első operájának, az 1840-ben bemutatott *Bátori Máriának* és egyik főművének, a *Hunyadi Lászlónak* kottái láthatók.

Györgyi Giergl Alajos: *Vigasztalás*, 1852

Györgyi Giergl Alajos: *Erkel Ferenc*, 1855

Az 1848–49-es szabadságharc dicsőséges, majd fájdalmas időszaka aránylag ritkán jelent meg festőink életképein. De Györgyi Giergl Alajos *Vigasztalás* című alkotása ehhez a témához kapcsolódik. A képen a csatába indult kedveséért bánkódó fiatal leányt honvéd egyenruhába öltözött idős markotányos nő gyámolítja.

A magyar romantika festészetének századelői képviselője, akit a romantikához elsősorban témaválasztása fűzte – **Zichy Mihály**. Fő művei nem is nagyszabású festményei, hanem rajzai, bravúros illusztrációi. **Zichy** később főképp Oroszországban és Párizsban dolgozott. Bár több ízben szerepeltek művei hazai tárlatokon, itthon mégis elszigetelt maradt, a magyar romantikának nem is ő, hanem a történelmi festők, **Madarász Viktor**, és mindenekelőtt **Székely Bertalan** voltak a csillagai.

Noha a magyar romantikus festészet egyes képviselői Párizsban jártak, mégis a francia romantika legnagyobb mesterei alig hatottak

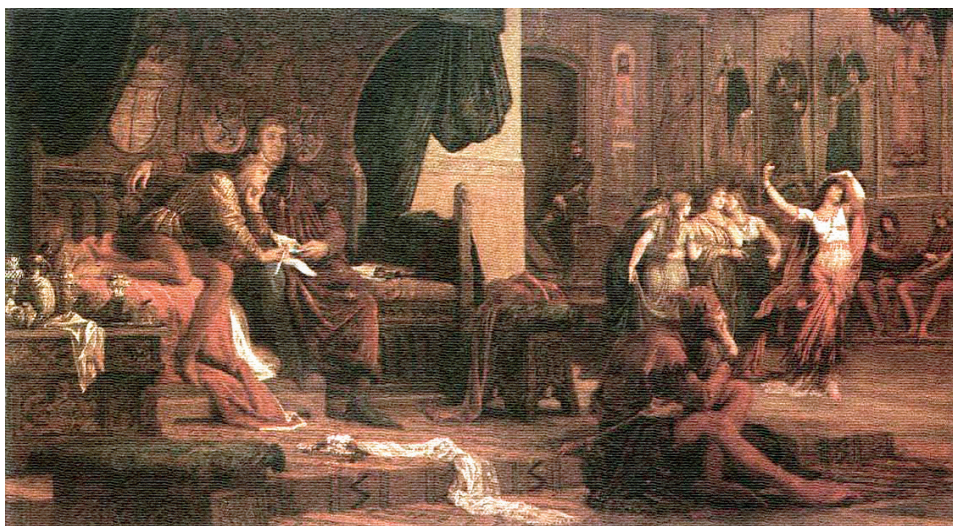
Madarász Viktor: *Hunyadi László siratása*, 1859

Madarász Viktor: *Zrínyi és Frangepán a bécsújhelyi börtönben*, 1864

rájuk, sokkal inkább a másod- és harmadrendű historikus-romantikus festők. A mi romantikus történelmi festőink főleg azt tűzték ki céljukul, hogy az osztrák elnyomás ellen, a nemzeti szabadságért küzdjenek. Ideáljuk a nemesi-népi Magyarország. Közérthető művészetre törekedtek, amelynek a nemzeti, 48-as mondanivaló megjelenítése volt a célja. A nemzeti tartalom kifejezése ellenére nem juthattak el olyan jellegzetesen nemzeti formához, mint Izsó Miklós, hiszen nem a népből, hanem a nemesi nemzetségből indultak ki.

Emlegetnek egykönyves írókat az irodalomban, ennek a típusnak a megfelelője **Wagner Sándor** a festészetben, aki a *Dugovics Titusz önfeláldozása* című egyetlen művével vonult be igazán a művészettörténetbe, ezen alkotáson keresztül érzékelte a magyar ifjúság nemzedéke-

Székely Bertalan: *V. László és Cillei Ulrik*, 1870

Wagner Sándor: *Dugovics Titusz önfeláldozása*, 1859

Barabás Miklós:
A Vezúv kitörése, 1835

ken át a magyarok törökellenes, hősies küzdelmét. Wagner még akadémiai évei elején, 1859-ben festette meg a festményt. Egy „közeli”, meszerűen megszerkesztett, térben zajló jelenetet látunk. A belgrádi védők kétségbeesetten próbálják visszaverni a bástyát elfoglalni akaró törökök rohamát, de a turbánt viselő, tarka öltözetű török támadók egyike, talpig vörösben már éppen feljutna a bástyára, amikor Titusz baljával megragadja, jobbával pedig a magyar zászlóra és a keresztre mutatva elszánja magát a halálra.

A XIX. századi Magyarország tehetséges, tanult és keresett portréfestője **Barabás Miklós**, aki nemzetünk számos jeles egyéniségét megfestette. Egy esztendeig Velencétől Nápolyig bejárta Itáliát, de

nemcsak földrajzilag, hanem művészi fejlődését tekintve is hosszú utat tett meg. A legfelkavaróbb látványban akkor volt része, amikor 1835. április elsején szemtanúja volt a Vezúv kitörésének. Az élményt feldolgozó akvarellvázlata éppúgy elvont fényhatások megragadására törekedett, mint a képi előzményeinek tekinthető művek sora.

François Rude:
Marseillaise, 1833–1836

Szobrászat • A romantika szobrászata **François Rude** és **Jean-Baptiste Carpeaux** alkotásaiban jutott kifejezésre. Rude készítette a párizsi Place de Gaulle téren álló *Diadalíven a Marseillaise* (e.: márszejez) című művet, amelyet színpadiasság, pátosz, valószínűtlen erő és szenvedély jellemez.

Jean-Baptiste Carpeaux a különöset akarja megalkotni, vérbeli romantikusként. Sok megbízást kapott, de készített pusztán spekulációból is műveket. Ilyen a *Nápolyi halász*, melynek gipszfiguráját még római tanulóévei alatt alkotta meg. A *Nápolyi halász* alakját, vallomása szerint, egy nápolyi fiúban látta meg, és alkotásával az itáliai élet egyszerűségét és élénkségét akarta visszaadni. Legkiválóbb fő műve az első párizsi operaház homlokzatát díszítő épületszobra, *A tánc allegóriája*. Jellemző a fény-árnyék ellentét szinte festői felhasználása. A romantika szobrászatából indult ki **Frédéric Auguste Bartholdi** is, a New York kikötőjében magasló monumentális *Szabadság-szobor* megalkotója.

François Rude: *Teknősbékával játszó nápolyi halászfű, 1833*

Carpeaux: *Lány kagylóval, 1863–1867*

A kor magyar szobrászatát **Ferenczy István** munkássága reprezentálja. Ferenczy a bécsi Akadémián, majd Rómában tanult. Legsikerültebbek arcképei életteli mintázásról és a jellegzetesség megragadásának képességéről tanúskodnak. Élete nagy terve egy hatalmas *Hunyadi Mátyás emlékmű* volt, amely azonban vázlatokon túl alig jutott. A 30-as években portrészobrokat, síremlékeket, oltár-műveket, kisebb emlékműveket készített. Az újjáéledő magyar szobrászat jelképes elindítójának tekinthetjük Ferenczy István *Pásztorlányka*, vagy ahogyan ő nevezte *A szép mesterségek kezdete* című szobrát.

A magyar szobrászművészet újjáébredése idején, a XIX. század negyvenes éveinek elején tűnt fel Bécsben **Alexy Károly** jeles szobrász. A bécsi akadémián tanult. 1841-től kisbronzokat készített (*Faust és Margaréta, Egmond és Klára* stb.). 1844-ben kezdte el híres hadvezér sorozatát. 1845-ben a pesti Hermina-kápolna szobrászati munkálatai-

Ferenczy István: a Pásztorlányka (1822) és a Kölcsy-szobor (1846)

ban vett részt. 1846-ban több művét állította ki (*Mátyás király, Mária Terézia, Krisztus az Olajfák hegyén*). 1848-ban *Batthyány Lajos* mellszobrát mintázta meg. Az 1848–49-es szabadságharcban való részvételéért hosszabb várfogságra ítélték. Kiszabadulása után Londonba emigrált, ahol újból elkészítette *Batthyány*, valamint *Kossuth* mellszobrát.

Legismertebb munkája a Vigadó homlokzatát díszítet a *Táncolók* reliefje, továbbá *Mátyás király* kis bronzszobra, *Széchenyi* mellszobra. Stílusa a klasszicizmus és romantika közti átmenetet képviseli. A *Mátyás*-bronzfigura a reneszánsz uralkodót, a tudományok és a művészetek mecénását ábrázolja. Fejét – korona helyett – a győztes hadvezér babérkoszorúja övezi. Kezét oszlopszerű kis építményen nyugtatja, melynek mindhárom oldalát allegorikus alakok díszítik: Historia, Minerva és Fortuna Mátyás életművét és személyét dicsőítik.

Nemzeti szobrászatunk legnagyobb alakja, **Izsó Miklós** kezdetben Ferenczy kőfaragója volt. Szegény sorból származott, gyerekként a szabadságharcban is részt vett. A müncheni Akadémián tanult, majd hazatérve megalkotta a magyarság szimbolikus figuráját, a *Búsuló juhász* című szobrát. Az alkotás az 1848-as szabadságharcot gyászoló

magyar nemzetet jelképezi. A figura testtartása az antik művészet síremlékeinek pózára emlékeztet, hiszen a szobrász ekkor még a klasszicizmus hatása alatt állt.

Izsó Miklós művészete kiteljesedését a *Táncoló parasztok* sorozatában érte el. Darabjait az 1860-as és 1870-es években készítette terrakottából. A kis méret (26–30 cm) ellenére nagyon kifejező mozdulatok és részletgazdag mintázás jellemzi figuráit. Érzelmekben gazdag alakjai a magyar nép szabadságvágyának romantikus kifejezői.

Izsó Miklós legnagyobb érdeme, hogy a magyar szobrászatot európai szintre emelte. A magyar romantikus szobrászatban Izsó Miklós pásztor- és parasztfigurái az első és sikeres példák a magyar nép-

Izsó Miklós:
Búsuló juhász, 1862

Izsó Miklós: *Táncoló parasztok*, 1870 körül

élet, a népi életkép szobrászi megjelenítésére, amikor is a romantika eszmeisége jegyében a nemzeti mondanivaló különös hangsúlyt kapott.

A kiegyezés (1867) utáni korszak egyik legjelentősebb magyar szobrászművésze **Fadrusz János**. A bécsi Akadémiára felnőtt korában került. Már előtte is foglalkozott festészettel és díszítőszobrászattal. Fő műve a kolozsvári *Mátyás király emlékmű*, a nemzeti függetlenség eszméjét hirdeti. A monumentális szoborcsoport főalakjának mintázása lendületes. A ló testtartása erőt, Mátyás alakja pedig méltóságot sugá-

roz. Az emlékmű a Millennium egyik legszebb történelmi tárgyú plasztikája.

Zene • A romantika legnagyobb teljesítményét a zenében érte el, mert az érzelmek leghívebb kifejezésére ez a művészeti ág a legalkalmasabb, ezért vált a zene a művészetek közül a legfontosabbá.

A **zenei romantika** (1835–1910) az irodalmi és a képzőművészeti után 15 évvel később indult, időben azonban túlélte és jelentőségében is túlszárnyalta azokat. Ezért is nevezik a **XIX. századot a zene századának**. Az új generáció jellemző vonása a sokoldalú műveltség (pl.: Liszt Ferenc előadóművész, zeneszerző és pedagógus is volt). Tehát az egyházi, udvari, hivatali kötöttségektől mentes, szabad művész korlátlanul tekinthetett szét a világban, és a szélesebb értelemben vett kulturális élet aktív részese lett. A kor zenei vezéregyéniségei: **Weber, Schubert, Mahler, Strauss, Liszt, Berlioz, Verdi, Wagner, Chopin, Schumann, Paganini, Mendelssohn, Smetana, Erkel Ferenc, Brahms, Bruckner, Dvořák, Grieg, Muszorgszkij, Borogyin, Rimszkij-Korszakov, Mahler, Puccini, R. Strauss, Debussy** és még sokan mások.

Ekkor bontakozott ki új műfaji kategóriaként a **dalművészet**. A dal a költészet és a zene legteljesebb egymásra találása. Ebben a műfajban jutott leginkább kifejezésre a kor én hangja. A műfaj első és legnagyobb mestere Franz Schubert, folytatói Schumann, Mendelssohn, Brahms. A megzenésített versek nagyrészt a korabeli költők munkái: Goethe, Schiller, Heine. A **dalciklus** összefüggő versek sorozatára írt, több dalból álló kompozíció. Jellegzetesen romantikus, hangszeres zene a **hangszeres karakterdarab**. Elsősorban zongorára írt, rövidebb darabok összefoglaló neve. Általában egy-egy hangulatot, lelkiállapotot rögzít. A hangszeres karakterdarab legnagyobb mestere Fryderyk Chopin, de kortársai közül is sokan kedvelték e hangulatos műfajt. A **szimfonikus költemény** tartalmilag programzene, formailag pedig általában egybekomponált mű, szemben a klasszikus szimfónia több tételes rendjével. Egyik lényeges elem a romantikában az úgynevezett **programzenei** hajlam. A zeneszerző a zene eszközeit a zenén kívüli élmények tartalmával kapcsolja össze. Ezek lehetnek: irodalmi, képzőművészeti inspirációk, de a természet jelenségei is, pl.: vihar, vízcso bogás, különféle állathangok. Az alkotó művész figyelmét a zene belső lényege helyett a program tartalma köti le, s arra törekszik, hogy e tartalmat a legkülönbélebb hanghatásokkal maradéktalanul ki is fejezze. E forradalmian új műfaj megteremtője Liszt Ferenc, aki elsősorban irodalmi ihletésű szimfonikus költeményeket írt (pl.: *Les Préludes*). A század második felében a szimfonikus költemény földrajzi vonatkozású tájfestő típusa kerül előtérbe. A XVIII. század második felétől az **opera** műfajának hatalmas sikerei kezdik háttérbe szorítani a hangszeres műfajokat, a XIX. században pedig szinte egyeduralkodó a zene területén. Az opera nagyzenekarának mérete jelentősen megváltozik a ro-

mantika idején. Kibővül újabb hangszerekkel, új hangszerelési effektusokkal gazdagítják a zenekari hangzást. A zenekarkezelés és hangszerelés XIX. századi megújítói Berlioz, Wagner és Richard Strauss.

Verdi, az operairodalom egyik legnagyobb zeneszerzője művészetével megteremtette az **olasz romantikus nagyoperát**. Ezek áradó dallamossága, szenvedélyessége, a kórusok drámai hangja, a hatalmas tömegjelenetek, a mély jellemábrázolások, cselekmény és zene tökéletes összhangja utolérhetetlenné teszik alkotásait. Neves szerzők még: Rossini, Bellini és Donizetti.

A **romantikus német opera** megalapítója Mozart (*Varázsfuvola*). Kezdeményezéseinek folytatója Carl Maria von Weber, akinek legismertebb operája, *A bűvös vadász* német szövegre íródott. E szövegválasztással akart német operát írni, szellemében, hangvételében, dallamvilágában felhasználni mindazt a kapcsolatot, mely a népzenehez és a népies zenéléshez köti.

A zene sajátos eszközeivel sürgette a nemzeti függetlenségi törekvéseket is. Magyarországon például Vörösmarty, Petőfi, Arany, Jókai irodalmi alkotásokkal, Székely Bertalan, Madarász, Munkácsy nemzeti témájú festményekkel, Liszt, Erkel a verbunkos tánczenére épülő magyaros műzenével segítették a **nemzeti romantika** kibontakozását. A XIX. századi magyar zenét, annak minden műfaját a verbunkos zenéből fogant nemzeti stílus határozza meg. A század magyar műzenéjét két műfaj jellemezte: a *népies műdal* és a *nemzeti opera*.

A XIX. század jellegzetes magyar költészete, ami azért született, hogy megteremtse nemzeti kultúránkat, városainkból kiszorítsa a német dalokat, a német szellemet. Felemás értéke abból adódik, hogy sem a népdal, sem az európai rangú műdal kategóriájába nem sorolható, mert szerzői zeneileg képzetlen műkedvelő komponisták. A **népies műdal**, más néven magyar nóta így a mulató úri társaságok zenéje maradt. Szerzői között voltak tehetséges, ösztönös muzsikuskok is. Pl.: **Egressy Béni** sikeresen zenésítette meg Vörösmarty verseit, többek között a *Szózatot*. Szentirmay Elemér dalai a kor legnépszerűbb szerzeményei voltak.

A független magyar nemzeti zenekultúra megteremtéséért folytatott harc a reformkor eszmei törekvéseinek egyike. Cél a független nemzeti kultúra és az állandó magyar színtársulat létrejötte. A **nemzeti opera** megteremtése **Erkel Ferenc** nevéhez fűződik, aki stílussá formálta a verbunkos zenét, így alkotta meg énekes és hangszeres műveit. Operáiban az olasz műfaj megtelik magyar tartalommal, és magyar verbunkos zenei elemekkel. Az 1848-as szabadságharc előtt és után a magyar történelem tragikus eseményeinek idézésével ez a zene nagy művészi hatással táplálta a nemzeti öntudatot a Habsburg hatalommal szemben.

Építészet • Az alig 15 évig tartó romantikus építészeti stílus előszertetlennel fordult a nemzeti múlt, főleg a középkor felé (romok iránti ér-

deklódés), annak külsejét és térkiképzését utánózva. Az új stílus ötvözte a román és gótikus elemeket, széles körben alkalmazta az öntöttvasat, teret kaptak a sokszorosítható elemek: a gipsz rozetták, stukkók, rácsok, oszlopok. Angliából indult el, gyakran együtt járt elhanyagolt középkori épületek „restaurálásával”. Fő forrása a régészeti kutatás, valamint a távol-keleti építészet.

Nota bene! Legfőbb jellemvonásai:

- az arányokat, a formákat kötetlenebbül kezelte – óriási téráthidalások, szerkezeti könnyedség
- új anyagok használata – az öntöttvas és az üveg
- ipari technikai eljárások bevezetése – nagyüzemi előregyártás
- új épülettípusok jelentkeztek: pályaudvarok, könyvtárak, gyárak, bankok stb.
- a gót stílus formái feléledtek
- keleti-, bizánci-, mór és román stíluselemek keveredése
- elhanyagolt középkori épületek helyreállítása, várak, kastélyok restaurálása

Az új stílus kialakításában **Anglia** volt a kezdeményező. Ott épült fel a XIX. század elején a keleties romantika egyik legjellegzetesebb alkotása, a *Brightoni királyi nyaraló*; ott bontakozott ki a romantika egyik főirányát meghatározó gótikus újjászületés, amelynek nagyhatású emléke a londoni *Parlament*; ott keletkezett az öntöttvas-építészet legjelentősebb műve, a londoni *Kristálypalota*; s ott született meg a szabad természet benyomását keltő, hangulatos ligetekkel, kis patakokkal, festői romokkal kiképzett romantikus tájkert (az angol-park).

Az angol tájkert jellegzetes példája az Északi-tenger öble melletti *Dunrobin kastély* kertje, melyet **Charles Barry** tervezett 1850-ben. Teraszok, mesterséges tavak és szökőkutak díszítik. Egy központi tenger a ház előtti terasztól kiindulva, egy dombon le, egy erkélyig fut.

Sir Charles Barry: *Dunrobin kastély és -kert*, 1850

Franciaországban az öntöttvas-szerkezetek alkalmazásának úttörő mestere **Henri Labrouste** volt. Az ő műve az első jelentős középület, amelyben az új anyag a szerkezeti rendszert meghatározó szerephez jutott.

Magyarországon az 1848–1867-ig, a kiegyezésig terjedő korszakot stílusként általában a romantika jellemezte. Az az ízlésirány, amely szabadabb és változatosabb formaelemeket és összeállításokat, több érzést és szenvedélyt igénylő képtárgyakat, a fantázia erősebb jelentkezését pártolta. Mint minden nagy stílusáramlat, a romantika sem volt sehol, nálunk sem, egységes – sem felfogásában, sem időtartamában. Az építészetben a középkorias stílusok – a gótika, a román, valamint a keleties egzotikus elemeket, a mór és iszlámból vetteket kedvelte. Ezek jelentkezése és a klasszicizmus mellett erősödő fellépése már az előző korszakban megfigyelhető volt. A negyvenes évektől kezdve a klasszicizmus érett mestereinek legtöbbje főleg ablakkeretezésként, frízek és attikák képzésénél középkorias formákat alkalmaztak.

A magyar építészek sorából két egyéniség emelkedik ki tehetségével és éles művészi arcúval, **Feszl Frigyes** és **Ybl Miklós**.

Feszl szemben állt a klasszicizmussal és olyan keleties-népies elemeket alkalmazott új, sajátosan magyar építésze kialakításában, mint aminőt fő művében, a *Vigadó*ban valósított meg. Ez az épület olyan ötvözete az átvett és eredeti elemeknek, olyan kiváló arányú és biztonságú tömegalakítás, hogy ez a maga korszakában egyedülálló lehetett. A *Vigadó* építése 1858-tól hét éven át tartott.

Párizs. A Nemzeti könyvtár olvasóterme, 1854

Feszl Frigyes: A pesti Vigadó, 1858–1865

A budapesti Dohány utcai zsinagóga

Keleties mór stílusban épült a pesti *Dohány utcai zsinagóga* (1854–59), melyet Ludwig Förster tervezett ugyan, de Feszli Frigyes fejeztet be. A templom teljes kifestése is Feszli terve szerint készült.

Ybl Miklós a XIX. század egyik legnagyobb magyar mestere, a historizmus európai jelentőségű képviselője Magyarországnak, Budapestnek, a magyar építészetnek szentelte életét.

Korai stílusát a romantika jellemezte, román elemekkel, később a neoreneszánsz vált stílusára jellemzővé. Sokat foglalkoztatott, nagy hatású művész volt, akit életében is elismertek. Számos alkotása közül a fő művének az Andrásy úton az *Operaház* (Magyar Állami Operaház) neoreneszánsz épülete számít.

Ybl Miklós: *Operaház*,
1873–1887

Ybl Miklós: A főti római
katolikus templom, 1855

Ybl műveinek listája tekintélyes: az *Országgyűlés* régi épülete, a mai Olasz Kultúrintézet; az egykori *Fővámház*, vagyis a mai Corvinus Egyetem épülete; a *Várkert-bazár*; a budapesti *Szent István-bazilika* végső formája; a józsefvárosi palotanegyed *Festetics-palotája* (a mai Andrásy Egyetem) és *Károlyi-palotája*. Ybl Miklósnak jelentős szerepe volt a századfordulóra elkészült budai királyi palota terveinek, tömegének formálásában, s munkássága még az épület mai állapotában is felismerhető. Ybl ezenkívül számos jelentős budapesti bérház és bérpalota alkotója is volt. A magyar vidéken több tucat kastélyt és templomot épített, a parádi *Károlyi-kastély* megtervezésétől több más Károlyi-kastély (Fehérvárcsurgó, Füžérradvány, Nagykároly) átalakításáig. Ybl a Wenckheimék számára is épített egy hatalmas kastélyt a Békés megyei Szabadkígyóson, ami korának az egyik legfényűzőbb magyar vidéki kastélya volt. Ybl tervezte a jelentős főti római katolikus templomot és a ferencvárosi *Bakáts téri templomot* is.

A klasszikus építészettel szembeforduló, az arányokat, a formákat kötetlenebbül kezelő romantika olyan fejlődést indított el, amely a szerkezetek terén, az anyaghasználatban már a XX. század építészeti forradalmát készítette elő.

ROMANTIKA AZ EURÓPAI IRODALOMBAN

A NÉMET ROMANTIKA

Általános kép • Az irodalomtörténet szerint Goethe és Schiller együttműködésének megszűnése jelentette a klasszika korszakának és ezzel együtt a XVIII. század irodalmának lezárulását is. De a század utolsó éveiben már bontogatta szárnyát az új mozgalom, a romantika. A német irodalomban a romantika nem váltotta fel a klasszicizmust, mint az angolban és a franciában, a német klasszicizmus úgyszólván már születése pillanatában szemben találta magát a romantikával.

„Egyetlen irodalmat s művelődést sem járt át annyira a romantika, mint a németet.” (Németh G. Béla: *Az egyensúly elvesztése*. Magvető, Bp., 1978. 8. o.) A német polgárság s főleg a polgári értelmiség, mely eleinte lelkesedett a felvilágosodás eszméiért, a francia forradalom radikalizálódása idején elbizonytalanodott. A napóleoni háborúk a németiség számára jórészt csak szenvedést, vereséget és megaláztatást jelentettek, s ennek következtében a német polgárság zavara nőtön-nőtt, majd keserű kiábrándulásba torkollott. Bizonytalanságukat fokozta a hagyományos vallásos világszemlélet megingása, az istenhit elvesztése. „Nem elvetették az istenhitet, hanem elvesztették; istenhit nélkül éltek, s nem istenhit ellen. S mást helyette, egyelőre, alig találtak.” (Németh G. B.: i.m., 20. o.) A kétség volt lelkük legfőbb tartalma. Éppen azért csodálták a középkort, mert egy olyan világ jelképét látták benne, amelyben még megvolt a világképnek az az egysége, melynek hiányától annyira szenvedtek.

A fiatal romantikus nemzedék gondolatvilágán a zűrzavar hatalmasodott el, érzelmi állapotát a szorongás hatotta át, s az ellenséges és kiábrándítóvá lett világ elől menekülve ismeretlen és titokzatos szépségek keresésére indultak. Elvagyódásuk elfordulás volt ugyan a valóságtól, de az emberi lélek olyan mélységeit, az érzelemvilág olyan titkait fedezték fel, az irodalomnak olyan új lehetőségeit tárták fel műfaji, formai tekintetben, amelyeket a későbbi korok irodalma is hasznosíthatott.

A német romantika három nemzedéke • A német romantika első nemzedékét **jénai iskolának** nevezik, mert tagjai Jénában, a weimari nagyhercegség egyetemi városkájában éltek, Goethe és Schiller szomszédságában és búvőkörében. A jénaiak adták ki 1798-tól a berlini *Athenäum* című folyóiratot. Főleg a **Schlegel fivérek** a mozgalom programadói. **Friedrich** (1772–1829) a romantikus elmélet igazi megteremtője és az idősebb, **August Wilhelm** (1767–1845) a romantika nagy irodalomtörténet-írója.

Az első nemzedék leghíresebb írója **Ludwig Tieck** (1773–1853) volt. Ez a bámulatos termékenységgű író mindent megvalósított, amit a Schlegelek elmélete előírt a számára. A jénaiak büszkesége a fiatal

Novalis (igazi neve Friedrich von Hardenberg, 1772–1801) volt. **Friedrich Hölderlin** (1770–1843) költészete a német és az egyetemes líra csúcsa.

Az 1800 után fellépő második romantikus csoport székhelye egy másik egyetemi város, **Heidelberg**. Földrajzilag is távol esik Weimartól, ami áttételesen azt is jelképezi, hogy a romantika kezdett felszabadulni a nagy klasszikusok súlya alól. Ez a második csoport vitte bele a német romantikába a legfontosabbat, a *nép-nemzeti* elemet. A nemzeti érzés mind erősebb hangsúlyt kapott, feléledt a német nacionalizmus és a népművészet kultusza. Ide tartozik **Achmin von Armin** (1781–1831) és **Clemens Brentano** (1778–1842) óriási hatású népdalgyűjteménye, *A fiú csodakürtje* és a **Grimm-testvérek** máig népszerű mesegyűjteménye. Ők teremtették meg a német nyelv és irodalom tudományát, a germanisztikát. Az új költészetideál: a közvetlen élmények egyszerű és közérthető formában való megjelenítése.

A német romantika egy későbbi nemzedékének, az úgynevezett **berlini** romantikának legmarkánsabb képviselője **E. T. A. Hoffmann** (1776–1822). Külföldön is, különösen Franciaországban volt népszerű. Ő látta meg a hétköznapban a csodát és a csodában a hétköznapot. Mivel festő és zenész is, képekben komponált. **Heinrich Heine** költészete a romantika végső következtetéseinek levonása, és egyben túllépés is a romantikán. Dalköltészete egész Európában követőkre talált.

HEINRICH (HARRY) HEINE (1797–1856)

David Oppenheim:
Heinrich Heine, 1831

A XIX. század egyik legnagyobb művésze **Heinrich Heine**. Írói pályáját igazi romantikusként kezdte. Népszerűsége nincs országhatárokhöz kötve, ő az egyetlen német költő Goethe után, akinek hatalmas világirodalmi jelentősége és hatása van.

Pályaképe • Düsseldorfban született 1797. december 13-án jómódú zsidó családban. Apja textilereskedő volt, s fiát is annak szánta. Kereskedelmi iskolába járt, bankban dolgozott. Amikor apja elméje elborult, ő lett Hamburgban a családi vállalkozás feje. Nem sok üzleti sikerrel dicsekedhetett. 1819–1824 közt jogot tanult Berlinben. Gazdag nagybátyja, Salomon Heine, ekkor és egész életén át támogatta. Heine érdeklődése azonban egyre inkább az irodalom felé fordult, amit nagybátyja idegenkedéssel szemlélt. 1825-ben doktorált. Ekkor kereszteltette magát evangélikus-sá is. Szabad szellemű politikai felfogása miatt a német hatóságok lá-

tókörebe került, s így 1831-től véglegesen Párizsba költözött. Ragyogó újságíróként tájékoztatta a német olvasókat a francia állapotokról, a franciákat pedig a német filozófia és irodalom értékeiről. 1845-ben megbetegedett, s 1848-tól kezdve életét egészen haláláig ágyban, „matrac-sírban” töltötte hátgerincsorvadása miatt, de a szenvedések nem csökkentették költői erejét. 1856. február 17-én halt meg Párizsban.

Már első jelentős művével, a *Dalok könyvével* nagy sikere volt 1827-ben. Különböző ciklusokból álló lírai versgyűjtemény ez, mely tíz év lírai termését tartalmazta. A költő a kötet korai darabjaiban bőven merített a német népdal motívum- és formakincséből: felhasználta strófaszerkezeteit, ritmikáját, nyelvi egyszerűségét, közvetlen természetességét. Ezekben a dalokban felfedezhető még a romantika egész kellék-tára: az elvagyódás valami boldog tündérhazába, a mesés kelet utáni nosztalgia, a természeti idillért való rajongás, de mindezt már bizonyos kiábrándultság színezte át. Dalaival a népies dalformához csatlakozott, amelyek könnyedségük, melódiagazdagságuk révén váltak vonzóvá. Szerelmi lírájában az a különleges, hogy a mindenki által ismert érzelmi helyzeteket rögzítette a mindenki által ismert képekben és hangulatokban a mindennapi élet nyelvén és szókincsével. Egész Európában követőkre talált: rövid, tömör, könnyed dalai mindenütt népszerűek voltak. Több dalát is neves zeneszerzők (Schubert, Schumann) zenésítették meg.

1828 után írott verseiben egyre nagyobb súlyt kapott a politika. Ide tartozik két nagy ironikus, politikai elbeszélő költeménye, az *Atta Troll* (1843) és *Németország. Téli rege* (1844). Publicistaként is részt vett a politikai és irodalmi élet csatározásaiban. Prózája a század legjobb német teljesítményei közé tartozik: *Útirajzok* (1826) című kötetében az eljövendő forradalomról, igaz demokráciáról írja meg reményeit. A *Francia állapotokban* (1832) a francia irodalom értékeiről olvashatunk. A *romantikus iskola* (1836) című tanulmányában elsőként összegezte a romantikus mozgalmat, mint már lezárt történelmet, megfogalmazta hozzá való – elutasító – viszonyát, a „művészi kor végének” válságkorszakát látva benne. Vallástörténeti cikke *A vallás és bölcsélet története Németországban* (1834). Utolsó jelentős cikkeiben önmagát sem kímélte, igaz fájdalmait olykor tréfává, lelkesedését szkepticizmussá oldotta, legjobb gondolatait illúziórombolóan ironizálta – *Politikáról, művészetéről és a nép életéről* (1854).

Az 1848 utáni csalódottsága súlyos betegsége okozta szenvedéseivel párosult. Költészetének hangja jelentős változáson ment át. Verseiről, amelyeket *Romancero* (1851) című kötete és hagyatéka tartalmaznak, lefoszlott a könnyed zene, a csevegő hang, s már távoltagelességgel sem él a romantika képeivel. Komolyság, kétségbeesés, az emberiség sorsa iránti aggodás nyilvánult meg még a tréfás-játékos, vagy utolsó érzelmi fellobbanását jelző verseiben is. A nyelv, a forma klasszicizálódik, a versek kemények, kérlelhetetlenek, egy-egy kérdést nyers gondolati-

sággal fogalmaznak meg. Ezzel lényegében a század második felének költői átalakulását előlegezi.

1. Hogyan kapcsolódnak Heinrich Heine életéhez a következő évszámok, helynevek, nevek, fogalmak: Düsseldorf, 1797, Hamburg, Berlin, Salomon Heine, 1825, megkeresztelkedés, Harry, 1827, Párizs, 1845, „matrac-sír”, 1856?
2. Melyik Heine legnépszerűbb kötete?
3. Milyen műfajokban alkotott Heine a lírán belül? Mely zeneszerzők zenésítették meg Heine több dalát? Mondj példákat!
4. Heine késői költészete milyen stílus irányában lép túl a romantikán?
5. Említs két szatirikus poemát Heinétől!

Mint egy virág olyan vagy...

Mint egy virág, olyan vagy,
oly tiszta, szép, szelíd.
Elnézlek és szívemre
bánat ereszkedik.

Kezem fejedre téve
kérném az ég kegyét:
maradnál mindörökké
ily tiszta, szende, szép.

Elek István fordítása

Mint egy virág, olyan vagy,
oly tiszta, szép, szelíd.
Elnézlek, és szívemhez
a bánat közelít.

Kezem véd könnyörögve,
meghallgat tán az ég:
ilyen maradj örökre,
ily kedves, tiszta, szép.

Képes Géza fordítása

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • A *Dalok könyve* (1827) kötet *Lírai közjáték* című ciklusának egyik leghíresebb darabja a *Mint egy virág, olyan vagy...* Szerelmes vers ez a javából, a népdalokra jellemző egyszerű, őszinte, tiszta hangon szól a kedveshez, aki nem más, mint unokahúga Amalie Heine.

Szerkezete • A dal mindössze nyolc sor. Heine mérhetetlen szerelméről, tiszteletéről, megbecsüléséről szól a *kedves* iránt, akihez fogható csak egy *tiszta, szép és szelíd virág* lehet. De az aggodalom, a féltés is kézzelfogható a második versszakban. A költő meg akarja óvni, védeni imádott kedvesét minden bajtól, s reméli, hogy *meghallgatja tán az ég* azért, hogy mindaz a szépség, tisztaság örökre megmaradjon.

1. Olvassátok el a vers mindkét fordítását? Melyik tetszik jobban? Miért?
2. Fogalmazzatok meg egy mondatban, miről szól a vers!
3. Az első versszak végén mi indokolja a költő szomorúságát, bánatát? Mi lehet a szomorúságának az oka?
4. Gyűjtsetek ki azokat a szavakat, amelyek a vers hangulatát meghatározzák!
5. Milyen hangulat illik a versre?
6. Miért mondhatjuk a verset népdalszerűnek?
7. Mely kedvelt népdalmotívumra épül?

8. A romantikus magatartás jellemzői: érzelmesség, szenvedély, a kalandok keresése. Ezek közül melyik jellemzi a verset?

1. Hasonlítsátok össze Petőfi Sándor *A virágnak megtiltani nem lehet...* című versét Heinrich Heine *Mint egy virág, olyan vagy...* című versével!
2. Tanuljátok meg a verset!

Mit nekem már cifra zsoltár

Mit nekem már cifra zsoltár,
jámbor példa, bölcs ígéret –
nézzünk egyszer már szemébe
a nagy, átkozott „miért”-nek!

Meztelen vállán keresztel
miért vonaglik az Igazság,
mikor pöffedt paripáján
gógösön feszít a Gázság?!

Ki akarta így? Ez ellen
Isten is hiába lázad?
Vagy titokban a Gonosszal
trafikál? Hát ez gyalázat!

Szánk imígy tátong szünetlen,
mígnem egy maroknyi száraz
födét tátott szánkba dugnak –
no, de ez csak mégse válasz?!

Karinthy Frigyes fordítása

Amit a múról tudnod kell!

Keletkezése • Ez a vers a romantika utáni költészetet előkészítő Heine-versek sorába tartozik. Heine öregkori költészetének hangja élesen elüt a fiatalkori romantikus hangvételtől. Gyógyíthatatlan betegsége „matrac-sírba” kényszerítette. Élete mindennapos küzdelem és szenvedés, a közelgő halálvárás. Verseiből eltűnt a könnyed zene, a csengő hang. Komor, kemény kérdések gyötrik a versben.

Szerkezete • Retorikus szerkezetű. Csupa kérdés, felkiáltás, felszólítás. Hangja nyers, lázadó.

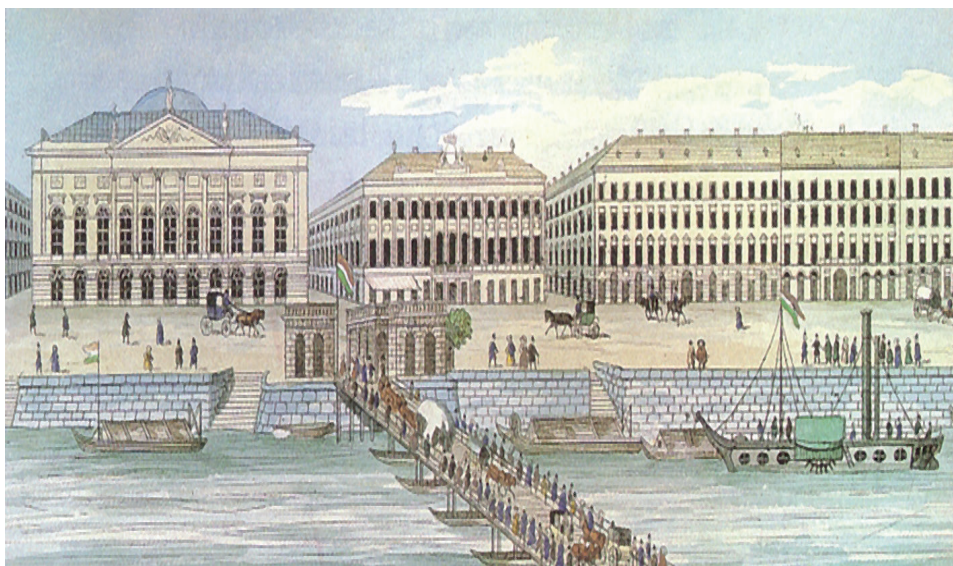
A hetyke verskezdet még azt ígéri, választ kapunk végre a *nagy átkozott miért*-re. A 2. versszak merész ellentétén (*Igazság, Gázság*), valamint a 3. versszak istenkáromlással felérő feltételezésén (*a Gonosszal trafikáló Isten*) keresztül a naturalista befejezésig (*mígnem egy maroknyi száraz / földet tátott szánkba dugnak*) azonban világossá válik: **nincs válasz**. Amennyiben mégis van, az csakis a bibliai „minden hiábavaló” gondolat lehet. Az ember természeti és társadalmi lényként egyaránt tragikus sorsú.

1. Mit utasít el Heine az első versszakban? Milyen jelzőket alkalmaz?
2. Mire akar választot kapni?
3. Mit állít szembe egymással a 2. versszakban? Kire gondol a költő, amikor megszemélyesíti az igazságot?
4. A 3. versszak keserű igazságát milyen érzések mondatják ki a költővel?
5. Az ember tehetetlen a fennálló helyzetben. Milyen képekkel érzékelteti ezt Heine?
6. Bizonyítsd a vers soraival, hogy a költő elégedetlensége, felháborodása egyre nő!
7. Szerinted betegségének köze volt-e ahhoz, hogy zaklatott és feszült hangulatú a vers?
8. Milyen irodalmi stílusirányzathoz sorolható a költemény?

1. Olvasd el Heinrich Heine *A dal szárnyára veszek* című versét! Milyen jellegzetes romantikus alapérzést fogalmaz meg a költemény? Ki ihlette a dalt?

C. P. Vasquez: *A hajóhíd pesti hídfője a Vigadó épülete előtt a reformkorban*

A REFORMKOR ÉS A MAGYAR ROMANTIKA

Történelmi-politikai háttér • A napóleoni korszak végével a Habsburg Birodalomban is a Szent Szövetség (1815-ben Ferenc császár, Sándor cár és III. Frigyes Vilmos porosz király „szent szövetséget” kötött, azaz megfogadta, hogy bármiféle veszély esetén segítséget nyújt egymásnak. A szövetség „őre” Metternich herceg volt.) restaurációs politikája érvényesült, az önmagára talált nemzeti mozgalmakat azonban már nem lehetett elfojtani. Reformkornak szűkebb értelemben Magyarországon az 1825 és az 1848 közé eső időszakot tekintjük,

amikor kibontakoztak azok a politikai mozgalmak, melyek végül is a polgári-nemzeti átalakuláshoz vezettek, megfogalmazták a teendőket, és előkészítették a változást.

A XVIII. század végén nyilvánvalóvá vált, hogy a feudális berendezkedés további fenntartása Magyarországon a fejlődés gátjává vált, ezért a század második felétől egyre élesebben vetődött fel a polgári-kapitalista átalakulás és a nemzeti önállóság igénye. A felvilágosodás idején ezért a két célért folyó küzdelem még nem kapcsolódott össze. A jakobinus mozgalom vezetői azonban már mindkét cél megvalósítását egyidejűleg akarták.

A XIX. század elején I. Ferenc (1792–1835) önkényuralma ellen, ha lassan is, de megindult a nemzeti küzdelem. A reformkor fő kérdései az országgyűléseken kerültek napirendre, és lettek élénk politikai csatározások főszereplői.

Nota bene! A reformkori politikai viták öt fő politikai kérdés köré csoportosultak. A **jobbágykérdés**, és az ehhez kapcsolódó **örökváltás problémája**. A polgári átalakulás egyik legalapvetőbb követelménye a **közteherviselés** volt, amely a nemesség egyik legősibb előjogának, az adómentességnek a megszüntetését jelentette. A harmadik alapkérdés a **nemzeti nyelv ügye** volt. A hivatalosan latin nyelvű országban, ahol a magyart a XVIII. század végéig jóformán csak a parasztok beszélték, több mint félévszázados küzdelem eredményeként válhatott csak hivatalos államnyelvvé a magyar. A magyar nyelv ügyéhez szervesen kapcsolódik a **nemzeti függetlenség** ügye és ezektől nem választható el a **nemzetiségi kérdés**, hiszen Magyarország területén több nemzetiség élt együtt, akiknek a nemzeti önállóságukért folyó harcukat sértette a magyar nyelvért és kultúráért folyó harc.

Az átalakulás, a modernizáció politikai kérdéseiről először az 1825-ben összehívott országgyűlés tárgyalta. Ezen a diétán fontos politikai kérdésekről még nem születtek döntések. Az országgyűlés jelentőségét maga az országgyűlés összehívása és a kulturális felajánlások jelentették. Ma is megoszlanak a kutatói vélemények, hogy ezt vagy az 1832–1836-os diétát tekintik-e az első reformországgyűlésnek. Az 1839–1840-ben tartott országgyűlés kiszabadította a politikai foglyokat. Az 1843–1844-ik évi diétán a magyar hivatalos államnyelv lett, és törvénybe iktatták, hogy nemcsak nemesi származásúak tölthetnek be hivatalt. A reformkor az 1847–1848-as utolsó rendi országgyűléssel ért véget. Az európai forradalmi hullám hatására törvénybe iktatták a **jobbágyfelszabadítást**, a **közteherviselést**, a **népképviseletet** és a **törvény előtti egyenlőséget**, a **sajtószabadságot**.

A reformkori átalakulás programjának megfogalmazói • A magyar reformkor elsősorban az Európán végigsöprő forradalmi hul-

lám hatására született meg, amely egyrészt a nemességen belüli reformtörekvéseket erősítette, másrészt a szétváló rendi ellenzéket állásfoglalásra kényszerítette. A reformkornak három jól elkülönülő irányzata figyelhető meg:

1. *Széchenyi és Wesselényi irányzata* (1830-tól)
2. *Kossuth politikája* (1840-es évek eleje)
3. *Centralisták irányzata* (1840-es évek közepe)

A reformmozgalmak elindítója gróf **Széchenyi István** (1791–1860), akit utazásai során (Anglia, Törökország, Görögország, Nyugat-Európa) szerzett tapasztalatai arról győzték meg, hogy életét a haza felemelkedésének szentelje.

1825-ben létrehozta a Magyar Tudományos Akadémiát, amelynek céljaira egy évi jövedelmét ajánlotta fel. Jelentős írói munkássága is,

Vastagh György: *Széchenyi István gróf térképe*, 1860 körül

híres könyvei: a *Hitel* (1830), melyben a hitel kérdése mellett foglalkozott a feudalizmus lebontásának módjával is. A *Világ*, ami válasz Desseffy Józsefnek a *Hitel* bírálatára írt művére, a *Taglalatra*, és a *Stádium* (1843), amely a reformprogram első konkrét leírása.

Az elméleti mellett nagyon fontos volt a gyakorlati munkássága is, nevéhez fűződik a Tisza szabályozása, a lóversenyzés és lótenyésztés megszületése, a dunai gőzhajózás és az első állandó kőhíd (Lánchíd) Pest és Buda között. A közteherviselés és a kultúra szószólója volt.

A reformkor liberálisai túl békésnek találták Széchenyi programját, kevesellték a lényegét, a társadalom egészét érintő reformokat, nem értettek egyet az arisztokrácia vezető szerepének konzerválásával sem, de vitathatatlan érdemeket szerzett (ezt még ellenfele, Kossuth Lajos is elismerte) a nemzet felrázásában, a társadalmi reformok előkészítésében.

Az 1832–1836-os országgyűlésen az ellenzék vezéralakja az a Wesselényi Miklós volt, aki barátságot kötött Széchenyivel, majd együtt járták be Európát, de a polgári átalakulás és a nemzeti követelések összekapcsolásával politikája eltávolodott Széchenyitől. A megerősödött Bécs a reformmozgalmak elfojtásába kezdett, amely támadás fő célpontja Wesselényi lett, akit 1835-ben perbe fognak és bebörtönöznek. Bécs lépése nem érte el a kívánt hatást, az erőszak csak növelte az ellenzéki érzelmeket, ezért taktikát változtatva megpróbálta kisebb reformokkal leválasztani a jobb módú nemeseket a reformmozgalom-

ról. Ennek értelmében született döntés az 1839–1840-es országgyűlésen az önkéntes örökváltságról, valamint a kedélyek megnyugtató céljából a politikai foglyok amnesztiát kaptak.

A második irányzat vezéralakja **Kossuth Lajos**, aki elszegényedett nemesi családból származott, és képzett jogász volt. Kossuth hírnevét az általa szerkesztett *Országgyűlési Tudósítások*, majd a *Törvényhatósági Tudósítások* című újságaival (amelyeket a cenzúra elkerülése érdekében magánlevélként kaptak meg a címzettek, a megyék) alapozta meg. Tevékenységéért bebörtönözték, majd szabadon bocsátása (1841) után megbízást kapott a *Pesti Hírlap* szerkesztésére. Szerkesztésében az újság népszerű és megbízható hírforrássá vált, politikai programját pedig vezércikkekben fejtette ki Kossuth. Kossuth politikáját *középutasnak* nevezhetnénk, elsődlegesnek tartotta az örendelkezés kérdését, bár a Habsburg Birodalommal való szakítást ellenezte. A reformfolyamatok vezető erejének a kiváltságait elvető, a közteherviselést elfogadó középnemességet szerette volna látni. Az örökváltságot viszont csak kármentesítéssel összekapcsolódva tudta elfogadni.

Kossuth nevéhez fűződik az *Országos Védegylet* megalakítása (1844), amely összefogva a reform erőit előkészítette egy ellenzéki párt létrejöttét. Ezenkívül felkarolta a nemzeti ipar ügyét, mert a nemzeti fejlődés zálogát a gazdasági önállóságban látta, amihez védővámokkal támogatott nemzeti piac létrehozása szükséges.

Az 1840-es évek közepén jelent meg a harmadik, mindegyik közül a legradikálisabb irányzat, a **centralistáké**. Tagjai fiatal, lelkes értelmiségiek voltak: **Szalay László**, **Trefor Ágoston**, **Madách Imre**, báró **Eötvös József**, akik a fennálló rendszer mellett a vármegyrendszer is elutasították, új, polgári intézményrendszer létrehozását tartották szükségesnek. Bár önálló politikai szereplésük csak rövid ideig tartott (1846-ban ért véget), de hatásukra olyan fogalmak kerültek a köztudatba, mint a polgári parlamentarizmus, a felelős kormány vagy a népképviselői országgyűlés.

1846-ban Kossuth ismét felvetette az úrbéri viszonyok megszüntetését és az egységes közteherviselés bevezetését. Az ellenzéki összefogás ismét elmaradt (meghiúsítva Kossuth tervét), ezt kihasználva a kormánypártiak, hogy létrehozzák az első modern polgári pártot Magyarországon, a **Konzervatív Pártot** (1846), amelynek programja a fontolva haladás lett.

Az élesedő politikai küzdelem halaszthatatlanná tette az ellenzék szerveződését, 1847-ben **Batthyány Lajos** vezetésével létrejött az **Ellenzéki Párt**, amelynek programját az *Ellenzéki Nyilatkozat* tartalmazta. Az utolsó rendi országgyűlésen sem születtek meg az áttörést jelentő reformok, a reformpolitika megfeneklett, ebből az állapotból csak a következő évben végigsöpő európai forradalmi hullám zökken-
tette ki.

A kulturális élet megélénkülése • A reformkorszak társadalmi és politikai forrongása a kulturális életre is kihatott, sorra jöttek létre a nemzeti kultúra fontos intézményei: a *Magyar Tudományos Akadémia* (1830), a *Pesti Magyar Színház* (a későbbi Nemzeti Színház), az írókat tömörítő *Kisfaludy Társaság*, az *Auróra-kör*, továbbá egy sor könyvkiadó vállalat és folyóirat.

1821-ben megindult az *Auróra* című szépirodalmi évkönyv, majd az *Élet és Literatura* című folyóirat, 1833-ban a *Regélő* című irodalmi „divatlap”¹, a *Tudományos Gyűjtemény*, melynek szépirodalmi melléklete a *Koszorú*. 1830 és 1836 között a *Kritikai Lapok* jelent meg. Az *Athenaeum* című szemle és kritikai melléklapja, a *Figyelmező* (1837–1843) Toldy Ferenc és Bajza József nevéhez köthető. Az 1840-es években a *Pesti Divatlap* és az *Életképek* vált közkedveltté, melyben publikált például Jókai és Petőfi is. 1841. január 2-án indult Kossuth Lajos szerkesztésében a *Pesti Hírlap*. Vezércikkei a reformkori liberális nemesség célkitűzéseit tükrözték. Szintén 1841-ben indult a *Kelet Népe* is.

A nemzeti irodalomnak s általában az erősödő nemzeti öntudatának a **magyar színházi kultúra** volt az egyik fontos műhelye. 1790 és 1837 között a magyar nyelvű hivatásos színészet egyetlen folyamatosan létező formája a vándorszínészet volt. A vándortársulatok az országot járták, s fogadók udvarában játszottak az összegyűlteknél. A XIX. század elején rendre alakultak, elsősorban a vidéki városokban – Kolozsvárott, Miskolcon, Kassán és Székesfehérváron – a népszerű színtársulatok. A színjátszás virágzásával megnőtt az igény az eredeti magyar drámák iránt is. „Az eredeti dráma – Vörösmarty szerint – a nemzeti színház lelke ...melytől nemzeti érzelmet, okulást, lelkesedést érényeken várunk el, melyek iránt nemzeti rokonszenvünk van.”

A reformkor irodalmi élete • Magyarországon a romantika elsősorban azoknak a népeknek a romantikájával mutat rokon vonásokat, melyek ekkor vívták ki nemzeti függetlenségüket. Irodalmunk a húszas években a klasszicizmust meghaladva került mindinkább a romantika hatása alá. Mindenekelőtt a nemzeti múlt értékeinek és sajátos hagyományainak felfedezésében, a nemzeti függetlenség és a társadalmi egyenlőség eszméinek tudatosításában játszott nagy szerepet. Érdeklődéssel fordult a népi kultúra emlékei felé, részben a néphagyományban látta a nemzeti jelleget. Ugyanakkor az emberiség nagy eszményeit is szolgálni akarta: egyszerre képviselte a nemzeti és az egyetemes érdekeket.

A romantikus irodalom világképét és történelemszemléletét fejezték ki **Katona József** és **Kisfaludy Károly** drámai művei, a romantika nemes ideáljait és teremtő erejét képviselte **Kölcsey Ferenc** és

¹ *divatlap* – a reformkor népszerű képes folyóirattípusa volt, amelyben tárcák, életképek, pletykák stb. is szerepeltek, de amely a divatképek mellett szépirodalmi költeményeket is közreadott

Vörösmarty Mihály munkássága. A magyar regényirodalom első nagy sikerei is a romantika jegyében születtek: **Fáy András**, **Nagy Ignác**, **Kuthy Lajos** és különösen báró **Jósika Miklós** regényei, közöttük is az *Abafi* (1836) című műve nevelték a közönséget a nemzeti irodalom szeretetére. A reformkor irodalmi önismeretének és kritikai közéletének alakításában Kölcsey tanulmányai és Vörösmarty Mihály színdarabjai voltak eredményesek. **Bajza József** irodalmi publicisztikája a nemzeti irodalom eredetiségét szorgalmazta, **Toldy Ferenc** irodalomtörténeti kézikönyvei az irodalmi folytonosság tudatát alapozták meg. Őt tekintjük a magyar irodalomtörténet-írás atyjának. Művei: *A magyar nemzeti irodalom története* (1851), *A magyar költészet története* (1854). Szemléletének középpontjában a nemzeti gondolat, a pedagógiai szándék áll, mindamellett jelentős szerepet nyert írásaiban a nyelv művelés szempontja is. Az irodalomtörténeti kutatások megindítása mellett ő volt ennek a tudománynak az első egyetemi tanára és ő írta az első tankönyveket is.

Az írók jelenléte a közéletben is jelentős volt. Kisfaludy halála után legjobb barátainak, az úgynevezett **romantikus triáznak** (Vörösmarty, Bajza, Toldy) a kezébe került szinte minden hatalom az irodalmi életben. Az Auróra-kör tagjai alapították meg mesterük emlékének ápolására a később oly fontossá lett **Kisfaludy Társaságot**. Vörösmarty asztaltársaságából alakult meg a **Nemzeti Kör** (1846-tól **Ellenzéki Kör**). Pest-Buda az ország irodalmi központjává vált, az irodalom egyes íróknak már viszonylagos megélhetést is nyújtott: Kisfaludy Károlynak, Vörösmarty Mihálynak, Bajza Józsefnek, Toldy Ferencnek. A magyar romantika irodalmának kiemelkedő alakjai a fentebb említetteken kívül: **Eötvös József**, **Petőfi Sándor**, **Jókai Mór**.

A realista szemlélet és ábrázolás (valósághű látásmód, széles társadalomrajz, lélektani elemzés, társadalombírálat, típusalkotás stb.) az 1840-es években kezdett feltűnni a magyar romantikus irodalomban. A magyar romantika irodalmának jellemző műfajai: *helyzetdal*, *zsánerkép*, *népies életkép*, *jellemkép*, *filozófiai dal*, *dalciklus*, *elégia*, *parainesis*, *rapszódia*, *ballada*, *drámai költemény*, *verses regény*, *hazafias tartalmú romantikus eposz*, *fejlődésregény*, *kalandregény*, *anekdota*, *karcolat* stb.

A romantika hozzávetőleg az egész XIX. század irodalmát meghatározta. Kései korszakában együtt élt a realizmussal, naturalizmussal, impresszionizmussal és expresszionizmussal. Romantika és realizmus fonódik össze Stendhal és Balzac műveiben, de német kései romantikusoktól, például Friedrich Hölderlin prózájában sem idegen ez a keveredés. Stendhal is önmagát romantikusnak tudta, az ő álláspontja a következő volt: „*Romantikusok mindazon alkotók, akik saját koruk szellemében alkotnak.*” A realizmus megjelenik Jókai Mór regényköltészetében is.

1. Mettől meddig tart a reformkor Magyarországon?
2. Milyen történelmi események előzik meg a magyar reformkort?
3. Hol kerültek napirendre a reformkor fő politikai kérdései?
4. A reformkori politikai viták hány fő politikai kérdés köré csoportosultak? Sorold fel!
5. Melyik országgyűlés döntött a magyar nyelv államnyelvvé nyilvánításáról?
6. A reformkor utolsó rendi országgyűlésén milyen törvényeket iktattak törvénybe?
7. Sorolj sajtótermékeket a reformkorból!
8. Mikorra tehető a magyar színjátszás kezdete?
9. Kik voltak a reformkor irodalmi irányító triászának tagjai?
10. Kik voltak a magyar romantika irodalmának kiemelkedő alakjai?
11. Melyek a magyar romantika irodalmának jellemző műfajai?

1. Hogyan valósult meg a magyar felvilágosodás íróinak célkitűzése, a Magyar Tudományos Akadémia létesítése, melynek az alapszabály szerint elsődleges feladata: „a honni nyelvet művelni és gyarapítani” volt? Készíts rövid beszámolót!

KÖLCSEY FERENC (1790–1838)

Anton Einsle: Kölcsey Ferenc portréja (részlet), 1839 körül

Kölcsey Ferenc a reformkor irodalmának kiemelkedő költője, politikusa, nemzeti imánk megalkotója. Ha csak *Himnuszunkat* írta volna, akkor is korszakos lenne szerepe a magyar szellem történetében. Zrínyi óta először ő adott hangot a kollektív bűnbánatnak, először merte Isten kezébe tenni népe sorsát. Művészetében többféle hatás érvényesült: a felvilágosult klasszicizmus, az érzékenység és a romantika. Élete igazi értelmét a reformkori küzdelmekben találta meg, s elsőként valósította meg a költészet és a politikai cselekvés egységét. Ő a modern értekező próza első nagy mestere is.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1790. augusztus 8-án született Szódemeteren (ma Románia), anyai nagyanyjának házában. Szülei a magyar köznemességnek igen régi, vagyonos, református felekezetű rétegéből származtak. Édesapja, Kölcsey Péter gazdálkodó nemes, édesanyja, Bölöni Ágnes művelt asszony volt. Ötéves korában himlős lett. A kandalló közelében pihent, amikor egy kipattanó szikra a jobb szemére megvakította. Hatéves koráig anyai nagyanyja birtokán nevelkedett. Zárkózott természetű, visszahúzódó, gyöngye testalkatú gyerek volt. Testi fogyatékosága miatt mindig magányos. Korán árvaságra jutott: 1796-ban meghalt édesapja, 1802-ben édesanyja. Kölcsey Sámuel, atyai nagybátyja viselte ezután gondját.

1796-tól a Debreceni Református Kollégiumban tanult. Bár nem volt a legjobb tanuló, a kollégium hatalmas könyvtárában sokat olva-

sott. Az antik világ iránti nagy vonzalma is innen ered. 1805-től levelezett Kazinczyval, aki nagy hatással volt rá. 1809-ben fejezte be jogi tanulmányait. 1810 januárjában Pestre utazott joggyakorlatra. Augusztus végéig maradt, de ügyvédi vizsgát nem tett. A Pesten szerveződő irodalmi életbe viszont aktívan bekapcsolódott. Megismerkedett Kazinczy „triászával”: Horváth Istvánnal, Szemere Pállal, Vitkovics Mihállyal, Virág Benedekkel, Kiss Jánossal, Berzsenyi Dániellel. Barátságot azonban csak Szemere Pállal kötött. Ő ösztönözte a német irodalom alaposabb tanulmányozására, Goethe iránti rajongása pedig Kazinczy hatására ebben az időben alakulhatott ki.

A gazdálkodó • 1811-ben előbb Sződemeteren, majd Debrecenben tartózkodott. 1812–1814 között Ámosdon volt. 1814 nyarát Pécelen Szemere birtokán töltötte. 1815-ben Ádám öccsével együtt Csekén telepedett meg, kisebb-nagyobb megszakításokkal itt élt haláláig. Birtokának csekélyke jövedelméből éltek. Helyzete, sorsa ekkor ugyanolyan volt, mint a niklai remetéé, Berzsenyié. A környezet ugyan elragadó volt, de ő művelt emberek közé vágyódott. A vidéki magány, a műveletlen földesúri társaság elkeserítette. Ezzel a sötét hangulattal összefüggésbe hozható Kazinczytól való elfordulása, pedig a széphalmi mester levelei jelentették számára a legfőbb vigaszt. Ennek oka az a fordulat volt, mely ez idő tájt Kölcsey gondolkodásában, irodalmi nézeteiben, ízlésében bekövetkezett. A korábban a nyelvújítás mellett legjobban kardoskodó Kölcsey eljutott a neologizmus tagadásáig, mert szerinte a „fentebb stíl” egyoldalúsághoz vezet, elszegényíti, elszürkíti a nyelv sokszínűségét. A másik oka elhidegülésüknek, hogy a kibontakozó romantika hatására Kölcsey az eredeti nemzeti irodalom igényét hangsúlyozta a fordításos irodalommal szemben. Elhidegítette ketjük viszonyát az úgynevezett Iliász-pör is. Kölcsey néhány énekes *Iliász*-fordítását Kazinczy eljuttatta Sárospatakra egy tanárhoz, s 1821-ben meg is jelentette, de Kölcsey neve nem szerepelt fordítóként. Az író plágiummal, irodalmi lopással vádolta meg Kazinczyt.

Ismét Pesten • Amikor öccse 1823-ban megházasodott, felcsillant Kölcsey előtt a remény, hogy a birtok gondjait Ádámra bízza, s ő Pestre költözik, és csak az irodalomnak és a tudománynak fog élni. 1826-ban Szemerével együtt szerkesztette az első magyar esztétikai folyóiratot, az *Élet és Literaturát* (1829-ben szűnt meg, mindössze öt kötete jelent meg). Öccse 1827-ben bekövetkezett váratlan halála minden tervét keresztülhúzta: az özvegyet nem hagyhatta támasz nélkül, s unokaöccséről, Kálmánkáról is gondoskodnia kellett.

Alkotói tevékenysége • Költőként évekig hallgatott, mígnem végül a valódi nemzeti irodalom megteremtésében vélte megtalálni hivatását. Népies hangvételű dalokkal és balladákkal kísérletezett, ezzel fontos szerepet játszott a romantika előkészítésében. Hazafias költészetében mesterien egyesítette a személyes líraiságot a nemzeti közös-

ségtudattal: *Rákos, Himnusz, Vanitatum vanitas, Igazság, A szabadsághoz, Zrínyi dala, Huszt, Zrínyi második éneke* stb.

Ebben az időszakban születtek legkiválóbb tanulmányai is: a *Nemzeti hagyományok, Mohács*. Ezekben romantikus nemzetfelfogását fejtette ki, és az irodalmi megújulás alapjaként a népköltészetet jelölte meg. Életében akkor következett be némi fordulat, amikor bekapcsolódott a közéletbe.

Közéleti pálya • 1829 júliusában Szatmár megye aljegyzőjévé nevezték ki, 1832-ben pedig főjegyzővé választották. A szerény, mindig borotvált, egyszerű ember a megye bajuszos, pocakos táblabíráira polgárosító hatással volt. Fontos témájú beszédeivel, elméleti felkészültségével, meg nem alkuvó elvei következetességével tűnt ki a megyegyűléseken. 1832 novemberében megyei országgyűlési követté választották. Decemberben érkezett meg Pozsonyba, s még aznap elkezdte írni műfaji szempontból egyedülálló remekművét, az *Országgyűlési naplót*. Pozsonyi tevékenységét mindvégig a haza szolgálatának szent célja irányította, a liberális ellenzék egyik nagy hatású vezetője lett. Az általa vállalt és hirdetett elvek: a nemzeti függetlenség, a polgári emberi jogok, a nemzeti egység, a vallási egyenjogúság, a magyar nyelv hivatalossá tétele. Retorikai irodalmunk gyöngyszemei közé tartoznak országgyűlési beszédei: a *magyar nyelvről*, a *magyar játékszínről*, a *szatmári nép adózó állapotáról*, a *szólásszabadságról* és a *lengyelek*, a *papi dézsma*, az *úrúrság*, az *örökös megváltás ügyében*. Szónoklataiban a jobbágyszabadságért sürgette. Amikor megyéjében a szabadelvű irány a maradiakkal szemben megbukott, s a közgyűlés követelne az utasítást adta, hogy forduljanak szembe a jobbágyszabadsággal, Kölcsey lemondott. Nem volt hajlandó korábbi elveivel, meggyőződésével szembe fordulni. 1835. február 9-én mondta el híres beszédét *Búcsú az Országos Rendektől* címmel. Ebben hangzott el az a figyelmeztetés, ami ma már szállóigévé vált: „Jelszavaink valának: haza és haladás. Azok, kik a haladás helyett maradást akarnak, gondolják meg: miképpen a maradás szónak több jelentése van. Kor szerinti haladás épen maradást hoz magával; vesztég maradás következése pedig senyvedést.” Pozsonyból való távozása szinte gyásznappént vonult be a diéták történetébe. Az *Országgyűlési Naplót* Kossuth gyászkeretben jelentette meg.

Az országgyűlés 1836-os erőszakos feloszlatása, a politikai fordulat Kölcseyt mélyen lesújtotta. Úgy vélte, a nemzet megmentésének lehetősége elveszett, ez volt a történelem által nyújtott legutolsó alkalom, amit eljátszottak.

Pozsonyból hazatért Csekére főjegyzői állásába. A gazdálkodás mellett nagy gondot fordított unokaöccse nevelésére. Erkölcsefilozófiai nézeteinek foglalata a *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz*, melyben a gyer-

mek iránti szeretete és felelősségtudata jut kifejezésre. Emellett a perbe fogott reformerek ügyeivel foglalkozott: feliratokat készített többek között Lovassy László és társai, valamint a bebörtönzött Kossuth Lajos ügyében. Élete utolsó hónapjaiban Wesselényi Miklós védőiratán dolgozott. Egy hivatalos útja során azonban a tüdőbeteg Kölcsey viharba került, megfázott és egyheti betegeskedés után 1838. augusztus 24-én meghalt.

Nota bene! Költői korszakai:

- I. 1814–1817** – személyes jellegű versek, egyéni érzések, hangulatok megfogalmazása
- II. 1823–1832** – közösségi versek időszaka
- III. 1837–1838** – az intelmek megírása és védőiratok fogalmazása

1. Milyen kapcsolatban vannak Kölcsey Ferencel a következő nevek: Szódemeter, Debrecen, Szatmár megye, Pozsony, Cseke?
2. Milyen csapások érték gyermekkorában Kölcseyt?
3. Mikor választották meg országgyűlési képviselőnek? Milyen lapot indított?
4. Pozsonyi tevékenysége kapcsán hogyan jellemeznétek Kölcseyt?
5. Miért mondott le képviselői mandátumáról?
6. Melyik műfajban hozott létre Kölcsey magyar nyelven elsőként maradandót?
7. Melyik közös munka köti össze Kölcsey Ferencet Szemere Pállal?
8. Sorolj verscímeteket Kölcseytől! Milyen stílusjegyek figyelhetők meg Kölcsey költészetében?

1. Nézz utána a neten, ki volt Johann Gottfried Herder (1744–1803)! Melyik művében jövendölte meg nemzethalálunkat?

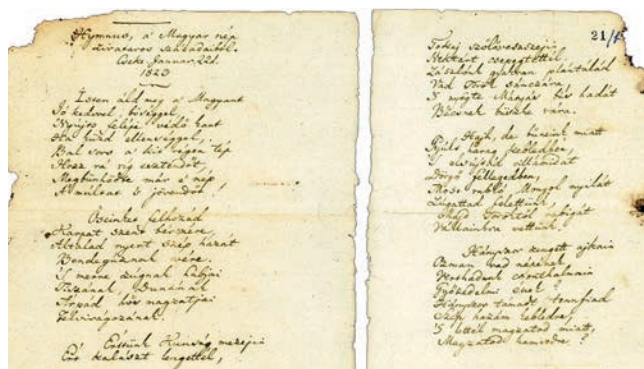

Irodalomelméleti ismeret

Himnusz • Lírai műfaj, emelkedett hangú, Istenhez szóló fohász, imaszerű dicsőítő költemény. Az ókorban a görögök is írtak himnuszokat isteneikhez és az olimpiai játékok győzteseikhez. A középkorban a keresztény egyistenhitnek (monoteizmus) megfelelően a teremtő, gondviselő Istenhez, a szentekhez és a teremtet világhoz szóltak ezek a költemények. Később már nemcsak vallásos témákról írtak a költők himnuszt, hanem olyan eszmék kifejezésére is, mint a haza, az emberiség, a béke, az ész vagy a szerelem. Kölcsey a hazaszeretetet szóltatta meg versével.

A himnusz műfajnak sajátos szerkezete van. Három fő részből áll. Az első rész tartalmazza isten megszólítását és a hozzá intézett kérést. A második rész felsorolja azokat az indokokat, amelyek alátámasztják a kérés jogosságát, sok esetben itt isten dicsérete, vagy egy korábbi jótette szerepel. A harmadik rész megismétli a kérést. Ezt nevezzük hídszerkezetnek. Képlettel: A – B – A.

Minden nemzetnek van hivatalos himnusza. A nemzeti himnusz egy-egy nemzet jelképpé vált dalát, énekét jelenti.

A Himnusz kézírata

Himnusz

A magyar nép zivataros századaiból

1. Isten, áldd meg a magyart
Jó kedvvel, bőséggel,
Nyújts feléje védő kart,
Ha küzd ellenséggel;
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Meggünhődte már e nép
A multat s jövőndőt!
2. Őseinket felhozád
Kárpát szent bércére,
Általad nyert szép hazát
Bendegúznak vére.
S merre zúgnak habjai
Tiszának, Dunának,
Árpád hős magzatjai
Felvirágoznak.
3. Értünk Kunság mezein
Ért kalászt lengettél,
Tokaj szőlővesszein
Nektárt csepegtettél.
Zászlónk gyakran plántálád
Vad török sáncára,
S nyögte Mátyás bús hadát
Bécsnek büszke vára.
4. Hajh, de bűneink miatt
Gyúlt harag kebledben,
S elsújtád villámidat
Dörgő fellegedben,
Most rabló mongol nyilát
Zúgattad felettünk,
Majd töröktől rabigát
Vállainkra vettünk.
5. Hányszor zengett ajkain
Ozman vad népének
Vert hadunk csonthalmain
Győzedelmi ének!
Hányszor támadt tenfiad
Szép hazám, kebledre,
S lettél magzatod miatt
Magzatod hamvvedre!
6. Bújt az üldözött s felé
Kard nyúl barlangjában,
Szerte nézett s nem lelé
Honját a hazában,
Bércre hág és völgybe száll,
Bú s kétség mellette,
Vérözön lábainál,
S lángtenger fölette.

7. Vár állott, most kőhalom,
Kedv és öröm röpkedtek,
Halálhörgés, siralom
Zajlik már helyettek.
S ah, szabadság nem virúl
A holtnak véréből,
Kínzó rabság könnye hull
Árvánk hő szeméből!

8. Szánd meg Isten a magyart
Kit vészek hányának,
Nyújts feléje védő kart
Tengerén kínjának.
Bal sors akit régen tép,
Hozz rá víg esztendőt,
Meggúnyhódta már e nép
A multat s jövődőt.

Cseke, 1823. január 22.

Bal sors – a kifejezésben ókori hagyomány tükröződik: ha a jóslatot jelző jel (pl. madár) balról jött, rosszat, rossz sorsot jelentett; **Bendegúz** – a hagyomány szerint Attila hun király apja volt, tehát a hun-magyar rokonságot hangsúlyozza; **nektár** – az istenek itala a görög mitológiában; **plántálád** – ülteted *itt*: a zászló kitűzését jelenti; **Mátyás bús hada** – szókapcsolat a híres fekete seregre, annak is a színére. Akkoriban gyakori volt a búsnak a sötét, fekete (pl. bús felleg) és a bösz, haragos jelentése; **mongol** – a középkori tatárjárásra utal; **Ozmán** (Oszmán) – a Török Birodalom megalapítója; **tennfiad** – saját fiad; **hamvveder** – az elhunyt hamvait tároló urna; **hő szeméből** – a sírástól kipirosodott, égő szeméből; **vészek hányának** – a tengeri vihar jelentésével függ össze, a magyar történelem háborús, viharos fordulóit idézi fel, bajok, csapások hánytak, dobáltak, szétszórtak

Amit a műről tudnod kell!

Valahányszor elhangzik a *Himnusz*, nemzeti hovatartozásunkat, magyarságunkat érezzük át. Eppen ezért belülről fakadó, erkölcsi követelmény: a vers szó szerinti, nagyon pontos, emlékezetből való megtanulása. Ennek előrebocsátása után ismerkedjete meg a *Himnusszal* és a vele kapcsolatos tudnivalókkal!

Keletkezése • Kölcsey 1823. január 22-én, a Szatmár megyei Csekén írta. A vers csak több év után, 1828 decemberében, a Kisfaludy Károly által szerkesztett *Auróra*-ban, majd 1832-ben a gyűjteményes Kölcsey verseskötetben jelent meg. A himnusz nemcsak a vers címe, hanem egyúttal a műfaja is. Az ókori görögöknél keletkezett ez a műfaj. Istenhez szóltak benne: dicsérték, hogy elnyerjék a jóindulatát, és segítségért könyörögtek benne. De a romantikus himnuszokban már ellentétes érzelmek: kétség és remény, csalódás és lelkesedés hullámanak.

A *magyar nép zivataros századaiból* alcím azt jelzi, hogy a költő egy XVI. századi magyar énekmondó panaszló hangja mögé rejtőzik. Lehet, hogy a cenzúra miatt teszi, de még inkább a múlt, az évszázadok óta azonos sorstudat kívánja ezt tőle. A *zivataros század* metafora utal a vers témájára. A magyar nép történelmének fontos állomásait mutatja be, azt, hogy mennyi baj és bánat érte már az országot a századok során. Ez egyúttal Isten meggyőzésére

is szolgál: bármilyen bűne volt a magyaroknak, azt többszörösen megbűnhődtek, vagyis most már joggal kér segítséget, áldást, jobb sorsot a magyarokra a költő (*Megbűnhődte már e nép / A multat s jövőndőt*).

Szerkezete • A *Himnusz*nak sajátos szerkezete van. Három fő részből áll. Az ilyen verset hídszerkezetűnek, vagy másképpen keretes szerkezetű versnek nevezzük. Képlettel is kifejezhetjük:

A1 – B – A2. Az 1. és a 8. versszak keretbe foglalja a fő mondanivalót, a B részt.

I. Keret: A1 rész: az 1. versszak.

Kölcsey Istenhez fohászkodik, a közösség nevében áldást kér a magyarra. A felszólító igealakok halmozása és az összetett mondaton belül feszülő ellentét: *bal sors* ↔ *víg esztendő* a sürgetés hatását erősíti.

II. B rész: a 2–7. versszak. A középső rész újabb három egységre osztható.

B1. egység

A történelmi visszapillantással Isten tetteit, áldásait és büntetéseit sorolja fel. A 2–3. versszakban a múlt értékgazdag világát isteni jótéteményként láttatja. A honalapítás tettét folyamatában mutatja be a költő. Az ünnepélyes jelzők: *szent, szép, hős, vad, bús, büszke* fokozzák az értéktudatot, a nagyszerű múlt jelentőségét. Ekkor Isten kegyelméből a magyarok békében és bőségben éltek. Erre utal az *ért kalász* és a *szőlővesszők* képe. Ezek egyúttal a misék jellegzetes eszközei is, az áldozás képei (kenyér és bor). Mátyás dicsőséges hadjáratait az alliterációk is kiemelik: *S nyögte Mátyás bús hadát / Bécsnek büszke vára*.

B2. egység

A 4. versszak indító két sorával fordulóponthoz ér a vers. Egy felkiáltással és egy ellentétes kötőszóval (*Hajh, de*) kezdődik, a jóságos Isten haragvóvá, bosszúállóvá válik, iszonyú csapásokat zúdít a nemzetre. A reformáció korában a nemzet tragédiáit Isten büntetésének tartották. Ezt a hagyományt követi Kölcsey. Isten haragja felgyullad, villámok, dörgő fellegek borítják a nemzet égboltját. A tatárdúlást, a török rabságot és a testvérháborút idézi a 4–5. strófa. Az értékpusztulást kifejező metaforák: *rabiga, csonthalmok, hamvvedre* rendkívül láttató erejűek: a rettenet érzetét keltik. A testvérháborúkra utaló szavak jelentését az alliteráció nyomatékosítja: *S lettél magzatod miatt / Magzatod hamvvedre*.

A 6. versszakban észrevétlenül térünk át a múltból a jelenbe. Ezt az igeidők változásával éri el a költő (*bújt* – múlt, *nyúl* – jelen, *nézett* – múlt, *lelé* – múlt, *hág* – jelen, *száll* – jelen). A Rákóczi szabadságharc bukása után a Habsburg-megtorlás következett. (*Bújt az üldözött, s felé / Kard nyúl barlangjában*). A *Himnusz* mondanivalójának tetőpontja ebben a versszakban található. Elvesztettük a hazánkat (... *nem lelé / Honját a hazában*), s ezt a legfontosabb gondolatot alliterációval is kiemeli a költő.

B3. egység

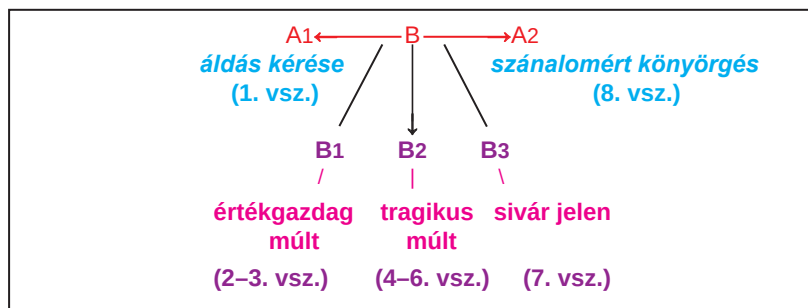
A 7. versszak Kölcsey jelenét mutatja be, éles ellentétben áll egymással a múlt és a jelen (bérc ↔ völgy, vár ↔ kőhalom; kedv, öröm ↔ halálhörgés, siralom; rabság ↔ szabadság). Uralkodó képe a rom, a romantika kedvelt képe,

amely egyszerre képes felidézni a múltat, a jelent és a jövőt. A *jelen sivár és kilátástalan*, hiányzik az áldozatkész hazafias cselekvés.

I. Keret: A2 rész, a záró szakasz, 8. versszak.

Kölcsy lezárásképpen ismét megszólítja Istent, és megismétli a kérését, de ekkor már módosítva; áldás helyett – a tragikus múlt és a sivár jelen következményeként – szánalmat kér. A *vészek hányának* és a *Tengerén kínjának* költői képek a tragikum érzését erősítik. Az utolsó négy sor szó szerinti megismétlésével Kölcsy azt sugallja: talán-talán bízhatunk a jobb jövőben, mert ez a nemzet nemcsak a múlt, hanem a jövő miatt is megbűnhődött már: *Megbűnhődte már e nép / A multat s jövőndőt!*

A *Himnusz* szerkezeti képletének megfelelően (A1 – B – A2) a következőképpen ábrázolható a vers felépítése, szerkezeti váza.

A vers stílusa • A romantika stílusjegyei jellemzőek a versre. Elsősorban a nemzeti múlt és történelmünk nagyjainak felidézése (honfoglalás, Árpád, Mátyás, török világ stb.). Az ellentétek gyakorisága is a romantika egyik legfontosabb stílusjegye. Nemcsak a múlt és a jelen képei között találhatók meg ezek az ellentétek, hanem a vers más részeiben is ott vannak (*múltat* ↔ *jövőndőt*, *védő kar* ↔ *felé kard nyúl*, *hős magzatjai felvirágoznak* ↔ *lettél magzatod miatt magzatod hamvvedre*). A túlzások, amelyek a jelenségek mértékét felnagyítják a hatás kedvéért, a magyarságot ért csapások, veszteségek érzékeltetését szolgálják: *Vérözön lábainál, / S lángtenger fölette*.

Szenvedélyes és lendületes a *Himnusz*. Az érzelmek hullámozása mellett az aktív igék segítik ennek a hangulatnak a kibontakozását (*küzd, gyújt, el-sújtád, zúgattad, támadt, hág*).

A festőiséget a nagyszabású tablók¹ biztosítják. Ilyen tablóképek például a honfoglalás, a Bécset ostromló magyar sereg, a mohácsi csata képe, a vérözönbe és lángtengerbe fulladt ország.

Verselése • A *Himnusz* időmértékes verselésű. Trocheusokból állnak a sorai, mely egy hosszú és egy rövid szótagból áll. (Jelölése: – ◡). A hét és hat szótagos trocheusi sorok lüktetése adja a vers dallamát. Néhol spondeus (– –) helyettesíti a trocheust. A sorok keresztrímekben végződnek (abab cdcd). Fontos tudni, hogy az első szakasz *tép – lép* rímpárja a *Rákóczi-nótából*, az

¹ *tabló* – olyan költői kép, ahol sok ember szerepel, és a kép rendkívül mozgalmas, a mozgalmasságot a színek, fények, hangutánzó szavak, aktív igék biztosítják

1711 utáni elnyomott magyarság titkos himnuszából került át. Így kapcsolódik egymáshoz a két hazafias költemény.

Hogyan lett a Himnusz nemzeti énekünk? • 1844. február 29-én a pesti Nemzeti Színház igazgatója pályázatot hirdetett az akkorra már népszerűvé vált vers megzenésítésére. 1844. június 15-én a felkért bizottság elbírálta a 13 pályaművet. Egyhangúlag Erkel művét ítélték a legjobbnak. 1844. július 2-án mutatták be először a Nemzeti Színházban. Hivatalos nemzeti himnusz-szá 1848. augusztus 20-án vált, ekkor a Mátyás-templomban hangzott fel.

Ma a *Himnusz* keletkezésének napja (január 22.) a magyar kultúra napja.

1. Ki a megszólított a versben?
2. Mit jelent a zivataros század kifejezés az alcímben?
3. Kinek a nevében szól a könyörgés?
4. A *bor* és a *búza* a gazdagságra, a jólétre utal. Hogyan jelennek meg ezek a versben?
5. Vesd össze a múlt boldog és vészterhes képeit! Melyek a hangsúlyosabbak?
6. Milyen igeidők váltakoznak a versben?
7. Hogyan értelmezed a *vár* és a *kőhalom* jelképes ellentétét a 7. versszakban?
8. A romantikus ábrázolásmód jellemzője a festőiség, a nagyszabású képek. Keress ilyeneket a műben!
9. Alkossatok csoportokat! Emeljétek ki a versből a jelzős szerkezeteket, a megszemélyesítéseket, a metaforákat! Melyiknek mi a szerepe, hatása?

1. Szerinted melyik kérés erőteljesebb: az első részben az áldásért vagy az utolsóban a szánalomért való könyörgés? Válaszodat írásban indokold meg!

Irodalomelméleti ismeret

Epigramma • Rövid, tömör, csattanós költemény. Léteznek magasztos hangvételű, dicsőítő, valamint csípős, humoros epigrammák. Eredetileg sírfeliratot jelentett. A kőbe vésett felirat (a szó *rávésés*-t, *felirat*-ot jelent) rövid volt, és az epigramma később is megőrizte a sírfeliratok tömörségét. Ezért lett a műfaj szerkezeti jellemzője a rövid *előkészítés* és a *csattanószerű befejezés*. Az epigramma tanító jellegű: *egy jelentős gondolatot, erkölcsi parancsot közvetít*.

Versformája is a hagyományt követi: *disztichonokból* (disztihon) áll. A disztichon az **időmértékes verselés**be tartozó versforma. Kétféle verssorból tevődik össze: egy *hexameter*ből és egy *pentameter*ből áll. A pentameter valójában rövidített hexameter: a 3. és a 6. versláb csonka, csak egy hosszú szótag. A csonka verslábakat szünet egészíti ki, ezt érzékelteti a sormetszet jele (||).

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;

– ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – – | – – | – ◡ ◡ | – – hexameter

Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.

– ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – || – ◡ ◡ | – ◡ ◡ | – pentameter

Huszt vára és környéke egy XIX. századi rajzon

Huszt

Bús düledékeiden, Husztnak romvára, megállék;
Csend vala, felleg alól szállt fel az éjjeli hold.
Szél kele most, mint sír szele kél; s a csarnok elontott
Oszlopi közt lebegő rémalak inte felém.

És mond: Honfi mit ér epedő kebel e romok ormán?
Régi kor árnya felé visszamerengni mit ér?
Messze jövőddel komolyan vess össze jelenkort;
Hass, alkoss, gyarapíts; s a haza fényre derül!

Cseke, 1831. december 29.

Elontott – ledöntött; **honfi** – hazafi, a hon polgára; **epedő** – vágyakozó;
össze – össze

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • 1831. december 29-én született a vers Csekén. Egy viski fürdőzés emlékét őrzi, ahol Kölcsey gyakran kezelte reumáját. 1825 májusában járt vidékünkön először, ekkor látogatott fel a huszti várromhoz. (Postáját Beregszászból továbbította.) Ekkor írta a *Régi várban* című epigrammát, amit később átírt és kiegészített. Utolsó két sora a reformkor jelszavává vált. A vers műfaja epigramma.

Témája • A múlt eseményein való merengés helyett tekintetünket a jövőre kell fordítanunk. A jelenkor emberének az a feladata, hogy célokat tűzzön

maga elé, és az ország, a haza jövőjét tartsa szem előtt. Az epigramma címe metaforikus jelentést sugall. A vár még a tatárjárás után épült. A Wesselényi-féle összeesküvés idején, 1670-ben I. Rákóczi Ferenc hadainak egy része itt talált menedéket. Jelentős szerepe volt a várnak a II. Rákóczi Ferenc vezette szabadságharcban. 1711. április 27-ére hívta ide utolsó tanácskozássra II. Rákóczi Ferenc az ország vezetőit, de közben megkötötték a szatmári békét.

Szerkezete • A műfaj szerkezeti jellemzői értelmében két részre tagolódik az epigramma.

I. rész: 1–4. sor: romantikus hangulatú kép, a költő a múlt romjain mereng, amihez az ihletet Huszt romjai adják. Az éjféli időpont, a holdfény rejtelmes árnyai és a megjelenő szellem nemcsak a romantika hangulatát idézik, hanem a vers tettere buzdító gondolatát készítik elő.

II. rész: 5–6. sor: a múltbéli rémalak a merengés haszontalanságára hívja fel a figyelmet. A jelen és a jövő fontosságát hangsúlyozza. A 7–8. sorban csattanószerűen fogalmazza meg mindenki számára a parancsot: ez a két sor a reformkor vezérgondolata, a cselekvő hazafiság programja, a nemzeti munka moráljának tömör megfogalmazása.

Verselése • Időmértékes, versformája hexameter és pentameteres sorok kapcsolata (disztichon). A kifejezőeszközök közül megszemélyesítések, metaforák, kérdés, jelzős kifejezések, felszólító módú igealakok vannak a költeményben. Romantikus stílusban íródott. Párverse az *Emléklapra*.

Üzenete • A romantikus éjszakai hangulat, a felszálló hold varázslata, a fények-árnyak játéka, a szél feltámadásában rebbenő árny szuggesztív felidézése a hazafias tanítást szívet szorító hangulati hatással burkolja be. A tevékeny, erkölcsös élet, a mindent feláldozó, cselekvő hazafiság gondolata szólal meg a műfajhoz illő tömörséggel.

1. Milyen élményből született a vers? Melyik sor utal erre?
2. A nap melyik szakában állt meg a huszti vár romjainál Kölcsey? Mit ábrázol a kezdő kép? Milyen hangulatot ébreszt?
3. Szerintetek miért időzítette a várlátogatást Kölcsey éppen az esti órákra?
4. Mit jelent az *inte felém* szövszerkezet? Mire figyelmezteti, szólítja fel a költőt a szellem?
5. Melyik két sorban olvasható ez? Milyen ismétlődést találsz e két sorban?
6. Mit jelentenek az utolsó sor parancsai? Értelmezd!
7. Sorold fel a vers romantikus jellemzőit!

1. Széchenyi István, a reformkor nagy kezdeményező egyénisége így fogalmazta meg a reformkor jelmondatát: *Magyarország nem volt, hanem lesz!* Hasonlítsd össze ezt a vers utolsó sorában kimondott felszólítással!
2. Tanuld meg a verset!

Irodalomelméleti ismeret

Parainesis • A görög szó magyarul *intelem, tanítás*. Az intelmek műfaja régi műltra tekinthet vissza. Az ilyen műveket a középkorban *királytűkör*nek is nevezték. Ebben az ideális uralkodó és az erkölcsös ember követelményei fogalmazódnak.

tak meg. A név arra utal, hogy az intelmek szinte tükörként tartották a jó uralkodó tulajdonságait a mű címzettje elé.

Fő jellemzői:

- meghatározott személyhez intézett erkölcsi célzatú, tanító-nevelő szándékú írás;
- formai hagyományok: felszólító mód; bölcselő hang; címzett megnevezése;
- általában egyetemes kérdésektől halad a szűkebb felé.

Ismert királytűkrök: Bíborbanszületett Konstantin bizánci császár, *A birodalom kormányzásáról* című művét a fiának szánta. Ebben értékes információkat találhatunk a magyarok honfoglalás előtti történetéről is. Népszerű volt e műfaj a latin nyelvű humanisták között is.

Első királyunk, Szent István is írt ilyen művet *István király intelmei Imre herceghez* címmel. Művében a királyhoz méltó magatartásról, a helyes kormányzás elveiről, az újonnan felvett keresztény hit és az egyház védelméről ír. Imre herceg azonban korai halála miatt nem léphetett apja nyomdokaiba.

Kölcsey Ferenc unokaöccsének írta intelmeit. Kulcsszava: *rény = erény*. Megfogalmazta, mit és miért kell tennie az egyénnek, hogy a felismert történelmi és erkölcsi igazságot saját életében elmélyítse. Az élet fő célja: a tett.

Napjainkban Esterházy Péter írt intelmet *Pápai vizeken ne kalózkodj!* címmel.

Parainesis Kölcsey Kálmánhoz

(részletek)

[Az emberiséghez tartozásról]

Éveid száma is egymás után szaporodik, s nemsokára a tapasztalás tekinteteidet oly tárgyakra intézendí, miket a gyermekkor boldog szakában még nem ismersz. Túl az atyai ház falain más világ nyílik fel, hová midőn lépni fogsz, kedvetlenül kell majd gyakran szemlélned: miképpen a legszentebb nevek vagy megtapodtatnak, vagy álorca gyanánt használtatnak gonosz célokat eltakarni. E látomány, jól tudom, kínos fájdalmat okoz keblednek, s annál kínosabbat, mennél tisztábban megőrzended szíved érzéseit; de vigyáznod kell, nehogy miatta vagy az emberi nem iránt gyűlölettel viseltessél; vagy kísértetbe jöjj az erkölcsiség azon ideálát, mit a bölcsék rénynek neveznek vala, hiú képzeménynak tartani. Gondold meg: sohasem volt idő oly mostoha, nemzet oly elsüllyedt, hely oly szerencsétlen körülmények közt, midőn és hol szív nem találkozott volna, való rénynek hódoló; sohasem volt, legalább igen ritkán volt ember, ki erkölcsi süllyedése legalsó lépcsőjén is, a rény szeretetre méltó voltát, hacsak pillanatokra is, hacsak kétségbeesés érzelmeivel is, meg nem ismerte; s mindenekfelett sohasem volt és sohasem leszen ember, ki szíve és lelke tisztaságát, üldözés és veszély közt is, ég áldásának nem tartotta, ki magát balsorsban is boldogabbnak nem hitte a szerencséiben tündöklő gonosznál. Nyugalom

és önérzés a jámborság elválhatatlan két sájáta. E kettő által lehetséges bal eseteket nemcsak eltérni, de méltósággal szenvedni; s azokban nemcsak le nem alacsonyulni, de lélekben felemelkedni. E kettő teszen a sorssal küzdésre elég erőssé, erőssé a szerencse kísértetei ellen is, és e szerencse minden ragyogványai és biztatásai mit is tehetnének a férjfiúval, ki a maga emberi érdemét és boldogságát valóbb alapra építeni megtanulá? ... Kerüld az alaptalanságot, mely többnyire erkölcsi súlylyedés örvényébe visz ... egyedül a rény emel bennünket az állatokon felül; következőleg ki annak birtokába magát nem tette, az kimutatta magának az emberi méltóságot bectelenítő helyet, hol maradott.

Szeretni az emberiséget: ez minden nemes szívnek elengedhetetlen feltétele. Az emberiség egésze nem egyéb számtalan háznépkekre osztott nagy nemzetségnél, melynek mindegyik tagja rokonunk, s szeretetünkre és szolgálatainkra egyformán számot tart. Azonban jól megértsd! – az ember véges állat, hatása csak bizonyos meghatározott körben munkálhat. ... Minden, ami szerfeletti sok részre osztatik, önkicsinységében enyészik el. Így a szeretet. Hol az ember, ki magát a föld minden országainak szentelni akarván, forró szenvedelmet hordozhatna irántok keblében? Leonidas csak egy Spártáért, Regulus csak egy Rómaért, Zrínyi csak egy Magyarországért halhatott meg. Nem kell erre hosszú bizonyítás; tekints szívedbe, s ott leled a természettől vett tudományt, mely szerelmet egy háznéphez s ennek körén túl egy házához láncolja.

Tárgyakra intézendí – dolgokra figyelni; **látomány** – látvány; **megőrzended** – megőrzöd; **rény** – erény; **állat** – lény; **önkicsinységében** – saját kicsi volta miatt; **szenvedelem** – szenvedély; **Leonidas** – a thermopülai csatában a hazájáért áldozta életét; **Regulus** – római hadvezér az első pun háború idején

[A hazaszeretetről]

Szeresd a hazát! Boldog leszesz, ha a férjfiakor napjaiban e szavakat úgy fogod érthetni, úgy fogod érezhetni, mint kell. Hazaszeretet egyike a kebel tiszteletre legméltóbb szenvedelmeinek. ... Mert tudd meg: e szóban – haza, foglaltatik az emberi szeretet és óhajtás tárgyainak egész öszvessége. Oltár, atyáid által istennek építve; ház, hol az élet első örömeit ízleled; föld, melynek gyümölcse feltáplált; szülőid, hitvesed, gyermekeid, barátid, rokonaid s polgártársaid: egyről egyig csak egészítő részei annak. Hány embert láttam én, ki meggyúlt háza üsikei közé éltét veszélyezve rohant, hogy némely hitvány eszközöket kiragadjon? S nem sokkal inkább természetes-e ily valamit a hazáért, azaz mindnyájunknak, az egész nemzetnek mindeneért cselekednünk? És mégis kevesen vagynak, kik e gondolatot felfogván sajátokká tehetnék! Mert az ember, ha értelme s érzelme körét gondosan nem szélesíti, keskeny s mindig keskenyebb határok közé szorul; szemei az egész

tekintetétől elszoknak; s parányi birtokában, háza falai közt elszigetelve csak önmagát nézi, s a legszorosb, legegységesebb, legszentebb kapcsolatokat nem láthatja. Ezért a hazaszeretet valóságos példái oly igen ritkák; ezért vagynak, kik annak való értelmét soha magokévé nem teheték ... Kinek szívében a haza nem él, az száműzöttnek tekintheti magát mindenhol; s lelkében üresség van, mit semmi tárgy, semmi érzet be nem tölt. ...

Öszvesség – összesség; **vagynak** – vannak

[Az ismeretekről]

Törekedjél ismeretekre! de ismeretekre, melyek ítélet s ízlés által vezéreltetnek. E vezérlet híjával sok ismeret birtokába juthatsz ugyan, hanem ismereteid hasonlóak lesznek a szertelen sűrű vetéshez, mely gazdag növéssű szájakat hoz mag nélkül. Ítélet által rendbeszedett s keresztül gondolt ismeret ver mély gyökeret, s őriz meg a felülegességtől; ízlés pedig adja azon kellemes színt, mi nélkül a tudomány setét és zordon: mint a cellájába zárkózott remetének erkölcsé.

Korunk sok ismeretet kíván, s ez jó oldalai közé tartozik; de sok ismeret után kapkodás könnyen oda viszen, hogy címmel és színnel elégedjünk meg; s e hibára hajlás a kor rossz oldalai közt talán legrosszabb.

Ki csak társasági multságokban óhajt ragyogni, vagy éppen tudatlanok által akarja magát bámultatni, az könnyű módon elérheti célját, de értelmesektől megvetetik. Hogy a dologhoz értők előtt méltólag felléphess, hogy ismereteid mind magadra, mind másokra jóltevőleg hasznanak: hosszú, fáradalmas munkára kell elszánva lenned. Mert alapos s egyszersmind sokoldalú tudományt szerezni felette nehéz. Sok olvasás, még több gondolkodás, sok egybehasonlítás, még több gyakorlás, s fogyhatlan béketűrés és állandóság az, ami itt megkívántatik.

Ítélet – megítélés, bírálat; **szertelen** – rendetlen; **keresztül gondolt** – átgondolt; **felülegesség** – felületesség; **színnel** – itt: felszínes tudással; **jóltevőleg** – jótékonyan, hasznosan; **tudomány** – itt: tudás

[Az anyanyelvről és a nyelvekről]

Igyekezned kell nemcsak arra, hogy a beszéded hibátlanul zengjen ajkaidról; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonysággal, tisztán kinyomva s szívre és lélekre erőben munkálva, okaidnak s érzelmeidnek akaratodtól függő tolmácsa lehessen.

Teljes birtokában lenni a nyelvnek, melyet a nép beszél: ez az első s elengedhetetlen feltétel. De erre még nem elég azon nyelvismeret, mely dajkánk karjai közt reánk ragadt; s azt hinni, hogy gyermekkori nyel-

vünkkel az élet és tudomány legmagosb s legtitkosb tárgyait is tisztán s erőben előadhatjuk, nevetséges elbizottság. Igyekezned kell nemcsak arra, hogy a beszéd hibátlanul zengjen ajkaidról; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonysággal, tisztán kinyomva, s szívre és lélekre erőben munkálva, okaidnak s érzelmeidnek akaratodtól függő tolmácsa lehessen.

Meleg szeretettel függj a hon nyelvén! Mert haza, nemzet és nyelv: három egymástól válthatatlan dolog; s ki ez utolsóért nem buzog, a két elsőért áldozatokra kész lenni nehezen fog. Tiszteld s tanuld más mívelt népek nyelvét is [...]; de soha ne feledd, miképpen idegen nyelveket tudni szép, a hazait pedig lehetőségig mívelni kötelesség.

Változékonyság – változatosság; **tisztán kinyomva** – tisztán, hibátlanul kiejtve; **szívre és lélekre erőben munkálva** – az érzelmekre erősen hatva; **okaidnak** – itt: céljaidnak; **válthatatlan** – elválaszthatatlan; **lehetőségig mívelni** – a lehető legjobban tökéletesíteni

1. Melyek az első részlet leghangsúlyosabb mondatai? Ezek alapján foglald össze a mondanivalóját!
2. Milyen viszonyban áll egymással az emberiség és a haza szeretete?
3. Hogyan írja le a szöveg a haza fogalmát?
4. Kinek a lelkében van üresség az intelm szövege szerint?
5. Mit gondolsz, miért Leonidás és Zrínyi Miklós szolgál példaként a hazaszere-tetre a műben?
6. Milyen tulajdonságokat, módszereket kíván a tanulás a szöveg szerint?
7. Miért kell szeretni és művelni az anyanyelvünket?
8. Kölcsey kijelent valamit, értelmezi azt, majd érvekkel igyekszik alátámasztani a kijelentést. Keress példákat erre a szerkesztésmódra!

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • Kölcsey Ferenc utolsó éveinek nagy alkotása a *Parainesis Kölcsey Kálmánhoz* (1834). Intelmeit unokaöccséhez írta, akiről testvére halála után neki kellett gondoskodnia, de a múlt sok nemzedéke nevelkedett rajta, s a mai ifjúságnak is példaként kellene szolgálnia.

Kölcsey érdeklődése pályája második felében egyre inkább Immanuel Kant munkássága felé fordult. Elsősorban a német gondolkodó erkölcstana, *A gyakorlati ész kritikája* hatott rá. Ez egészült ki, illetve szükségszerűen találkozott a kálvinista vallás kötelességteljesítésének tanával. A *Parainesis* erkölcsbölcseleti szempontból a feltétlen parancs elveinek kifejtése, részletezése. Kölcsey szinte szó szerint vette át Kant feltétlen parancs-meghatározását: „Egész életedet meghatározott elv szerint intézni, sohasem tenni mást, mint amit az erkölcsiség megkíván!” Ennek megvalósítása érdekében a legfontosabb követelmények és parancsok: *Szeresd az Istenséget!*, *Szeresd az emberiséget!*, *Szeresd a hazát!*, *Törekedjél ismeretekre!*, *Meleg szeretettel függj a hon nyelvén!* A hangvételt, a stílust az antik minták (Cicero, Szókratész) követése és a romantikus szenvedélyesség együttesen jellemzi.

Központi fogalma • A *Parainesis* központi kategóriája a **'rény'** (erény), ennek tartalma pedig „*az emberiség, s kivált a haza szolgálata*”. Kölcsey éppúgy, mint a reformkor többi felelős gondolkodója, mindent az én, haza, emberiség hármasságában vizsgált. Az 'én' kiteljesedése kötelező, de nem öncélú feladat. Célja a haza, s ezen keresztül az emberiség szolgálata. A fokozatok nem átugorhatók és nem megfordíthatók. Kölcsey a közösségért élő, sokoldalúan művelt s az emberiség és a haza nagy ügyéért fáradozó ember eszményét rajzolta meg.

Alapgondolatai:

- Az ember nem lehet boldog, ha csak önmagának él. A legfőbb polgárerény az emberiség szolgálata.
- Az emberiségért ki-ki hazája szolgálatával tehet legtöbbet.
- Az emberiség célja nemcsak a boldogság, hanem a cselekvés, a tett.
- A fentiekből fakadó lelki nyugalmat nevezhetjük legfeljebb boldogságnak.

Stílusa • Az intelmek klasszicista stílusú. Retorikai felépítése: érvelés – meggyőzés – tanítás, vagyis a szónoki beszéd eszközeit alkalmazta.

Üzenete • „*Minden egyes ember, még a legnagyobb is, parányi része az egésznek. S minden rész az egészért lévén alkotva: azért kell munkálnia is.*”

1. Ki a címzettje a *Parainesis* című írásnak?
2. Milyen történelmi, filozófiai, erkölcsi szemléletet tükröz a *Parainesis*?
3. Kinek a filozófiája hatott Kölcseyre? Honnan vette a mintát?
4. Melyek a legfontosabb parancsok és követelmények?
5. Mi a mű központi kategóriája?
6. Mi a mű üzenete? Egyetértsz-e vele?

1. Hasonlítsd össze *István király intelmeit* és Kölcsey *Parainesisét*!
2. Fogalmazd meg saját intelmeidet kortársaid számára!

Nemzeti hagyományok

(részletek)

Egész nemzeteknek, szintúgy mint egyes embereknek megvagnak az ő különböző koraik. Gyermekekből virúl fel ifjúságok, ifjúból érnek férfivá, a férfikoroknak erejét az öregségnek lankadása váltja fel. ...

A férfit a lélek érettségének nyugalma bélyegzi; fő pontjára jutott erejével nehéz dolgokat vehet célba s vihet véghez, de okos számvetéssel tudja magát a sorssal s a környülményekkel öszvemérni, s előre nézve midőn kezd, vigyázva lépteiben, fáradatlan a küzdés közt, felemelkedett és magos érzelmeiben bámulattal elegy tiszteletet gerjeszt maga körül; az ő neve: *nagy*. ...

A poézisnek legkedvezőbb pillanatok tehát akkor nyílnak, midőn a nemzet a zajló ifjúság korából a tisztább és józanabb műveltség csendesebb világába lépni kezd. A nyelv ilyenkor kap hajlékonyságot, s a poétának kívánságai s szükségei szerint ezerféle alakra változhat el. ...

A nemzeti hőskor hagyja maga után a nemzeti hagyományt; s nemzeti hagyomány s nemzeti poézis szoros függésben állanak egymással.

Ahol ősi hagyomány vagy éppen nincsen, vagy igen keskeny határokban áll, ott nemzeti poézis sem származhatik; az ott születendő énekes vagy saját (tisztulást és folyamat nem található) lángjában süllyed el, vagy külföldi poézis világánál fog fáklyát gyújtani; s hangjai örökre idegenek lesznek hazájában. Mert a nemzeti poézis a nemzeti történet körében kezdi pályáját, s a lírának később feltámadó s individuális érzelmeket tárgyazó zengése is csak ott lehet hazaivá, hol az a nemzeti történet régibb műzsájától kölcsönöz sajátságot, s személyes érzeményeit a nemzeti hagyomány és nemzeti megnevesített életkör nimbuszán keresztül sugározthatja...

Ha nézzük a régiséget, a hunnuszok azok, kik hagyományaink legtávolabb határszélén előttünk feltűnnek. Bendeguznak neve hangzik fülünkbe, s Attilának dicsőségét látjuk ragyogni; de ezen ragyogás, mint egy villám, elenyész szemünk előtt, s ez időtől fogva az avarokig sötétség borul el népünk emlékezetén. Az avarok egész történetéből egy pont sincs kiemelve, mely a hagyomány közfényű csillogásában állana: s így Attilától fogva Álmossal századokon keresztül semmit sem találunk, amivel nemzeti érzésünket összevonhatnánk.

A nemzeti hagyomány pedig sok tekintetben megbecsülhetetlen kincs. Nemcsak azért, mivel a történelmi tudománynak ha emlékeket nem is, de legalább nyomokat mutat; hanem sokkal inkább azért, mert az a nemzeti lelkesedésnek s annál fogva a honszeretetnek vezérszila-ga. ...

Mi annak oka, ha valamely nemzetnek hagyományai úgy megcsónkúlnak, mint, például a miénk Álmossal felül? A régiséggel dicsekedő nemzetek a világ teremtetéséig szoktak felhágni tradícióikban, s történeteiket, habár mesés alakban is, az eredettől fogva emlegetik. Azt fogjuk-e következtetni, hogy a nemzet, mely ezt nem teheti, egészen új ága valamely régibb törzsöknek, melyből tekintet nem érdemlő kicsinységben szakadt ki, s elvadulván, többé kiszakadásáról semmit sem tudott? Azt-e, hogy a hagyománytalan nemzet gyáván, tettek nélkül vesztegle, s emlékezetét unokáira által nem plántálhatta? De a magyarnak nyelve eredetiséget bizonyít, s rokonsága sok kihalt nyelvekkel régiségét mutatja; az a környülmény pedig, mely szerint Álmos s fia Árpád egy félelmet gerjesztő nagyságban s erővel teljes ifjúságban fénylő nemzettel szállottak elő a Kárpátok megől, hogy-e kételkedni a felett, hogy e nemzetnek már azelőtt hosszú küzdelem alatt kellett a vérpályára kikészülve lennie?...

Nem hiszem, hogy volna tartomány, melynek földében a költésnek bármely kevés virágai is ne tenyésznének. Mindenütt vagynak a köznépnek dalai, mindenütt megdicsőíttetnek a merész tettek, bármely együgyű énekben is. De vagynak népek, kik az együgyű ének hangját időről időre megnevesítik, az énekes magasabb reptet vesz, s honának történeteit nevedő fényben terjeszti elő. Az ének lépcsőnként hágó ereje lassanként vonja maga után az egykorúakat, s mindég a nemze-

tiség körében szállongván, állandóul ismerős marad nékiek, míg végre a pórdalból egy selmai ének, vagy éppen egy Ilias tűnik fel. Másutt a pórdal állandóul megtartja eredeti együgyűségét, s a nemzet szebb része felfelé hágván a műveltség lépcsőin, a bölcsőben fekvő nemzeti költést messze hagyja magától. Ily környülményben a magasabb poézis többé belső szikrából szép lángra nem gerjed; idegen tűznél kell annak meggerjednie, s a nemzet egészének nehezen fog világítani. Velünk, úgy látszik, e történt meg.

Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni; szükség tehát, hogy pórdalainkra ily céllal vessünk tekintetet. Két rendbelieknek leljük azokat; mert vagy történeteket énekelnek, vagy a szempillantat személyes érzéseit zengik el. Nagyon régieket sem egy, sem más nemben nem lelünk, s ez is igazolja jegyzésemet, mely magyarainknak a régiség eránt lett elhúlé-séről feljebb tétetet. Ki merné azt tagadni, hogy a hajdankor tiszteletesb tárgyú dalokkal ne bírt legyen, mint a mostani? A több százados daltöredék, mely a magyar gyermek ajkán mai napiglan zeng: *Lengyel László jó királyunk, az is nekünk ellenségünk*, bizonyítja, hogy valaha a köznépi költő messzebb kitekintett a haza történeteire, ahelyett, hogy a mostani énekekben csak a felfüggesztett rablónak, s a szerencsétlenül járt lánykának emlékezete forog fenn. Legrégibb dalaink, melyekben még nemzeti történet említettik, a kurucvilágból maradtak reánk; ezekből a Tököli, Rákóczi, Bercsényi, Boné nevek zengenek felénk; s ezekben a poétai lelkesedésnek nyilvánáságos nyomai láttatnak, amit az újabb pórtörténeti pórdalban hiában fogsz keresni.

A másod rendbeli dalok közt több poétai szikra csillámlik. Némelyekben, habár soronként is, való érzés, bizonyos gondatlan könnyű szállongás, s tárgyról tárgyra genialis szökdellés lep meg bennünket; de tagadhatatlan az is, hogy legközönségesb karakterök nem egyéb mint üres, ízetlen rímjáték, mely miatt a legidegenebb ideák egymással öszvefűzetnek, s a köztök olykor elvegyült egymáshoz illőbbel nevetséges tarkaságot formálnak.

Azt kell-e hinnünk, hogy a nemzeti poézis már régen felemelkedvén, azt nem többé a mai pórnépnél, hanem a nemzet magasb műveltségű rendében fogjuk fellelni? Lépünk vissza egy kevéssé, s keressük az utat, melyen poézisünk az írói nyelvbe általmenvén, megnemesedhetett. Az *Emlékezzünk régiekre!* tűnik legelőször szemünkbe, mely valóban minden meztelensége mellett is nem érdemel megvetést, mert lépcsővé tétethetett a magosb emelkedésre vágyónak. A reformáció kora jön sorba, s látunk nép számára készült énekeket, melyek a költés határain kívül fekszenek. A mohácsi vészt közel érő kor számos történeti verseket hagyott reánk, melyeknek az akkori hőstettek nyújtottak alkalmat; nagy nevek ragyognak azokban, de Tinódi s egykorúí nem tevének egyebet, mint az tenne, ki újságleveleket foglalna versekbe. ... Nem nyilván van-e, hogy a való nemzeti költésnek csak a nemzet kebe-

lében lehet s kell szárnyára kelnie? Az idegen tűznél gyújtott fény a nemzetnek csak homály közül sugárzik. ...

1826

Környülmények – körülmények; **míveltség** – műveltség; **nimbusz** – itt: tekintély; **pórdal** – népdal; **geniális** – zseniális; **Virgíl** – Vergilius; **Balassa** – Balassi Bálint; **versificátor** – verselő, versfaragó; **Parnassus usurpátora** – itt: az irodalmi élet feje

Amit a műről tudnod kell!

A reformkor politikai fellendülése mindenekelőtt az értekező próza korszerűsítését tette szükségessé. Ennek a feladatnak a teljesítésére először Kölcsey Ferenc vállalkozott, kinek életműve átmeneti jellegű: a romantikus elemek klasszicista vonásokkal s az érzékenység kultuszával keverednek benne. Kölcsey jelentékeny költő volt, de értekező prózája terjedelemben és minőségben egyaránt felülmúlja lírai verseit. Költészetét könnyebb levezetni értekező műveiből. Magyar nyelven ő hozott létre először maradandót e műfajban: *A Csokonai Vitéz Mihály munkáinak kritikai megítéltetése* (1815) és a *Berzsenyi Dániel versei* (1817), *Mohács* (1826), *Nemzeti hagyományok* (1826), *Országgyűlési napló, A szatmári adózó népállapotról, Búcsú az országos rendektől* (1832–1833). S fentebb már tanultatok az 1837-ben megjelent összefoglaló jellegű és egyben legmaradandóbb prózai alkotásáról, a *Parainesis Kölcsey Kálmánhozról*.

Keletkezése • Az 1820-as években a romantikus nemzetfelfogás került Kölcsey érdeklődésének középpontjába. Ekkor írta legjelentősebb tanulmányait, így 1826-ban a *Nemzeti hagyományokat*. Műfaját tekintve esszé.¹ A tanulmány a magyar irodalom történetének rövid eszmetörténeti, fejlődéstörténeti foglalatja és a kor kulturális, irodalmi problémáinak megoldására tett javaslat. A romantikus történelembölcselet és nemzetjellemtan segítségével a nemzet és az emberiség viszonyát éppen az ellenkező oldalról gondolta át, mint korábban. Kazinczy tanítványaként Kölcsey a tízes évek elején még a világpolgárságnak következetes szószólója volt. A húszas évek közepére messze eltávolodott e korábbi felfogásáról. A német romantikusok hatására ekkor már minden nemzetnek egyedi értéket tulajdonított, s ezt a nyelvek és szokások sokféleségével indokolta. A nemzetek egyenrangúságáról szóló tétele szabadelvű világképének szerves alkotórésze lett.

Herder hatása • Szemléletét és vitaalapját Herder gondolatai határozzák meg. Átveszi a német filozófus elméleteinek egy részét (klímaelmélet, nemzeti karakterológia, az emberiség történetének korszakolása, hősi kor és irodalom kapcsolata stb.), de több ponton vitatkozik vele. Herder a négykötetes nagy filozófiai művében a szláv népeknek fényes jövőt jósolt, míg nekünk: „*A mások közé ékelt kis számú magyaroknak századok múltán majd a nyelvét sem lehet felfedezni*” – jóslatot cáfolja.

Kölcsey a *hagyomány* szón kultúrát, kulturális, művészeti (elsősorban irodalmi és történeti) emléket ért, tehát minden olyan emléket, hagyatékot (tör-

¹ *esszé* – 'kísérlet' – francia eredetű szó; irodalmi ígénnel megírt, tudományos, művészeti és közéleti kérdéseket taglaló, egyéni felfogást tükröző írásmű

ténés, esemény, mitológia, vallás, személy stb.), mely egy-egy nép emlékezetében megőrződött, és alkalmas arra, hogy az irodalom számára téma és forrás legyen.

Alapfelfogása • A tanulmány kiindulópontja egy történeti összehasonlító elemzés. Kölcsey az ókori görög és római kultúra és irodalom összefüggéseit a magyar irodalom és az európai irodalom kapcsolatára vonatkoztatja, s a magyar irodalom korszakainak áttekintésével s a szerinte meghatározó értékek kiemelésével jut el saját kora problematikájához. Következésképpen egyetlen kérdés – a nemzeti irodalom (*nemzeti poesis*) – áll mindvégig a középpontban. Kölcsey a történelmi összefüggések (események) mellett igen erőteljesen hangsúlyozza azokat a tényezőket (vallás, nyelv, társadalmi állapotok), melyek szintén döntő módon hatnak egy kultúra fejlődésére. Ez a több szempontot egyszerre vagy párhuzamosan érvényesítő, szintetikus gondolkodásmód megalapozott, árnyalt következtetésekhez vezet.

Témakörei:

- általános bevezetés, a nemzetek korszakai, a poézis kialakulásának lehetőségei
- nemzet és kultúra
- költészet és nyelv
- nemzeti hagyomány (nemzeti hőskor és nemzeti hagyományok)
- kultúra, vallás, irodalom
- a nemzeti költészet és a történelem kapcsolata; az irodalom műnemei
- nemzeti hagyomány – nemzeti irodalom – nemzeti eszme
- a nemzeti hagyomány hiánya, elvesztése és a nemzeti kultúra; a magyar irodalom problémái és lehetőségei (a magyar karakter)
- a magyar irodalom korszakai, jelentős alakjai
- a népköltészet szerepe és jelentősége a nemzeti irodalomban
- a nemzeti költészet és az európai irodalom kapcsolata
- a kor feladata, a játékszín (színház) szerepe

Kölcsey a kultúra felemeléséről: visszatérő elmélete az irodalom és a kultúra felemelésével kapcsolatban a színház, a színjátszás létrehozásának, terjesztésének, fejlesztésének gondolata. Felismerte a színháznak, a drámai műfajoknak a közönségre való közvetlen, illetve az irodalomra, nyelvre, kultúrára való közvetett hatásának jelentőségét. Ezt a kérdést is az általános, európai helyzet felől közelíti a magyar viszonyokhoz.

A népköltészetről: e tanulmányában hangsúlyozza első ízben a költészet és irodalom fejlődésével, fejlesztésével kapcsolatban a *népköltészet* forrásértékét, forrásszerepét: „*Úgy vélem, hogy a való nemzeti poézis eredeti szikráját a köznépi dalokban kell nyomozni.*” Így tehát Kölcsey felvetette a népköltészetből megújuló nemzeti irodalom *elvi lehetőségét*. Ezzel az okfejtésével Kölcsey reményteljes gondolatokra biztatta néhány nagy művészünk, köztük Erdélyit, Petőfit, Aranyt, Kodályt és Bartókot. A szerző a népköltészetet két műnemre – lírára és epikára – bontja, s a népköltészeti emlékeket is korszakolja. Kölcsey értekezése így válik a népköltészet iránti érdeklődésnek történetfilozófiai művévé.

Az eredetiség igénye • Túllépve mestere, Kazinczy szemléletén: a fordításon, követésen, utánzásra alapuló irodalom helyett az *eredetiséget*, a saját,

nemzeti hagyományokon alapuló irodalom megteremtését tartja elsődlegesnek. Ám felismeri, hogy sem a népköltészet, sem az irodalmi hagyomány nem elégséges, ezért a magyar irodalomnak szükségképpen támaszkodnia kell az európaira is – csakúgy, mint a rómainak kellett a görögre.

Jelentősége • Az esszé tartalmazza mindazon nézeteket, elképzeléseket, melyeket Kölcsey irodalomról, az irodalom szerepéről és feladatáról megfogalmazott és követett. Nézetei erőteljesen befolyásolták a XIX. század irodalmi, esztétikai fejlődését, óriási hatással voltak mind a népiesség képviselőire (Petőfi, Arany), mind az irodalomtörténészekre, esztétákra (Erdélyi János, Gyulai Pál, Henszlmann Imre).

1. Milyen műfajban hozott létre még maradandót Kölcsey a verseken kívül?
2. Mikor írta legjelentősebb tanulmányait? Melyek ezek?
3. „Egész nemzeteknek, szintűgy mint egyes embereknek megvagyunk az ő különböző koraik.” Melyik Kölcsey-tanulmány indító tételmondata ez?
4. Hogyan hatott Kölcseyre Herder? Hogyan vélekedett a magyar nemzetről?
5. Mi a szerepe Kölcsey szerint a hagyománynak a nemzeti költészetben?
6. Hogyan látja a magyar kultúra és a költészet fejlődését?
7. Mi a véleménye az eredetiségről?

1. Fogalmazd meg, hogyan értékelhető Kölcsey Ferenc tanulmánya? Milyen kérdés áll érdeklődésének középpontjában?

VÖRÖSMARTY MIHÁLY (1800–1855)

Barabás Miklós: Vörösmarty Mihály portréja, 1836

Vörösmarty Mihály életműve egészen kivételes helyet tölt be a magyar irodalom történetében. Költészetünk egyik legnagyobb fordulatát kezdeményezte, s vitte a beteljesedésig. Ő a magyar irodalom legromantikusabb költője, a magyar romantika verses költészetének megteremtője, drámaíró, irodalomszervező, nemzeti énekünk, a *Szózat* megalkotója.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, ifjúsága • 1800. december 1-jén született Pusztanyéken (ma Kápolnásnyék) elszegényedett katolikus köznemesi családban. Apja gazdatiszt volt egy grófi uradalomban. A család mindig anyagi gondokkal küszködött a tisztességes szegénység és a súlyos nyomor határán.

Kilenc gyermekük volt: 4 lány, 5 fiú. Mihály volt a legidősebb fiúgyermek. Elemibe a lakásukhoz közel lévő evangélikus iskolába járt. 1811-től 1816-ig a gimnázium öt osztályát a fehérvári ciszterciták iskolájában végezte. 1816-ban Pesten a piarista gimnázium hatodik osztályában, a költői osztályban folytatta tanulmányait.

1817-ben váratlanul meghalt édesapja. Vörösmartynak ekkor kenyerkereset után kellett néznie. Gyámja révén a Perczel család három

fiának: Sándornak, Móricnak és Miklósnak lett a magántanítója. Az első három évben a fiúkkal Pesten lakott, mellette elvégezte az egyetemen a kétéves filozófiai tanfolyamot. 1820-ban a családdal együtt Börzsönybe, Perczelék Tolna megyei birtokára költözött. A Börzsönyi időszakban magánúton jogot tanult. Itt ismerkedett meg két jeles emberrel: Egyed Antal plébánossal és Teslér László káplánnal. Az ő barátságuk sokat segített Vörösmartynak a világirodalmi tájékozódásban.

A Perczel családnál töltött idő alatt beleszeretett Perczel Sándor legidősebb lányába, Etelkába (1821). Szerelmét nem mutathatta, minden erejét össze kellett szednie, hogy szenvedélyét elfojtsa. Tisztában volt vele, hogy szegény házitanítóként semmi esélye. A társadalmi különbség áthidalhatatlan volt köztük. 1822 őszén lemondott állásáról, s Görbőre ment Tolna megye alispánjához, hogy megszerezze az ügyvédi oklevél elnyeréséhez szükséges jogi gyakorlatot. Görbőn került szoros kapcsolatba a nemesi vármegyék Habsburg-ellenes mozgalmaival.

Pályakezdése • Figyelme korának irodalma felé fordult, emellett megismerte az ókori irodalmi alkotásokat és Shakespeare drámáit is. Első alkotói korszakában epikus műveket írt (*Cserhalom, Tündérvölgy, Délsziget, A rom*). Megjelentek a nemzeti történelem eseményeit feldolgozó, felidéző balladák (*Szilágy és Hajmási, A bűvár Kund*).

1823-ban a görbői esztendő után Pesten ismét átvette a Perczel-fiúk nevelését, s közben 1824. december 20-án ügyvédi vizsgát tett. 1826-ban vált meg végleg a Perczel családtól. Hírnevét a *Zalán futása* (1825) című alkotása alapozta meg. Az ezután megjelenő epikus művei két műfajba sorolhatók: a kiséposz és elbeszélő költemény műfajába. Az *Eger* (1827) című kiséposzban Eger védőinek hősiessé harcat, törökellenes küzdelmüket mutatja be. Az ezt követő évek, különösen az 1827-es a szomorú nélkülözések, a szegénység éve volt. Decemberben azonban barátai révén álláshoz jutott. A *Tudományos Gyűjtemény* című folyóiratot és szépirodalmi melléklapját, a *Koszorút* szerkesztette. 1830-ban az Akadémia rendes tagjává választotta. Anyagi helyzete már biztos volt. Kisfaludy Károly halála után az úgynevezett romantikus triász befolyása – köztük Vörösmartyé is – egyre erősödött. Nagy tekintélyt vívott ki magának, elismert író lett. Kiemelkedő remekműve a *Csongor és Tünde* (1830), a boldogságkeresés drámája, amelynek üzenete, hogy csak az őszinte, tiszta, szép érzések adhatnak igazi boldogságot. Az elbeszélő költemények közül legnevezetesebb darabja a *Szép Ilonka* (1833). Boldogtalan szerelmi történet a magyar történelem egyik legnépszerűbb hőiséhez, Mátyás királyhoz kapcsolva.

A 30-as években Vörösmarty két szinten ábrázolt értékvesztést az emberi életben: a nemzeti s az egyéni lét szintjén. E kétféle értékvesztést egymástól minőségileg különbözőnek mutatta. A *Szózatban* (1836) nem belső rothadás végez a magyarsággal, létének hirtelen megszakadását külső ellenség idézi elő. A *Késő vágy* (1839) ezzel szemben belső kiüresedést tulajdonít az egyénnek. Három mondat ez az elfojtott szerelmi vágyról. Beletörődéssel mereng azon, hogy elmúlt ifjú-

sága, amikor még égő vágy fűtötte, túl van azon a csalódásokkal teli időn, amikor még reménykedett Etelka szerelmében, már elérte azt a kort, amikor nyugalma nem zavarhatja meg a szív ügyei.

Szerelme • Vörösmarty egy házban lakott Bajza Józseffel, náluk élt. Itt ismerte meg az alig húszéves Csajághy Laurát, Bajza sógornőjét. A 41 éves és túlzottan szemérmes férfi érzelmeit először nem Laurának, hanem Bajzának vallotta meg. Csajághy Laurával történő megismerkedése után Vörösmarty versekkel udvarolt két éven keresztül a lánynak. Benne látta a boldogság reményének utolsó lehetőségét. Ezek közül a legszebb az *Ábránd* (1843) című vers, amely Laurát is meggyőzi, hogy igent mondjon. A *merengőhöz* (1843) már a menyasszony Laurához szól. Az alkotás sokkal inkább filozofikus vers, mint boldog vallomás. A szerelem 1843-ban házassággal végződött.

Költészetének csúcán • A lírikus Vörösmarty a 40-es években jutott el költészetének csúcsára. Elsősorban az óda és az elégia lettek meghatározó műfajai. Híres epigrammája, *A Guttenberg-albumba* (1839) ódai mélységeket érint. Hatalmas filozófiai elmélkedése a *Gondolatok a könyvtárban* (1844) tele van kétségekkel, belső és önmarcangoló vívódással, hite a felvilágosodás eszméiben megrendült. *Az emberekben* (1846) már egyértelműen tragikusnak látta a történelmet, megírását a galíciai fölkelés ösztönözte. Ezt követően már egyre kevesebbet írt. Népszerűsége halványodni kezdett Petőfi feltűnésével. A polgári forradalom előkészítésében nem vett részt ugyan közvetlenül, de ügyével azonosította magát. 1848-ban képviselői mandátumot kapott, s a megalkuló Batthyány-kormányt követte Debrecenbe, majd Szegedre és Aradra. 1849-ben a kegyelmi szék közbírája volt.

A szabadságharc leverése után, mint legtöbb kortársa, ő is bujdosni kényszerült. 1850-ben Pesten feljelentette magát a katonai törvényszékben. Kihallgatták, de szabadlábon maradt. Még ebben az évben perét felfüggesztették, s Haynau több képviselőtársával együtt kegyelemben részesítette. 1850-től 1853-ig Baracskán éltek, majd Nyékre költöztek. Itt szőlőt művelt, dinnyét és dohányt termesztett, hogy három gyermekét és feleségét eltartsa. Már alig írt verset, de ekkor keletkezett művei kivételesen magas színvonalat képviselnek. Az *Előszó* (1850) a magyar irodalom csúcsai közé tartozik, amelyben a nemzet, a társadalom története a természet évszakváltozásaival egybefonódva jelenik meg, s így valami kikerülhetetlen végzetszerűség is rajta hagyja komor bélyegét. Utolsó nagy költeménye, *A vén cigány* (1854) ars poetica. Vörösmarty a költészet lehetőségeivel, feladatával vet számot. A muzsikussá váló cigány, a költő fájdalomát szólaltatja meg.

Élete utolsó évei • Élete utolsó öt éve a lassú haldoklásé. Szűkösen éltek, kedélyállapota levert, s a betegség hamarosan ágyba kényszerítette. 1855-ben az egész család Pestre költözött, hogy Vörösmarty állandó orvosi felügyelet alatt lehessen, de november 19-én váratlanul meghalt. Temetésén (november 21-én) több mint húszezren voltak. Ez

volt az első tömeges megmozdulás, néma tüntetés a világosi fegyverletétel óta.

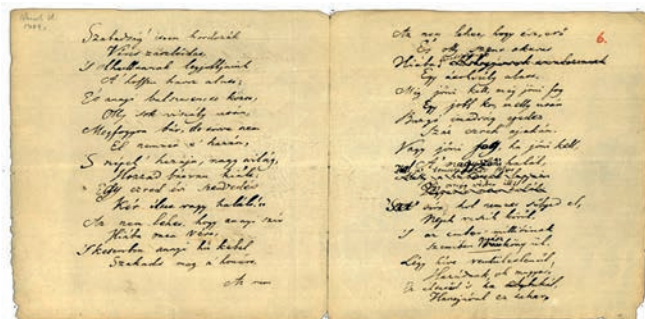
1. Milyen kapcsolatban vannak Vörösmarty Mihállyal a következő nevek: Pusztanyék, Székesfehérvár, Pest, Börzsöny, Görbő, Debrecen – Szeged – Arad, Baracska?
2. Milyen kapcsolatban vannak Vörösmartyval az alábbi személyek: Perczel Etelka, Csajághy Laura?
3. Melyik műve tette egyből országos híróvé Vörösmartyt?
4. Hogyan alakult élete 1827 után? Milyen lapoknál dolgozott?
5. Mikor lett az ország „első költője”?
6. Mikor alkotott Vörösmarty a dráma műfajában? Melyik ez a mű?
7. Hogyan értékelnéd a 30-as 40-es évek líráját? Milyen hangulat jellemzi ezeket a verseket?
8. Hogyan alakult Vörösmarty költészete a szabadságharc leverése után?

Irodalomelméleti ismeret

Óda • A himnuszhoz hasonló műfaj: egy eszme jelentőségét fejezi ki ünnepélyes hangnemben. Eredetileg az istenséget dicsőítette, később uralkodókat, hadvezéreket ünnepeltek vele. A Szózat nem az óda műfaját szállítja lejjebb azzal, hogy földi dolgokról szól – a hazáról –, hanem a hazát emeli fel isteni rangra.

S z ó z a t

A Szózat kézirata (5–13. versszak)

Hazádnak rendületlenül
Légy híve, oh magyar;
Bölcsöd az s majdan sírod is,
Mely ápol s eltakar.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Ez a föld, melyen annyiszor
Apáid vére folyt;
Ez, melyhez minden szent nevet
Egy ezredév csatolt.

Itt küzdenek honért a hős
Árpádnak hadai;
Itt törtek össze rabigát
Hunyadnak karjai.

Szabadság! Itten hordozák
Véres zászlóidat,
S elhulltanak legjobbjaink
A hosszú harc alatt.

Még jóni kell, még jóni fog
Egy jobb kor, mely után
Buzgó imádság epedez
Százvezrek ajakán.

És annyi balszerencse közt,
Oly sok viszály után,
Mégfogya bár, de törve nem,
Él nemzet e hazán.

Vagy jóni fog, ha jóni kell,
A nagyszerű halál,
Hol a temetkezés fölött
Egy ország vérben áll.

S népek hazája, nagy világ!
Hozzád bátran kiált:
„Egy ezredévi szenvedés
Kér éltet vagy halált!”

S a sírt, hol nemzet súlyed el,
Népek veszik körül,
S az ember millióinak
Szemében gyászköny ül.

Az nem lehet, hogy annyi szív
Hiába onta vért,
S keservben annyi hű kebel
Szakadt meg a honért.

Légy híve rendületlenül
Hazádnak, oh magyar:
Ez éltetőd, s ha elbukál,
Hantjával ez takar.

Az nem lehet, hogy ész, erő
És oly szent akarat
Hiába sorvadozzanak
Egy átoksúly alatt.

A nagy világon e kívül
Nincsen számodra hely;
Áldjon vagy verjen sors keze:
Itt élned, halnod kell.

Eltakar – eltemet; **e kívül** – ezenkívül; **Hunyad** – Hunyadi János; **hordozák** – hordozták; **balszerencse** – itt: csapás, nehézség; **viszály** – baj, viszontagság, küzdelem; **nagyszerű halál** – itt: nagy méretű halál, azaz nemzethalál; **elbukál** – az alábukik, lebukik igével mutat rokonságot, azaz aki elbukik, a föld alá, a sírba bukhat le

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • Vörösmarty reformkori költészetének nyitó verse. Kossuth a vers jelentőségét így méltatta: „Vörösmarty ... ha mást soha nem írt volna ... ezen egy művével is hervadhatatlan koszorút körített homlokára.” A vers első változatát Vörösmarty 1835-ben készítette, a szöveg végleges formája azonban csak 1836-ban alakult ki. Ekkor zajlott a pozsonyi országgyűlés, ahol a reformkor több fontos kérdése is felmerült. Hiába volt azonban a haladók próbálkozása, nem sikerült a legfontosabb problémákra megoldást találni. Ráadásul letartóztatták az országgyűlési ifjakat is, többek között Kossuthot és Wesselényit. A csalódás és kétségbeesés hatására írta meg Vörösmarty a

Szózatot. Magyarságunkból fakadó szigorú követelmény itt is – akárcsak a *Himnusz*nál – a pontos verstudás!

Műfaja, címe • A vers műfaja óda. A hazafias eszmék egyik legszebb verse. A *szózat* szó jelentése ünnepélyes beszéd, itt a nemzethez intézett felhívás, a közösségi óda magasztos beszédhelyzetét jelöli.

Szerkezete • Szónoki beszéd, felhívás a magyar nemzethez, és ez alakítja ki a szónoki beszédre emlékeztető szerkezetet. A szónoki beszéd részei: a hallgatók megszólítása, a cél kijelölése, és a meggyőzéshez szükséges érvek felsorolása, valamint a cél megvalósításának eredményei. A megszólítás E/2. személyű (*légy híve*), vagyis mindenki úgy érezheti, hogy személyesen hozzá szól a költő. A cél kijelölése: *áldjon vagy verjen sors keze, itt élned, halnod kell*. Következnek a meggyőzés érvei. Az apák tettei, és vére, amelyet ennek a földnek a megszerzéséért és megtartásáért ontottak ki (*ez a föld, melyen apáid vére folyt; elhulltanak legjobbjaink a hosszú harc alatt*). Ha erről megfeledkezünk, akkor őseink hiába éltek és haltak meg (*az nem lehet, hogy annyi szív hiába onta vért*). Történelmünk nagyjait idézi fel, akik dicsőséget hoztak a magyar népnek (Árpád, Hunyadi). Jövőképből kettőt is felvillant Vörösmarty. Az egyik akkor következik be, ha mindenki megteszi, amit a haza követel tőle. Ekkor egy boldog, szép országban élhetnek az emberek. A másik jövőkép a pusztulásé. Így kerül sor a felhívás megismétlésére: *itt él- ned, halnod kell*.

A vers keretes szerkezetű, felépítése szimmetrikus. Három fő részre osztható. Keret, középső rész, keret. Képlettel kifejezve: A1 – B – A2. Két-két versszak alkotja a keretet.

- I. rész: A1, 1–2. vsz.: a hazához való hűség** megfogalmazása. Már nem Istenhez, hanem az emberekhez, a magyarokhoz szól. A felszólító módú igealakok (*légy, áldjon, verjen*), a *kell* parancsszó, valamint a nagy ívű ellentétek (*bölcső ↔ sír, áldjon ↔ verjen, él- ned ↔ halnod*) erősítik a rendületlen hazaszeretetre való felszólítást.
- II. rész: B, a középső rész** újabb három részre osztható.

B1. rész: 3 – 5. vsz. a hős múltat idézi. A nemzeti múlt dicsőséges pillanatait és nagy alakjait idézi fel Vörösmarty (honfoglalás, Árpád, Hunyadi, Rákóczi szabadságharc). Az ismétlődő mutató névmásokkal és határozószókkal (*ez a föld, ez melyhez; itt küzdtenek, itt törtek össze*) erősíti az összetartozás érzését, összekapcsolja a múltat a jelennel, illetve élesztgeti a nemzeti büszkeséget a költő.

B2. rész: 6–7. vsz. a biztató jelen: a harcokban megfogyatkozott, de meg nem tört magyarság beletartozik a népek nagy családjába. Az egész emberiséghez tartozás adhat bátorságot a további küzdelmekhez, a rendíthetetlen hűség, a jövőért való munkálkodás megváltoztathatja a történelmet. Az anafora¹ a költő belső vívódására utal, amelyet a nemzet sorsának alakulása vált ki belőle.

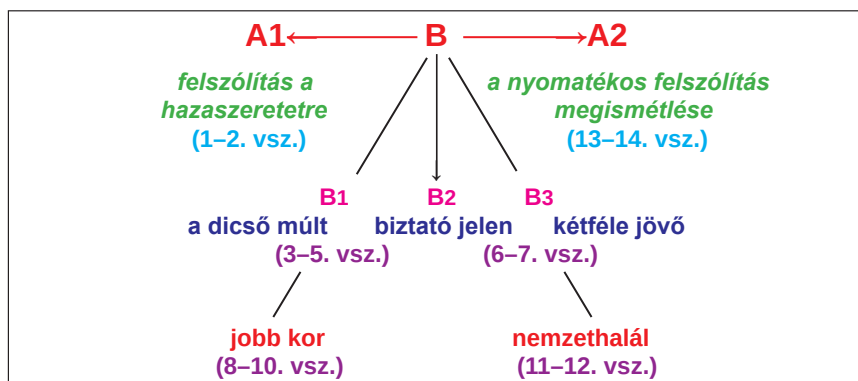
¹ *anafora* – a szemléletesség és hatásosság eszköze, alakzat, a sor elejének megismétlése, azonos szóval való kezdése

B3. rész: 8–12. vsz.: a **sorsdöntő jövő** lehetőségeit mérlegeli a költő. Azt bizonyítja, hogy a múlt és jelen erőfeszítéseinek meg kell hozniuk a jobb jövőt. Érvelését a tagadás (*az nem lehet*) és az állítás (*jőni kell, jőni fog*) ismétléseivel nyomatékossítja. De felmerül Vörösmartyban a nemzethalál gondolata is. A jövő kétféle lehetősége közül utoljára a halált említi, mégsem a pesszimizmus válik uralkodóvá, hiszen a vers végkicsengését a visszatérő keret adja.

III. rész: A2, 13–14. vsz.: a **hazához való kötődés** érzését nyomatékossítja a közelre mutató névmás kétszeri ismétlése. A befejezésben a felszólító módú ige került a mondat élére, s így a fokozás hatását kelti.

A keret második és utolsó versszaka szó szerint megegyezik egymással.

A vers szerkezeti váza:

Stílusa • A *Szózat* romantikus stílusú, a romantika aktív irányzatát képviseli. Nem Istenhez fohászkodik, nem imádkozásra buzdítja az embereket, hanem kemény küzdelemre hív a sorssal szemben. A romantika jellemzői közül megtalálható a versben a nemzeti múlt bemutatása (honfoglalás), a kivételes jellemek (Árpád, Hunyadi). Az ellentétek az emberek meggyőzését szolgálják. A festőiséget a hatalmas tablóképek adják. Ezek a tablók az egész nemzetet állítják elének, harcok és vér közepette.

Verselése • A *Szózat* időmértékes verselésű. Meghatározó verslába a jambus. Jele: ◡ – . A két hosszú szótagból álló spondeusok (– –) lassítják, méltóságteljesebbé teszik a költemény ritmusát. Nyolc- és hatszótagos sorok váltakoznak a versben, melyeket félrímelek kapcsolnak egymáshoz: x a x a.

Hazádnak rendületlenül

◡ – | – – | ◡ – | ◡ –

Légy híve, oh magyar;

– – | ◡ – | ◡ ◡

Hogyan lett a *Szózat* hazafias énekünk • Vörösmarty Mihály 1836-ban írta meg versét, majd a költeményre **Egressy Béni** (eredeti neve Galambos Benjámin) írt zenét 1843-ban, amikor annak megzenésítésére Bartay András, a Nemzeti Színházi igazgató pályadíjat tűzött ki. A mű ősbemutatójára 1843. május 10-én került sor a Nemzeti Színházban. A *Szózat*ot második himnuszunknak is nevezik. Sokáig vita tárgya volt, hogy a *Himnusz* vagy a *Szózat* legyen a nemzeti himnuszunk. A népies műdal stílusában ké-

szült dallam. Azóta második nemzeti énekünké vált. Fontos eseményeket a *Himnusszal* kezdünk, és a *Szózattal* zárunk.

A Himnusz és Szózat szemléletbeli és szerkezeti felépítése •

Vörösmarty *Szózata* hasonló gondolatokat vet fel, mint Kölcsey Ferenc *Himnusza*, sőt, mintha az ő gondolatmenetét folytatná,

- de hangvétele merőben más: míg a *Himnusz* egy ima, a *Szózat* sokkal inkább szónoklatnak hat, az elbeszélő szónoki szerepben beszél és a hallgatót vagy az olvasót szólítja meg;
- a *Himnuszban* az ima szinte könyörgéssé válik az utolsó versszakban, a *Szózat* sokkal lelkesítőbb, sokkal határozottabb, hazaszeretetre és hűségre ösztönzőbb. De számol a *Himnusz* aggodalmaival, s lehetőségnek látja a nemzethalált is: „*Vagy jőni fog, ha jőni kell, / a nagyszerű halál*”. Ugyanakkor lehetségesnek látja a jobb kor eljövételét is „*Még jőni kell, még jőni fog / egy jobb kor...*” Figyelembe veszi a *Huszt* figyelmeztetését is: „*messze jövőendővel*” veti össze a jelent. A költeményben a múlttal három, a jövővel hat versszak foglalkozik ;
- mindkét költemény keretes szerkezetű. Ezek a versszakok fogják közre a múltat és a jelent bemutató strófákat;
- mindkét költő hasonló történelmi eseményekre hivatkozik: a honfoglalásra, a törökellenes küzdelmekre;
- a *rabiga* szó mindkét versben megtalálható: *Majd töröktől rabigát / Vállainkra vettünk*. Illetve: *Itt törtek össze rabigát / Hunyadnak karjai*.

A hasonlóság oka: Vörösmarty Kölcsey alapgondolatából indult ki. Abból, hogy a magyarság évszázados szenvedéseivel nem érdemelt-e ki jobb jövőt?

Irodalomelméleti ismeret

Drámai költemény • Az irodalomban a romantika sajátos keverékműfaja, a klasszikus tragédiával rokon műfaj, melyben a drámaiság a gondolati lírának van alárendelve. E drámák általában nem előadásra, hanem olvasásra készültek, és az emberi lét alapvető filozófiai kérdéseit vetik fel, melyeknek kifejezéséhez vallási, mitikus, szellemlények is szerepelhetnek (*Isten, ördög, angyalok, Földszellem, Gomböntő*).

Az ilyen műfajú műveket *emberiségdrámáknak* is nevezzük.

A műfaj eredeteként a középkori misztériumi játékokat szokták emlegetni, előfutára Dante *Isteni színjátéka* volt, de az emberiségköltemények kialakulásához vezető úton jelentős szerepet játszott Milton *Az elveszett paradicsom* című műve is.

A drámai költemény – mint műfaj – csúcspontjaként Goethe *Faust*-ját szokás emlegetni, minek hatására kibontakozott az emberiségköltemények első hulláma (Byron: *Manfréd, Káin*; Percy B. Shelley: *A megszabadított Prométheusz*).

A drámai költeményben – csakúgy, mint a barokk eposzokban is – a keresztény hitregék túlvilágról szóló elképzelései gyakran az antik mitológiával vegyülnek. Az európai művelődés e két alappillére mellett legtöbbször szerepet kapnak a középkor mágikus hiedelmei és a népi babonák is.

A magyar irodalomban két nagy drámai költeményt tartunk számon: Vörösmarty Mihály *Csongor és Tündéjét* és Madách Imrétől *Az ember tragédiáját*.

Csongor és Tünde

Színjáték öt felvonásban

(A pogány kúnok idejéből)

(részletek)

Személyek: *Csongor* – ifjú hős
Tünde – tündérlány
Balga – földművelő, utóbb Csongor szolgája
Ilma – Balga hitvese, Tünde szolgálója
Mirigy – boszorkány
Kalmár, Fejedelem, Tudós – vándorok
Kurrah, Berreh, Duzzog – ördögfiókák
Ledér
Tündérek stb.

Első felvonás

*(Kert. Középett magányosan virágzó tündérfa áll,
alatta Mirigy kötözve ül. Csongor jó.)*

Csongor: Minden országot bejártam,
Minden messze tartományt,
S aki álmaimban él,
A dicsőt, az égi szépet
Semmi földön nem találtam.
Most, mint elkapott levél,
Kit süvöltve hord a szél,
Nyugtalan vagyok magamban,
Örömemben, bánatomban,
S lelkem vágy szárnyára kél.
Ah, de mit látok? középén
Ott egy almatő virít,
Csillag, gyöngy és földi ágból,
Három ellenző világból,
Új jelenség, új csoda.
S aki ott kötözve ül,
A gonosz, kaján anyó,
Nénje tán a vén időnek,
Mint leláncolt fergeteg
Zsémbel és zúg; mit jelent ez?
Vén Mirigy –

Mirigy: Ah, nagy szerencse
Elhagyott, agg, ősz fejemnek,

Csongor úrfi, hogy közelgesz.
Látod, mint vagyok lekötve,
Minden embertől kerülve,
Félig éh, félig halott.

Csongor: *(félre)*

Minden szó, mint a hamis pénz,
Oly balúl cseng fülemben. *(Mirígyhez.)*
Szólj, mi baj?

Mirígy: Csodát beszélek,
Milyen a nemes hazában
Rég nem történt.

Csongor: Tedd rövidde!

Mirígy: *(félre)*

Hogy parancsol! – Halld tehát,
Kedves úrfi, kit szemfénynek,
Örömének, kellemének
Szült, s nevelt föl szép anyád –

Csongor: Vén penész, ne tétovázz,
Térj dologra; vagy biz' isten,
Itt felejtlek a fatőben.

Mirígy: Légy kegyes. *(félre)* Hah! büszke gyermek,
Vessz el, mint a fúzi gomba;
Légy egérré, légy bogárrá,
Vagy légy olyan, mint Mirígy.

Csongor: Mit morogtál, vén Mirígy?

Mirígy: Csak tűnődtem, mint beszéljem –

Látod itt ez almafát:
Mennyi ág, ahány levél,
Annyi új csodát terem.
Ezt – de nem vallok neki –
Ezt a rossz kopár tető,
Tán a naptól s csillagoktól
Terhbe jutván, úgy fogadta,
S szülte, mint bosszú jelét;
Mert eleddig rajt' egyéb
Rossz bogácsnál s árvahajnál
Nem termett: azért leve
„A boszorkánydomb” neve.

Csongor: Mily utálatos zavart szól,
Szép s rutakból összeszöve.

Mirigy: Most, nézd úrfi, a kopáron
E szép almatő virágzik. –
Színezüstből van virága,
S mint fehér rózsák ölében
Mász a fészkelő bogár,
Mint a légy, mely téjbe hullott,
Mint új hóban agg bogó –

Csongor: Mily kemény vas tűrödelmem,
Hogy még rá figyelhetek?
Szólj, s ne tétovázz, vagy e lánc
Megkettőzik csontodon ma.

Mirigy: (*félre*) Hogy gebedj meg, azt kívánom,
Mérged tengerében. – Úrfi,
Hogy heves vagy, nem csodálom,
Ifjú még, s tán sejted is már,
Hogy tündér, aranyhajú lány –
Mit beszéltem!

Csongor: Mit beszélsz?

Mirigy: Csak álom.
Vén ajak, tudod, csevegni
Jobb' szeret, mint enni, inni.
Halld tovább: ezüst virága
Csügg e tündér almafának,
S benne drágakő ragyog.
Három ízben elvirágzik
Ez naponnan, este rajta,
Mint a szűz emlői bimbók,
Oly kis almák duzzadoznak.
És mikor közelget a
Szép borongó éjszaka,
És az éjfél, a gyilkosnak,
Denevérnek, és tolvajnak,
S kósza szellemnek dele,
Száll, mint holló szárnya le;
S felleg ül vad csillagon,
Felleg, melyet az mocsárból,
Sárkányok sóhajtatóból
S nyílt sirokból összevon,
S szürke apján a bagoly
Szemmeresztve lovagol,
Rém a bolygó rém nyakán,

Csép anyó a pizskafán,
Szép regében halandóknak
Bal szerencsét, gyászt huhognak
S a gyujtónak ór szeménél
Egy leégett ház tövénél
Isznak, esznek, alkudoznak,
S bömböl a bölömbika,
S a szüzek legjobb bika
Most fiát megy eltemetni,
Ölni, aztán eltemetni –

Csongor: Hah, utálat, förtelem.

Nem! tovább nem tűrhetem.

Mirigy: Elmegy, itthágy, kell sietnem,
Úrfi! úrfi! végezem már.

Csongor: Elfutnék a szörnyetegtől,
S a kivánság nem bocsát:
Hallanom kell.

Mirigy: Légy figyelmes.

Mint mondtam, az éj, ha jó,
Érni kezd a fán az alma,
S mint egy most szült lánykafő,
Oly arannyá duzzad halma.
Mégis ebben agg apádnak
És anyádnak haszna nincsen;
Mert bármennyien vigyáznak,
Báj szellő kel éj felében,
Melytől a szemek lehúynak,
S reggel a szedett fa áll,
Mint a pusztá tuskeszál.
S mert legaggabb én vagyok,
Legtovább virraszthatok,
Azt beszélték, s ideköttek
A fatőhöz, s megnevettek.
Engem is pedig lesujt a
Bűvös álom ón hatalma,
És ez harmad éje már,
Étlen, szomjan, hogy vigyázok.

Csongor: Mily nem ösmert gondolat,
Új kívánság, új remény ez,
Mely mint vert hab tengerén
Vándor éji villanat,

Háborús eszembe hat?

Mirígy: Hogy pusztuljon a kegyetlen!
Mégsem old el láncaimtól.
Vallanom kell többet is,
Vallanom kell a valót. –
Halljad, úrfi, mely gyanúm van:
Innen tündér szép leányzó,
Aki e fát ülteté tán,
Hordja vissza, mint sajátját,
Az arany gyümölcsöt is.

Csongor: (*Mirígy láncait leveri.*)
Menj, siess el; láncaidtól
Megmentett karom; de menj el,
Merre lábad visz, szemed lát;
Mert ha még e szent helyen
Itt találalak, eltemetlek.

Mirígy: Áldjon isten – megboszúllak –
E jó tétedért – megfojtlak,
Csak tehetném! – légy szerencsés –
Mint az ördög papsüvegben.

Csongor: Menj, menj, menj, ne lássalak.

Mirígy: (*mentében*) Nem megyek, míg büszkeséged
Szarva nem jut körmeimbe.
Mint a sánta nyúl leszek,
Mely kilenc fiát megette
S a harasztba bujdosott. (*El.*)

Csongor: Szép fa, kertem új lakója,
Mely, mint nem várt ritka vendég,
Félig föld, félig dicső ég,
Ösmeretlen kéz csodája
Állsz előttem, s a kopárra
Életet, fényt, gazdagságot,
S hintesz álmat a sovárra,
Mint tehessem, mint lehet,
Hogy ne nyomjon engem álom,
S megláthassam kincsedet?
Földben állasz mély gyököddel,
Égbe nyúlsz magas fejeddel,
S rajtad csillagok teremnek,
Zálogúl talán szivemnek,

Hogy, ha már virágod ilyen,
Üdv gyönyör lesz szép gyümölcsöd.
Szép fa, tündérkéz csodája,
Vajha ilyen légy nekem.
Ah, de mit tekint szemem?
Szerelemnek rózsaszája,
Mondd, minek nevezzem őt,
A nem földit, a dicsőt?
Hattyu szálla távol égből,
Lassu dal volt suhogása,
Boldog álom láthatása,
S most, mint ébredő leány,
Ringató szél lágy karján,
Úgy közelget andalogva;
Ah, tán ez, kit szívdobogva
Vártam annyi hajnalon?
Ah, tán e fa ültetője,
Ennyi bájnak, és gyönyörnek,
Ennyi kincsnek asszonya?
Rejts el, lombok sátora,
Rejts el éjféli szív, ne dobbanj,
El ne árulj, el ne rontsad
A szerencse útait.

Dal: Álom, álom,
Édes álom,
Szállj a csendes föld fölé;
Minden órszem
Húnyjon, csak nem
A várt s váró kedvesé.

Csongor: Álom, álom, édes álom,
Ah, csak most ne légy halálom. *(Elrejtezik.)*
(Tünde, Ilma jönnek.)

Ilma: Asszonyom, tudod, hogy engem
E poros földről emeltél
A magas tündér hazába,
S csak azért, hogy ott napestig
Csongor úrfiról beszéljek,
Szép szemérről, szép hajáról,
Fejedelmi termetérről,
És arról a mézajakról,
Mely dalt s csókakat terem.

Tünde: Ah, hogy ennyit tudsz csevegni.

Ilma: Lásd, nem ok nélkül beszélek.

Itt nekem férjem maradt,
Akit Balgának neveznek.
Olyan isten-verte had
Nincs talán a fél világon.
Szomja, éhe mondhatatlan.
E nagy föld, kenyér ha volna,
S hozzá sajt a holdvilág,
Már eddig felfalta volna,
Hold az égen nem ragyogna,
S most itt nem járhatna láb.
S hogy még vannak tengerek,
Nincs egyébtől, mint csak attól,
Hogy bennök nem bor pezseg.
S asszonyom, lásd, e gonosz csont,
Első nap már verni kezdett,
És ijeszte, hogy megesz, ha
Enni nem hozok neki.
Tudni most azért szeretném:
Meddig tart e bujdosásunk?
Mert, mi könnyen eshetik,
Hogy még itt e csipkefán,
A rokonságnak miatta,
Fennakad csipkés ruhám,
S Balga itt talál az ágon,
Azt gondolja, som vagyok,
És nekem jön, és leszed:
Akkor jaj lesz életemnek,
Jaj, szegény tündér fejemnek!

Tünde: Ah! ne kelts föl bánatimból.

Ilma! Ilma! messze honból,
Látod, mily hiába járok.
E kies fát mily hiába
Ültetém vad föld porába,
Kedvesemre nem találok.
A fa kincseket terem,
A fő kincs, a szerelem,
Szép világa álmainnak,
Melyek e vidékre vonnak,
Ah, az rajta nem terem.

Ilma: Asszonyom, mit adsz, ha mondom,
Hogy belül a lomb alatt,
Csongor úrfi szúnyad ott?

Tünde: Ilma, mit beszélsz bohóúl?

Ilma: Engedd hát, hogy én öleljem.

Tünde: Áldott, kedvező szerencse,
Mint köszönjem ezt neked!

Ilma: A szerencse vak gyerek,
Ezt inkább nekem köszönjed.

Tünde: Vágyaimnak vég határa,
Itt vagy, s reszketek belépni.

Ilma: Késel? Megmutassam-e,
Mint kell sűrű gally között
A szerelmest föltalálni?

Tünde: Hagyd el, Ilma, a szerelmes
Csillagot hordoz szemében:
Annak nincs sötét s homály,
Bár bolyongjon éj felében,
Kedvesére rátalál.
Menj, míg itt mulat szerelmem,
S régi kinjait elenyelgem,
Keltsd föl a kis csalogányt,
Hogy, míg senki nincsen ébren,
Ő szerelmi kéjt zenegjen
S dallal töltse a magányt. *(El.)*

Ilma: Úgy legyen; de ah, mi szépen
Körmöciznek itt az almák.
Kár, hogy nem lehet megenni!
Itt egy férges is fityeg.
S mert az alma színarany,
Férge nem gyémánt-e vajjon?
Vagy tán Balga lett bogárrá,
Amióta elvagyok,
S most itt benne bujdosik?
Ah, beh megjárnam vele.
Nem kell férges alma, nem.

(Le akar egyet szakasztani, s nem tud.)
Hah, hogy nem nekünk terem!

(A kert belsejébe vonul.)

Mirigy: Átkozott hatalmas álom!
Háromszor kivájta körmöm
E hitetlen két szemet,
És háromszor visszatette
Mérges harmatba mosottan,

Fénybogárral megrakottan,
Mégis álom nyomta el.
De mi ez, mely ritka fény?
Fenn ragyognak már az almák,
S a szerelem puha ágyán,
Hah, ott szunnyad a tündér lány.
Dús aranyló hajazatja
A szép ifjat elborítja,
S boldogságot álmodik.
Nem, nem, ezt nem nézhetem,
A bosszú hajt, és kajánság,
Szép hajában kárt teszek.

(Tünde s Csongor egy gyepágyon a fán belül, annak lombjaitól félig eltakarva látszanak. Mirigy lopva közelít Tündéhez, s hajából egy fürtöt levág.)

Mirigy: Megvan, megvan! e hajakkal
Elborítom lányomat.
Csongor lássa, s megcsalódjék,
Karjain elandalodjék,
S akkor én uralkodom. *(El.)*

Ilma: *(Jő.)*
Istenem, már reggel is lesz,
Mégis a földön vagyunk;
S mily unalmas itt az élet
Annak, aki nem szeret,
Hát még, akit nem szeretnek!
Ah, de mit látok? riadva
És bosszúsan jó ki Tünde.
(Tünde és Csongor jőnek.)

Csongor: *(esdekelve)* Tünde, nem maradsz tovább?

Tünde: Csongor, nem lehet, bocsáss.

Csongor: Nem kötöz le hű szerelmem?

Tünde: Ah, szerelmed új tovább.

Csongor: Éltemet viszed magaddal.

Tünde: Éltemet hagyom helyette.

Csongor: Tünde! Tünde! még alig
Láttam arcod hajnalában,
Szép szemed két csillagában
Felderülni mennyemet;
Illetetlen ajkaiddal,

Szívköttő hajfodraiddal
Még nem játszhatott szerelmem,
S Tünde, búcsút kell-e vennem?

Tünde: Még alig szemléltelek,
Hű szerelmem hajnalát,
Rózsabokrárt vágyaimnak,
Rég óhajtott kincsemet,
S ösmeretlen karjaidtól,
Még nem ízlett csókjaidtól,
Elszakasztom szívemet.

Csongor: Vérzenem hagysz –

Tünde: Vérzem én is
Orvosolhatatlanúl.

Csongor: Ajkad hajnalló egén
Ily halálszó zúg-e, Tünde?

Tünde: Ah, bocsáss, nem késhetem.

Csongor: Szólj, mi hajt el, édesem?

Tünde: Csongor, ah – vagy mondjam-e?
Egy gonosz van, aki üldöz,
Egy hatalmas gyűlölője
Új szerelmünk frigyinek.
Érzem, érzem nagy hatalmát –

Csongor: Napfényt többé soha nem lát
Mondd, ki az? hogy kardra hányjam,
S mélyen, mélyben tengereknél,
Eltemessem, mint az ólmot.
Szólj, nevezd meg a gonoszt –
És –

Tünde: Ne lázadj fel hiába:
Hős karod nem árthat annak,
Aki titkon vétkezik.
Nézzed e fát, a gyönyörnek
Fája volna; itt reméltem,
Szerelemtől boldogítva,
Senkitől nem háborítva,
Vágyaimnak álmait
Teljesedni karjaidban;
Itt reméltem árnyaiban,
S mily gyönyörnek éjeit!
S ím, az első éjjelen

Orv kezek megbántanak,
És elárúlt titkaimmal,
Károhajtó hatalommal,
Ellenségim játszanak.
Vissza hát a messze honba,
Visszahordom kincsemet,
Hol magányos napjaimban,
Míg szívemben egy sóhaj van,
Érted égve, érted aggva,
Mondhatatlan bú temet.

Csongor: Tünde, egy szót hagyj szívemnek:
Merre tartod honodat?

Tünde: Ah, ne újítsd kínomat:
A madárnak tolla van,
S nem repülhet annyira;
A folyamnak árja van,
S nem foly árja oly tova.
Zúgva kél a fergeteg,
S Tündérhonban üdlakig,
Hol magányos búm lakik,
Míg elér, alig piheg;
Gyenge szellőként lebegvén
A legifjabb rózsa keblén,
Mint sóhajtás, úgy hal el.
A kis illatajkú méh,
Mely az ifjú rózsa keblén
Álmodozva ringadoz,
Föl nem ébred, nem gyanítja,
Hogy vihar fuvalma volt,
Mely miatt az ág hajolt.
Így, hová sebes madár,
Fergeteg, víz el nem érnek,
Kedves, ah, hogyan jöhetnél.
Értem sors bitangja lennél!

Csongor: Ah, ha nézlek és ha hallak,
Szívem elvész bánatában,
És ez egy lélek csekély
Meggondolni, mint bírállak,
Mint vagy itt, s mint nem leendesz?
Tünde, nézz körül utószor:
Még, ha föld ez, és az ég,

Hidd, meglátlak valaha.

Tünde: Most és többé nem soha.

Csongor, ah ne légy felejtőm.

Hű szerelmem e kebelben,

Mint az általültetett ág,

Mely tavaszt és új napot vár,

Úgy fog várni évről évre,

És örökre nem virítani –

Csongor, ah az éj múlik

Végzetemnek űz hatalma.

Tünde búcsút mond, siralmast,

Az örömnnek és neked. *(El.)*

Csongor: Volt-e? vagy csak álmodám?

És az éjnek költeménye

Font körül e gyász tünettel?

Hah, ki ez még – Böske, állj meg,

Böske, kérlek.

Ilma: *(jó)*

Ilma, kérem.

Oly paraszt név nincs divatban,

Ahol Tünde tart lakást.

Csongor: Ilma hát –

Ilma: Kis szolgálója.

Csongor: Asszonyod ha oly kegyetlen,

Ilma, állj te meg szavamra.

Mondd el, fényes üdlakot

Tündérhonban hol keressem.

Ilma: Csongor úrfi, megbocsáss,

Már a hajnalcsillag int,

S míg hattyúvá változom,

Ahhoz is csak kell idő.

Aztán, jól tudod, melegben

Nem jó járni az egekben.

Csongor: Ilma, dévaj, mit beszélsz?

Azt csak, Ilma: merre menjek.

Napkeletre, napnyugotra –

Ilma: „Sík mezőben hármass út,

Jobbra, balra szertefut,

A középső célra jut.”

Csongor úrfi, jó szerencsét. *(El.)*

Csongor: Jaj, mi szörnyen elhagyattam!
Tündérálmaim világa,
Ah, miért is hajnalodtál,
Ily hamar hogy elborúlj?
Most fényhez szokott szememnek
E ború, az éj sötéte
Oly ijesztő, oly nehéz.
Éjfél fekszik a napon,
A szelíd hold nem világít,
Míg elvesztett üdvömet,
Tünde, téged nem talállak.
Pusztá légy s kietlen, ég,
Légy vadonná, föld; szívemben
Végtelen vadon nyílik,
S benne bujdosik szerelmem
Boldogsága romjain – de
Mit tűnődöm itt? Megyek:
Isten áldjon, agg apám,
Isten áldjon, agg anyám,
Megsirattok tán; de többé
Engem nem találtok itt.
Tündérhonban üdlakon
Virrad ékes hajnalom:
Arra, mint vihar, ragadnak
Őt óhajtó vágyaim.
Nincs nyugalmam, életem nincs.
Míg nem bírják karjaim. *(El.)*

*(Sík. Középett hármass út. Az ördögfiak háromfelől jönnek.
Legelőbb Duzzog egy rókafigat hajt által a színen.)*

Duzzog: Hóhe! hóhe! hóhe, hó! *(El.)*

Kurrah: Berreh! hóhe!

Berreh: Kurrah, hó!

Kurrah: Mit kerestél?

Berreh: Mit találtál?

Kurrah: Űrgecombot.

Berreh: Szárcsa-lábot.

Kurrah: Rossz ebéd.

Berreh: Szegény ebéd.

Kurrah: Vissza, vissza, vissza még. *(El.)*

Berreh: Jobbra én, te balra még. *(El.)*

Duzzog: (*kívül*) Hóhe! róka, hóhe, hó!
Csülködöt már elharaptam,
Gödrödet befojtogattam;
Hóhe! róka, hóhe, hó!

(*Kurrah, Berreh jőnek.*)

Kurrah: Mit kerestél?

Berreh: Mit találtál?

Kurrah: Loptam, loptam egy tojást.

Berreh: Add, hadd lássam micsodást.

Kurrah: Tarkabarka.

Berreh: Szép tojás.

Kurrah: Vén bagolyból vén tojás.

Fészken ült, nagy álma volt:

Ifjú nőnek ablakán

(Szőke volt és halovány)

Zörgetett a vén zshivány

Hármas három éjszakán;

Most alutt, majd összedűlt,

Szürke hátán bolha űlt.

Berreh: Azt megetted.

Kurrah: Elvetettem.

Berreh: Majd kikel.

Kurrah: Bagolyba tettem.

Azt álmodta, csibehús.

Berreh: A bolondos vén anyus!

Kurrah: Loptam egy tojást alóla,

S megkopasztottam magát.

Berreh: Ily csodát még nem hallottam.

Kurrah: Majd kikölti nyolc fiát.

És röpködni nyavalyás

Nem fog tudni, mászva mász,

És megesszük, jó ebéd lesz.

Berreh: Jobb, ha esszük, mint ha ő esz!

Kurrah: Mit kerestél, mit találtál?

Berreh: Parti bürkön kék bogár ült.

Kurrah: Add, hadd lássam.

Berreh: Útra készült,

S megfogám.

Kurrah: Nem hoztad el?

Berreh: Domb alatt tehén legel,

Annak adtam, hogy pusztúljon,
 Teje tőle megromoljon,
 Borja téjtől dombra hulljon.

Kurrah: Ott megesszük, jó ebéd lesz.

Berreh: Jobb, ha esszük, mint ha ő esz.

Kurrah: Vissza, vissza, vissza még. *(El.)*

Berreh: Jobbra én, te balra mégy. *(El.)*

Duzzog: *(kívül)* Hóhe! róka, hóhe, hó!
 Vagy megeszlek, vagy egyél meg,
 Körmeim között gebedj meg.
 Hóhe, róka, hóhe, hó!
(Kurrah, Berreh jönnek.)

Kurrah: A bagoly megkergetett,
 Vén Mirigy volt a bagoly.

Berreh: A tehén megkergetett,
 Vén Mirigy volt a tehén.

Kurrah: Nyolc tojását mind megitta.

Berreh: Borja tőgyét vérre szopta.

Kurrah: Megijedtem, elszaladtam,
 A tojást is összezúztam.
 Nincs mit inni, nincs mit enni.

Berreh: Étlen, szomjan kell heverni.

Duzzog: *(a rókát kergetve jó)*
 Sánta róka, hóhe, hó!
 Már alig piheghetek;
 Megharaptál, én megeszlek:
 Hóhe! sánta róka, hó! *(Elfogja a rókát.)*

Kurrah: Mit kerestél?

Berreh: Mit találtál?

Duzzog: *(a rókát mutogatva)* Rókahúst,
 Csibehúst.
 Róka a csibét megette,
 Hogy keresték, csak nevette.
 Most elfogtam, és megesszük,
 Gyomrainkba eltemetjük.

Kurrah: Mely dicső egy lakzi ez.

Berreh: Rókahúsból csibe lesz.

Duzzog: *(elbocsátja a rókát)*
 Rókahús,
 Csibehús,
 El ne fuss!

Mind: *(a róka után futva)* Hóhe, sánta róka, hó! *(El.)*
Mirigy: *(ő)* Hajj ki lányom, rókalányom,
Hajj elő! –
Hogy zavartak minapában,
Félelemből lányom arcát
Rókabőrbe öltözém át,
S elbocsátám a harasztban,
Már eddig süldő lehet.
Most meg visszaalakítom,
Szép aranyhajjal borítom,
Csongor majd belészeret.
Hajj ki, lányom, rókalányom,
Hajj elő! – hogy nem találom!
A majorba ment talán
Csirkeszív, lúdmáj után.
Hajj ki, lányom, rókalányom,
Hajj elő! – *(A bokrokat megzörgetve, el.)*

(Tünde, Ilma jőnek.)

Tünde: Ilma, én itt meghalok.

Ilma: Ah, ne halj meg, asszonyom,
Nincs, hová temesselek.

Tünde: Veszteségem kínja tenger,
Rajta szélvész bánatom.

Ilma: Tenger színe változandó.

Tünde: Veszteségem kínja nem.

Ilma: A szélvészek elmulandók.

Tünde: Bánatom hatalma nem.

Ilma: Ah, ez mind azért vagyon,
Mert magad sem vagy halandó.

Tünde: Ilma, mondd el, mit tegyek?
A hitetlen ész tanácsa
Lelkemet már nem szolgálja,
S szívem oly igen beteg.

Ilma: Azt igen bölcsen teszed,
Hogy tanácsomat kívánod,
Itt a földön, asszonyom,
Hol te, mint én, nem születnél,
Mert a göncöl csillagán
Úgy termettél rózsafán;
Onnan egy vihar lerázott,
S Csongor úrfi kebelén

Virradál meg, ébredél fel!
Kínos édes érzeménnyel,
S most kérsz; hogy segítsék én.

Tünde: Ilma, ily vigasztalóm vagy?

Ilma: Halld tovább: a munka nem nagy.
Csongor úrfi erre jó.
Itt a hármás útelő.
Erre, mondtam, hogy menendünk.

Tünde: S az mi hasznot hajt nekem?

Ilma: Itt az úton jelt tegyünk.

Tünde: Ilma, Ilma kedvesem,
Mondd, mi jel legyen?

Ilma: Halálfé.

Tünde: (*Visszarémül.*)

Ilma: Hát reményfő.

Tünde: Milyen az?

Ilma: Halld asszonyom:
Hagyd itt a kisujjodat.
A kisujj már azt jelenti,
Hogy nagyobb ujj is vagy.

Tünde: Lelkemet, ha úgy lehetne,
Hagynám, Ilma, zálogúl.
Tán elfogná társaúl,
S avval hozzám elsietne. –
Ah, de úgy sem volna jó,
Mert ha lelkem nála lenne,
Vissza hozzám nem sietne,
Amint vissza, tört hajó
Árva parthoz nem siet,
Melyen a búbanat él,
A reménység sem remél,
S mindent pusztaság temet.

Ilma: Hagyd el a nehéz tűnődést.
Asszonyom, te szép virágszál,
Már tudom, mi jelt teszünk.
Nézd, a tiszta szép homok,
Ebben a kis lábnyomok
Csongor úrfinak szemében
Mind vezérlő csillagok.
Add idább hát lábadat,
Hadd nyomom le a homokba.

Tünde: Ilma, nézd, itt lábnyomom.

Ilma: Most én is nyomot hagyok
S mellé hosszú nagy fület,
Balga férjem címerét.

Tünde: A sötétben szikra is világít,
Jó reményem, el ne hagyj. *(El.)*

Ilma: Jaj, jaj! ott a telken Balga ásít;
Nincs más mentség, mint: szaladj. *(El.)*
(Mirígy s a manók jönnek.)

Mirígy: Hah, hogy átkaim kifogytak!

Kurrah: Kell-e róka, vén Mirígy?

Mirígy: Vessz meg érte, hogy megetted.

Berreh: Kell-e róka, vén Mirígy?

Mirígy: Vére benned föllobogjon;
Égj miatta, mint pokol.

Duzzog: Hóhe, róka, sánta róka.
Kell-e rókahús, Mirígy?

Mirígy: Ordítson föl álmaidból,
Amit ettél, rosz kölyök.

Mind: Kell-e róka, vén Mirígy?

Mirígy: Mindenik falat haraggá
Forrjon össze bennetek;
A gyűlölség ostorozzon,
Egymás ellen felhúszítson:
Marakodva vesszetek. *(El.)*

Kurrah: Hah, mi hő ez.

Berreh: Jaj, megégek!

Kurrah: Duzzog, Duzzog! én megütlek.

Duzzog: Kurrah, Kurrah! megharaplak.

Berreh: *(Kurrahhoz)* Üsd fülön, rossz húst hozott. –
Jaj megégek.

Kurrah: Hah, minő hév.

Berreh: Meg ne verd, csak üsd agyon.

Duzzog: Vén szelindek, nem nagyon.

Kurrah: Összetörlek.

Berreh: Összezúzlak.

Duzzog: Megkörmöllek, megharaplak.

Kurrah: Itt a bocskor, érd utól.

Berreh: Itt az ostor, vágd pofúl.

Duzzog: A palást meg rám borúl.
(*Elkapkodják egymástól a pörös jószágokat.*)
Kurrah: Állj elébe.
Berreh: Törd agyon.
Duzzog: Vén szelindek, nem nagyon.

Vas tűrödelmem – vas türelmem; **ösmert** – ismert; **dévaj** – süldő

Második felvonás

(*Hármas út vidéke*)

Csongor

Tévedésnek hármas úta,
Útam itt ez volna hát,
Melyen éltem sugarát
Fölkeresnem Ilma mondta.
A közép a biztos út,
Oh, de melyik nem közép itt?
Melyik az, mely célra jut?
Itt egymásba összefutnak,
Egy csekély ponton nyugosznak,
S mennyi ország, mennyi tenger
Nyúlik végeik között!
Vagy tán vége sincs az útnak,
Végtelenbe téved el,
S rajta az élet úgy vesz el,
Mint mi képet jégre írnak?
Ím, de itt a hármas útvég,
Mint varázskör áll előtttem;
A kívánság, a reménység
Int, von, ösztönöz belépnem.

(*Fellép a hármas útra.*)

Hah! mely tekintet! Egy raj a világ.
A legkisebb por, mint él, mint mozog.
S mi vándor arcok jönnek itt eléem?

Kalmár: (*jó*) Szomszédim a két Indiák nekem,
S az új világnak minden partjai
Ösmérnek engem, és hajóimat.
Még egyszer ennyi! és a félvilág
Kincsét zsebemben hordozom.

Mi lesz még zárva ennyi báj előtt!
Az éjet nappá, éjjé a napot
Varázslom által, és a szerelem
Aranybilincsre kötve, mint urát,
Fog bébocsátni titkos ajtaján;
S örömnék, fénynek, kedvnek kútfeje,
Barátokat fog látni palotám,
Amilyeket szív s ész óhajt.

Csongor: Megállj.

Kalmár: Pénz kell-e? izzadj; járj utána, s lesz. –
Tőlem csak annak jut, ki dolgozik.

Csongor: Más az, mit kérek: tedd le gondodat.

Te sokfelé jársz dús hajóidon,
Ahol kel és száll, láttad a napot,
Szólj, Tündérhonban üdlak merre van?

Kalmár: Ah, hát beteg vagy? Ódd magad, hogy a
Tündérházában éhen el ne vessz.
Itt van zsebemben a tündérvilág,
Itt láthatod meg, jersze, légy buvár. *(Megy.)*
Ez a fiú megunta étkeit,
S most csillagokra éhezik szegény.
Nagyon mohón! a csillag messze van
És fenn, igen fenn! – s színezüst-e vajjon?
(Visszakiált, zsebére ütve.)

Itt a Tündérhon, itt van, nézd, viszem.

Csongor: Hideg pénzbánya! minden kincsedért
Az egy szerelmet, még nevét sem adnám:
Jobb, égjen a szív, mint fagy ölje meg.

Fejedelem: *(jó)* Te Zeüsz, te isten, vagy bármily nevű légy,
Ki e világot részre szaggatád,
Földünket mért nem alkotád nagyobbá,
Nem akkorává, hogy ha bírhatom,
Ne kelljen búnom a napfény elől,
A nagyban e kis morzsadomb urának.
(Seregeihez.)

Ti napkeletre, napnyugotra ti,
Hatalmamat hordozza kardotok.
Hogy, míg leszáll ott, itt már fenn ragyogjon
Szolgálatomban a nap, s birtokom,
Míg én leszek, ne lászon éjszakát.

Csongor: Megállj!

Fejedelem: Te por, kit lábam eltapod.

Csongor: Nem por, ha ember, olyan mint te vagy,
Vagy inkább ember és por, mint te vagy.

Fejedelem: Ne ölj időt, ha por vagy, szólj, mi kell?

Csongor: Csak egyre kérlek. Mert te messze bírsz,
S nagy birodalmad nem tud éjszakát,
Mondd meg nekem, hová kell tartanom,
Hogy Tündérhonban érjem üdlakot?

Fejedelem: Vagy úgy? kireppent a madár, az ész,
S a fészek pusztá, szellők sípja lett.
Tündérhon, üdlak, oh igen, talán
Ha úgy mehetnék, mint a gondolat,
Vagy mint az égben repkedő sugár,
Egyik csillagtól másig, s ami van,
Mind meghódolna. – Menj, menj, jó fiú,
Tündérhon ott van, ahol én vagyok.
Jer, légy vitézem! Nem tetszik? De menj bár.
Ha feltalálod, meghódíttatom,
S rabságra fűzöm minden emberét. (*Magában.*)
Szegény fiú, kár érte, semmivé lesz,
S mi szép halála lenne harcaimban! (*El.*)

Csongor: Az megvető volt, ez még gőgös is,
Raboknak rabja! kincs és hatalom
Már nem segíthet. – Itt a tudomány
Jó távolaiba elmerült szemekkel.
Kinyílt előtte mint könyv, a világ,
S ő, mint ki könyv nélkül is tudja már,
Olvassa folyvást, ami benne van,
Vagy inkább, amit gondol, s benne nincs.
De várjuk el, tán tudja üdlakot,
S tanácsa által boldoggá teszen.

Tudós: (*elmélkedve jó*) Erő az isten! úgy kell lennie,
Ész és erő, vagy inkább még erő:
Erő az ész is, mert uralkodik,
S mi az? természet, most felelj, ha tudsz.
Munkáit értem, nem tudom magát.
Erő, vagy isten? melyik szó erősebb?
Szavak, nevek, ti öltök minket el!

Ezerszer oszlatám már szűz elemre
Az össze-visszajárt természetet.
A képzelődés elfáradt agyamban,
S még istenem sincs. Nem tudom, mi az,
Vagy kit nevezzek annak. És ezért
Fáradtam annyit éjimen s naponnan,
Hogy azt mondhassem, semmit sem tudok! –
És mégis ezt a nemtudást nem adnám
Egész hadért, mely, hogy tud, azt hiszi.

Csongor: A bölcseségnek ez csodálatos,
Könnyű nemét választja. „Nem tudom,”
Ez minden, amit tud, s valóban,
Ez nem sok fejtörést kíván, s ezáltal
Egyszerre minden gáncs elől kitérünk.
Oh, ember, ember, önség áldozatja.

Tudós: S a lélek! – ami gondol, és akar,
Óhajt, és képzel, búsong, és örül;
Ez a világok alkotója bennem,
S rontója annak, amit alkotott;
A lélek! ami emberré teszen,
Azt mondom annak, s még nem ösmerem.
Én én vagyok, s mi ez? nem tudhatom.
Oh, miért az észnek nincs fogó keze,
Vagy mért a lélek meg nem fogható?

Csongor: Rettentő ember, lelkét, istenét,
Elrázza, mint a terhes út porát;
S a szép világot bús éjjé teszi,
Csak hogy ne lássa, mint lesz semmivé!
Oh! Tündérhont ez nem mutat nekem.
Szúnyadj szerelmem, még nincs hajnalod.

Tudós: Az, ami van, lesz túl az életen!
Hinném, de késő; álmom elröpült.
De ím, egy ifjú vár az úton ott,
Egy ember, olyan, mint anyám fia.
Talán tanulni vágyna? megkínálom,
Mert mily öröm találni hallgatót. *(Csongorhoz.)*
Jó ifjú, mit kívánsz megtudni, szólj!
A nap körül hány kis világ forog,
Az üstökös hány, hány a bujdosó,
Kit ember ösmer, amióta él,

És írni tud – mind elszámlálhatom.
Hányféle fajból áll a földi nem
Bogártól emberig, s a szörnyekig,
Kiket csodául a tenger nevel;
Mi a villám, a szélvész, és eső,
Vagy a természet durva teste
Emberkéz által mint fajulnak el,
Élet s halálnak kétes eszközévé?
Mindent tudok már, mindent, – még egyet –

Csongor: Kevés, de minden, amit kérdezek:
Nézd, ifjú lelkem Tündérhonba vág,
Dúst és hatalmast kérdék, merre van,
És senki meg nem mondta, mondd te meg,
S nyisd fel tudásod kincstárát előttem.

Tudós: Költők világa, szép tündérvilág,
Mi kár, hogy álom, gyermeknek való!
Ébredj föl, vagy, ha még álmodni jobb,
Menj, álmodd vissza, amit álmodál,
Mert a valóság csalt remény –

Csongor: Ne ronts el,
Ez egy kívánság éltet; nélküle
Pusztább az élet, mint egy pusztá domb,
Melyen bogácsot kerget a vihar.

Tudós: S úgy van; de ott a tenger, halj bele,
Ha már meguntad, látni a napot,
Vagy élj, s mozogj, hogy életet ne únj. *(El.)*

Csongor: S ez minden, amiért az ember él?
Setét, üres, határtalan kebel,
Oh, a te magányod rémítő lehet!
S így utazóim útra nem vezetnek.
Egyik mint bálványt, hitvány port ölel,
A másik rommá tenné a világot,
Csak hogy fölötte ő lehessen úr.
S ez a legszörnyebb mindenek között:
Mint a halál jár élő lábakon,
És pusztá sírt hord hó kebel helyett.
Oh, szerelem, gyújts utamra csillagot,
S te légy vezérem Tündérhon felé. *(Kilép.)*

Balga *(vagy becsületes nevén Árki)* érkezik a hármas úthoz. Ő a néhai Böske, most Ilma hitvese, s elveszett asszonyát kívánja felkutatni. Mivel céljaik megegyeznek, Csongor szolgálatába áll. Megtalálják a lányok lábnyomát.

Csongor: Menjünk Tündérhon felé.

A szép Tünde ott világol.

Balga: Ott világol –

Csongor: Elmerültél. Mit csodálsz!

Balga: Itt a homokban –

Csongor: Mit?

Balga: Szamárfület találtam,

És tehéncsapást; ha ez nem

Böske lába, vesszek el.

Csongor: Oh, öröm, s ez Tünde lába,

Mert kié is lenne ilyen?

A szemérem ajtajánál,

Mely a szépség arcain hál,

A szerelm ily lábakon jár,

Csendesen, hogy fel ne verje

S nyugodalmát édesítse;

Az öröm busúlt szívekbe

Ilyen lábakon suhan be,

S alszik a gond, mint a gyermek,

Mely sírásban fáradott meg,

Föl nem ébred, meg nem hallja,

Hogy vendég jön, és megyen!

Balga: Medve cammog a hegyen,

S annak ilyen lába van;

Ilyen lábon csúsz az ólnál,

Nád sövényű juhakolnál;

S míg ez mindent összemász,

Alszik a boros juhász,

Úgy megalszik, szinte nyeg,

A szakállos köpönyeg

(Bunda másképp), mely alatta

A szugolyban hentereg,

S föl nem ébred, meg nem hallja,

Hogy zsvány jön, és megyen.

Csongor: Oh, ez a láb, szív lehetne,

Oly parányi, oly csinos.

Balga: Oh, ez a láb láb lehetne,

Csak ne volna oly temérdek.

Csongor: Tünde! Tünde! erre jártál.

Balga: Halld uram, mint szolgál, illik,

Hogy megértsem, mit beszélsz.

Tünde, mondod?

Csongor: Fény leánya.

Balga: Az tán villámlás lehet.

Csongor: Csillag.

Balga: Göncöl hintájában
A kerékagy.

Csongor: A teremtés
Nála nélkül sírhalom.

Balga: Holt tetem; de mondd, mi ez,
Amit itt pajzsodra vágsz?

Csongor: Lábnyomának másolatja.

Balga: S Tünde lába volna ez?

Csongor: Úgy imádd, hogy üdvözülj.

Balga: Megcsalódom, kéznyom az,
Böske tán orrára bukkant,
S lába itt, a kéz amott
A homokban jelt hagyott.

Csongor: Balga, mit mondasz, mi láb ez?

Balga: Böske, hogy pofon csapott,
Rajtam oly nyomot hagyott.

Csongor: Oh, a kéz is undok ehhez,
S a legszebb láb medvetalp.
Én ezt pajzsomon viszem,
S nem lesz álmom, nem nyugalmam,
Míg valóját nem nyerem.

Balga: Én is Böske lábnyomát
E darab deszkán viszem,
Eddig ajtó, most paizs,
Haj, de láb ám még ez is;
Kár, hogy rá nem fér egészen!
Majd csak hozzágondolom,
Ami még hibázni fog.

Csongor: (*indulva*) Jősz-e már?

Balga: Megyek futok.
De hová?

Csongor: Fel Tündérhonba.

Balga: Ah, a láb is elkopik,
Míg elér oly messzire.

Csongor: Üdlakon kell megpihennünk.

Balga: Addig megpenészedünk.

Csongor: Oh, kívánság, légy viharra,
Vígy, ragadj el engemet.

Balga: Rossz szekér az, bakja nincsen,
Balga nem talál ülést.

...

Csongor és Balga találkozik az ördögfiakkal, akik a varázstárgyakon – a bocskoron, oston és a paláston – nem tudnak megosztozni. Csongor felvállalja a bíró szerepét, s úgy dönt, legyen azé mindhárom tárgy, aki a leggyorsabban ér le a szemközti dombokról. Amíg azonban a manók versenyt futnak, ő maga ellopja kincseiket, s eltűnik. Balga egyedül marad az időközben feltűnő ördögfiakkal. Azok dühükben megfenyegetik, mire ő megígéri, hogy gazdája után vezeti őket, ha ráülhet a szekérre, s ló híján majd a manók húzzák azt.

Búnom – elbújnom; **ott világol** – ott lakik; **elmerültél** – elgondolkoztál, **itt:** elcsodálkoztál; **szugoly** – kuckó, sut a kemence és a fal közt

A harmadik felvonás rövid tartalma

Az ördögfiak megérkeznek Balgával a Hajnal birodalmába. Amíg megpihennek, a hú szolga megfordítja a szekeret, s egy követ helyez annak tetejébe megtévesztendő a manókat. Ez a kő azonban Mirígy, a boszorkány volt. Mikor az ördögök továbbhaladnak, Balga előlép rejtekéből, s találkozik gazdájával, akit égi útvjáról az egyik ördögfiú átka szállított le. Nem sokkal ezután közeleg Tünde és Ilma. A férfiak szölongatják őket, megpróbálják elállni az utat, de minden hiába, a lányok nem válaszolnak. Szegény Csongor mindezt csalódottan veszi tudomásul, ő még nem tudja, hogy a Hajnal birodalmában a szerelmesek csak délben válhatnak szót, s erre is mindössze egy órájuk van. Az ördögfiak ez idő alatt észrevették a turpisságot, Berreh és Duzzog dühükben elszaladnak. Időközben a kő visszaváltozik Mirígygyé. A boszorkány gonosz tervet forral Csongor ellen. Busás jutalom fejében megkéri Kurrahot, hogy dolgozzon neki, öltözzön be Balgának, s altassa el Csongort Tünde érkezése előtt. Maga pedig tisztes özvegy alakját ölti fel, felkeresi Ledért. Azt tervezi, hogy lánya helyett elcsábíttatja vele Csongort. E célból át is adja neki a Tündétől csent arany fűrtöt.

A negyedik felvonás rövid tartalma

A Mirígytól kapott utasításokat követve Kurrah, mint utas, felkeresi Balgát, s derekához köti szamarát. Balga felül az állatra, s Dimitri boltjához lovagol némi ételt kérni, amikor azonban meglátja, hogy nincs pénze, a rác elküldi. Időközben visszaérkezik Kurrah, s Balgástól az istállóba vezeti szamarát, ahol megkötözi a szolgát, s elorozza annak ruháját. Visszatérve Balgának adja ki magát, s beadja Csongornak az álmhozó port. Tünde és Csongor délben a kertben találkoznának, azonban Csongor nem bír ébren maradni, lepihen, s kéri Balgát (azaz Kurrahot), hogy ébressze fel, ha szerelme jön. Viszont még ha akarna, se tudna Kurrah így cselekedni már, s Tünde kénytelen dolgvégezetlenül távozni Ilmával. Balga közben kiszabadult, s gazdája keresésére indul, mégis a Mirígy által Csongornak szánt Ledérrel ta-

lálkozik. A lánynak természetesen nem nyeri meg tetszését a szolga, kikoszarazza, és távozik. Csongor érkezik, és már épp' számonkérné Balgától tetteit, mikor rájön a cselszövéssre. Mirigy nem csügged, folytatja gonosz működését. Előbb Tündét és Ilmát, majd Csongort és Balgát is egy barlanghoz csalja, ahol eredetileg egy jós lakik. Ő azonban elűzi helyéből a bölcset, s helyette veszedelmet jövendől mindannyiuknak.

Ötödik felvonás

(Kietlen táj)

(Tünde és Ilma jőnek)

Ilma: Hol vagyunk itt, asszonyom,
Mely kietlen tartományban?
Én, ha engem kérdenének,
Jobb szeretnék messze lenni,
Legalábbis olyan messze,
Mint Pozsonytól Hortobágy.

Tünde: Légy nyugodt, s ne aggj veszélytől,
Hű árnyéka bánatomnak,
Itt az Éj országa van.
A gyűlölt fény birodalma
Lelkem annyi fellegét
Nyílsugárral hasogatja,
Nem kívánom szebb eget;
Ide húz a bú homálya,
A reménynek csüggedése,
És a csüggedés reménye
Itt találják honjokat.

Ilma: Ah, bizony nem jól találják.
Kis szemem már úgy kinyílt,
Mint a tányérbélvirág.

Tünde: Ah, a szív is úgy nyílik meg,
Mint sötétben a szemek.
Boldogságban zárva tartja
Rózsaszínü ajtaját,
Az örömnék gazdag árja,
Hogy ne fojtsa el lakát;
Búban, kínban, szenvedésben
Titkos mélyeit kitárja,
Hogy, ha még van, a reménynek
Elfogadja sugarát.

Ilma: S ezt hogy tudjuk, ily kietlen
 Földre kelle bujdokolnunk,
 Hogy madár se jőjön onnan,
 Ahol nap van és világ?

Tünde: Légy türelmes, bánatommal
 Vég utat tesz most szerelmem:
 Itt vesz enyhet vagy halált.
 Jer, kövess e vég utamban,
 S lássad ott az Éjt magát.

Ilma: Mit csináljak, merre fussunk?

Tünde: Puszta parton fátyolában
 Egy komoly bús asszony ül:
 Csermely folydogál előtte,
 Csillagokkal tündökölve –

Ilma: Borzadok, ha rátekintek.

Tünde: Ő az, kit keres reményem,
 Ő az Éj gyász asszonya.
 Nála vannak rejtve mélyen
 A jövőndők titkai;
 Kérni fogjuk elborulva,
 S esküinkkel kényszeríteni,
 Hogy felfödjék ajkai.

Ilma: Jaj, ne menjünk; mintha szólna,
 Érthetetlen hangokat
 Mormol ajka.

Tünde: Álmodik,
 S a pataknak elbeszéli
 Halhatatlan álmait.
 Várakozzunk, mert bosszúja,
 Véghetetlen és súlyos,
 Éri azt, ki háborítja.

Éj: Sötét és semmi voltak: én valék,
 Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj,
 És a világot szültem gyermekül.
 Mindenható sugárral a világ
 Fölkelt ölemből; megrázkódtatá
 A semmiségnek pusztaságait,
 S ezer fejekkel a nagy szörnyeteg,
 A Mind, előállt. Hold és csillagok,
 A menny csodái lőnek bujdosók

Kimérhetetlen léghatárokon.
Megszűnt a régi alvó nyugalom:
A test megindult, tett az új erő,
S tettekkel és mozgással gazdagon
Megnépesült a pusztaság s idő,
Föld és a tenger küzdve osztozának
Az eltolt légnek ősi birtokán;
Megszünteté a tenger habjait,
S melyet haraggal ostromolt imént,
Most felmosolyga mélyiből az ég;
S mint egy menyasszony, szépen és vidáman
Virágruhába öltözött a föld.
A por mozogni kezdett és az állat,
S királyi fejjel a lelkes porond,
Az ember lőn, és folytatá fáját,
A jámbort, csalfát, gyilkost és dicsőt. –
Sötét és semmi vannak: én vagyok,
A fény elől bujdokló gyászos Éj. –
A féreg, a pillanat buboréka,
Elvész; idő sincs mérve lételemnek.
Madárt a szárny, a körmök állatot
Nem váltanak meg, kérges büszke fát
Letesznek századoknak súlyai.
Az ember feljő, lelke fényfolyam,
A nagy mindenség benne tükrözik.
Megmondhatatlan kéjjel föltekint,
Merőn megbámúl földet és eget;
De ifjúsága gyorsan elmúlik,
Erőtlen aggott egy-két nyár után,
S már nincs, mint nem volt, mint a légy fia.
Kiirthatatlan vággyal, amíg él,
Túr és tűnődik, tudni, tenni tör;
Halandó kézzel halhatatlanul
Vél munkálkodni, és mikor kidőlt is,
Még a hiúság műve van porán,
Még kőhegyek ragyognak sírjain,
Ezer jelekkel tarkán s fényesen
Az ész az erőnek rakván oszlopot.
De hol lesz a kő, jel, s az oszlopok,
Ha nem lesz föld, s a tenger eltűnik.

Fáradtan ösvényikből a napok
Egymásba hullva, összeomlanak;
A Mind enyész, és végső romjain
A szép világ borongva hamvad el;
És hol kezdve volt, ott vége lesz:
Sötét és semmi lesznek: én leszek,
Kietlen, csendes, lény nem lakta Éj.

Ilma: Ah, szegény bús asszonyságnak
Milyen furcsa álmai vannak!

Tünde: Borzadással tölt el e szó.
Borzadással issza lelkem
A mulóság poharát.
Most jer, Ilma, jer, közelgjünk
Tisztelettel elborúlva.
Illessük meg fátyolát.

Éj: És a sötéten túl van a világ –
Mi vakmerő kéz illet engemet,
Mulandóságról békén álmodót?
Ösmerlek, nyughatatlan lányka, te;
Tündérhazádban üdvnek századi
Valának megszámlálva éltedül,
De föld szerelme vonta szívedet,
A fényhazából földre bujdosál,
S mert boldogságod ott is elhagyott,
Segélyt keresni későn visszatérsz;
De mindörökre számkivetve légy,
Legyen, mint vágytál, a kis föld hazád,
Órákat élj a századok helyett,
Rövid gyönyörnek kurta éveit.
Indúlj, ne lásson itt tovább szemem;
Mert, aki halhatatlan Éj vagyok!
Olyan sötétté teszlek, mint az árny,
Hogy rózsaberkiből a szerelem
Irtózva nézzen, mint iszonyra, rád,
S illat helyett gyötörjön vad tövis.
Menj, menj, mert amit mondtam, megteszem.
(*Tünde, Ilma el.*)

Omoljatok nem késő habzatok,
Az Éj az álmok partjain bolyong. (*El.*)

(*Hármas út vidéke. Csongor a leányalak után jó.*)

Csongor: Csalfa, tündér, játszki kép te

A világon s életem túl,
 Merre csábít gyorsaságod?
 Százszor véllek megragadni!
 Százszor e megdobbanó szív
 Készül csalfa szívedet
 Elfogadni szerelemmel,
 És te eltűnöl suhanva,
 Mint az élet, mint az álom;
 Nyughatatlan lábaiddal
 Meg nem várod jöttömet.
 Intesz újra? Nem hiszek.
 Hányszor puszta dombokon,
 Hol vezérléd útamat,
 Hányszor láttalak megállni,
 Nyílt kebellet, nyílt karokkal?
 Vágyaimtól részegen
 Elfelejténem a bolyongást,
 És nem láttam a kietlent,
 Mert te, szív és szem csalója,
 Téged láttalak, s imádtam
 Fátyolodnak titkait.
 Állj meg, állj meg, és ne hagyj el,
 Add jutalmát annyi kinnak,
 Hagyj pihennem karjaid közt,
 És elsírnom veszteségim
 Mondhatatlan séreit.
(Fellép a hármas útra.)
 Hah, itt vagy egyszer annyi vágy után!
(A leányalak eltűnik.)
 Mi volt ez? árnyék! és én hol vagyok!
(Kis ideig gondolkozva áll.)
 Forrás után a szarvasnő eped,
 Nő-társ után a szarvasgím, oroszlán
 Mind a kettőnek űzi nyomdokát.
 Forráshoz ér a nő, a gím nejéhez,
 S erője dúló vadnak célt mutat.
 A hangya futkos, apró léptei
 Alig mutatnak járást, és halad;
 Nagy távolokról, gátak ellenére,
 Fáradva és mozogva hon terem;
 Földhöz ragadtan mász a vak csiga,

De a természet válthatatlanúl
Hátára tette biztos hajlakát,
Mikor kívánja, hon van, s elpihen:
Elérhetetlen vágy az emberé,
Elérhetetlen, tündér, csalfa cél!
S miért az olthatatlan szomj, miért
Rejtékeny álom, csalfa jóslatok,
S remény vezérrel eltűrt, hosszas út,
Ha, ahol kezdtem, vége ott legyen,
Bizonytalanság csalfa közepén?
Oh, hármas útnak kétes ál köre,
Mi más kebellem léptem föl reád,
Virág reményim reggelében akkor,
Most kinnal rakva, búval gazdagon
Az elhanyatlott szívnapi alkonyán!

Balga: *(Jő a lebegő étkek után.)*

Hát én mindig éh legyek,
S únhatlan csak szomjuhozzam?
És e gyomrot, és e torkot
Csak bolonddá tartogassam?
Aki hús vagy, rossz galambhús!
Akit egresből csináltak,
Bor! megállj, vagy összeontlak,
Itt e kővel fejbe sújtlak.
Ha! leszállnak – Balga! halkán,
Szörmentében bánj velök most.
Hóha! Hóha! így, csak így,
Rég így kellett volna már.

(Fellép a hármas útra, s mint étkeihez akar nyúlni, elomlanak.)

Mi ez? homokká lettél, rossz palack,
Sivány homokká porlól, döggalamb?
S azért van éhem, hogy most port egyem:
Te átkozott, te csámpaláb, megállj;
Inkább galambbá sülök e helyen,
S egyen meg, aki éhebb, mint magam.
(A földre veti magát.)

Csongor: Hah! mely kalandor nép közelg felém,
Tépetten, mint a vert had, s szomorún?
S bút lássak, ismét bú elől futó?
De enyh a bajnak látni társait:
Bevárom őket, ők sem boldogok.

Kalmár: *(Mankóján támoilyogva jó.)*

Segíts tovább, te fáradt, gyenge láb,
Segíts, te gyámbot, rossz lábpótolék,
Te mégis hű vagy: köszvény, zsibbadás
Nem rontanak meg, jó, rossz út között
Nem válogatva mégy, amerre kell.
S ha pályavéget ér az utazó,
Vénsége zordon, bús, rideg telén,
Még tűzre rak, s utószor felhevűlve,
Végigtekint a tarka életem,
Mint a ruhán, mely hajdan dísze volt,
Most a szegénység ronda bélyege
Az elkopott fény foltjait mutatja. –
Hol vagytok, összehordott kincseim?
Reményem fája dúsan felvirúlt,
S arany virágit szélvész szórta el.
Megitta tenger, amit föld adott,
A víz ajándit föld rabolta meg,
S a sors szegődi kénye, mely emelt,
Most zsámolyává tette hátamat.
Kik ösmerék, míg volt, csak pénzemet,
Nem ösmernek rám most az emberek,
S a büntetésnek súlya rajtam az,
Hogy mégis nálok kell segítyt találnom.
Ki ád a fáradottnak enyhelyet?
Ételt ki ád az éhnek, és italt
A lankadónak, bús és szomj miatt?
Ki ád a bujdosónak rejteket,
Paloták urának hajdan? víg torok
Gazdáját vendégül ki híja meg,
Hogy a lehullott csontot fölvegye?
Egykor selyemmel bélett sors fiát,
Ki köntösít fel most ruhátalant
Dér és nap ellen, szél és zápor ellen?
Ki a szem ellen, mely megbánt, ha néz,
Botránkozással fordul el, ha látott,
S még inkább, mint dér, zápor s szél, gyötör?
Segíts tovább, te fáradt gyenge láb,
Segíts tovább, te gyámbot: menni kell,
Gazdálni a mulékony életem,
Imez bojtortjántermő zálogon;
Még a halál, a váltó, nincsen itt. *(El.)*

Balga: *(ki eddig csak fejét emelgette, most fölül.)*

De már evvel majd Balga sem cserél.
Az istenadta milyen sáporást tesz.
Egyik lélekzet benne szomjúság,
A másik éhez, s a rongy miatt
Olyan vitorlás, mint a szélmalom;
Mért nem lesz szélmalommá? – Hát ki az,
Ki hág fel ismét, mely ország fia,
Olyan szemekkel, mint egy üstökös?
Ha úgy lehetne, amint nem, talán
A földet is kirúgná láb alól.
De, Balga, csitt! most bölcsőbb száj nyílik.

Fejedelem: *(ő)* Égsz még, s nem égsz el, nap, mely verve látsz?

Rengsz, s el nem omlol, föld, e láb alatt,
Mely vérjelekkel nyomta hátadat?
Ha ölnyi térben hírem, és magam
Bőven tanyázunk, mért e hosszas út?
Mért e hegyekkel büszke földdarab
Egy sírhalommá nem lesz, nem nagyobbá,
Mint mennyi kell, hogy lábamat kinyújtsam?
Magam szeretnék lenni, mint valék,
A földön úr, és föld a föld alatt;
Ez a homok faj, mely mohón tenyész,
Ne mondaná, ha rajtam elmegyen:
Imitt királynak gázolom porát.
Le a fejről, te hitvány cifraság,
Te csalfa fényből alkotott ragyogvány,
El a kezeiből, fejedelmi bot,
Erőtök nincs, míg volt, én voltam az.
Ez a kebel volt műhely ezrekért,
Magában és magától szüntelen
A hír s dicsőség tettein koholt. –
Fenségben ültem, mint a bérci kő,
Rokon szív nélkül, szörnyen egyedül.
Az átvirrasztott éjek rémei,
A barna gondok, szélvészhaború,
Villám s hideg fény voltak táborom;
Lábamnál nyílt és hervadt a virág;
De úr valék, s betöltve a hiány.
Egy gondolat volt, én gondoltam azt,
Akarat csak egy volt, én akartam azt,
S egyik végtől a másikig hatott.

Itt várak dőltek, bérc múlt, víz kitért,
Amott merészen kelt új épület,
A sivatag csodája, s tornyokat
Határon túl a felhők közt viselt.
Intettem, és egy ország pusztá lőn,
Akartam, és egy másik támadott.
Ki adja vissza múlt hatalmamát?
Gyermek volt a nép, bábok istenei;
Én fölneveltem őket, báb helyett
Kitettem a hírt, s bátor fajzatok
Erőt nevelve, őrző gondomon
Nagy nemzetekké serdült a világ:
Nyakamra nőttek, s mely nagy tő valék,
Most földre húztak önnön ágaim.
Tehettem mindent, s mindent megtevék,
Hatalmamom túl egy volt, s azt kívánták,
A mindeneknek tetszőt! nem tevém;
Mert nem tettem, és elért bajom.
Titkos haraggal, mélyen s gyászosan,
Mint a setét pók, szótt az árulás,
A bizalomnak hósín fonalát,
Mely vad kezei közt tüstént megszakadt,
A rossz gyanúnak barna szálival
Fércelte össze csalfán s ördögül;
S jött a hízélgés hímes köntösében,
Mely a barátság képivel kívül,
Benn szerte vonszolt arccal a bosszút,
S gyilkos haragnak rejté szörnyeit.
Kellett az áldozat, s én lettem az.
Mi van még hátra? merre költözünk?
Lefeküdtem, s rám villant az ég tüze,
A föld be nem vesz: ember átkai
Fölvernek onnan, és ön álmaim
Nem hagynak alunni olyan szűk helyen.
Mely kéz mutatja most meg síromat?
Ha már letettem e nehéz fejet,
Ez a lélek, mely roppant természetével
Láng-óriásként égi boltot üt,
Hol lel magának méltó temetőt?
Lázadj fel, tenger, bérc, te hullj alá,
Gördülj ki, föld, e fáradt láb alól,
Szakadjatok rám, égő csillagok,

Romlástok harsogása jel legyen,
Hogy egy királyi lélek sírba megy. *(El.)*

Balga: Ha ez király volt, mérges lehetett.
Huh! mily kegyetlen dolgokat beszél;
Sajnálnom kéne, és csak bámulok,
Mint aki szappant vett a sajt helyett.

(A tudós mélyen elmerülve jó.)

Mit látok? oh, ez cifra élet itt.
Hová botorkál szalmaszál uram,
Hová, te donga, görbe lécdarab?
Háromszor menykő! ez van ám csehül.
Ha söprűnyélből vannak emberek,
Ez a királyok. S milyen színtelen!
De tátogat már, halljuk a harist.

Tudós: Az élhetetlenség
És halhatatlanság
Két nagy dolog, két régi fejtörés.
Az élni nem tudónak baj, hogy él,
A halhatatlannak baj, hogy halni kell,
S melyik nagyobb, azt méltó kérdeni.
Az élhetetlen? nem tud halni is,
S ez, ami őt legárvábbá teszi;
Mert a szegény, földhöz ragadt fiú,
Kit még az ág is húz, a gyáva szív,
Kit a leány is megcsal; a bolond,
Kin a szerencse nyargal föl-alá,
Az érdem, mely magára hagyva teng,
S az életen túl várja díjait;
Éjfél barátja a vak, életunt,
S kinek nejével más hivalkodik,
Ki' tartományán más uralkodik,
A pénzülő, a kockák vert fia,
A szívbeteg, szerelme martaléka,
S minden reményhez esküdött bohó,
Mindez, ha halni tudna, mily hamar
Látnók az élhetetlenségek vég baját!
Ellenben a halhatatlannak is,
Ha halni még előbb nem köllene,
Mi könnyű dolga volna e világon.
De így sem él, sem hal, csak tébolyog
Lét és nem lét közt, mint a vert kuvasz,
Kit udvarából a juhász kitilt.

S mért élhetetlen? vagy mért halhatatlan?
Mért élhetetlen, aki élni vágy,
S mikor nem az, mért halhatatlan akkor?
Élet- s halálban mért az a *lehet*,
Az *élhet*, *halhat* mért van eltörölve? –
S én nem kívántam, hogy legyek, s vagyok!
Majd nem kívánnék halni, s meghalok!
S akkor, ha láttam hitványságomat,
Tán úgy kívánnám, s meg nem halhatok!
S örökre nem! nem! mindig nem! gyötör.

(Homlokára üt.)

Ki vagy te, aki bennem háborogsz?

Ész, vagy nem ész? elő! hadd lássalak.

(Merőn kinyújtott tenyerébe néz, mintha valamit róla elszállani látna.)

Így! pille voltál, most már lepke vagy? *(Örjögősen előbbre lépve.)*

Megállj! ne menj még, én is elmegyek. –

Nem áll meg, elmegy, elhagy, eltűnik –

Sötét van, álmadozzunk, itt az éj. *(El.)*

Csongor: Mit láttam én, mi vándor arcokat!

Megjöttek régi ösmerőseim.

Nem mint a fecske, mely tavaszt jelent,

Mint zajmadár a vészben, jöttek el,

Búmat nagyítók, gyász történetekkel.

Fordúlt szerencse ül a gazdagon,

(Szerencse hátán ült ő egykoron),

S ki a világot rabbá tenni ment,

Most – s mennyi gyötrellemmel! halni megy.

Betette könyvét a tudós, s ki a

Tudás határát érni láttatott,

Most túl azon, kétségek tengerében,

Mint egy veszendő sajka, hányatik,

S kormányon ész helyett a dőreség,

Csillagra nem tekintve, céltalan

Áll a habok közt, melyek elnyelendik,

S a rá agyargó szörnyeken mosolyg.

El a világnak ál tekintetétől.

Koldus a gazdagság, a hatalom

Leszállt fokáról, hamvadott üszök

A tudománynak napszövétnéke,

S közöttök a nem boldog szerelem,
Mint a magányos gerle, nyögve jár.
El innen a magáynak rejtekébe,
El, ahol ember nem hagyott nyomot.
Derűs homályban, szélmoraj között
Az észmerengés búja ott lakik.
Ott álmadoztat ifjú képzelődést
Elmúlt szerelm és megghiúlt remény,
S a szív halála lassú, nem gyötör. *(El.)*

Csongor a megalázott, a csalódott három vándorral való találkozása után a világtól elvonulni abba a kertbe megy, amelyben a cselekmény kezdetén az ezüstvirágú almafa állott. Ide érkeztek meg már korábban Tünde, Ilma és Mirigy is. Az ördögfiak a tündér kedvében akarnak járni, ezért megkötözik Mirigyet és egy hársfa odújába dugják. Csongort is fogságukba ejtik, de csak azért, hogy el ne kerülhesse újra Tündét, akit a manók maguk vezetnek az alvó Csongorhoz. Amikor Csongor felébred és meglátja Tündét, azt hiszi, álmodik.

Csongor: Tünde! – ah, vagy még ne higyjem
A csalóka tűneményt,
E szavaknak, e szemeknek?
Jaj, ha mégis álmodom!
Nem, nem, e szem, és az arc,
E kar és a rózsaujjak,
E sugárból alkotott test,
És e minden oly dicsően
Egy tökélybe összetéve,
Nem lehet más, nem lehet több;
Egy van ily kép mindörökké,
S csalhatatlanul való.
Tünde, Tünde, ah, te vagy!
S annyi szenvedés után
Nyugszom égi kebleden!
Sírok égi kebleden! *(Megöleli.)*
S szívom istenajkaidnak
Halhatatlan csókjait.

Tünde: Csongor, ah, elfárad a szó,
És az ész elégtelen
Elgondolni, elbeszélni,
Amit e megáradott szív
Boldogsága tengerében
Érez és tud, sejt s óhajt.
Jer, nyugodjál e karok közt,

S hagyj nyugonnom karjaid közt.
 Háboríthatatlanúl
 Így fogunk mi csendben élni,
 S a bajoktól messze lenni;
 Hagyd virágzó ajkaidnak
 Rám omolni csókjait,
 És fogadd el ajkaimnak
 Szívből áradt válaszit.
 Megzavarhatatlanúl
 Így fogunk mi kéjben élni,
 S a világgal nem cserélni.

(A kísértő leánykák mindinkább elvonulnak, míg utóbb nem látszanak. Azonban az aranyalma hull, s messziről imez ének hallatik.)

Éjfél van, az éj rideg és szomorú,
 Gyászosra hanyatlik az égi ború:
 Jőj, kedves, örülni az éjbe velem,
 Ébren maga van csak az egy szerelem.

Agg – aggódj; **honjokat** – hazájukat, *itt*: helyüket; **séreit** – sérelmeit; **válthatatlanul** – változatlanul; **rejtékeny** – rejtelmes; **éh legyek** – éhes legyek; **szörmentében bánj velök** – óvatosan, finoman bánj velük; **agyargó** – vesztére törekvő

Amit a műről tudnod kell!

Előbb vagy utóbb mindnyájunknál eljön az a pillanat, hogy azt kérdezzük: mi értelme az életünknek? Ezt a kérdést 30 éves korában feltette magának Vörösmarty is. S a választ rá egy drámai költeménnyé alakított mesében, a *Csongor és Tündében* (1830) adta meg. A darab tréfás, komikus helyzetekben bővelkedő mesejáték, melynek azonban igen komoly mondanivalója van: az, hogy *mi a földi boldogságunk titka*. A nagy problémát Vörösmarty nem egy konkrét ország (Magyarország), kor (reformkor), társadalmi osztály (nemes-ség, nép) szempontjából akarja eldönteni, hanem általános emberi vonatkozásban. Ezért is választja cselekménye színhelyéül a semleges egyszervolt – holnemvolt meseországot, hőseiül pedig földi embereket és mesealakokat vegyesen.

Témája • A témát Gyergyai Gergei Albert XVII. századi széphistóriájából, a *História egy Árgirus nevű királyfiról és egy tündér szűz leányról* vette. Hatott a műre Shakespeare *Szentivánéji álom* című vígjátéka, elsősorban abban, hogy ugyanazt a problémát különböző szinteken mutatja be a szerző.

Műfaja • Tündéries mesejáték, drámai költemény, mely a kor népszerű műfaja. Ennek kereteit tölti meg Vörösmarty bölcsesettel az emberiségkölte-mények felé mozdítva a művet. De filozofikus dráma is: ezt erősíti az Éj monológja is, amely a világ, a létezés céljára ad megrendítő választ. Csalódással

végződik minden próbálkozás, az ember s a világ egész léte pusztulást ígér, alá van vetve kezdet és a vég közötti időnek, a nagy törvénynek. Ez a felfogás a kor tudományos szemléletének hatását mutatja.

Alapkérdése • A személyiség kiteljesedésének lehetőségei, a boldogság mibenléte. A mű középpontjában Csongor út- és boldogságkeresése áll. Főbb kérdések: Álom vagy valóság? Csongor hogyan találja meg a boldogságot? A boldogságot hol keressük?

Csongor álmában keresi a boldogságot, de a valóságban leli meg. Itt jelenik meg a fa és a kert motívuma, amely az élet teljességét és harmóniáját jelképezi. Csongor egy boldogságot kereső ember, aki álmában keresi Tündét. A kert a lélek motívuma.

A boldogságkeresés szintjei • Vörösmarty sorra veszi a romantikus személyiség előtt álló lehetőségeket.

- I. Csongor útra kelése azt jelképezi, hogy a **térben** keresi a boldogságot, a kiteljesedést. A kiindulópont a kert a virágzó fával – a végpont az elvadult kert. Önmagába visszatérő útról van tehát szó, jelezve azt, hogy az emberi boldogság és kiteljesedés nem a tér függvénye.
- II. A főhős az **időben** is keresi a boldogságot. A történet estétől éjfélig, a sötétedéstől a sötétedésig tart. A körköröség, az önmagába visszatérés ismét jelzi, hogy a boldogság nem a múlt idő függvénye.
- III. A **hármasként** a polgári világ háromféle kiteljesedési lehetőségét mutatja fel. A dráma során három allegorikus alakkal találkozunk, akik a mű elején és végén jelennek meg egyszer.
 - A KALMÁR a polgári világ haszonelvűségét, a pénz mindenhatóságát, a telhetetlenséget szimbolizálja (a pénz jelképe).
 - A FEJEDELEM a Napóleon-kultusz jelképe, a világot leigázni akaró emberi erő példázza (a hatalom jelképe).
 - A TUDÓS az ész mindenhatóságába vetett hit kifejezője, mindent tudni szeretne, de gőgös vágya csak illúzió (a felvilágosodás racionalistája).

A felkínált lehetőségek tévútnak bizonyulnak, mindhárom allegorikus szereplő reményeiben megcsalattatva, kisemmizve érkezik vissza a kiindulópontra.

- IV. **Filozófiai szinten** az Éj monológja ad választ a problémákra: a világ a teremtés sötétségéből a pusztulás sötétségébe tart. Ez a romantikára jellemző tragikus világszemlélet kihatott Vörösmarty emberfelfogására is: a mulandóság félelmetes hatalmát hirdeti.

A mű harmóniakeresés a lehetőségek és a vágyak között. Ez a kettősség az egész műre érvényes. Az író szerint a földi boldogság forrása a szerelem. A szereplők két világból valók:

- a földi: Csongor ideális rajongása mellett ott van a földhöz ragadt Balga és Ilma realizmusa;
- a földöntúli: Tünde szépsége, jósága mellett ott van Mirigy földöntúli, irracionális gonoszsága. Mirigy a darab szimbólumrendszerében az ártó démon, minden nemes törekvés megakadályozója.

Az ember nem szakadhat el a földtől, a boldogság nem érhető el az irreális világában.

A cselekmény helyszíne • Két fő helyszínen játszódik: a *két világszint*, az égi és földi szintek: a *kert*, a *hármass út vidéke*, a *Hajnal* és az *Éj országai*, *Mirigy udvara*, a *Varázskút* környéke. A művet **kétszintes drámának** is tekinthetjük, mert párhuzamosan két helyszínen játszódik.

A dráma elemzése tartalmilag • 5 felvonásból áll a mű.

Expozíció: Csongor kiábrándultan tér haza, mert nem találta meg a boldogságot. A kertben kiszabadítja Mirigyet és találkozik Tündér Ilonával.

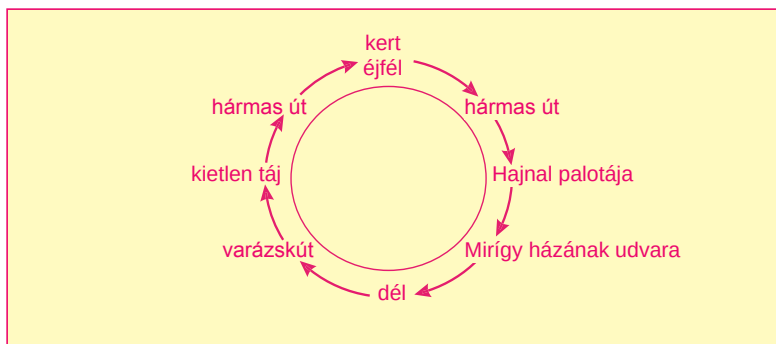
Bonyodalom: Mirigy ármánya: levág egy aranyhajfűrtöt Tünde hajáról.

Kibontakozás: Csongor Tünde után indul, s útközben próbákat áll ki: a három ördöggel való kaland, Mirigy háza.

Tetőpont: Csongor és Tünde újbóli találkozása.

Megoldás: elnyert boldogság, ami áldozatokkal jár – Tünde elveszti tündéri mivoltát.

Szerkezete • A mű szerkezete látszólagos bonyolultsága ellenére rendkívül tervszerű, sőt szimmetrikus. A kezdő és a zárójelenet színhelye a kert, ebből kilépve egy teljes napnyi idő telik el, a visszatérő Csongort szabad tér, elvadult kert fogadja (V./3.). A sík mező és a hármass út vidéke (az I./2. jelenet és a II. felvonás színhelye) is ismétlődik (az V. felvonás második jelenetében). Az ezeken belül közrefogott jelenetpár a Hajnal palotájában (III.), illetve az Éj birodalmában (V./1.) játszódik. A középen elhelyezkedő teljes IV. felvonás áll a mű cselekményidejének tengelyében (ez a délben történtek időszaka). A színhely Mirigy lakóhelye, a szimmetrikus középpontban épp Mirigy kertje áll, amely így Csongorék kertjének, a kiinduló jelenet helyszínének is az ellentéte. A párhuzamos és ellentétező szerkesztés tehát a színhelyek kialakításában és sorrendjében is megfigyelhető, nem csupán a szerelmespárok jellemében, jeleneteik beállításában.

A szereplők jellemzése • Vörösmarty már epikus műveiben is nagy hangsúlyt helyezett a szereplők megalkotására. Csongor és Tünde, bár jellemrajzukat tekintve elnagyolt szereplők, *archetípusok*.¹ Az ember, a férfi és a nő alaptípusai ők. Olyan élmény- és magatartásminta-sűrítmények, szimbolikus alakok, akik a téma általános érvényűségének leginkább megfelelnek.

¹ *archetípus* – ősfőforma, ősképek; állandósult kép; az irodalomban és művészetekben is előforduló szimbolikus tematikai kép

A szereplők között ugyanúgy párhuzam vonható, mint a helyszínek között. Csongor és Tünde boldogsága semmivel sem több, mint Balga és Ilma szerelme. Vörösmarty Mihály az emberek kettősségét igyekszik ábrázolni, mint ahogy ezt a két párossal meg is teszi. Csongor és Balga, illetve Tünde és Ilma egymás kiegészítői és kritikái. Míg Balga és Ilma a megtestesült racionalizmus, addig Csongor és Tünde álmovilágban élnek. Az előbbi páros földi, míg az utóbbi „égi” szereplők.

A szimbolikus és allegorikus alakok, illetve a mesefigurák a főszereplők jellemének és gondolkodásmódjának árnyalt ábrázolását teszik lehetővé. Különös jelentősége van közülük az *Éjnek*, akinek monológja a lét egyetemes értelmezését adja.

A *Csongor és Tünde* valamennyi szereplője kitalált alak, irodalmi előképekkel, mintákkal. A figurák társadalmi hitelessége, valóságtartalma aszerint változik, milyen szerepet szánt nekik a költő a cselekmény földi vagy tündéri-mesei, avagy filozofikus-mitikus szintjén.

■ **Csongor**, a főhős a kozmikussá felnagyított 24 órányi nap alatt végigjárja a világot a hármastól a hármastig, Hajnal országától az Éj országáig, egyik éjféltől a másik éjfélig. Csongor egy útkereső hős, aki Vörösmartyt érdeklő kérdéseket, problémákat vet fel. Színre lépő legelső szavai „*Minden országot bejártam, / Minden messze tartományt, / S aki álmaimban él, / A dicsőt, az égi szépet / Semmi földön nem találtam*” arra utalnak, hogy a tökéletességre vágyó embernek el kell fordulnia az ideálokat nem ismerő valóságtól. Csongor a szerelemben keresi a boldogságot, a világtól elzárkózva él. Vörösmarty drámája Csongor alakjával a közösség nélküli, az emberek között helyét nem találó, a teljességre sóvárgó romantikus hőst teremti meg.

■ **Tünde** alakjában minden nemes törekvést maga felé vonz. Neve jelzi a nőalak csodás voltát, illetve a boldogság veszélyeztetettségét, törékenységet. Lakhelye Tündérhon, az elveszett Éden, az elsüllyedt Atlantisz, a letűnt aranykor. Létét, szerelmét a tündérfával jelzi. Tündérként és hatvány képében jelenik meg mint mesehős.

Tünde odaadón szereti Csongort, a Hajnal birodalmában (Ilmával együtt) kiállja a hallgatás próbáját. Ő közli Csongorral mindig a következő lehetőséget (*még egy delem van, még ma láthatsz holdkelte után* stb.). Kettejük közül – tündérvolta miatt – ő lesz végül is a drámában győztes hős, a természetfeletti (pokolbeli) erők méltó ellenfele, Mirigy legyőzője. Ehhez viszont – Csongor földi szerelméért cserébe – áldozatot kell hoznia. Lemond tündérségéről a szerelemért, életfelfogása ettől kezdve már az önfeláldozó felnőtt, érett nőé, felesége.

■ **Balga** jobbágy, akit Csongor cseléddé emel. Jellegzetes népi figura, népmesékre jellemző túlzásokkal. Csongor furfangos fegyverhordozója, apródja valóságérzete és gyakorlatiassága ellensúlyozza Csongor idealizmusát, aki még romlatlan, nem úgy mint a három vándor. Életfelfogása pórias (evés-ivás a lényeges). Böske iránti szerelme nem romantikus, a házias feleséget szereti benne. Ettől függetlenül nem a pénz, a hatalom, vagy a hiú tudás hajtja, mert hisz a boldogságban, felesége nélkül ugyanúgy nem tud élni tovább, akárcsak Csongor Tünde nélkül.

■ **Ilma** népmesehős, Böske néven Csongorék cselédje, Balga felesége, aki elhagyja a földi világot és a tündérr királynő udvarhölgye, kísérelője, a valóságérzék megtestesítője a tapasztalatlan és naiv Tünde mellett.

■ **Mirigy** Csongorék cselédje, aki irigy a fiatalokra. Férjhez adandó lánya van, össze szeretné hozni őt a birtok úrfijával, Csongorral. Amikor a lányát elveszti (az ördögfiókák megeszik), gonosz boszorkány lesz belőle, ártó negatív hőssé válik, akinek a vígjáték törvényei szerint el kell buknia.

■ **Kurrah, Berreh, Duzzog**, a három ördögfi. A mesében ördögök, rosszcsontok, akiket az éhség gonosszá tesz, lelkük mélyén jók azonban: megjavulnak és Tünde szolgálatába állnak, talán a nyomorult emberiség megtestesítői.

■ **Éj** korlátlan hatalommal rendelkezik, öröktől fogva és örökké létezik. Számára minden emberi törekvés képtelen vágy csupán. A dráma kulcsfigurája, aki filozofikus szerepet tölt be. A kezdetet és a véget mutatja be. Körkörös világszemlélet tragikusan ábrázolva.

■ **Ledér** lezüllött szegény lány, fiatal boszorka, Mirigy szövetségese, ő képviseli az álszerelmet (csak testiség), az eszmény elárulását, a megalkuvást.

Népi elemek és népmesei motívumok • A népmesékből ismert vándor-motívumok: tündérek, a boszorkány, a három ördög, a három vándor, a hármas út, aranyhaj, csodakút, próbatételek, különféle varázslatok szövik át a mese történetét. Valóságos népi figurák: Balga és Ilma.

A befejezést népmesei szemlélet hatja át: a jó elnyeri jutalmát, a rossz pedig méltó büntetését.

A szerencsés vég ellenére a művet mélabú, szomorúság, melankólia hatja át. Tanító, példázat jellegű.

Versformája • Időmértékes verselésű dráma két különböző verselési módban íródott. Az elbeszélő és szerelmi részekben rímes és rímtelen trocheusok váltogatják egymást, míg az emelkedő részek ötös és hatodfeles jambusokból állnak.

Nyelv, stílus • Különböző nyelvi rétegek összeolvadása jellemzi a művet. A nagy monológok, például az Éj monológja a filozofikus, emelkedett nyelvi rétegbe sorolható, a köznapi dialógusok élő beszédek, természetes szövegek, míg Balga és Ilma nyelvezete a népies rétegbe sorolható. A pogány kor hagyományait fölhasználó ördögfiak beszélgetésükkel az archaikus nyelvi réteget idézik.

A szerelem • A műben a szerelem az egyetlen létértelem, az egyetlen hiteltel életcél. A fa termő ága és gyümölcse élet- és termékenységszimbólum. A föld (Csongor) és az ég (Tünde) között beteljesülő szerelem az ember belső és külső világának egy lehetséges harmóniáját kínálja. A megnemeseedett földivel, emberivel párhuzamosan a tündérinek halandóvá, földivé kell válnia. A harmónia a két szint közötti kiegyenlítésben valósul meg, jelezve, hogy az ember nem szakadhat el földi meghatározottságtól, a boldogság nem érhető el pusztán az irrealitás világában.

Megoldás, zárlat • Ha az egész művet átható ellentmondások nem is oldódnak fel, hiszen minden keresés a körkörös reménytelenségébe torkollik, s a zárókép a kietlen éjszaka sötétjét és kilátástalanságát sugallja, így módon előre vetítve az érett Vörösmarty tragikus világképét, a költő vissza is retten a reménytelen választól. Mint oly sokszor, föl akarja oldani a filozófiai, bölcséleti, történelmi, lételméleti antitéziseket, ám ez csak érzelmi szinten sikerül. Két ember kapcsolata a szerelem, az egymásra találás nem válasz a világra, hanem menedék a világ elől, a világ elviselhetőségének lehetősége: „Jó, kedves, örülni az éjbe velem, / Ébren maga van csak az egy szerelem.”

1. Vörösmarty drámai költészetének legmaradandóbb alkotását mikor írta?
2. Melyek a mű forrásai?
3. Milyen főbb kérdésekre keresi a költő a választ?

4. Sorold fel a boldogságkeresés szintjeit!
5. Ismertesd a mesejáték cselekményét!
6. Vázold a mű szerkezetét tartalmilag és szerkezetileg!
7. Milyen népmesei vonásokkal találkoztl a drámai költeményben?
8. Mi a három vándor szerepe a drámában?
9. Jellemezd a mű szereplőit!
10. Fogalmazd meg a *Csongor és Tünde* mondanivalóját!

1. Hogyan alakítja a mesejáték jelentéstartalmát az Éj monológja? Mutasd be a mű gondolatiságában betöltött szerepét!

Kossuth Lajos követválasztási menete a Nemzeti Múzeum előtt, 1847 – színezett litográfia. A Magyar Nemzeti Múzeum történeti kiállítása. Kovács Tibor. Helikon, Budapest, 1996, 47. o. Fotó: Dabasi András

IRODALMUNK A SZABADSÁGHARC IDEJÉN ÉS AZ AZT KÖVETŐ IDŐSZAKBAN

A márciusi magyar forradalom

Előzmények • 1845 és 1847 között egész Európát kiterjedt gazdasági, pénzügyi válság rázta meg. Az élelmiszerárak növekedése, a burgonyavész következtében fellépő éhínség (Szilézia, Írország), a tömeges munkanélküliség politikai feszültséget eredményeztek. A kontinens nyugati felén a választójog és a munkáskérdés, középső és keleti felén a nemzeti-függetlenségi törekvések és a jobbágykérdés tovább növelték a feszültséget.

1848 tavaszán Anglia és Oroszország kivételével (a legfejlettebb és a legelmaradottabb) egész Európában „láncreakcióként”, egymást erősítve robbantak ki a forradalmak. Franciaországban – mivel a feudális kötöttségek már jórészt megszűntek – demokratikus alkotmányt, köztársaságot, Németországban alkotmányosan is biztosított nemzeti egy-

séget, Magyarországon polgári alkotmányt, jogkiterjesztést, a feudális rend felszámolását majd függetlenséget, Itáliában függetlenséget és az olasz egység létrehozását, a Balkánon pedig nemzeti felemelkedést, autonómiát kívántak.

Bécsben 1848. március 13-án kitört a forradalom. A katonaság fegyveres ereje sem segített, a város véres küzdelmekben a forradalmárok kezére került. A körülzárt császári várban, a Burgban, engedni kellett. Metternich megbukott, a császár alkotmányt ígért. Életbe lépett a sajtószabadság.

A márciusi ifjak • A bécsi forradalom március 14-én megérkező hírére Pest politikai mozgalmának szervezői, e naptól a **márciusi ifjak**: Petőfi Sándor, Vasvári Pál, Irinyi József, Jókai Mór, Degré Alajos, Vidats János még március 14-én este a Pilvax kávéházban elhatározták, hogy a követeléseknek másnap utcai tüntetéssel adnak hangot. **Március 15-én reggel** legfőljebb tizenöten lehettek a Pilvaxnál. Néhány óra múlva Pest utcáin soha nem látott tömeg hömpölygött. Petőfi és társai elindultak az egyetemre. Az egyetemi ifjúság csatlakozása után mintegy ezren folytatták útjukat Landerer Lajos nyomdájához. A tömegben az egyetemi ifjúság, a pesti polgárok mellett ott voltak a József-napi vásárra érkező parasztok ezrei is. Itt Irinyi József „a nép nevében” lefoglalt egy gépet és kinyomtatott a *Nemzeti dalt* és *12 pontot*, ami forradalmi jellegű memorandum. Délután háromkor a Nemzeti Múzeumnál nagygyűlést tartottak, majd a tízezres tömeg a Pest városi tanácshoz vonult, s rábírta a tanács tagjait, hogy csatlakozzanak követeléseikhez. Forradalmi választmány alakult, az ellenzéki nemesekből megalakult a Közcsendi Bizottmány, majd a tömeg megindult Budára, hogy a legfontosabb kormánysszékekkel is elfogadtassa követeléseit, s kiszabadítsa börtönéből Táncsics Mihályt. A Helytartótanács nem mert katonai erőszakot alkalmazni, hanem elfogadta a *12 pontot* és szabadon bocsátotta Táncsicsot. Pest forradalma – ellentétben Párizséval és Bécsével – vértelen forradalom volt. Este a Nemzeti Színházban a tömeg kérésére eljátszották a *Bánk bánt*.

Bécsben március 17-én V. Ferdinánd jóváhagyja a *Felirati javaslatot* első félelmében, de már március végén próbálkozott az udvar visszavonni a javaslat önálló hadügyre és pénzügyre vonatkozó pontjait.

1848. április 7-én megalakult a felelős magyar kormány, a kijelölt miniszterelnök gróf **Batthyány Lajos** lett. A miniszterek többsége az Ellenzéki Párt vezetői közül került ki: Kossuth Lajos – pénzügyminiszter, Széchenyi István – közmunkaügyi miniszter, Deák Ferenc – igazságügyi miniszter, Mészáros Lázár – hadügyminiszter, Klauzál Gábor – földművelés- és iparügyi tárca, Szemere Bertalan – belügyminiszter, Esterházy Pál – császár személye körüli miniszter, Eötvös József – válás- és oktatásügyi miniszter.

A bécsi udvar kínos választás elé került: vagy enged, vagy nyílt erőszakot alkalmaz. V. Ferdinánd április 11-én mégiscsak szentesítet-

te a magyar minisztériumról és a jobbágyszabadításról szóló törvényeket. Robot, dézsma, úriszék hosszú századok után egy csapásra a múlté lett.

A kormány programja a rend és béke volt. Konszolidálni kellett a forradalmat, azaz erőt gyűjteni, hogy aztán továbbfejllesszék a vívmányokat. Pénzre volt szükség és hadseregre.

Az 1848. évi magyar forradalom mindenkinek megadta az új, polgári jogokat nemzetiségi különbség nélkül. Utólag ehhez még azt is hozzátehetjük, hogy e forradalom törte át a feudális földtulajdonnak azt a rendszerét, amely a csonka etnikai struktúrák létrehozója volt, és hogy így megindulhatott a polgári nemzetek teljes struktúrájának kiépülése. Ennek ellenére mind a magyar felelős minisztérium, mind a radikális ifjúság nagyot tévedett, mikor azt hitte, hogy ezzel a kérdés nagyjából meg is van oldva, és hogy most már elég a nemzetiségeket a közös szabadság érdekében összefogásra buzdítani. A nemzeti mozgalmak ugyanis az egyéni jogokon túlmenően igényt tartottak kollektív elismertetésre és politikai jogokra is.

Délvidéken, Erdélyben, Felvidéken a nemzetiségek is eljutottak arra a fokra, hogy fegyverrel szerezzenek érvényt politikai törekvéseiknek. S ebben, ameddig Magyarországon látták autonómiájuk gátját, az Udvar támogatására is számíthattak. Így a törvényes magyar államhatalom védekezésére kényszerült. Megkezdődött az önvédelmi háború, a szabadságharc.

A szabadságharc kezdete • A bécsi udvar – miután győzelmet aratott Észak-Itáliában – Magyarországon ellen fordult. A nyáron összeült első népképviselői országgyűlés legsürgetőbb feladata a honvédelem megszervezése volt. Kossuth lelkesítő beszédeinek hatására megkezdődött a honvédek toborzása, sorozása és felfegyverzése.

Bécs a nemzetiségek elégedetlenségét kihasználva Horvátország felől indította első – sikertelen – támadását 1848 szeptemberében. A decemberben trónra került új uralkodó, Ferenc József összpontosított katonai támadás halálos gyűrűjébe fogta Magyarországot. Elesett a Dunántúl és a Duna-Tisza közének nagy része. Az Országos Honvédelmi Bizottmány elnöke, Kossuth Lajos a honvéd főszereg parancsnokává **Görgei Artúr** tábornokot nevezte ki. Közben Bem József tábornok Erdélyből verte ki az ellenséget, Görgei a tavaszi hadjáratban aratott sorozatos győzelmeket.

A győzelmek hatására 1849. április 14-én kimondták Magyarországon teljes függetlenségét és a Habsburg-uralkodóház trónfosztását.

Ferenc József és tanácsadói belátták, hogy saját erővel nem bírják legyűrni a magyar szabadságharcot. A császár segítséget kért I. Miklós orosz cártól. Az orosz beavatkozás eldöntötte a magyar szabadságharc sorsát. A vereségek után az utolsó nagyobb sereg Görgei vezérletével fegyverletételre kényszerült Világosnál 1849. augusztus 13-án.

A megtorlás • Az udvar a világosi fegyverletétel után az itáliai vérengzéseiről hírhedtté vált **Haynau** tábornokot bízta meg fővezérként a rendteremtéssel. Összesen több mint száz halálos ítéletet hajtottak végre, és sok százan kerültek hosszabb időre börtönbe. 1849. október 6-án Aradon tizenkét tábornokot és egy ezredest végeztek ki, Pesten pedig az első független felelős magyar kormány miniszterelnökét, Batthyány Lajos grófot. A francia és az angol kormány megbotránkozással fogadta a kivégzések hírére. I. Miklós cár pedig személye elleni sértésnek ítélte, hogy éppen azokat a tábornokokat végezték ki, akiknek érdekében közbenjárt I. Ferenc Józsefnél. Az osztrák–orosz viszony elhidegülése éppen ezekkel a kivégzésekkel kezdődött. Schwarzenberg herceg, az osztrák kormány feje és külügyminisztere, aki a korábbihoz képest korszerűbb, egységes és központosított osztrák császárságot akart létrehozni, azon iparkodott, hogy kormányának liberális látszatát egy kissé mentse a külföld szemében. Leállította tehát a Haynau által megkezdett rögtönítélő eljárásokat: rendes, bár gyorsított hadbíróági pereket írt elő, s megszabta, hogy mind Itáliában, mind Magyarországon kb. nyolcvanöt halálos ítéletet kell végrehajtani, a többi vétkest rövidebb-hosszabb börtönbüntetésre kell ítélni.

Az önkényuralom és a kiegyezés • A diktatúrát felváltó polgári kormányzás Magyarországnak a Monarchiába való beolvasztását tűzte ki célul, ennek módjául pedig a Schwarzenberg képviselte centralizált egyeduralmat választotta, amit a német nyelvű nagypolgárság és a katonatiszti-hivatalnoki réteg támogatott. Az udvar – mondván, hogy Magyarország a forradalommal elvesztette jogait alkotmányos intézményrendszeréhez (jogeljátszási elmélet) – az országot öt, főispánok által vezetett részre osztotta, valamint Erdélyt és Horvátországot leválasztották Magyarországról. Bevezették ismét a cenzúrát és a német nyelvet tették meg hivatalos államnyelvnek, egységes polgári- és büntetőtörvény lépett életbe. Az új iskolarendszer pozitívuma az általános iskolakötelezettség és a nyolcosztályos gimnázium bevezetése, de egyúttal ez lett a németesítés egyik fő eszköze. Ez a rendszer **Alexander von Bach** birodalmi belügyminiszter nevéhez fűződik, lényegében neoabszolutizmusnak nevezhetnénk, és hivatalnok-, csendőr- és titkosrendőr hadak szolgálták.

Az önkényuralom alatt sem szűnt meg a magyar politikai élet, többféle irányzat alakult ki és létezett egymás mellett: az *ókonzervatívok*, akik az 1847-es alkotmányt kívánták visszaállítani a jobbágyszabadítás nélkül, minimális önkormányzással, hívei főleg a nemességből voltak; a *mérsékeltek*, akik **Deák Ferenc** és az 1848-as alkotmány mögött sorakoztak fel, főleg a köznemesek soraiban akadtak támogatóik; az *emigráció* politikusai külföldi száműzetésben keresték a lehetőséget és a támogatókat az ország felszabadítására, vezetőjük **Kossuth Lajos** volt, aki Angliában és az USA-ban is terjesztette a szabadságharc eszményét, de inkább csak szimpátiát kapott valódi támogatás helyett.

Az 1850-es évek végére a Bach rendszer válságának jelei figyelhetőek meg, amiben szerepe van a Deák képviselte passzív ellenállásnak és a felerősödő emigrációnak is. 1859-ben Kossuth, Teleki és Klapka megalakította a Magyar Nemzeti Igazgatóságot, amely emigrációs kormányként működött.

1861-ben jelent meg Deák húsvéti cikke, amely azt ajánlotta, hogy a magyarok hajlandók lennének törvényeiket a birodalom biztonságával és egységével összhangba hozni. A császár egyelőre mérlegelte Deák ajánlatát, addig is elbocsátotta Schmerlinget és 1865-ben összehívta ismét az országgyűlést. A kiegyezés elfogadását végül Ausztria königgratzi veresége (1866) gyorsította meg, az uralkodó kihirdette a **kiegyezést** tartalmazó 1867/XII sz. törvénycikket. A kiegyezés a gyakorlatban azt jelentette, hogy Magyarország és Ausztria egyenlő és önálló, közös államrendjük *dualizmus*, és közös ügyeiket megállapodás alapján szervezik rendszerbe.

Helyreállt a magyar parlamenti rend, meghatározták, melyek a közösen intézett ügyek, közös pénzt, jegybankot és hadsereget hoztak létre. A kiegyezésről megoszlottak a vélemények. Kossuth a nemzet jogainak feladásával, a szabadságharc eszméinek elárulásával vádolta Deákot, aki viszont párthíveivel együtt meg volt győződve, hogy az adott körülmények között szükséges volt, és ez szolgálta legjobban Magyarország fejlődését és hosszú távú érdekeit. A jövő Deák nézeteinek helyességét igazolta, a nyugodt politikai légkörben Magyarország virágzásnak indult, az Osztrák-Magyar Monarchia idejére később mint „boldog békeévek”-re emlékeztek, akik átérték.

Nota bene! 1848. március 15.: a pest-budai forradalom

1848 áprilisa: Az áprilisi törvények megalkotása

1848 nyara: az Országos Honvédelmi Bizottmány megalakulása

1848 szeptembere: a pákozdi győzelem Jellasics seregei felett

1849 februárja: a kápolnai vereség

1849 tavasza: a dicsőséges tavaszi hadjárat

1849. április 6.: isaszegi csata

1849. április 14.: a Függetlenségi Nyilatkozat. A Habsburg-ház trónfosztása

1849. május 21.: Buda bevétele

1849. augusztus 13.: a világsi fegyverletétel

1849. október 6.: a forradalom és szabadságharc megtorlása.

Kivégzések Aradon és Pesten.

1. A magyar forradalomnak milyen előzményei ismertek?

2. Kik voltak a márciusi ifjak? Sorolj fel néhány nevet!

3. Mikor alakult meg a felelős magyar kormány? Ki állt az élén, és kik voltak a kormánytagok?

4. A szabadságharc sorsát melyik ország beavatkozása döntötte el?
5. Ki volt Haynau? Melyik irodalmi műben tanultál róla?
6. Mikor történt a Habsburg-ház trónfosztása?
7. Miért éppen az orosz cárnak adta meg magát Görgei Artúr?
8. Mikor volt a kiegyezés? Hogyan hatott Magyarország további fejlődésére?

Irodalomelméleti ismeretek

Folklor • A *folk-lore* szó szerinti fordításban a 'nép tudását' jelenti, s megalkotója ide értette a szájhagyomány útján terjedő népköltészeti alkotásokat éppúgy, mint a különféle hiedelmeket, szokásokat, zenét, táncot is. A folklor jelentése idők folyamán országoktól, nyelvektől is függően hol szűkült, hol tágult. A magyar és általában a közép-európai gyakorlat folkloron voltaképpen a nép szellemi műveltségét érti.

Folklorizáció • Magyarán *népivé* válás. Ez azt jelenti, hogy a magas művészeti alkotások, témák, motívumok, stílusok eljutottak a népművészetbe. Bizonyos korokban bizonyos költők versei oly népszerűekké váltak a szélesebb néprétegek körében is, hogy azokat a „nép” a magáénak tudva énekelte. Ezek a folklorizálódott költői művek a folkloralkotások törvényszerűségeit követve éltek tovább: szerzőjük neve elfelejtődött, változataik alakultak ki, és teljesen közösségi jellegű termékké váltak. A folklorizáció végterméke tehát folklorjelenség. Számos Czuczor-, Tompa- és Petőfi-vers bizonyítja ezt a folyamatot.

Folklorizmus • Ezen a folklor egyes jelenségeinek, ismérveinek más közegbe, az úgynevezett magas művészetbe való átültetése értendő. Szokás beszélni folklorizmusról a zenében, folklorizmusról a képzőművészetben, folklorizmusról az irodalomban... Ez utóbbit irodalmi népiesség formában is használjuk. A magyar irodalmi népiesség, az általános európai áramlatokba kapcsolódva, voltaképpen a népköltészet felfedezésével párhuzamosan, egymást kölcsönösen megtermékenyítve alakult ki. Miközben a népköltészeti gyűjtéseket is szorgalmazta, az akkoriban megjelent gyűjteményekből is táplálkozott. A korszak költői, Faludi Ferencről Kisfaludy Károlyon át Petőfiig, Czuczor Gergelyig, szinte mindannyian írtak népies költeményeket, „mű népdalokat”. Általában aztán ezek folklorizálódtak, ezeket énekelte a nép sajátjaként.

Népiesség • Általános értelemben a népköltészetet, népművészetet követendő mintának tekintő irányzat. A XIX. század romantikus történelembölcselete szerint a művészetek a „romlatlan”, „természetes” ősi, népi műalkotások, a néphagyomány felé fordulnak, mint a nemzeti identitást, kultúrát egyedül igazán tükröző, kifejező művészi megnyilvánulás felé, a népi kultúra tehát a nemzeti kultúra alapja. A népiesség művészi programja a magyar irodalomban a demokratikus politikai tartalmakkal kapcsolódott össze.

Nemzeti kultúra, népies irodalom

Amiként politikai és gazdasági téren a polgárosodás nemzeti lehetőségeinek megtalálása a cél, úgy a kultúrában, az irodalomban is a nemzeti és polgárosult művelődés, a nemzeti és polgárosult irodalom kifejlesztése. De amiként a politikai átalakulás is csak a nép közreműködésével lehetséges, úgy a nemzetileg polgárosult irodalom is csak a

népköltészet forrásainak felhasználásával születhetik meg. A nemzeti és polgárosult irodalom megteremtésére irányuló kísérletek Magyarországon a népiesség segítségével vezethettek csak eredményre.

Mit jelent a népiesség az irodalomban? • A Kelet-Európában uralomra jutó romantika az ismert okok miatt együtt járt a népiesség uralomra jutásával. A népiesség nem stílusirányzat, nemcsak a romantikában jelentkezett, de az európai irodalmak történetében a romantika idején vált uralkodóvá. A nép fogalmába már a görögség óta a lakosságnak azon többsége tartozik, amelynek a hatalomból kevesebb jut. Ez a lakosság térségünkben a mezőgazdasági népesség, egyszerűsítve: a parasztság. A népi jelző (rövidebb alakja nép-) jelentése mindenre kiterjed, amely ennek a nagyobb, tág értelemben vett közösségnek jellemzője: népi kultúra, népi építészet, népviselet, népzene, néptánc, népi hiedelemvilág, népi vallásosság, népszokások, népművészet, népköltészet stb.: mindezzel a **néprajz** foglalkozik. A népies jelentése: olyan nem népi eredetű alkotások létrehozása, amelyek azt az illúziót keltik, hogy ezek a művek részei a népnek, a népi kultúrának. Ennek jelentőségét minden *kultúrnemzet* értelmisége fölismerte: csak erre alapozódhat a nemzeti egység tudatának formálása. A népiesség az az irányzattá soha nem erősödött felfogás, hogy a művészeknek a politikai célok érdekében ösztönösen vagy tudatosan népies műalkotásokat *kell* létrehozni.

A népiesség mint a népi irodalom (elsősorban a népköltészet) formai és tartalmi követése, illetve beemelése a szépirodalomba a romantikán belül következett be Magyarországon. A 40-es évek közepén a nemesi irodalom mellett megjelent a népi. A Kölcsey által fölvetett gondolatot, hogy a nemzeti költészet igazi alapja a népköltészet lehet, költők egész sora tette magáévá élükön, Petőfivel és Arany Jánossal. Arany János szerint az öntudatlan népiesség korát (Gvadányi, Fazekas, Csokonai stb.) Vörösmarty első romantikus korszakának lezárulta után kezdte felváltani a *tudatos népiesség*. A népiesség elméletét **Erdélyi János** dolgozta ki. Erdélyi sürgette, hogy a magyar irodalom szakítson a külföldi példák utánzásával, s alakítsa ki a maga nemzeti jellegét a népköltészet segítségével. Célja az volt, hogy a népköltészet demokratikus eszmeiségét s esztétikai sajátosságait magába ölelve, az irodalom váljék nemzetivé, szóljon a nemzet valamennyi osztályához. Erdélyi szerint össznemzeti irodalom csak a népköltészet segítségével alakulhat ki. A korábbi korszakok öntudatlan népiessége ily módon az egész irodalmat átható, *tudatos népiességgé* alakult át, s az irodalomnak nemcsak formáit, hanem eszmeiségét, témáit is újjáalakította. Erdélyi elmélete – s még inkább Petőfi, Arany és társaik költői gyakorlata – oda irányult, hogy a népet mind a költészetben, mind a politikában felemeljék, s a nemzet életében az őt megillető helyre állítsák.

Petőfi így írt Aranyhoz szóló levelében: „*A népköltészet az igazi költészet. Legyünk rajta, hogy ezt tegyük uralkodóvá! Ha a nép uralkodni fog a költészetben, közel áll ahhoz, hogy a politikában is uralkodjék, s ez a század feladata...*”

Miért is fokozódott az érdeklődés a reformkorban a köznép iránt? • Egyrészt ez összefüggött az érdekegyesítés politikai célkitűzéseivel, a parasztság sorsának rendezésével. Másrészt a romantika figyelme a nép felé fordult Európában, és Magyarországon is megindult a népdalok, népmondák gyűjtése. Kriza János például már gyermekkorától kezdve gyűjtötte a székely népköltészet darabjait. Már egy kötetre való anyag volt a kezében, amikor kortársa, Erdélyi János megkezdte a maga gyűjtését és 1846-ban megjelentette a *Magyar népköltési gyűjteményt*, a *Népdalok és mondák* című munkáját (1848), továbbá a *Magyar közmondások könyvét* (1851) és a *Magyar népmeséket* (1855). Kriza Jánost Gyulai Pál biztatta az 1850-es évek végén arra, hogy fejezze be gyűjteménye sajtó alá rendezését. Így jelenhetett meg 1863. január 14-én a *Vadrózsák* című balladás könyve. Ettől kezdve a népköltészet már nemcsak szájhagyomány útján terjedt, hanem bevo-
nult az irodalomba, felfrissítette, megújította annak hangját.

1849 után irodalmunk fő társadalmi feladata a nemzeti hagyományok ápolása és megújítása; mindebben a század derekán már jelentős szerepet kapott a népiesség is. Az 1860-as évekre kialakult a népi és a nemzeti törekvések összekapcsolásával a **népnemzeti irányzat**, mely a nemzeti irodalom és művelődés segítségével kívánta szolgálni a nemzeti egységet. Esztétikai szemléletét az eszményítő realizmus jellemezte. Az írók feladatául jelölte meg a népköltészet és a népnyelv emelését, nemesítését. Az irányzat másik neve: **nemzeti klasszicizmus**. Gyulai Pál volt az irányzat elméletalkotója, akinek esztétikai nézetei irodalomformáló erővé váltak. Meghatározó szerzői Petőfi, illetve az ő szellemi-művészi öröksége, Arany János és Tompa Mihály. Petőfi a népköltészetet beemelte a nemzeti kultúrába, ezzel évtizedekre döntően meghatározta a magyar líra fejlődésvonalát. A nép gondjáról szólt, a nép életét ábrázolta, s olyan hősokeket teremtett, akikre a nép és az egész nemzet a maga hőseiként tekinthetett. Így született meg a *János vitéz*. Számos verse került be a népdalok közé. Néhányat mindjárt megjelenésük után ajkára vett a nép. Dallamot talált hozzá, s mit sem tudva szerzőjük kilétéről, sajátjaként énekelte (folklorizáció).

Arany János a népnemzeti irányzat betetőzője, a nemzeti klasszicizmus vezéralakja. A lelkiismeret poétája és megjelenítője volt, költészete az erkölcsi személyiség megteremtésének igényéből fakadt; műveinek alapmotívuma a lehetőség eljátszásának vétsége, a bűn-bűnhődés összefüggése. A műballada kiemelkedő mestere (*Agnes asszony*, *Szondi két apródja*, *A walesi bárdok*), ezekben a műveiben az erkölcsi-

séget a népeletből vagy a nemzeti múltból merített tárgy példázza. A hősi nagyepikánk pótlására is vállalkozott, elkészült a *Toldi-trilógia*, a hun-magyar trilógiából a *Buda halála*. A magyar verses regény úttörője a *Bolond Istókkal*.

Tompa Mihály költészete szentimentális-romantikus versekkel indul, majd tömörebb formák, letisztuló stílus válnak uralkodóvá. Legjelentősebb művei a népmonda-feldolgozások: a *Népregék, népmondák* című kötet darabjai (1846). Világos után allegorikus költeményeivel a hazafiság legkorszerűbb képviselője (pl. *A madár, fiaihoz* (1852)).

A népnemzeti irodalom jelentősebb szerzői a XIX. század második felében: az archaizáló Thaly Kálmán (1838–1909), a patetikus stílusú Ábrányi Emil (1850–1920), a meseíró Pósa Lajos (1850–1914), az anekdotákat gyűjtő Tóth Béla (1857–1907), a humorista Rákosi Viktor (1860–1929), valamint a mese- és mondavilágunkat gondozó Benedek Elek (1859–1929).

Nota bene! A népies stílus jellemzői:

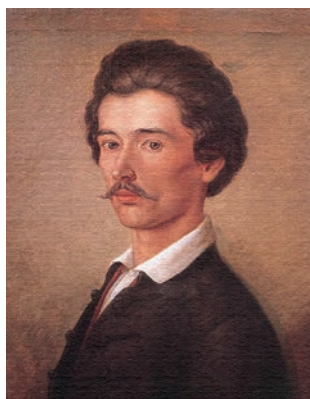
- a népköltészeti hagyományok és formák előtérbe kerülése
- népi verselés (ütemhangsúlyos)
- a népköltészeti motívumok és szerkezeti elemek túlsúlyba kerülése (pl.: természeti képpel kezdés, ismétlődéses szerkezet, gondolatpárhuzam, népi szimbolika)
- a népnek tekintett mezőgazdasági népesség életmódja és helyszíne kerül a figyelem középpontjába
- a népiesség igazodik a mindennapi beszélt nyelvhez, törekszik az egyszerűsége, a természetessége, a közérthetősége
- az egyszerű mondatformák jambikus lejtése követi az élőbeszéd ritmikáját. Sok a tájnyelvi kifejezés.

1. Értelmezd a *folklor*, *folklorizmus*, *folklorizálódás* kifejezéseket!
2. Mit jelent a népiesség az irodalomban?
3. Lapozz vissza Kölcsey Ferenc *Nemzeti hagyományok* című tanulmányához, és keresd ki azt a részt, ahol a népköltészetről ír!
4. Ki dolgozta ki a népiesség elméletét?
5. Hogyan fogalmazott Petőfi Aranyhoz írt levelében a néppel kapcsolatban?
6. Miért fokozódott az érdeklődés a reformkorban a köznép iránt?
7. Mit jelent a népnemzeti irányzat? Ki volt a teoretikusa?
8. Sorold fel a népnemzeti irodalom jelentősebb képviselőit!

PETŐFI SÁNDOR (1823–1849)

Nincs még magyar költő, akiről annyi tanulmány, elemzés, karcolat, elbeszélés, dráma és regény született, mint éppen Petőfi Sándorról. Nem véletlenül. Petőfi a legnépszerűbb magyar költőnk. „*Ha valamikor, sok-sok ezer év múlva fölébresztenének síromból – vélte Kosztolányi Dezső – s hirtelen arra*

Orlai Petrich Soma:
Petőfi Sándor, 1840-es évek

kérnének, hogy nevezzek meg egy költőt, ezt mondanám: Petőfi.” A hideg, olykor gőgös Ady Endre is hasonlóan érzett: „...a forradalmat ma is olyan bolondosan szeretem, mint valamikor, régen, és Petőfi Sándort jobban. Jobban, egyre jobban szeretem, búsabban és irigyebben e darabos, e vad, e mennyei nagyságos suhancot.”

Petőfi jelentős politikus költő. Az egyetlen az igazán nagy lírikusok között, aki cselekvő-kezdemenyező szerepet töltött be egy forradalom kirobbantásában. Életművében plebejus (népi) alapon fogalmazódik meg a XIX. század első felének két nagy törekvése: a polgári társadalmi átalakítás és a nemzeti függetlenség kitűzése.

ÉLETÚTJA

Gyermekkora, iskolái • 1823. január 1-jén született Kiskőrösön. Apja, Petrovics István, magyarul jól beszélő, olvasó és író mészárosmester. Édesanyja, Hruz Mária szlovák anyanyelvű, férjhezmenetele előtt cseléd lány és mosónő. Alig két évvel később a család Kiskunfélegyházára költözött, s maga Petőfi később ezt a várost jelölte meg születésének helyeként: „Ez a város születésem helye” – írta *Szülföldem* című versében. Petrovics István a félegyházi piactéren bérelt mészárszéket, és javuló anyagi helyzetének arányában gyakran változtatta fia iskoláit, igyekezett minél színvonalasabb helyre járatni. 13 éves korára már öt helyen tanult: Félegyházán, Kecskeméten, Szabadszálláson, Sárszentlőrincen, Pesten. Sárszentlőrincen (a jegyző házában lakott) a kisdíák nagyon jól érezte magát. A gyermekkori első gyengéd érzéseket Hüttig Amália, a jegyző kislánya ébresztette benne. A szépírást és a latin nyelv iránti szeretetet itt sajátította el. 12 évesen érkezett Pestre. Előbb evangélikus iskolában tanult, majd az ország legjobb intézményébe, a piaristákhoz került. Elhanyagolta a tanulást, zsebre dugott kézzel egész nap az utcákat járta, esténként a színház körül őgylgett.

Az Aszódon eltöltött három év (1835–1838) eseménydús volt a Petőfi életében. Az ideérkező 13 éves fiút sok-sok élmény érte. „*Magaviseletében rendes, szorgalmában kitűnő tanulónak bizonyult*” – így jellemezte tanára, Koren István, akiről ma már tudjuk, hogy nemcsak jó pedagógus, de kiválóan felkészült szakember is volt.

Kamasz- és ifjúkora • Az 1838-as dunai árvíz és egyik rokonuk anyagi csődje, akiért Petrovics kezességet vállalt, anyagi romlásba döntötte a családot. 1839 őszétől Selmecen ingyenes diák lett. A tizenöt éves ifjú innen megszökött, megismerkedett a nélkülözéssel és a nyomorral. Pestre ment, ahol színházi „mindenes”, Rónai álnéven statisztá. A nyarat egy rokon családnál töltötte Ostffyasszonyfán, ahol házitanítóskodott. Később katonának állt Sopronban. Másfél évig szolgált ott nehéz körülmények között, de az egészsége nem bírta sokáig. A

katonaorvos leszerelte. Vándorszínészekhez szegődött. Járt Győrött, Pesten, majd utána Dunavecserre érkezett szüleihez. Apja, bár neheztel rá a színészkedés miatt, de megbékélt vele.

1841-ben Pápán néhány hétig a kollégium tanulója. Együtt járt az iskolába unokatestvérével, a későbbi festőművésszel, Orlai Petrich Somával. Kitűnő tanuló. Az iskolai önképzőkörben versíró készségével is feltűnt. Ebben az iskolában ismerkedett meg Jókai Mórral.

Pályakezdése • Az 1842-es esztendő meghozta első irodalmi sikerét, május 22-én megjelent az *Athenaeumban* A borozó című verse Petrovics néven, majd november 3-án a *Hazában* – már Petőfi aláírással. Megint színésznek állt Kecskeméten. Ismeretsége Jókaiival itt mélyült barátsággá. A következő tavaszon Pozsonyban kötött ki. Az *Országgyűlési Tudósítások* másolásából tartotta fenn magát. A telet Debrecenben töltötte egy fűtetlen szobában, betegen és nyomorogva. Kitartóan képezte magát, nyelveket tanult, fordított. Addigi verseit (78-at) egy füzetbe másolta, és 1844 februárjában gyalog Pestre indult. A kor koszorús költője, Vörösmarty Mihály felkarolta, ajánlására a Nemzeti Kör kiadta az első Petőfi-kötetet *Versek* címen. Állást is kapott, a *Pesti Divatlap* segédszerkesztője lett. Élete átmenetileg nyugalmasabbá vált, sikerei alkotókedvét növelték, de irodalmi küzdelmei csak ezután kezdődtek.

1844 áprilisától júniusáig szüleinél töltötte az időt Dunavecseren, s olyan versek őrzik ennek emlékét, mint az *Egy estém otthon* és az *István öcsémhez*. Sokat tanult ekkor a forradalmak történetéről: „*Évek óta csaknem kirekesztőleges olvasmányom, reggeli és esti imádságom, mindennapi kenyerem a francia forradalmak története, a világnak ez az új evangélioma, melyben az emberiség második megváltója, a szabadság hirdeti ígét*” – vallotta a költő a *Lapok Petőfi Sándor naplójából* című 1848-as dokumentumban arról az áhítatról, amelyet a francia forradalmak története iránt érzett. A költő ekkor mondott végleg búcsút a színészetnek, s július 1-jén elfoglalta állását a lapnál.

A fővárosi költő és a válságkorszak • 1844–1845-ben, mint már említettük, Vahot Imre *Pesti Divatlapjánál* dolgozott, aki üzleti megfontolásból a lap népszerűségét tartotta leginkább szem előtt, s mintegy sztárként kezelte és irányította Petőfit. Sorra jelentek meg kötetei: *A helység kalapácsa* (1844), a *Versek* (1844), a *János vitéz* (1845) és a *Cipruslombok Etelka sírjáról* (1845). A közönségizlés megváltozásának, a népköltészet gyűjtésének és megbecsülésének is köszönhető, hogy Petőfi népies helyzetdalainak és életképeinek, mint *A szerelem, a szerelem*, 1843, *Megy a juhász számáron*, 1844 akkora sikere volt. Csak amikor eltért ezektől a normáktól (*A helység kalapácsában*), akkor kapott élesen elutasító kritikákat. Korábbi támogatói közül is nem egy ellenfelévé vált. A kritikákra Petőfi *A természet vadvirága* című versével válaszolt, amely csak megerősíthette a bírálókat véleményükben a költő nyelvhasználatának „durva, parlagi” voltáról. De maga Petőfi is

érzékelte, hogy a körülötte kialakult hírverés túlságosan leszűkíti alkotói lehetőségeit. Ezért is, a terhesnek érzett szerkesztői teendők miatt is 1845 márciusában kilépett a *Pesti Divatlap* szerkesztőségéből. Mint külső munkatárs továbbra is kötelezte magát arra, hogy verseit egyedül itt jelenteti meg. 1846 tavaszán jelent meg a pesszimista hangvételű, rapszodikus szerkezetű verssorozata, a *Felhők*. Ebben a versciklusban az elbizonytalanodott, válságba jutott Petőfit látjuk. Maga a cím is jelképes. Azt akarja kifejezni, hogy a fiatal derűlátó Petőfi fényes egét hirtelen elborították a kilátástalanság felhői.

1846 áprilisában Petőfi válsága oldódni látszott. Megjelent összes költeménye háromezres példányszámban. Megalapította a fiatal írók *Tízek Társaságát*, melyből majd a márciusi ifjak is kikerültek. Tagja volt Petőfi mellett Jókai Mór, Tompa Mihály, Degré Alajos, Obernyik Károly, Pálffy Albert, Bérczy Károly, Pákh Albert, Lisznyai Kálmán és Kerényi Frigyes. Petőfi költészeti forradalma ebben az időszakban tárgult politikai forradalmisággá; a népelet jellegzetes helyzetei, alakjai és tájai felmutatása után most már a nép politikai felemelésének dalnoka kívánt lenni (*A nép*, 1846, *A XIX. század költői*, 1847, *A nép nevében*, 1847).

A forradalmi távlat új jelentést adott a népiességnek, s Petőfi igen pontosan fogalmazta meg az új költői programot. 1847 januárjától az *Életképek* című lap munkatársaként dolgozott. Ebben az évben ismerkedett meg Arany Jánossal, akit fegyvertársának tekintett. Barátságukból a magyar irodalom legszebb költői levelezése született. Petőfi eszméi pedig egyre nagyobb visszhangra találtak.

Szerelme és házassága • Az 1846-os év más szempontból is fordulatot hozott Petőfi életében. Erdélyi utazása során szeptember 8-án, a megyebálon Nagykárolyban megismerkedett Szendrey Júliával, Károlyi gróf erdődi jószágigazgatójának lányával. 1847 májusában Júlia apja akarata ellenére igent mondott, és megismerkedésük évfordulóján megtartották az esküvőt. A mézesheteket a kalandos életű ellenzéki gróf, Teleki Sándor (Petőfi egyetlen arisztokrata barátja) koltói kastélyában töltötték.

Szendrey Júlia.
Ismeretlen szerző műve
Barabás Miklós
litográfia alapján

Nagy versek sora őrzi Koltó emlékét (*Beszél a fákkal a bús őszi szél..., Szeptember végén, Elértem, amit ember érhet el...*). Útba ejtve Szalontán Arany Jánosékat, novemberben Pestre érkezett az ifjú pár. A Dohány utcában laktak, három szobában; az egyik szobát Jókainak adták ki. Júlia szellemileg is társa volt Petőfinek. Házasságukból egy gyermek – Zoltán – született. Petőfi halálakor fia mindössze héthónapos volt. 1850. július 21-én

Júlia új házasságot kötött Horváth István történésszel. Petőfi jóslata: *Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt* ezúttal beteljesedett.

A forradalmár • 1848. március 15-ike a pesti forradalom s egyzersmind Petőfi napja. A márciusi ifjak vezéréként az események egyik főszereplője. A *12 pont* mellett a *Nemzeti dal* a népakarat legfontosabb kifejezője. A költő forradalom-jövendölése megvalósulni látszott, s ő a megálmodott szerepnek megfelelően egy népmozgalom élére került. A nevezetes nap eseményeit (még hatásuk alatt, 15-én éjjel, illetve 16-án) prózában is, versben is megörökítette. A pillanat mámorában, nem kis túlzással bár, de jogos büszkeséggel vetette papírra: „*Nagyapáink és apáink, / Míg egy század elhaladt, / Nem tevének annyit mint mink / Huszonnégy óra alatt.*” S e sorok is, mint a nap valamennyi történése, utóbb elfoglalták helyüket a nemzet panteonjában és a nemzeti legendáriumban.

A szabadságharc idején • Petőfi életének utolsó másfél évét mintha csak egy végzetdráma szerzője írta volna: 1848. március 15-től, a győzelem és a dicsőség tetőpontjától 1849. július 31-ig, a végső segevári katasztrófaig egyetlen hatalmas ívű zuhanásnak tűnik fel pályája.

Hamar rá kellett ébrednie, hogy az ő időszámítása más tempót követ, mint az országé. Öt nappal a pesti forradalom után már ezt jegyezte be naplójába: „*Az egyetértés, mely eddig kivétel nélkül uralkodott a fővárosban, bomlani kezd.*” A márciusi ifjak számukhoz képest jelentékeny hatást fejtettek ki, de csak közvetve befolyásolták a politikát ténylegesen alakító liberális nemességet. Március 15-én egy pillanatra maguk mögött érezhették a közvéleményt, nézeteik radikalizmusa azonban hamarosan elszigetelte őket. Petőfi népszerűsége rohamosan csökkent, s júniusban mint képviselőjelölt csúfos vereséget szenvedett.

Az a kérlelhetetlen őszinteség, amelyre Petőfi törekedett, aligha növelte megválasztásának esélyeit. A *kis-kunokhoz* intézett nyilatkozata vádbeszéd inkább, mint választási felhívás: „*Hanem azt korán se várjátok, hogy én titeket magasztaljalak, mert akkor szemtelenül hazudnám. Becsületemre mondom, hogy ti nem vagytok remek emberek, vagy eddig legalább nem voltatok. Március 15-éig az egész Magyarország nagyon szolgálékú, kutyaalázatosságú ország volt és ti ebben a virtusban közelebb álltatok az elsőkhöz, mint az utolsókhoz.*”

Úgy látta, a kormány erélytelensége az elért vívmányok elvesztését fogja eredményezni, s a nemzethalál veszedelmétől csak egy újabb forradalom mentheti meg az országot. Éberén figyelte a nemzetgyűlés munkáját, és szigorú bírálatot gyakorolt az általa helytelenített lépések fölött. A szeptemberi események, Jellasić támadása és az, hogy a kormány az egyezkedés lehetőségeit kereste Béccsel, Petőfit látszottak igazolni. Szeptember 16-án megfogalmazta az *Egyenlőségi Társulat mozgósító kiáltványát*, majd kezdetét vette katonai szolgálata. Feljebbvalói nem voltak elragadtatva tőle: önfejű, makacs, a vezetéssel nyíltan elégedetlen katona volt. Júlia gyereket várt, december 15-én meg is születik fiúk, Zoltán. Petőfi szabadságot kért. Távolmaradását a

harctértől ellenségei gyávasággal magyarázták. Végül áthelyeztette magát Bem erdélyi hadseregéhez.

A forradalmár költő Bemben megtalálta a maga forradalmi hadvezérét. Az eszmények közösségén túl, bensőséges kapcsolat jött létre közöttük, csaknem apai-fiúi szeretet. Bem azonnal segédtisztjévé nevezte ki, később őrnaggyá léptette elő; a feletteseivel való ütközések, fegyelmi vétségek kínos következményeitől is megvédte.

1849 tavaszán gondjai ismét megszorodtak: előbb szüleit temette el, majd családja nyomorúságos helyzetén próbált segíteni. Szabadságot kért, s a vele szemben elfoglalt katonai vezetőkkel összekülönbözve a rangjáról is lemondott. Az orosz beavatkozás hírére csatlakozott ismét Bem hadseregéhez. A legmegfelelőbb pillanatban ahhoz, hogy július 31-én örökre eltűnjön a Segesvár melletti fehér-egyházi csatában. Halálának körülményeit, nyugvóhelyét ma sem ismerjük pontosan.

MUNKÁSSÁGA

A népiesség jegyében • A felvilágosodás idején kezdődő és a reformkorban a nép iránt fokozódó érdeklődés a kor szellemének meghatározó vonása volt. A népdal megnövekedett népszerűségével hatott Petőfire, s ezt az új irodalmi ízlést hamar követni kezdte. Petőfi Csokonai példájára írta népies műdalait, tehát átvette a formát és az alapvető koncepciókat (történet, verselés, egyszerűség), s ezzel nagy sikert aratott. Népies dalainak varázsa azonban nemcsak ebből fakadt. Felismerte, hogy a népi hangvétel, a formai kellékek utánzása nem elegendő. Belülről, az egyszerű ember szemszögéből láttatja a népet. Mindemellett megtartja a népdalok közvetlen egyszerűségét, a verskezdő természeti képet, a népies megszólításokat, a hasonlatokat, a ritmust. Verseire a korai bordalok hetyke, tréfás hangneme és szándékosan köznapi, egyszerű nyelvhasználat a jellemző (*Temetésre szól az ének, A szerelem, a szerelem..., A virágnak megtiltani nem lehet, Befordultam a konyhára, Megy a juhász számaron*) – korának köznyelve.

Petőfi népiessége ugyanakkor tiltakozás is a korabeli almanach-líra¹ ellen. Lírai közvetlensége és természetessége ellentétben áll a korszak kispolgári világképével, a késő-szentimentalista, kimódolt, olcsó életbölcseességeket tartalmazó, a lét nagy kérdéseire közhelyszerű válaszokat adó versekkel. Az első korszak összegzője és legnagyobb művészi teljesítménye a *János vitéz*.

Petőfi tájköltészete • A táj, a természet a romantikus költészet egyik fő motívuma. Petőfi egyik újítása, hogy magát a természetet, a táj különböző elemeit választja témául, s nem a beszélő állapotának tükröként jeleníti meg. Petőfi természetimádata elemi erejű, tájverseiből árad a szeretet, az elevenység, az életöröm. Kedves tája, szülőföldje

¹ *almanach-líra* – a XIX. században divatos érzelmes közhelyeket megszólaltató lírai költemény, a szentimentalizmus, a romantika és a biedermeier ízlés jellegzetes jegyeit viseli magán

az Alföld (*Az alföld, Szülőföldem, A puszta télen, A Tisza, Téli világ, A téli esték, A csárda romjai, Kutyakaparó, Kiskunság*). Petőfi tájleírásaiban elsődleges a látvány, a látható világ reális megjelenítése mellett a *pátosz*¹ és a *jelképesség*. A végtelen róna a szabadság jelképe is, a tél nemcsak halál szimbólum, hanem a pusztulás, az emberi létre leselkedő veszélyek jelképe is. A műfaj- és stílusbeli sokféleség, realizmus, romantikus pátosz keveredése összekapcsolódik a tájversek formagazdagságával.

Szemléletében a természet a harmónia és életbizalom jelképe, minden részletében képes meglátni valami értéket, s a téli táj vagy a rogyadozó csárda képe is inkább együttérző szánalmat ébreszt (beszélőben és befogadóban egyaránt), mint félelmet vagy szorongást. A félelmes képeket, elkeserítő állapotokat olykor a humor, a komikum is oldja (*A puszta télen* életképeiben vagy a *Kutyakaparó* című versben), illetve a természet félelmetes erőiben is tud gyönyörködni.

Nyugalom és mozgás, szemlélődés és lírai hev váltja egymást tájlatásban. A megfigyelt valóság személyessé válik: a megpillantott tárgyakat, tájat mindig a költő szemével látjuk, az ő érzéseivel éljük át a látványt. Elbeszélő műveiben (*János vitéz, Az apostol*) is fontos szerepe van a tájnak. A tájleíró költemények műfajai dalok, ódai, elégikus hangvételű versek, életképek² (*A négyökrös szekér*).

Szerelmi lírája • Petőfi mottója 1846–1847 táján: „Szabadság, szerelem! E kettő kell nekem.” Ezzel megjelölte költészetének két legfontosabb témakörét, s megszabta a költő értékrendjét: az életnél becsebb a szerelem, de a szerelemnél is értékesebb a szabadság. Tehát a politika mellett másik nagy ihletforrása a szerelem, az igazi mély szenvedély.

Szerelmi lírájának két korszaka van:

- Júliát megelőző szerelmes versek,
- Megismerkedése és házasságkötése Szendrey Júliával.

1844 őszén Pesten megismerkedett Csapó Etelkával, Vachott Sándor költőtárs 15 éves sógornőjével. Petőfi nősülési szándékát mutatja a *Búcsú 1844-től* című vers. 1845 januárjában Etelka meghalt, s a fájdalmas élmény ihlette a *Cipruslombok Etelka sírjáról* című ciklust. 34 versből áll. Kapcsolatuk nyilvánvalóan két fiatal ember éteri, tiszta első szerelme volt, s Petőfi ezt az éteri tisztaságot próbálta megjeleníteni a kötet verseiben. A következő szerelem 1845 nyarán következett be Gödöllőn: Mednyánszky Bertával ismerkedett meg. Az érzés ihlette a *Szerlem gyöngyei* ciklus 39 versét. Leghíresebb darabja: *Faleszek, ha...*

¹ *pátosz* – a szenvedés (gör.) szóból, emelkedett, ünnepélyes, szenvedélyes hangnem, leggyakrabban a költészetben találkozhatunk vele, az óda, himnusz, rapszódia jellegzetes hangneme

² *életkép* – a hétköznapi élethelyzetet témául választó művészi megnyilvánulás; prózai vagy verses formája egyaránt lehetséges

Szerelmi költészete későbbi feleségéhez, Szendrey Júliához írt verseiben éri el tetőpontját. A Júlia-versek alapvetően két csoportra oszthatók: a házasságuk előtt és után írtakra. Előbbi művekre az *udvarlás*, *vallomosság* jellemző, ezeknél jelentősebbek azonban későbbi alkotásai, mivel ezekkel Petőfi megteremtette a *hitvesi költészetet*. Megismerkedésükkor Petőfi már túljutott élete legválságosabb szakaszán (*Felhők-ciklus*), szerelmi kapcsolatuk ideje egybeesik a költő egyre erőteljesebb közéleti szerepvállalásával, filozófiai, ideológiai, politikai és művészi programjának beérésével. A Júlia-szerelmem igazi romantikus szerelem volt: a jómódú, művelt, művészetkedvelő, modern lány és a zseniális, híres, de szegény költő romantikus szerelme. Kapcsolatukban a nagy távolság és Júlia szüleinek tiltása számos félreértésre (és szenvedésre) is okot adott. A házasságuk előtt írt versek között néhány népdal-vers, helyzetdal is van: *Ereszkedik le a felhő...*, *Reszket a bokor...*, *Bírom végre Juliskámat...*, de e versek műfajiságára is a sokféleség jellemző. Van köztük elégikus hangvétellű költemény, romantikus vallomás, monológ, lírai epigramma – *Kinn a kertben voltunk*, *Júliához*, *Költői ábránd volt, amit eddig érzék...*, *Álmodtam szépet*, *gyönyörűt...*, *Szeretsz tehát...*, *Nehéz, nehéz az én szívem...*, *Szabadság, szerelem...*

A hitvesi költészetet legismertebb darabjai a *Szeptember végén*, *Minek nevezzetek?*, *Szeretlek kedvesem*, *Beszél a fákkal a bús őszi szél* stb. című versek. Petőfi feleségéhez írt versei annál csodálatosabbak, mert ritka az, hogy valaki a feleségéhez ír szerelmes verset. A politika, a közélet s néhány hónap után a forradalom és szabadságharc jelentik életük valós (történelmi) háttérét. Petőfi talán az egyetlen olyan költő, aki házasságát valóban szerelme beteljesedéseként értelmezte, aki számára a házasság maga a boldogság. Korábbi szerelmes verseire (a Júliához írtakra is) a szerelmi költészet hagyományos világa volt jellemző (vágyak, képzetek, féltékenység, öröm stb.), de házasságuk után írt verseiben többször megszólal a „földi szerelem” tökéletes boldogságának hangja is (pl. *Amióta én megházasodtam*, *Elértem, amit ember érhet el...*).

Költészete a forradalom és szabadságharc idején • Petőfi számára személyes ügy a forradalom. Az első forradalmi verse nem a forradalom idején keletkezett, hanem előre megjósolta a forradalom ki-robbanását. Ez az *Egy gondolat bánt engemet* (1846). Gyakran alkalmazza a rapszodiát, ami a zaklatott lélekállapotot tükrözi. Foglalkoztatták a korai utópikus-szocialista gondolatok. Ezek hatására egyetemes szabadságról beszél. Érzékeny a társadalmi egyenlőtlenségek iránt. Költészetében két világállapot figyelhető meg: a démonikus és az édeni, átmenet nincs. 1848. március 15-én Petőfi vezette a pesti forradalmat, mind a *12 ponttal* és a *Nemzeti dallal*. Petőfi ezelőtt is már látomásként megjósolta ezt a forradalmat, ami most kiteljesedett. A *Nemzeti dalt* 13-án írta indulónak. Ez a vers politikaformáló verssé

vált. Forradalmi verseit tudatosan írta, politikai karrierje kiépítésére. Múltszemléletével, csakúgy mint sok más költő a múlt erényeit hozza fel a nemzeti erényeknek, és ezeknek az újbóli kiteljesedését látja, Úgy gondolja, hogy most először a történelemben a jók fognak győzni. Költészete nemzeti, mert az öntudatra ébredt közösség első önkifejezése.

1848. március 15-étől kezdve tekintélye rohamosan csökken. Utolsó versei alkalmi írások, amik a politikából kiszorult ember vagdalkozásait jelenítik meg. Petőfinek a szabadság a legfőbb érték, mind az egyén, mind a köz szabadsága. Az *apostol* (1848) című művének hőse, Szilveszter a költő szócsöve. A főhős király és papgyűlöletét könyvben írja meg, majd a királyra lő, amiért vérpadra kerül. Szilvesztert a társadalmi nyomor érleli forradalmárrá. A nemzetért és a hazáért küzd. Nagy szerepet kap a meditáció, Szilveszter belső monológjai. Olyan világot ír le, ahol az értékek teljesen megfordultak, csakúgy, mint a *Felhők* korszakban. A cselekmény összecsapások sorozata a hős és a világ között. Lélektani költemény. A hős a tragikus ironia közében forog, záratként (dramatika). Szilveszter feláldozza magát a világért, de hiába, mert az egyre mélyebbre süllyed. Szilveszter nem akar a társadalom része lenni, ezért magányba vonul, ami a szentimentális hős tipikus életformája, ugyanis a társadalom elnyomná és eltorzítaná személyiségét. Utolsó verseiben megpróbál a politikától elvonatkoztatni és a magánélettel törődni.

Nota bene! Petőfi költészetében négy alkotói korszakot különböztetünk meg. Pályája 3. és 4. szakasza a legjelentősebb, a politika azonban mind a négy szakasz során végig jelen volt. Külföldön ő volt a legismertebb magyar költő. Életműve nagy. Rengeteg verset írt, azonban más művei is vannak. Regénye: *A hóhér kötele*, drámája: *Zöld Marci* és a műfordítások (pl. Shakespeare).

- I. 1842-1844 (*korai költészet, pályakezdő szakasz*)
- II. 1845-1846 (*válság – Felhők-korszak*)
- III. 1846-1848 (*érett költészet: a szabadság és a szerelem vonzásában*)
- IV. 1848-1849 (*a forradalom és a szabadságharc alatti események*)

1. Homérosz születési helyéért hét város, Petőfiért két település versengett egymással. Hol született Petőfi? Melyik várost tekintette Petőfi szülővárosának?
2. Petrovics István nagy gondot fordított fia szellemi fejlődésére. Sorold fel azokat a helységeket, ahol az ifjú tanult!
3. Hogyan telt kamasz- és ifjúkora 1838 őszétől 1844 végéig?
4. Mikor jelent meg az első verse? Mi a címe?
5. Petőfi pályája a népdalköltészet jegyében indult. Sorolj fel népdalaiból néhányat!
6. Mit tudsz válságkorszakáról?
7. Kikhez írta szerelmes verseit?

8. Mi jellemzi a Júliához írott verseket? Mennyiben jelentenek újat a magyar szerelmi lírában?
9. Petőfi költészetének utolsó periódusa az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc időszakára esik. Ismertesd az életrajzi, történelmi háttér legfontosabb mozzanatait!
10. Hol, és hogyan halt meg Petőfi?

Kölcsönözd ki az iskolai könyvtárból Illyés Gyula: *Petőfi Sándor* vagy a *Tűz vagyok* című könyveket! A költő életének minden fontos állomásáról olvashatsz bennük részletesen! Írd be az olvasónaplóba!

Irodalomelméleti ismeret

Ars poetica • Költői hitvallás. A *szókapcsolat* szó szerinti jelentése költészet-tan, költői mesterség: 1. a gondolati líra egy költeménytípusa, olyan műalkotás, amely a költészetre vonatkozó szabályokat foglalja össze; 2. olyan műalkotás, amelyben a költő a költészethez fűződő viszonyáról, az irodalom és művészet feladatáról vall.

Petőfi költészetének minden jelentősebb fordulata *ars poetica* versekben fogalmazódik meg a legtisztábban, de számos olyan költeménye van (pl. episztolái), mely – bár nem *ars poetica* – olyan motívumokat, gondolatokat tartalmaz, melyek alkotói, művészi-esztétikai programját hirdetik. Ilyen a *Sors, nyiss nekem tért, Szabadság, szerelem...*, *Egy gondolat bánt engemet*, *Levél Várady Antalhoz*, *Arany Jánoshoz*, *Az apostol*, *Pacsirtaszót hallok megint* című vers.

A természet vadvirága

Dardanus-féle kritikusaimhoz

Mit ugattok, mit haraptok
Engemet, hitvány ebek!
Torkotokba, hogy megfúltok,
Oly kemény koncot vetek.
Nyirbáljatok üvegházak
Satnya sarjadékain;
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Nem virítok számotokra,
Árva finnyás kóficok!
Kiknek gyöngé, kényes, romlott
Gyomra mindjárt háborog;
Van azért, ki ép ízléssel
Üdvezelve jön elélem.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Nem verték belém tanítók
Bottal a költészetet,
Iskolai szabályoknak
Lelkem sosem engedett.
Támaszkodjék szabályokra,
Ki szabadban félve mén.
A korlátatlan természet
Vadvirága vagyok én.

Hát azért nekem örökre
Szépen békét hagyjatok;
Úgysem sok gyümölcsű munka:
Falra borsót hánynotok.
S kedvetek ha jön kötődni,
Úgy kapkodjatok felém:
A természetnek tövises
Vadvirága vagyok én.

Pest, 1844. december

Dardanus-féle kritikásaimhoz – Dardanus álneven durva támadás jelent meg az *Életképek* című lapban, mely *botrányosnak* nevezte Petőfi kifejezésmódját, a költőt magát pedig *verébfi*nek címezte; **mén** – megy; **kóficok** – haszontalan, hitvány, semmirekellő alakok; **üdvözelve** – üdvözülten

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • 1844-ben a konzervatív kritika Petőfi ellen támadást indított. Ennek fő szervezője Petrichevich Horváth Lázár és Nádaskay Lajos, akik útszélinek, betyárnak, durvának, csárdainak, póriasnak minősítik Petőfi költészetét. Erre a támadásra kemény hangú választ ad a költő.

Címe • Témajelölő, Petőfi saját énjének metaforáját alkalmazza mind címnek, mind a vers refrénjének: *A korlátatlan természet / Vadvirága vagyok én*. Refrénes mű. Stílusának forrása a népköltészet. Ilyen eszközök a verset indító természeti kép, a sorismétlés, a szerkezet egyszerűsége.

Témája • A vers lírai önarckép, s egyben programadó vers is, olyan költemény, melyben Petőfi megfogalmazza saját stílusélményét, jelzi azt a költői magatartást, melyet meg kíván valósítani (ars poetica). A természet vadvirága ősi, vad és buja. Ősi, de mégis új, hiszen eddig mellőzték. A vadvirág eddig gyom volt, és az üvegház satnya sarjadékait tartották értéknek. Ez az üvegház-metafora fejezi ki, hogy eddig a mű, a hamis, az idegenből jött jellemezte a magyar irodalmat. De most, Petőfivel egy médium érkezett, aki nemcsak tanulta az irodalmat, aki a nép fia, akinek nem kellenek a gyávák szabályai. És nem veszi fel az ütlegeket, ő nem a kényes uraknak jött írni, hanem a népnek. Nem szidni kell tehát, hanem csatlakozni hozzá, hiszen bár vad, de ősi, és bár nemesítetlen, de virágzik.

A vers motívumai • Két ellentétes pólus körül csoportosíthatók: *természet vadvirága ↔ üvegházak satnya sarjadékai, szabad korlátlan lélek ↔ botlat beléjük vert szabályok, ép ízlés ↔ gyöngye, kényes, romlott gyomor* stb. Az egyik pólus az elvetett, a másik a magáénak vallott költészetfelfogást jeleníti meg. A természetes, szertelen, ösztönös, szabályokat elvető költészet eszményét vallja: a nép nyelve szebb minden művészi nyelvnél (a népköltészet jelentőségére utal).

A verset a *természet vadvirága* metaforára építi, ami szép és természetes, ezzel ellentétben az üvegházi növény mesterséges és kevésbé életképes: *korlátatlan természet vadvirága* → ellentmond a szabályoknak; *tövises vadvirág* → meg tudja védeni magát a költő.

Hangulata • Haragos, indulatos. Petőfi harciassága, forradalmisága tükröződik benne.

Hangneme, stílusa • Petőfi nem követi a romantika esztétikai szabályait. Új utakon jár. Hangja a kritikusokéhoz hasonlít, célja ezzel a provokálás. Szitokszóként használja a *hitvány ebek* kifejezést, nyers, durva a *Mit ugattok*. Mondatfűzése egyszerű, a mindennapi beszélt nyelvet követi, a beszélt nyelv szavait is a versbe foglalja: *mén, kófic*. Támadóinak világosan a tudtára adja, hogy a természet *tövises vadvirága*, amivel küldetéstudatát is kifejezi.

Üzenete • Petőfi Sándor a *korlátatlan* költészetet, az életszerű költői stílust eszményíti a mesterkéeltséggel szemben. Természetes egyszerűség, népieség és nemzeti érzés, ezek a Petőfi-arckép lényeges vonásai.

Petőfi életművében jó néhány ars poeticával találkozunk. Úgy tűnik, fontosnak tartotta, hogy időről időre megfogalmazza, összegezze a költészetről vallott nézeteit. Felfogása költői fejlődése során változik, újabb vonásokkal gazdagodik.

1. Mi az ars poetica?
2. A *helység kalapácsa*, a *János vitéz* megírása, a kezdeti sikerek után csalódások érték a költőt. Mi okozta a válságot? Melyik versében utasítja el az őt bírálókat?
3. A vers első két sorát milyen indulat diktálta?
4. Kiket nevez a költő *üvegházak satnya sarjadékainak*?
5. Milyen költészetet utasít el a költő a 2. versszakban?
6. Milyen költői képekben fejezi ki a megvetését a költő a 3. versszakban?
7. Értelmezd a *természet vadvirága* metaforát!
8. Szerintetek megijedt a bírálótól? Bizonyítsd a versből vett részlettel állításodat!

Tanuld meg a verset!

Irodalomelméleti ismeret

Komikus eposz (vígeposz) • Verses nagyepikai műfaj. Az eposzi kellékeket felvonultató, de ellentétes hatást kiváltó, komikus szituációt megjelenítő alkotás, kisszerű tárgy, téma ábrázolásakor az eszközök parodisztikus szerepet kapnak.

A Homérosznak tulajdonított *Békaegérharc*, Kr. e. 6–5. században az *Iliász* paródiája. A művet Csokonai fordította le először magyarra. Az ő nevéhez fűződik az első magyar nyelvű komikus eposz (‘furcsa epopeia’), a *Dorottya, vagyis a dámák diadalma a fárságon* (1798). Petőfi Sándor egy falusi csetepatét állít középpontba *A helység kalapácsában* (1844), mely egyben a hősi eposz, elsősorban a *Zalán futása* paródiája is. Arany János művészi bemutatkozása, a hexameterben írt *Az elveszett alkotmány* (1845) a vármegyei korteskedés szatírája. *A nagyidai cigányok* (1850) egy történeti anekdotát feldolgozva fest keserű képet a szabadságharc bukásának okairól.

A helység kalapácsa

Hősköltemény négy énekben

Első ének

Szeretnek az istenek engem,
Rémítő módra szeretnek:
Megajándékoztanak ők
Oly ritka tüdővel,
Mely a csatavészek
Világrendítő dúlakodását
Illendően elkurjantani képes,
S melyet tőlem minden kántor irigyel.

És hogy férfi legyen,
 Méltó e tüdőhöz,
 Lön az égi hatalmak irántami hajlandóságából
 A széles tenyerű Fejenagy,
 A helységi kovács,
 Vagy mint őt a dús képzeletű nép
 Költőileg elnevezé:
 A helység kalapácsa. –
 Ti, kik erős lélekkel birván,
 Meg nem szeppentek a harci morajtól,
 Halljátok szavamat!
 De ti, akiknek szíve
 Keményebb dolgoknál
 A test alsó részébe hanyatlik,
 Oh ti kerüljétek szavamat!

Grimm Vince litográfiája, 1844

„Ámen!” szólt az áhítat
 Szent hangján
 A menny szolgálja; s az egyház
 Négy fala, régi szokása szerint,
 Komolyan mondotta utána, hogy: „Ámen.”
 A nép pedig, amely esti imára
 Gyülekezett a szentegyházba, azonnal
 Elhordta magát,
 S egy-egy kancsó bor előtt
 Otthon vagy a csapszék asztala mellett
 Dicsérte az istent.
 A becsukott templomban csend lett;

Nagyobb csend nincs a mocsárok partjainál sem,
Mikor a gém, búbic s béka elalszik.

Csend vala hát;
Csak két éhes pók harcolt
Életre, halálra
Egy szilvamagon-hízott légy combja felett;
De, oh balsors! a combot elejték.
Egy egér fölkapta, s iramlott
Véle az oltár háta mögé
A tiszteletes reverendájába,
S lakomáz vala,
S a pókok szeme koppant.

Hah, de mi szörnyű zaj,
Mily lárma riasztja
Egyszerre az egyház
Temetői nyugalmát!
Mennydörgés?
Vagy kásának forrása fazékban?...
Nem!
Ott ember hortyog.

Úgy van! ez emberalak.
Egy zugban két öklére hajolva
Alszik... hanem íme fölébredt,
Miután elhortyantotta magát.
Ásít... szemeit dörzsölve körülnéz...
Lát és sejt... sejtése pogány.
Megy az ajtóhoz; megrázza kilincsét.
És rázta hiába.
Éles eszével
Átlátta azonnal
A dolog állását,
És ezt mondotta: „Bezártak.”
S még egyszer mondotta: „Bezártak.”
Azután, mint férfihoz illik,
Téged híva segédül,
Lelki jelenlét!
S kére: ne hagyd el.
S te nem hagytad el őt.
Védő szárnyadnak alatta
Ily gondolatok születének

Nem tökkelütött koponyájában,
Mialatt orrát mutató ujjára tevé:

„Hogy szabaduljak?
Kiabálni potyára.
Valamint a puszkagolyóbics
Kétannyira nem megy,
Mint amennyire megy:
Szintúgy az emberi hang.
Így hát hahogy ordítanék is:
Meghallani nem volnának
Képesek a falubéli fülek,
Mert innen a helység
Majd félóránnyira fekszik
Lenn a völgy tekenőjében. –
Leugorjam az ablakon által?
Az igaz, gyerkőce-koromban
A cseresznyefa legtetejéről
Gyakran ugortam alá,
Ha csősz-szagot érzék.
De az régen volt. Már az idén
A negyvenedikszert
Értem meg a krumplikapálást.

Lelkem hüvelyét
A férfiuság kora
Megnehezíté;
S ha leugornám:
Nyakamat szegném,
Vagy más bajom esnék.”

Így főzte a gondolatok seregét
Feje bográcsában
A bölcs férfiú, aki
Az idén már negyvenedikszert
Éré meg a krumplikapálást.
Ezután folytatta tünődve:

„Mást kell kitalálnom...
Vagy itt húzom ki az éjet,
S ez nem lesz módnélküli mulatság.” ...

Reverenda – papi öltözék, alul szoknyaszerű felsőruha; **puskagolyóbics** – pus-
kagolyó; **elhortyantotta** – *itt*: felhorkant, hangosan horkolt; **lelkem hüvelyét** – *itt*:
testemet

Második ének

Regényes domb tetejében
A helység nyugati részén,
Honnan faluszerte
Legjobban látni sarat, port,
Már mint az idő járása vagy; –
Mint mondom: a helység
Nyugati részén,
Környékezve csalántól
S a növények több ily ritka nemétől,
Áll a díszes kocsmá, amelyet
Sajátjának nevez
Isten kegyiből
És egykori férjének szorgalmából
A szemérmes Erzsók asszony...
Mint őt nevezék.

Lantom, kegyes égnek ajándéka! zengd el:
Honnan ez elnevezés.

Erzsók asszonyom ékes,
Holdkerek arculatán, – hol még csak
Ötvenöt év lakozik, –
Örökös hajnalnak
Pirja dereng.
S innen ez elnevezés.
Vannak ugyan, kik
Állítani merészek,
Hogy Erzsók asszonyom arcát
Nem a szende szemérem,
Hanem a borital festette hasonlónak
A hajnali pirhoz.
De ezek csak pletyka beszédek;
Mert Erzsók asszony nem is issza a bort...
Csak úgy önti magába.
Ilyen a rágalom aztán!
Oh, ez előtt nincs
Szentség a föld hátán,
A legszűzebb ártatlanságnak

Tiszta vizét is
Bémocskolja iszappal,
A hóra sarat hány,
És... de hová ragadál?
Oh felhevülésnek
Gyors talyigája!

Vissza tehát
A szemérmetes Erzsók
Ötvenöt éves bájaihoz.
Bájos vala ő!
Mint a pipacsból
Font koszorú,
Vagy mint a bakter dárdájába ütődött
Éjjeli holdsugár,
És ennek okáért
Látogatá őt
Az egész falu népe
Oly szorgalmasan;
Elannyira, hogy
Be se' nézett más kocsmába...
Az igaz, más kocsmá nem is volt
A faluban.

Ide járt hát
A falu népe, kivált
Vasárnapi délnek utána,
És nagy mértékben vígadozott,
S a vígadozásnak
Végéről szó sem volt,
Mig a kisbírói tekintély
Tudtokra nem adta
Szívreható mogyorófa-beszéddel,
Hogy már hazamenni tanácsos.

Ma is így megy
A szemérmetes Erzsóknál.
Az isteni tisztelet elmúlt,
A csapszék népesedik,
Valamint a mezőség,
Hol a tehenek csordája legel,
Megnépesedik
Kétszárnyú seregélyekkel

A nyári napoknak
Forró idejében.

Jelen volt
Közepette a vendégek seregének
A helybeli lágyszívű kántor,
Torkának szárazságával
S szerelemvágyas kebelének
Tengerkínjaival.
Őt ugyanis
A szemérmetes Erzsókért
Öröműző lángok emészték. ...

Nem maradott el
A béke barátja
Bagarja uram sem,
A csizmacsinálás
Érdemkoszorúzta művésze.
Méltóságos termetű férfi.
Majd akkora volt ő,
Mint a bajúsz orrának alatta.
Oldala mellett
A bort szörpölte Harangláb,
A fondor lelkületű egyházfi,
Ki, mikoronta Bagarja uram
E kérdést terjesztette elébe:
„Hát Fejenagy koma hol lehet?”
Így hallatta a választ:
„Ott van, ahol van;
Hanem itten nincs... s ma alig lesz.”
S miután ezeket mélytitku ajakkal
Elmondotta: kiprémzé
Szája vidékét
Sátáni mosollyal. ...

Megnyílt akközben az ajtó, ...

S ki volt, ki az ajtót
Kinyitotta imígyen?
Ha a hagyomány állításának
Hinni szabad:
Nem más, mint a vitéz Csepü Palkó,

A tiszteletes két pej csikájának
Jókedvű abrakolója.
Jöttek nyomban utána
A hangászkarnak tagjai hárman:
A kancsal hegedűs,
A félszemű cimbalmos
S a bőgő sánta huzója – ...

Vitéz Csepü Palkó,
A tiszteletes két pej csikájának
Jókedvű abrakolója,
Így adta bizonyosságát
Ékesszólási tehetségének:

„Bort!” ...

Míg ily események
Gazdagíták a világ történeteit
A kocsmaterem közepén:
Szélről a béke barátja
Bagarja, s Harangláb,
A fondor lelkületű egyházfi,
Últének, ittanak egyre. –
A helybeli lágyszivű kántor
Még mindig pislogatott
A szemérmetes Erzsók
Ötvenöt éves bájaira.
Arcúlata lelki tusának
Volt tűkörözője.
Látszék, hogy valamit
Akar és nem akar,
Vagy inkább, hogy valamit
Merne, ha merne.
Mikoron meglátta Harangláb,
A fondor lelkületű egyházfi,
Hogy a lágyszivű kántor
Se' széna, se' szalma:
Hozzája vonúlt,
S ily szókat láta helyesnek
Intézni a késedezőhöz
Bátorításnak okáért
Hangtalan hangon,

Mint a sugólyuk
Lakói beszélnek a színpadokon,
Holott nők s férfiak által
Szomorú- és vígjátékok adatnak
S közbe bohózatok és operák
A közönségnek gyönyörére:

„Oh kántor uram!
Hát elmegy a nap,
Megjön az alkony,
Utána az éj,
Elúlnak a csirkék
És ludak és verebek,
Mielőtt ügyesen szótt
Tervünknek drága gyümölcse megéri? –
Gondolja meg azt komolyan
És nemcsak úgy átabotába,
Hogy századok adnak
Tervkivitelre
Egy ilyen pillanatot.
Az ilyen pillanatokkal
Fukaran kell bánni tehát
Az előre tekintő
Emberi léleknek,
Valamint fukaran bánik
Beszédeivel
Bíró uram,
A bölcs aggastyán. –
Előre tehát,
Hogy az alkalom el ne sikoljék.
Mint elsiklik néha a hal
A halásznak körme közől,
Ha ügyetlen kézzel
Kap utána az ostoba filkó. –
Rajta azért,
Oh kántor uram!
Most vagy sohasem. –
Mért engedni helyet kebelében
A félelem érzetének?
Hiszen részt vett a győri csatában.”

Ekképen szóla Harangláb,
A fondor lelkületű egyházfi,

A helybeli lágyszivű kántor
Egyebet nem válaszola,
Mint ami következik:

„Oh te tudója szivem titkának!

Igaz egy betűig
Tartalma beszédidnek,
Mint igaz a szentírás.
Bölcsen tudom azt.
De amint van okom,
Nem hordani többé
A titkolt szerelemnek
Életlő fájdalomát:
Szintűgy van okom,
Elfojtani lelkem
Mélységes mélyében e titkot.
Ha ez emberek itten
Észre találnák venni?...
Avvagy ha pofon vág
A szemérmetes Erzsók
E szörnyű merényért?...
Hát feleségem,
Az amazontermészetü Márta?...”

Annakutána a lágyszivű kántor
Egyet rántott a lajbija szélén,
S kétségbeesett elszántsággal,
Mint aki hidegfürdőt
Éltében először használ,
Odarontott
A szemérmetes Erzsókhoz.

Bakter – itt: csósz; **kisbíró** – községi eljáráságon altisztí jellegű alkalmazott; **Bagarja** – beszélő név, csizmakészítésre alkalmas bőr; **egyházfi** – a templomot rendben tartó harangozó, egyházközségi alkalmazott; **lajbi** – fémgombos férfi mellény

Harmadik ének

Eközben széles tenyerű Fejenagy sikeresen megszökött a templomból és teljes erővel rohanni kezdett az ő kedves Erzsókjához. Mikor beért a kocsmába, csak Bagarja vette őt észre, mindenki más táncolt és mulatott. Sajnos észrevette a kántort, ahogy térdepelt és szerelmet vallott a kocsmárosné előtt. Lábai, mintha földbe gyökereztek volna a látványtól, annyira mérges lett, hogy azonnal galléron ragadta a lágyszivű kántort és úgy elverte, hogy az bőgni kezdett. A kántor bevallotta, hogy szerelmes Erzsókba, de szerelmét

titkolta volna élete végéig, ha Harangláb nem biztatta volna arra, hogy szerelmét vallja be, és nem javasolta volna azt, hogy zárják rá az ajtót, hogy nyugodtan hódíthasson. Fejenagy megkérte Haranglábót, hogy igazolja magát, de az egyházi igazat adott a kántornak. Mindezt azért tette, mert személyes okok miatt utálta és rosszat akart neki. Fejenagy és Harangláb sértegetni kezdték egymást, amíg tettelegességig nem fajultak a dolgok. Vitéz Csepü Palkó, Fejenagy pártjára állt és ráugrott Haranglábra. Erzsók összeesett a vér látványától, de Bagarja, a béke barátja ápolására sietett. Az emberek közül valahány Harangláb és Fejenagy pártjára álltak. Volt ott rúgás, harapás, fejbetörés és még sok más. A lányokkal együtt Bagarja is hamar kissurrant a kocmából, hogy sértetlenül megússza.

Negyedik ének

Merre, Bagarja uram,
Test-épületének
Élő oszlopain,
Oh merre szalad kend
Gyors szaladással,
Mint a kugli-golyóbis?
Hát férfihoz illik
Megfutamodni a harci veszélytől?
Lemondani a csatabajnak
Hősi jutalmáról,
A dicsőség tölgykoszorújáról?
Ne kárhoztassuk a jámbort!
A gondviselésnek
Választott embere ő,
Ki elhárítani termett
A végpusztulást falujáról.
Avvagy ha nem ekképen cselekednék,
Mért híná őt a világ
A béke barátjának?

Ő e nevezetnek megfelelőleg
Intéze tette irányát,
S könnyü inakkal iramlott
Az öregbírói lakáshoz,
Amelynek előtte
Méltóságosan állott
A kaloda.

Bagarja, a béke barátja,
Alva találta
A kevés szavú bírót,

A bölcs aggastyánt.
Ottan feküvék ez
Testének egész hosszában
A pamlagon...
Azaz a fapadon.
Párnául ködmöne szolgált,
Az öregebbik,
Mert az újat kímélnie kellett. –
Bagarja uram
Megdöfte az oldalbordáját,
Hogy az álom sűrű ködét
Szétoszlassa szeméről.
De korántsem volt ez
Oly könnyű munka, minőnek
Első látásra talán
Gondolja az ember.
Soká bajlódék véle Bagarja,
Míg fölnyílt az egyik szeme nagy nehezen,
S lelki nyugodtsággal kérdezte:
„Mi baj?”

„Baj van, bíró uram, és nagy baj!
Csak talpra, de gyorsan,
Ha azt nem akarja,
Hogy vége legyen helységünknek,
Vége örökre!
Kiütött a háború, és dúl.
A szemérmetes Erzsók
Csapszéke lón a csatatér.
Az egész falu népe
Egymást kaszabolja,
Hogy nézni iszony.
Potyognak az emberek,
Mint a legyek őszi időben.
A föld a kifutott vértől
Olyan, mint a vörös posztó.
Az enyészet gyászlobogója
Leng a szomorú csatatéren.
Tápáskodják föl, bíró uram,
És menjünk szaporán!
Mert csak bíró uram az,
Ki követ gördíteni képes
A rohanó romlásnak elébe.”

Így végzé a csata festését
A béke barátja Bagarja.
A kevés szavú bíró,
A bölcs aggastyán,
Fölnyitva szemének másodikát is,
E kérdést látá szükségesnek:
„Hát menjünk?”

„Pedig tüstént!” volt a felelet.

„Nem bánom,” szóla szokott nyugalommal
A bölcs aggastyán,
S miután új ködmöne rajta volt,
És botja kezében:
Útnak eredtek. –
Szomszéd volt a kevés szavú bíróhoz
A hivatalában pontos kisbíró.
Beszóltnak ehhez az ablakon által,
És mondák: jóne velök.
S szót fogadott a hivatalában
Pontos kisbíró,
Bár nem nagy örömmel,
Mert legszebb kedvtöltésében zavarák:
Épen feleségét verte.

Mikor a kántorlak elébe jutottak,
Az amazontermészetű Márta
Szomszédnéjával
Akkor végzette pörét,
Mely onnan eredt,
Hogy a rosszlelkű szomszédné
Egy tyúkját agyonütötte,
Mert ez mindig az ő csirkéi közé járt,
S elette előlük az árpát.

Képzelní lehet,
Hogy mekkora volt dühödése
Az amazontermészetű Mártának
Hallatlan kára miatt;
De azt már képzelní lehetlen,
Hogy mekkora lett dühödése,
Amidőn a béke barátja

Tudtára adá férjének csínját.
Szólni akart,
De a szó elakadt gégéjén.
Szeme vérszínű lett
S arcúlata kék,
És reszkete minden tagja,
Valamint a kocsonya.
Szétnézett vizsga tekintettel,
Mellette hevert egy seprőnyél,
Azt fölragadá,
S bőszerű kiálta: „Utánam!”

Amidőn a kevés szavu bíró,
A béke barátja Bagarja,
A hivatalában pontos kisbíró
S az amazontermészetű Márta
Elértenek a csatahelyre:
Iszonyú vala a látvány látása,
Amelyet láttak.
A harc járta javában.
A béke barátja Bagarja
Nem füllentett, mikor azt mondá
A kevés szavu bírónak,
Hogy az enyészet gyászlobogója
Leng a szomorú csatatéren.
Úgy volt egy betüig!
A kemence – ahonnan
A kancsal hegedűs,
A félszemű cimbalmos
S a bőgő sánta huzója
Az ifjúságot táncra vidítá
Hurjai bájos pengésével –
A kemence lezúzva
Úgy mered a levegőbe,
Mint valami sziklai vár
A tatárjárásnak utána.
Tört asztalnak s tört poharaknak
Romjai lepték
A véráztatta szobát,
S a vérnek közepette
Búsongva tűnődött
Egy leharapott fül.

Az amazontermészetü Márta
Hős elszántsággal törte magát át
A vívó tömegen,
Mígnem férjére talált,
Ki egy szögletbe vonultan,
Kínjában most is nyögve, kucorgott.

Oh Hamlet! mi volt ijedésed,
Mikoron megláttad atyád lelkét,
Ahhoz képest, amint megijedt
A helybeli lágyszivü kántor
Feleségének látásán?
Egy fél-ép asztal alá bújt,
S kezeit könyörögve kinyujtá
Az amazontermészetü Mártához,
De ez nem könyörült.

Megfogta egyik lábszárát,
S kihúzta az asztal alól,
És addig dőngette, amíg csak
A seprőn-nyélben tartott.

Aztán ott ragadá meg haját,
Ahol legjobban fáj,
És elhurcolta magával,
Mint a zsidó a lóbőrt;
S ekkép vigasztalta: „Jerünk csak,
Itt a világ szeme láttán
Nem akarlak csúffá tenni... de otthon

Majd megkapod a magadét!”
S miután ura volt mindenha szavának
Az amazontermészetü Márta:
Hinni lehet, hogy most sem szegte meg azt.

Azalatt a kevés szavu bíró,
A bölcs aggastyán,
Nem ékesszólásánál,
De tekintélyénél fogva
Lecsillapítá a harcnak fergetegét.
A vérontásnak idője lejárt.
Meghunnyázkodtak a küzdők,
Mint a marakodó ebek,
Amikor gazdájok előjön,
S rájuk bógi: „Kimenj!”
A háboru közkatonái
Elsompolyodának.
A fondor lelkületű egyházfi
S a helység kalapácsa
Bírói parancsra előállt,
S mindkettő fölterjesztette ügyét.
A kevés szavu bíró,
A bölcs aggastyán,
Megdorgálta keményen
A fondor lelkületű egyházfit –
S a helység kalapácsát,
Mint kezdőjét a csatának,
A hivatalában
Pontos kisbíró által
Kalodába csukatta.
Ott nyögi most fájdalmát hősünk
A kalodában,
S csak azzal vigasztalja magát,
Hogy elleneit megverte vitézül,
S ha innen az isten megszabadítja,
Megkéri azonnal
A szemérmetes Erzsókot.

Te pedig, lantomnak húrja, pihenj!
Nagy volt a munka, s bevégzéd
Emberül e munkát.

Én is pihenek
Babéraimon,
Miket a hírnek mezején
Borzas főmre kaszáltam.

Mostan akár ma megássa
Gödrömet a sírásó,
Bánom is én!
Azért én élni fogok,
Míg a világnak
Szappanbuboréka
Szét nem pattan.
Pislogni fog a hír mécse siromnak
Koszorús halmán,
Mint éjjel a macska szeme.

Eljő az irígység
Letépni babérait... de hiába!
Nem fogja elérni;
Magasan függendnek azok,
Mint Zöld Marci.

S ha sötét zsákjába dugand
A feledés:
Fölhasogatja sötét zsákját
A halhatatlanságnak fényes borotvája.

Kaloda – az elítélt személy kezét, lábát, nyakát rögzítő büntető eszköz; **Zöld Marci** – híres alföldi betyárvezér volt a XIX. sz. elején

Amit a műről tudnod kell!

„Alakjainak kancsal humora, ravaszdi észjárása engem már akkor harso-
gó jókedvre bírt, amikor még egy fél eposzt sem olvastam” – írta Illyés Gyula¹
A helység kalapácsa című komikus eposzról.

Keletkezése • Mint ahogy az életrajzból ismert, az 1844-es kemény debreceni tél után eltöltött egy kis időt szüleivel Dunavescén, majd Pestre ment és júliusban megkezdte segédszerkesztői munkáját a *Pesti Divatlap*nál. Közben első verseskötetét (*Versek*) rendezte sajtó alá. Ezután 1844 augusztusában elkezdte írni *A helység kalapácsát*, amely szeptember 10-ére már el is készült, majd októberben megjelent, Petőfi életében először és utoljára.

¹ *Illyés Gyula*: Petőfi Sándor. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1975.

Arra, hogy miért írta meg a Petőfi a komikus hőskölteményt, több elképzelés is létezik. Zilahy Károly, Petőfi életrajzírója szerint Vahot Imre ösztönözte erre, ám Vahot főleg novella paródiákat közölt lapjában, tehát nem valószínű, hogy eposzparódiát kért volna Petőfitől, azonkívül Vahot emlékirataiban nem említ semmi ilyesmit, pedig előszeretettel hangsúlyozta, ha bármiben segíthetett, vagy ösztönözhetette Petőfit.

Műfaji előzmények lehetnek Kisfaludy Károly *Osszián paródiái* és Csokonai *Dorottyája*, de elég nagy az eltérés ezek között és *A helység kalapácsa* között. Az is lehet, hogy Vörösmarty eposzait parodizálta, főleg a *Zalán futását*, ám Hatvany Lajos és Kiss József szerint egyszerűen csak jókedve volt a Dunavecsén eltöltött napok után, és ennek köszönhetően írta.

Műfaja • Komikus eposz, eposzparódia. Az eposz, mint műfaj ellen íródott, annak idejétmúlt arisztokratikus világképe és a korabeli novellák életidegensége, a „vasárnapi parasztok” mesterkéltsége ellen irányult. Az eposz eszközeit használja, de ezt az előkelő stílust alantas dolgok leírására alkalmazza. Falusi emberek a hősei, köznap történettel foglalkozik. Ettől paródia. Azonban ez a mű két műfaj ötvözte: nemcsak eposzparódia, hanem anekdotaszerű elbeszélés is jellegzetes falusi szereplőkkel, a falusi életből kiragadott jelenetekkel. A paródia másik jellemző eszköze a csattanós történet. Tehát ez az eposzparódiának és a satirikus anekdotának a keveréke. A műnek két célja van: lejáratni a nagyon népszerű romantikus eposzt és megteremteni a verses elbeszélés alapjait.

Ezzel a művel akarta előkészíteni a terepet a *János vitéz* számára. A korabeli kritika azonban felháborodással fogadta, nem értették meg Petőfi szándékait, azt hitték, hogy egy rosszul sikerült eposzt írt. Bárány Eötvös József védte meg.

Helyszíne • Négy ének, három (+ egy) helyszín:

1. ének: templom

2. ének: kocsmá

3. ének: templom és kocsmá

4. ének: bíró lakása (+ kántor lakása), kocsmá

Szereplők • A 40 éves **Fejenagy**, a helyi kovács, azaz a *helység kalapácsa*, az 55 éves **Erzsók asszony**, a *szemérmetes* kocsmatulajdonos, a *helybeli lágyszívű kántor* (neve ismeretlen), **Bagarja úr**, a csizmakészítő, a *béke barátja*, **Harangláb**, a *fondor lelkületű egyházfi*, **vitéz Csepű Palkó**, az istálló fiú, azaz a *tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolója*, **Márta**, a kántor *amazontermészetű* felesége, **bíró**, **kisbíró**, **parasztok**.

Szerkezete, cselekménye • A négy énekből álló mű – eposzhoz illően – invokációval indul. A helység kalapácsa, Fejenagy elaludt az esti szentmisén a templomban. Amikor felébredt álmából, *Éles eszével / Átlátta azonnal / A dolog állását / És ezt mondta: „Bezártak.”* Szabadulást tervez. Végül kitalálja, hogy a harangkötélen távozik. (1.ének) A második ének a történet helyszínének bemutatásával indul. A kocsmát, a kocsmárosnét és a mulatozó vendégeket látjuk. Harangláb rábeszéli a kántort, hogy titkolt érzelmeit vallja meg szemérmetes Erzsóknak, a kocsmárosnőnek. A harmadik ének ismét visszavezet az első rész színhelyéhez. Fejenagnak sikerül sértetlenül kiszabadulnia a templomból. A kocsmába indul. Éppen akkor érkezik, amikor a kántor szerelmet vall *Erzsók ötvenöt éves lábainál*. Fejenagy féltékenysége és dühében a kántorra támad. Kitér a kocsmái verekedés. A történet lezárása a

negyedik ének. Bagarja a kocsmából a bíróhoz szalad segítségért. Ők, valamint a kishíró és a kántor felesége, Márta – seprűvel a kezében – a kocsmába tartanak. Márta jól elveri férjét, a bíró igazságot szolgáltat: Fejenagyot kalodába csukatja. Perorációval, azaz berekesztéssel zárul a mű.

Eposzi kellékek • Ezek többnyire megvannak *A helység kalapácsában* is, de Petőfi mindig változtat valamit, így mind komikussá válik. A hagyományos eposzi **segélykérésben** a költő ihletet és tehetséget kér a múzsától, hogy megénekelhesse hősének nagyszerű tettét. Petőfi itt hőst kér az ő hatalmas tehetségéhez, amely már eleve adott, csak téma kell, hogy bemutassa. A **tárgymegjelölés** szintén nem a hagyományos eposzi módon történik. Ott ugyanis a téma mindig egy eszményi hősnek az egész közösséget érintő tette, ám itt egy kocsmai verekedés áll a mű középpontjában. Az állandó jelzők szintén merőben eltérnek akár a *Szigeti veszedelem*, akár az *Odüsszeia* jelzőitől. Ott a leleményes Odüsszeusz vagy a hős Zrínyi és társai mindig valami költői jelzőt kapott. Petőfinél beszélő nevekkal találkozunk. A jelzőket két csoportra lehet osztani az alapján, hogy külső vagy belső tulajdonságot fejez-e ki.

- Külső tulajdonságot a *Széles tenyerű Fejenagy, a kancsal hegedűs, a fél-szemű cimbalmos és a bőgő sánta húzója*, illetve *Harangláb, fondorlelkületű egyházfi* jelzőjében találhatunk, bár Harangláb esetében a belső tulajdonságról is beszél a jelző második része.
- Belső tulajdonságot fejez ki a *szemérmetes* Erzsóknak, Vitéz Csepű Palkónak, a *tiszteletes két pej csikájának jókedvű abrakolójának*, az *amazontermészetű* Mártának, a *béke barátja* Bagarjának és a *lágyszívű* kántornak a neve.

Az eposzi hasonlatok tárgyát általában a falusi hétköznapi világából meríti, ezeket hosszan kifejti. A **seregszemle** szintén nem hasonlít a komoly eposzokban megszokottakhoz. Míg ott oldalakon keresztül sorolják az írók a nagyobb-nál nagyobb hősöket, itt a kocsmában összegyűlt falusiak listáját találhatjuk meg. Az **isteni beavatkozást** a témához hasonlóan a hétköznapi élet szintjére süllyesztette. Nem természetfeletti erő vagy istenség avatkozik be, csak a béke barátja Bagarja, a falusi bíró és az amazontermészetű Márta.

A komikus hősköltemény az eposz műfajára általánosságban támaszkodik, annak több termékéhez kapcsolódik, így például az *Odüsszeiához* vagy a *Zalán futásához*. A *Zalán futásának* több jellemző fordulatát használja (*Példádon okuljanak a késő unokák*), máskor csak hangulatában idézi (*Az enyészet gyászlobogója leng a szomorú csatatéren*).

Az *Odüsszeiát* témájában idézi: A hazatérő hősnek azzal kell szembesülnie, hogy a szeretett nőt kérők ostromolják, és ezért bosszút áll, bár Fejenagy esetében csak verekedésről van szó, míg Odüsszeusz legyilkolja a kérőket.

Verselése • Verselésében szintén utánozza az eposz verselését, de a hexametert a végén mindig elrontja. A klasszikus verslábak rendszertelen előfordulása az akkor oly népszerű hexameteres formát karikírozza:

Szeretnek az istenek engem,

◡ – | ◡ ◡ – | ◡ ◡ – | –

Rémítő módra szeretnek...

– – | – – | ◡ ◡ – | ◡

A sorok váltakozó hosszúsága is fokozza a humoros hatást. A metafora kettészakítása váratlan hatást kelt: *Vagy a kétségbeesésnek / Bunkósbotja / üssön agyon? ...*

Nyelvi humor • A mű legjellemzőbb vonása a nyelvi humor, melynek egyik alapvető forrása az, hogy a költő a fennköltet az alantassal egymáshoz kapcsolja, ahogyan a fenséges a vaskossal találkozik. Például: *Nem füllentett, mikor azt mondá / a kevés szavú bírónak, / Hogy az enyészet gyászlobogója / Leng a szomorú csatatéren.* Vagy a kisbíróról így ír: *...legszebb kedvtöltésében zavarák: / Épen feleségét verte.*

Hasonló hatást vált ki az irodalminak és a köznapinak az egymásba villantása. A *Hamlet* című emelkedett hangnemű tragédia főhősének említése és a falusi világ egymásba játszása a komikum forrása: *Oh Hamlet! mi volt ijedé- sed, / Mikoron megláttad atyád lelkét / Ahhoz képest, amint megijedt / A helybeli lágyszívű kántor / Feleségének látásán?*

A *Rómeó és Júlia* című Shakespeare-mű híres sorainak átköltése ugyan- csak komikus hatású: *Oh te piros nap / Miért vagy te piros? A terjengősség és a fesze- ség, a hosszú és rövid mondatok mulattató váltakozása gyakori elem a komikus eposzban: A kancsal hegedűs, / A félszemű cimbalmos, / S a bőgő sánta húzója / Föltelepült kényelmesen / A kemencének tetejére: miközben / Vitéz Csepü Palkó, / A tiszteletes két pej csikájának / Jókedvű abra- kolója, / Így adta bizonyosságát / Ékesszólási tehetségének: „Bort!”*

Az emelkedett költőiség egyik eszköze, a hasonlat gyakran ellenkező ha- tást vált ki azáltal, hogy egy szó kétféle jelentése egymásba játszik: *A szerelem lesz sarkantyúm, / Hozzád rohanok, / Mint a malacok gazdasszonyaikhoz, / Ha kukoricát csörgetnek.* Itt a gyorsaság – a hozzád rohanok – lehet fennkölt (szélvész) és lehet humoros (rohanó malacok) hatású egyaránt.

A köznapi normától eltérő módon fogalmazza meg mondanivalóját a költő. Így lesz a *száj az orr alatti nyílás*, vagy a cigánygyerek *a nem szőke fejű fiú*. Használ körülírást, eufemizmust és szószaporítást is (*néze szemével, kétszár- nyú seregélyek, látványnak látása melyet láttak*).

Jelentősége • Csukás István értékelése a következő a műről: *„Jókedvében írta A helység kalapácsát Petőfi Sándor, csak úgy buzog, forr, sistereg ma is e szertelen vidámság, humor; ahogy olvassuk, vidámak és jókedvűek leszünk mi is. Nincs ennél nagyobb ajándék, s hálás szívvel köszönjük a költőnek a derűs percek- et és könnyebb lesz tőle a lelkünk, amíg együtt élünk a gunyorosan, de nagy szeretettel megírt teremtményeivel. Nevetve elmerengünk azon is, hogy e különös hősi eposz csipkelődve, fricskázva kicsúfolja a dagályos hősköltemé- nyeket is, alkalmazva a fennkölt fogásokat a földhözragadt témában.”*

De *A helység kalapácsát* Petőfi nemcsak a tréfa kedvéért írta, hanem hogy lejárassa azt a költészetet, amellyel ő nem akar azonosulni. A vígeposz nega- tív program. Petőfi azt szemlélteti benne, hogy ő hogy nem akar írni, milyen irán- yzatokat nem akar követni.

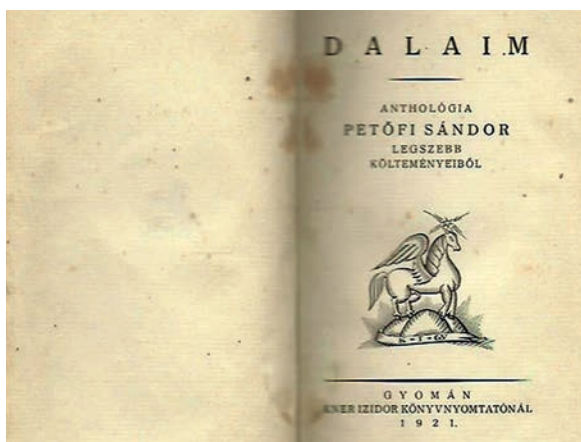
1. Foglald össze néhány mondatban, amit a mű keletkezéséről tudsz!
2. Milyen kapcsolatban áll a cím az alcímmel? Valóban hőskölteményt olvastál?
3. Mit nevezünk komikus eposznak? Magyarázd meg a műfaj jellemzőit!
4. Milyen irodalmi előzményei vannak *A helység kalapácsának*?
5. Hogyan fogadta Petőfi művét a korabeli kritika?
6. Milyen eposzi kellékeket használt Petőfi?

7. Sorold fel a szereplőket az állandó jelzőkkel!
8. A nyelvi humornak milyen megoldásaival találkoztál a műben?
9. Adjátok elő *A helység kalapácsának* valamelyik jelenetét!

1. Szerintetek miért haragszik Harangláb ennyire Fejenagyra? 2. Írjatok rövid történetet arról, hogy mi lehet a gyűlölködés oka!

Dalaim

Elmerengek gondolkodva gyakran,
S nem tudom, hogy mi gondolatom van,
Átröpülök hosszában hazámon,
Át a földön, az egész világon.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Holdsugári ábrándos lelkemnek.

A helyett, hogy ábrándoknak élek,
Tán jobb volna élnem a jövőnek,
S gondoskodnom... eh, mért gondoskodnám?
Jó az isten, majd gondot visel rám.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Pillangói könnyelmű lelkemnek.

Ha szép lyánnyal van találkozásom,
Gondomat még mélyebb sírba ásom,
S mélyen nézek a szép lány szemébe,
Mint a csillag csendes tó vizébe.
Dalaim, mik ilyenkor teremnek,
Vadrózsái szerelmes lelkemnek.

Szeret a lány? iszom örömemben,
Nem szeret? kell inni keservemben.
S hol pohár és a pohárban bor van,
Tarka jókedv születik meg ottan.
Dalaím, mik ilyenkor teremnek,
Szivárványi mámoros lelkemnek.

Oh de míg a pohár van kezemben,
Nemzeteknek keze van bilincsen,
S amilyen víg a pohár csengése,
Olyan bús a rabbilincs csörgése.
Dalaím, mik ilyenkor teremnek,
Fellegei bánatos lelkemnek.

De mit tűr a szolgaságnak népe?
Mért nem kél föl, hogy láncát letépje?
Arra vár, hogy isten kegyelméből
Azt a rozsdá rágja le kezéről?
Dalaím, mik ilyenkor teremnek,
Villámlási haragos lelkemnek!

Amit a műről tudnod kell!

Már befutott költő Petőfi, amikor a *Dalaím* című versét írta. Ez már nem a túlfűtött önbizalom, a nagy tervek verse. Már nem a világnak ír, csak önmagát keresi. Összegezi költészetét, magától a költőtől tudjuk meg, milyen volt az ezerarcú Petőfi Sándor. A vers egy gondolati ív, minden strófája egy-egy állomás, de egyiknél sem tud megállapodni a költő.

Keletkezése • 1846. április 24–30. között írta Pesten. Műfaja ars poetica, de nem a hagyományos értelemben. Nem eszményeit, alkotói céljait fogalmazza meg, hanem felsorolja verstípusait, tehát a felsorolt típusok meghatározásából lehet következtetni a művek mögötti esztétikai értékrendre, programra. A meghatározások, a típusok egy romantikus művészi program létezését igazolják: a költészet nem csupán a természet adta tehetség eredménye, meghatározó szerepe a teremtő képzeletnek van. Az egyéniség előtérbe kerülése, az egyén szerepének hangsúlyozottsága a felvilágosodás korából, a korai romantikából eredő művészeti, alkotói eszmény a magyar irodalomban először Csokonainál jelenik meg.

Témája • Petőfi elismeri a képzelet teremtő erejének meghatározó voltát. Bemutatja a leggyakoribb ihletőit: a merengő hangulatot, a gondtalan kedélyt, a mámoros jókedvet, a szabadságvágyat. Címe témajelölő.

Szerkezete • 6 versszak, az első Petőfi ábrándozását mutatja, ahogy lélekben átlépi a tér által szabott korlátokat. A refrén, mely minden strófa lé-

nyegét adja, itt a szentimentalizmusra utaló ábrándos lélek holdsugarának képében állítja elénk a költő műveit. A második strófában a Jóistenre hagyja a világ nagy dolgait, ő inkább megmarad a népies egyszerűségnél. A vers továbbra is megtartja logikus szerkezetét. Előbb a szerelmet állítja középpontba, és ha a szerelem egy pillanat műve, akkor ott és akkor kell megragadni – *carpe diem!* –, és csak a szerelemről kell írni. Ha pedig viszonzásra talál a szerelem, lehet inni, örülni, bordalokat énekelni. De egy hirtelen váltással, ahogy a bortól mámoros ember kedélye csapong, eszébe jutnak a világ problémái, a rabszíjra fűzött nemzetek. Meghökkenítő a rablánc és a poharak csörgésének ellentétes párhuzama. Petőfi is meghökken, elszomorodik, ilyenkor születnek borongós hangulatú elégiái. A szomorúságot pedig harag váltja, előtérbe a vátesz, a tenni akaró, a magyar. Itt a szabadság utáni vágya szólal meg a lírai ének, ez a költészet legmagasabb pontja és végső célja. Bár Petőfi fokozza az értékeket, felállítja azok hierarchiáját, mégis érezzük, hogy egyik nélkül a másik semmit sem ér. Az első négy versszak általánosító hatású, az 5–6. versszak konkrétabb politikai célokat fogalmaz meg a társadalmi átalakulás vágyával.

Az érzés, a hangulat versszakonkénti változását a következőképpen összegezzük:

1. **vsz.:** *holdsugár* – *ábrándozás*: gondolati, filozófiai tartalmú versek
2. **vsz.:** *pillangó* – *könnyelmű csapongás*: könnyedebb, játékosabb versei
3. **vsz.:** *vadrózsa* – *szerelem*: szerelmes versek
4. **vsz.:** *szivárvány* – *mámor*: bordalok (ha jó, ha nem jó, akkor is iszunk)
5. **vsz.:** *felleg* – *bánat*: forradalmi látomásversek
6. **vsz.:** *villám* – *harag*: forradalmi költészete

Kifejezőeszközök • Ismétlés van minden versszak végén, ami összefoglalja az adott versszakot, ezek az ismétlések mindig metaforák. Motívumok: holdsugár, pillangó, vadrózsa, szivárvány, felleg, villám. Stílusa romantikus, hangneme szentimentális.

Üzenete • A költői hitvallás, az *ars poetica* sajátos megfogalmazása, mint ha minden azért keletkezne, hogy a költő magánéleti és közéleti feladatait megoldja. Melyik az igazi Petőfi? Mindegyik. Egyik sem. Nem lehet megmondani. Mégis, ahogy közeledik a forradalom kitörésének ideje, önként vagy rákényszerítve, magára vállalja a népezér, a forradalmi költő szerepét.

1. Miért mondhatjuk a *Dalaim* című versre, hogy Petőfi „seregszemlét” tart benne?
2. Sorold fel, verseinek milyen csoportjait tekinti át Petőfi!
3. Elemezd a versszakokat egyenként!
4. Miben különbözik az utolsó két versszak a többitől?

Keressetek verscímeteket mind a hat verstípusra Petőfi versei között!

Irodalomelméleti ismeret

Útirajz • Az utazási irodalom műfaja; az úti élmények, tapasztalatok tárgyszerű, olykor tudományos alaposágú előadására törekszik. Az útirajzot éppen az

különbözteti meg az útleírástól, hogy írója inkább személyes benyomásait, hangulatait rögzíti. Alműfajai: az úti jegyzet, útilevél, útinapló. Az utazási műfajok a *szépirodalom* és a *tényirodalom* (dokumentumirodalom) határán helyezkednek el, mivel élményanyaguk valóságos (nem csupán elképzelt) eseményeken alapulnak.

Útirajzok *Úti jegyzetek*

1845

(részletek)

Hol volt, hol nem volt, volt a világon egy segédszerkesztő, ki díszes hivatalába bele unván, utazni ment.

Nem titok, hát kimondom, hogy ez a segédszerkesztő én voltam.

Történt az indulás ápr. 1. 1845. A pest-eperjesi gyorsszekeren. Ezt csak azért mondom el, nehogy valaki azt gondolja, hogy saját alkalmatosságomon utaztam légyen. Nem tartok ekvipázst.

A búcsú estéjét, vagyis éjszakáját nagyszerűen vigadva töltém a *Vadászkiürtben* pajtásaimmal. Verset is csináltam erre az alkalomra, melyért az illetők közül egy pár bosszankodott, sőt meg is haragudott, hogy őket pajtásomnak nevezem, s nem barátoknak. Most is csak azt mondom, kedves pajtásaim, hogy tempí passati, mikor én valakinek barátja voltam... tudni való azért, nem hiszem, hogy nekem barátom legyen. A Csizió is megjövendölte, hogy nem leszek szerencsés a barátságban... pedig ez nem hazud; azt is megmondta, hogy híres ember leszek.

A búcsúlakomán részt vett pesti pajtásaimon kívül egy pár vidéki költőkollégám is, kik azért voltak akkortájban Pesten, hogy magokat egyik-másik divatlapszerkesztő által levétessek. Hja, mikor az olyan szép, ha az embert Barabás lepingálja, s a szerkesztők aztán küldik szét az egész két magyar hazának némely helyére, s a közönség bámulva kiált föl:

– Tehát ilyen ő?!

Végre hajnalodott, a gyorsszekér előállt, s én elbúcsúztam pajtásaimtól, oly melegen, oly nehéz szívvel, mint valaha barát baráttól. Hejh, fiúk, hálát adhattok az Istennek, ha olyan barátitok lesznek, amilyen pajtástok vagyok én.

A szekér indult, és én gondolatokba mélyedtem...

Ekvipázs – könnyű fogat, hintó; **tempí passati** – elmúlt idők, *itt*: elmúltak azok az idők; **Barabás lepingálja** – a híres kortárs festőre, Barabás Miklóstra (1810–1898) utal, aki Petőfi Sándor portréja mellett sok kiváló ember arcképét készítette el, egyebek közt báró Wesselényi Miklósét, Vörösmarty Mihályét, gróf Széchenyi Istvánét és Arany Jánosét

Úti levelek Kerényi Frigyeshez

1847

XII.

Ungvár, július 11. 1847.

... Újhelytől félóránnyira éjszaka felé esik Széphalom, Kazinczy Ferenc egykori lakása. Nevét megérdemli, mert festői szépségű táj. Különben pedig szent hely, szent az öreg miatt, kinek ott van háza és sírhalma. Kötelessége volna minden emelkedettebb lelkű magyarnak életében legalább egyszer oda zárándokolni, mint a mohamedánnak Mekkába. És mégis jobb, ha nem mentek oda, mert nagyon erős lelkűeknek kell lennetek, hogy azon sírhalomnál meg ne esküdjete, miszerint a hazáért soha, de soha egy lépést is tenni nem fogtok. Én voltam ott, láttam a pusztulás és a feledés legszívzaggatóbb, legelkeserítőbb képét, és letérdeltem a sírra és már fölemeltem a kezemet, hogy megesküdjem... ekkor szerencsémre vagy szerencsétlenségemre megfogott jó vagy rossz angyalom, és elvezetett onnan, minek előtte kimondtam volna az esküt.

Széphalomtól becsavarodtam a Bodrogközre. Országútnak híre sincs; csak úgy ögyelegtünk faluról-falura. Különben nem untam meg magamat, mert a Bodrogköz szép, gazdag vidék. Nyugat felől túl a Bodrogon látszanak a hasonlíthatatlan szépségű Sátor-hegyek Újhely mellett; innen a Bodrogon erdős rónaság. Itt is, ott is egy-egy kis erdő, azok között termékeny földek magas sárga gabonáival... virító zöld mezők, rajtok egy-egy kis tó, szélén sás, tisztáján pedig fehér vízi liliumok s fölötté jajgató sirályok lengetik hosszú szárnyaikat ... apró barátságos alakú faluk, e házak között sugár jegenyefák, a házak előtt vidám ép legénység és szép takaros leányok. De amennyire jóllakott e jelenésekkel szemem, annyira megéhezett gyomrom, midőn délután két óra tájban Király-Helmecre értem. Fölfegyverkezett étvággyal rohantam a kocsmába, és... ott haltam volna meg éhen, ha történetesen nem lett volna kocsisom tarisznyájában kenyér és szalonna, mert a kocsmárosnak egy árva falatka ennivalója sem volt. No ne is legyen! kiálték fel dühömben; hanem amint aztán jól laktam kocsisom emberségéből, mégis csak kívántam, hogy adjon az isten a kocsmárosnak is kenyeret és szalonnát vagy vörös hagymát, mert zsidó, a jámbor.

Valami egy óránnyira Király-Helmectől van Lelesz. Nagyszerű... hizlaló hely. Van benne roppant barátklasztrom. Leleszen fölül foly a Latorca, a Bodrog-köz és Ung-megye között. Folyása kanyargó, vize világoszöld, környéke erdős a rév körül, hol kompon jön át az ember. Csend volt, amint áthoztak, kellemes erdei csend, melyet csak egyes madárfüttyentés és az evezőlapátok egyhangú lobicskolása zavart meg.

Késő este értem Ungvárra. Itt kezdődik ama nagy rónaság, mely tart egészen lefelé a Dunáig, s melyen kénye kedve szerint csavarog a

Latorca, Tisza, Szamos, Kraszna, Kadarcs, Hortobágy, Berettyó, Kőrös, Maros stb., melyen fekszik Szatmár, Nagykálló, Nagy-Károly, Debrecen, Karcag, Kecskemét, Halas, Szeged, Szarvas, Gyula, Makó, Temesvár, Kikinda, Becskerek stb. Ah, csak addig szeretnék madár lenni, míg ez óriási rónát keresztülröpülém.

Ungvár egyébiránt szörnyen komisz város. Piszkos és rendetlen. Éppen olyan, mint a részeg ember, ki pocsétába bukott, s most sárosan tántorog haza felé.

Barátklastrom – férfi kolostor; **pocséta** – pocsolya

XIII.

Beregszász, július 12. 1847.

Édes kedves Juliskám, imádott szép... no látod, barátom Frigyes, neked akarok írni és őt szólítom meg. Ne vedd rossz néven e figyelmetlenséget. Nem tehetek róla, bizony isten, nem. Mindig eszemben van, és mindig ő van eszemben. Megvallom, nem is igen törekszem rajta, hogy kiverjem fejemből. Hiába is törekedném. Úgy vagyok, mint aki a napba néz, aztán akárhova tekint, vagy ha behunyja is a szemét, mindig a napot látja. Ah, kivált most, hogy közeledem feléje, éjjel-nappal eszembe van e drága szent kép, s ha elgondolom, hogy nemsokára látni fogom őt, olyat dobban szívem, hogy magam is szinte megijedek tőle. – Engedj meg, barátom, hogy megint előhoztam, de olyan jól esik róla beszélnem, mint valami szegény tót diáknak, ha száz pengő forintos bankót talál. Aztán már úgy is olyan régen nem említettem.

A mai utamban vagy nem figyeltem, vagy csakugyan nem volt semmi említésre méltó, kivevén Munkácsot. Ungvárról korán reggel vagy tulajdonképp későn reggel indultam el s délután értem Munkácsra. Míg kocsisom megkapatta lovait, én hirtelen megebédeltem, s siettem ki a statusz-börtönné alakult várat megtekinteni, mely a várostól egy jó negyed órányira fekszik a róna közepén egy magas kerek dombon. A domb oldalán szőlőt természetnek... nem szeretnék borából inni ... azt gondolnám, hogy a rabok könnyét iszom. Fölmentem a várba, az udvarokat s egy pár szobát bejártam, de a börtönöket nem mutatták meg, talán mert egyedül és egészen ismeretlen voltam, vagy senkit sem eresztenek a föld alá? nem tudom. Egy teremben többek között ott van Rákóczi Ferenc és Zrínyi Ilona arcképe is. Más helyen órákig elnéztem volna e dicső képeket, de itt csak futólag szemléltem őket, mert siettem kifelé. Tudj' isten, e falak közt úgy összeszorult keblem, hogy alig bírtam lélegzetet venni. Érzéseimet leírtam egy versben. Azok kínos érzések voltak. Az egész idő alatt, míg itt voltam, fülembe valami szellem szomorú dolgokat suttogott. Szavait nem is értettem, oly hal-kan beszélt, csak suttogását hallám, és ennek oly bús hangja volt. Azt

sem tudom, ki volt e suttogó szellem? az emlékezet-e vagy a sejtés?... 1800-ban és 1801-ben az itteni foglyok egyike volt Kazinczy Ferenc. Szegény Kazinczy! szegény haza!

Munkácstól egy jó etetés Beregszász. Közönséges mezőváros, van benne gót templom, megyeház és magyar kocsmáros, ami nagy vigasztalás (nem a templom, hanem a magyar kocsmáros), ha az ember három napig csupa zsidó kocsmákban hentergett. Dicsekedés nélkül szólva, a legnagyobb emberbarátok egyike vagyok, s tisztelem, becsülöm a zsidókat, de már a kocsmából csak kikergetném őket a pokolig, mert ami ronda, csak ronda az, hiába!

Kivevén – kivéve; **statusz-börtön** – hivatalos, állami börtön

Amit a műről tudnod kell!

Petőfi Sándor 1845–1847-es utazásai örökre emlékezetesek maradnak: a költő nemcsak verseiben, hanem *Útirajzokban* is megörökítette őket, mely két részre tagolható: az **Úti jegyzetekre** és **Úti levelek Kerényi Frigyeshez**. Ez utóbbiakban – a korabeli magyar próza legszebb lapjain – egyszerre találunk lírától izzó, lelkesült tájleírásokat és a magyar viszonyok, a műveletlenség és parlagiasság hol incselkedően kedves megcsipkedését, hol indulatos ostromozását. Az *Útirajzok* lapjain egyúttal szeretetre méltó önarckép is bontakozik ki: egy zsenialitásának és szenvedélyeinek tudatában levő, boldog fiatal költő személyiségének megannyi közvetlen megnyilvánulása. A műfaj lehetővé tette az írónak, hogy szabadon kifejtse nézeteit, gondolatait.

Keletkezése • Petőfi Sándor 1847 nyarán beutazta a Felvidéket, s erről az utazásáról számol be az *Úti levelekben*. Ezeket Kerényi Frigyesnek (1822–1852), költőbarátjának címezte. Valójában nem jutottak el Kerényi kezére, tehát fiktív levelekről van szó. Petőfi a győri *Hazánk* című folyóirat szerkesztőjével kötött megállapodást útirajzának közlésére.

Szerkezete • Az *Útirajzok* 18 levelet tartalmaz. Pestről indul 1847. május 9-én és Pestre érkezik november 11-én. A következő helységekből küldi leveleit: Füzes-Abony (május 13.), Debrecen (május 14.), Nagy-Károly (május 15.), Nagy-Bánya (május 25.), Erdőd (május 26.), Szalonta (június 7.), Pest (június 25.), Beje (július 6.), Miskolc (július 8.), Sáros-Patak (július 9.), Ungvár (július 11.) Beregszász (július 12.), Szatmár (július 17.), Koltó (szeptember 15. és október 14.), Kolozsvár (október 21.).

Petőfi úti levelei csak annyiban útirajzok, amennyiben valóban megtett utazáshoz, konkrét útirányhoz kapcsolódnak. Ezek az írások érzelmi telítettségük és a költői nyelv stílusesszüközei révén sokkal inkább *próza-költemények*: messzire eltávolodtak a tényirodalomtól.

Személyes hang • Az útinaplót levélformában írta meg Petőfi. Ennek is köszönhető, hogy személyes hang jellemzi az *Úti leveleket*, és hogy megnyerte olvasóit, s írásai ma is elevenen hatnak. Személyessé teszi a kedély hullámmása az elragadtatástól a fájdalmas emlékezésig, a humoros ötletektől a ragyogó szépség dicséretéig.

A *III. levél* például a Füzes-Abonytól (Füzesabony) kiindulva Poroszló és Füred (Tiszafüred) érintésével a Hortobágyon át Debrecenig tartó utazást – szekéren és gyalog – örökíti meg. A levél szerkezeti felépítése mégsem ezt a térbeli egymásutániségot követi: kompozíciós rendjét az érzelmek hullámszerűsége szabja meg.

Debrecenhez nagyon ellentmondásos élmények kötik. Gunyoros-ironikus hangnemben fejt ki lesújtó véleményét *e pusztai város, e városi pusztaság* láttán. A gőgös, kövér gazdagsággal – erős túlzásokat alkalmazva – szembeállítja a szellem soványságát. Rögtön ehhez kapcsolódik a rosszallást kiváltó egyéni élmény: 1843–1844 telének keserves emléke. Majd az emberek hangulatának változásain-ingadozásain el-elűnődve aforizmaszerű¹ felismerésekig jut el.

A Debrecen iránti ellenszenv a levél végén elérzékenyülő meghatottságnak adja át a helyét: Csokonai sírja mellett Petőfi saját utóéletéről, költői halhatatlanságáról elmélkedik. A közbeeső két úti állomás ismételt alkalmat ad az írónak az ellentétes hangnemek váltogatására: hol humoros túlzásokkal, mosolyt fakasztó körülírásokkal, hol pedig szomorú, kiábrándult komorsággal ír a vidék elmaradottságáról, rideg kietlenségéről.

A levél érzelmi csúcspontja a Hortobágy „leírása”. Az ódai, lelkesült emelkedettség veszi át a szót: a dicső róhaságot *Isten homlokának* nevezi. Petőfi valóságban elmerül a táj különleges gyönyörűségében, megmérhetetlen tágasságában. Legfontosabb esztétikai elvét fogalmazza meg – két felkiáltásában² – a Hortobágyot csodálva: „*Mily egyszerű a pusztaság, és mégis mily fontos! de lehet-e fontos, ami nem egyszerű?*”

A *XI. levelet* Sárospatakon írta. Az egyes úti állomások (Szerencs, Tarcai, Tállya, Mád) a híres tokaji bor dicséretére, magasztalására adnak ürügyet. A szóképek (hasonlat, metafora, megszemélyesítés stb.) zsúfoltsága jelzi a költő érzelmi túlfűtöttségét, lelkesedését. Az egyik metaforát például tovább bontja, részletezi, s így több részelemből álló összetett költői kép bontakozik ki: a hegyekben laknak az öröm istennői – apostolai az aranyszínű lángok – ezek prédikálnak – a föld nem siralomvölgy. (... *Mád. E városokban laknak, e hegyeken az öröm istenei, innen küldik szét a világba apostolait, a palackba zárt aranyszínű lángokat, hogy prédikálják a népeknek, miszerint e föld nem siralomvölgye, mint a vallás tartja. Lelkesedve néztem jobbra, balra, előre, hátra; úgy neki lelkesedtem, mintha én ittam volna ki a legékesebben szóló apostolt.*)

Az emelkedett, már-már himnikus hangnem hirtelen (három pont, gondolatjel, indulatszó) az ellenkezőjére fordul, s átadja helyét a régi emlékeken való fájdalmas tűnődésnek. Ebből az elégikus borongásából ragyog fel Vörösmarty Mihály alakja. Petőfi itt is 1843–1844 szörnyű telét idézi fel.

A múlt boldogtalanságát a jelen boldogsága kárpótolja: a költő szerelmes, házassága előtt áll. Sárospatak *szent földje* s a vár a magyar forradalmak emlékeit ébreszti fel benne, a kollégium pedig *deákpanyájának* sok-sok keserűségét, az *examenek* (vizsgák) izgalmaival.

A *XII–XIII. levél* vidékünket mutatja be. Ezek a levelek is a hangnemek, érzelmek, hangulatok színes egyvelegéből épültek fel. *Ungvár és Beregszász*

¹ *aforizma* – tömören és határozottan megfogalmazott állítás, mely valamilyen bölcs gondolatot, tanítást, filozófiai igényű felismerést tartalmaz; legszembetűnőbb formai jegye a rövidség

² *felkiáltás* – stílusélénkítő alakzat a különleges érzelmi állapotok (csodálat, lelkesültség, meglepetés, harag, keserűség, gúny, nagy öröm, mély bánat) kifejezésére

nem volt különösebb hatással Petőfire, de Munkácson a vár és az ott látottak már említést érdemelnek. A hangulat, az érzés, ami ott elfogta, szinte menekülésre készítette: „*Tudj’ isten, e falak közt úgy összeszorult keblem, hogy alig bírtam lélegzetet venni.*”

Stílusesszközök • Petőfi sokszor azokat a stílusesszközöket használja prózájában, amelyek verseit is olyan színessé, elevenné teszik: *hasonlatok, meg-személyesítések, metaforák* teszik élvezetessé írását. A látvány leírása és az emlékek felidézése révén költői módon fejezi ki érzelmeit.

1. Milyen alkalomból íródtak az *Útirajzok*?
2. Kinek írta a leveleket? Ismételd meg a fiktív levéllel kapcsolatos tudnivalókat!
3. Hogyan vélekedik Debrecenről?
4. Sárospatak milyen emlékeket ébreszt benne?
5. Melyik két levél őrzi a vidékünkön eltöltött idő emlékét?

1. Írj 20–25 mondatos fogalmazást (úti naplót) levél formájában valamilyik barátodnak egy utazásodról! Fogalmazásodban váltogass leíró és emlékező részeket!

Petőfi szerelmi lírája

Petőfi egyik nagy ihletforrása a szerelem, az igazi mély szenvedély. 1846 fontos fordulópontra életében és költői útján. Ez év szeptemberében – egy szatmári útja alkalmával – megismerte az eródi jószágigazgató lányát, Szendrey Júliát. *Meglátni és megszeretni* – ez valóban így történt Petőfinél. Már az első találkozás szenvedélyes szerelmet ébresztett a költőben. Ettől kezdve sorsa elválaszthatatlanná vált a 18 éves lányétól.

A szerelmi regény minden mozzanatát őrzik a költemények. Petőfi boldog, de boldogsága nem felhőtlen, Júlia ugyanis szeszélyes, dönteni nem tudó lány, aki a szerelmes költő szívét hol megdobogtatta, hol öszszetiporta. A költő megszenvedte ezt a kétértelműséget. Az 1846-os szerelmes versek tele voltak bizonytalansággal, kétellyel. A *Karácsonkor* című szép elégiájában már hajlandó volt lemondani erről a szerelemtől. Júliáról szó sincs a versben, de benne van a költő egész levertsége, reménytelensége. Búcsút intett a szép családi élet ábrándjának.

Reszket a bokor, mert...

Teli van a Duna,
Tán még ki is szalad.
Szivemben is alig
Fér meg az indulat.
Szeretsz, rózsaszálam?
Én ugyan szeretlek,
Apád-anyád nálam
Jobban nem szerethet.

Mikor együtt voltunk,
Tudom, hogy szeretted.
Akkor meleg nyár volt,
Most tél van, hideg tél.
Hogyha már nem szeretsz,
Az isten áldjon meg,
De ha még szeretsz, úgy
Ezerszer áldjon meg!

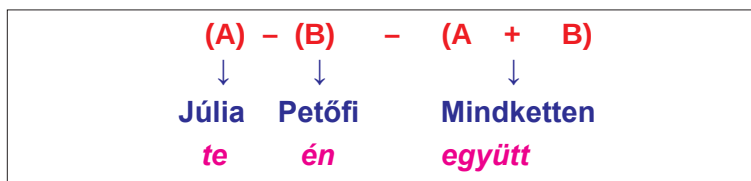
Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • A *Reszket a bokor, mert...* szerelmi dalköltészetének egyik csúcsa, szakítás, a végleges „isten áldjon” verseként született. Júlia apja megtiltotta, hogy találkozzék vagy levelezzen a költővel. 1846. november 20-a után írta Petőfi a verset, melyben vallomást tett ragaszkodásáról. A költemény 1847 januárjában jelent meg az *Életképek* című újságban. Júlia innen tudta meg, hogy a távol lévő költő érzelmei változatlanok iránta.

Műfaja • A vers műfaja dal. A költő szerelmes dalba foglalta Júliának szánt üzenetét. Úgy kezdődik, mint számos népdal. Először is a cím és az első sor egyezése tűnik fel. A madárról szóló sorok úgy vezetnek be a költeményt, mint a népdalküszöb¹ a népdalt. A virágénekek hatását is láthatjuk a mű madár- és virághasonlatában. Olyan szavak idézik a népdalok világát, mint a *bokor, madárka, rózsaszálam, isten áldjon meg*.

¹ *népdalküszöb* – olyan bevezetésként szereplő természeti kép, amelynek nincs közvetlen kapcsolata a dal mondandójával, csak hangulatát készíti elő

Szerkezete • Három versszakból áll. Szerkezetében is megtalálható a népdalok jellegzetessége. A szerkezettel mindjárt sikerül bemutatnia Petőfinek összefonódását a lánnyal. Az 1. versszak Júliáról szól (*te a nagyvilágnak*); a 2. versszak Petőfiről (*én ugyan szeretlek*), a 3. pedig kettejükéről együtt (*együtt voltunk*). Betűjelekkel kifejezve:

Az **1. versszakban** a természeti kép és a gondolatpárhuzam apró képek-ből, éppen csak megszülető érzésekből épül fel. Ahogy egy kismadár súlyától megrezzen az ág, úgy rezzen meg a költő lelke is Júlia emlékeitől: *Reszket a bokor, mert / Madárka szállott rá, / Reszket a lelkem, mert / Eszembe jutottál*. A költő egyre erőteljesebben feltámadó érzelmeit a képek táguló horizontja mutatja be. A töisméltések ellentéte mutatja az érzelmek erejét: *kicsiny kis leányka ↔ nagy világnak legnagyobb gyémántja*.

A **2. versszakban** is hasonló kezdést látunk. A Duna áradása mutatja az érzelmek áradását. Ez a párhuzam nemcsak szenvedélyt éreztet, hanem meg is mosolyogtatja a megszólítottat költői túlzásával. A költő arra kéri Júliát, válasszon közte és a szülei közt, hisz a szülei nem szerethetik jobban Júliát, mint ő.

A **3. versszakban** is megvan a természeti kép és a gondolatpárhuzam, csak hogy Petőfi megcserélte a sorrendjüket. A *nyár* és a *szerelem* ↔ *tél* és *magány* képei mutatják, hogy mennyire vágyódik Petőfi a kedvese után. A szerelem mélységét mutatja, hogy egyetlen rossz szava sincs a lányhoz. Bárhogy dönt Júlia, azt a költő elfogadja. Egy a fontos számára, hogy a lány boldog legyen. A balladaszerű hangvétel a végén a fokozással az el nem múló szerelem erejét mutatja: *Hogyha már nem szeretsz, / Az isten áldjon meg, / De ha még szeretsz, úgy / Ezerszer áldjon meg!* E vers fordulópont Petőfi és Júlia szerelmi regényében: hiszen Júlia erre a versre írta a mindent eldöntő választ: „*Ezerszer, Júlia*”.

Verselése • Rokon a magyar népdalokéval, kétütemű felező hatos 3/3 osztatással. Stílusában a romantika és a népiesség ötvöződik.

1. Elevenítsd fel, amit az életrajzból tudsz Petőfi és Szendrey Júlia találkozásáról!
2. Milyen alkalomból született a vers?
3. Milyen műfajhoz sorolható?
4. Az első két versszakban természeti képek vezetnek be az érzelmek nyílt kifejezését. Bizonyítsd ezt a versből vett példákkal!
5. Milyen párhuzamok fordulnak elő az 1–2. szakaszban?
6. Hogyan készítette választásra Petőfi Júliát?
7. A következő jelzők közül melyik illik a versre. Ha többet is találónak érzel, állíts fel fontossági sorrendet: *vidám, játékos, komoly szándékot kifejező, megható, kérlelő, választásra készítő, udvarias, szokimondó, ötletes, rajongó, lemondani kész, mindenáron ragaszkodó!*

1. Gyűjts olyan népdalokat, amelyekben szintén szerepel a *madárka*!
2. Melyik ige fordul elő legtöbbször a versben? Írd ki különböző alakjait!

Irodalomelméleti ismeret

Elégia • Görög eredetű szó, a lírai költészet egyik meghatározó műfaja. A dallal és az ódával szemben az jellemzi, hogy abban nem a friss benyomásokból közvetlenül fakadó érzelmek, hanem a visszaidézett benyomások, lelki szemlélődés, a visszaemlékezésből fakadó érzelmek nyernek kifejezést. Rendszerint valamilyen fájdalmas gondolat ihleti. Az elmúlás, a múlt sötét emléke, a magányosság különösen kedvelt témái. Tehát szomorú, bánatos hangú költemény.

Az elégia tulajdonképpen szemlélkedő líra, elmélkedő költészet. Az elégiában a költő lelke mintegy elvonva magát a külvilág friss behatásaitól, saját belsejébe mélyed, az ott összegyűlt emlékképeken, emlékein járatja figyelmét, s a világot és az életet ezeken át, közvetve nézi. Az elégiában nincs meg sem a dal könnyű közvetlensége, sem az óda elragadtatása, mindegyiknél nyugodtabb, részletezőbb. Tény az, hogy a szemlélődés, a visszaemlékezés többnyire hajlandó melankolikus színezetet fölvenni. A felidézett emlék tárgya, akár jó, akár rossz volt az az emlék, némi szomorú tónust mindig kap.

Szeptember végén

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok,
Még zöldel a nyárfa az ablak előtt,
De látod amottan a téli világot?
Már hó takará el a bércei tetőt.
Még ifju szivemben a lángsugarú nyár
S még benne virít az egész kikelet,
De íme sötét hajam őszebe vegyül már,
A tél dere már megüté fejemet.

Székely Bertalan: *Szeptember végén*, 1874 körül

Elhull a virág, eliramlik az élet...
 Úlj, hitvesem, úlj az ölembe ide!
 Ki most fejedet kebelemre tevéd le,
 Holnap nem omolsz-e sirom fölibe?
 Oh mondd: ha előbb halok el, tetemimre
 Könnyezve borítasz-e szemfödelet?
 S rábírhat-e majdan egy ifju szerelme,
 Hogy elhagyod érte az én nevemet?

Ha eldobod egykor az özvegyi fátyolt,
 Fejfámra sötét lobogóul akaszd,
 Én feljövök érte a síri világból
 Az éj közepén, s oda leviszem azt,
 Letörlni véle könyűimet érted,
 Ki könnyeden elfeledéd hivedet,
 S e szív sebeit bekötözni, ki téged
 Még akkor is, ott is, örökre szeret!

Amit a műről tudnod kell!

Júlia beleegyezett a házasságba. Ezután a végtelen boldogságot sugárzó versek sora született. Mint már említettük, Petőfi teremtette meg irodalmunkban a **hitvesi költszestet**. Míg Vörösmarty szerelmi lírája elhallgatott az esküvő után, Petőfi feleségéhez írta legszenvedélyesebb költeményeit. Talán a legismertebb ezek közül a *Szeptember végén* című elégiája. Petőfi költszete ezekben a hónapokban teljesedik ki. 1847. március 15-én megjelenő *Összes költemények* című kötetének mottója: *Szabadság, szerelem!*, mely nemcsak megjelölte a költő akkori költszetének két legfontosabb témakörét, hanem értékrendjét is megszabta: az életnél becsesebb a szerelem, de a szerelemnél is értékesebb a szabadság.

Keletkezése • 1847 szeptemberében írta Koltón, amikor házasságkötésük után a költő egyik barátjának, Teleki Sándornak a kastélyában töltötték nászútjukat. A koltói kastély ablakán kipillantva Petőfi ráláthatott a zöldülő kertre és távolban a máramarosi bércek már hófödte csúcsaira. A nyár és tél ilyen „találkozása” a természetben az emberi élet évszakokhoz hasonló gyors lefutását juttatta eszébe. Ő is az *élet fordulópontján érezte magát*. Az elmúlással szemben a jelen boldogsága, a szerelem tűnt számára az egyetlen menedéknek. Ám kérdések gyötörték: *ifjú felesége szerelme megmarad-e* halála után, vagy az is *mulandó*?

Szerkezete és költői eszközei • A vers két mondatra van felépítve: *Elhull a virág, eliramlik az élet...* és a *Még akkor is, ott is, örökre szeret!* A költő boldogsága teljességekor találkozik az elmúlás érzésével. Megrendítő ez a vers azért, hogy a szerelem és a halál játékát Petőfi a normális élet tényeként

emeli a jelképiség magasságába. Nemcsak a szerelemről van itt szó, hanem minden emberi dolgok mulandóságáról.

Három szakaszból áll. A vers felépítése, lírai szerkezete változatos.

A mű **első szakasza** a természet évszakonként való változásain és az emberi élet párhuzamán alapul. A *még* és a *már* határozószók felerősítik az ellentétet, amely a szeptember végi táj sajátossága. A második mondat szintén ellentétre épül. A *nyár*, a *kikelet* metaforája az ifjúságot, az *ősz* és a *tél dere* a gyorsan bekövetkező öregséget, az elmúlást érzékelteti. Arra, hogy Júlia is jelen van, és szemlélője látványnak, az első szakaszban még csak egy ige, a *látod* utal.

A látványtól a **második szakasz** első sorában a lírai én eljut a fájdalmas kijelentésig: *Elhull a virág, eliramlik az élet...* Minden elmúlik: a szépség, a fiatalság, az élet. Itt szólítja meg hitvesét. Kétségeit a kérdő mondatok halmozásával fejezi ki. A gyorsan elrepülő élet a jövő bizonytalanságát erősíti fel benne. A boldogság birtokában a holnap kétségei még erőteljesebbek. Felmerül benne a kérdés, hogy Júlia szerelme örökre megmarad-e, akár az elmúlással szemben is.

A **harmadik szakaszban** a fenyegető elmúlás közvetlen látványa személyes élménnyé mélyül, s ennek hatása alakítja a költemény további érzelmi-gondolati lírai anyagát. Az általános mulandóság, az élet eliramlása ébreszti fel a halál gondolatát, az özvegyen maradó fiatal feleség elképzelését. A fiatal özvegy képe (víziója) hívja elő annak a fájdalmas elképzelését is, hogy Júlia újra férjhez mehet. A költő eljátszik ezzel a lehetőséggel: láttatja az özvegyi fátylat eldobó asszonyt s a sírból kilépő halott önmagát. Mégis: a hitvesi hűtlenségre nincs más szava, mint a halálon túli szerelemé, hiszen *Még akkor is, ott is örökre szeret!* Nem vár feltétlen viszonzást – feltétel nélkül vállalja hűségét, a síron túl is tartó örök szerelmet ígéri még akkor is, ha özvegye feledi emlékét.

A Petőfi által használt költői képek, alakzatok, a zeneiség eszközei a költeményben megjelenő érzelmeket még kifejezőbbé teszik. Párhuzamok és ellentétek hatják át a verset. A természet és az emberi élet, a jelen és a jövő, a boldogság és a borongás képei, hangulatai vetülnek egymásba.

Verselése • A legdallamosabb versek közé tartozik. A versnek erőteljes zenei hangzása van. Ez egyrészt a ritmusából fakad. A sorokat hangoztatva érezzük a lüktetést, mely a hosszú és a rövid szótagok szabályos váltakozásából ered, tehát verselése időmértékes. A mű jellemző verslába az anapestus, mely két rövid és egy hosszú szótagból áll. Jele: ◡ ◡ – . A sorok spondeussal kezdődnek, a sorvégeken egy fél versláb áll. A vers ritmusképletét így írhatjuk le.

Még nyílnak a völgyben a kerti virágok

– – | ◡ ◡ – | ◡ ◡ – | ◡ ◡ | –

A tizenkét és tizenegy szótagos sorok váltakozását a vers rímei is követik keresztrímekkel (abab, cdcd). Ehhez járul a hangok játéka, mely a ritmus által felerősítve érvényesül. A magas és mély magánhangzók váltakozása, az *l* és *r* hangok gyakorisága fokozzák a költemény dallamosságát (*Elhull a virág, eliramlik az élet...*).

Üzenete • A szerelem az, ami győzhet az időn: túléli az embert, a halál után sem szűnik meg. Petőfi szerelmi költészete nem öncélú. Kimondva vagy kimondatlan ott áll mögötte a kommunikáció vágya, a család, a közös emberi

lét vonzalma, az életépítés célja. Nemcsak szerelmes volt, hanem szeretett is, s nemcsak a szerelmet, hanem a társát is. Igazán, tisztán.

1. Milyen költészetet teremtett meg Petőfi a Júlia-versekkel?
2. Hogyan kapcsolódik a vers indító képe Koltóhoz?
3. Állítsd párba a természet és az emberi élet jellemzőit az elsőtől a kilencedik sorig!
4. Milyen hangulati változások vannak a versben?
5. Szerinted miért vállalja a költő viszonzás nélkül is a hűséget?
6. Gyűjts példákat a versből szóképekre (hasonlat, megszemélyesítés, metafora)!

1. Ír fogalmazást arról, hogy az ember életszakaszai miben hasonlítanak a természet változásaihoz! 2. Tanuld meg a verset emlékezetből!

Petőfi forradalmi látomásköltészete

Petőfi 1846 tavaszától a világforradalom lázában égett, a nemzeti és az egyetemes emberi szabadság ügye 1848-ig szorosan összekapcsolódott gondolkodásában. A költő vátesz¹ szerepben jelenik meg. Politikai jövőndölést tartalmazó verseinek sorát a Várady Antalhoz írt költői levél nyitja meg 1846-ban. E verstípus jelentőségét mutatja, hogy mintegy harminc költemény, s köztük több jelentős sorolható ide. A legjobb versekben, mint az *Egy gondolat bánt engemet...*, vagy *A XIX. század költői* és *Az ítélet* (1847. április?) címűekben nemcsak a látnoki gesztus jelenik meg, hanem a látomás is. A jövőndölés-versek nem alkalmoszerűek, politikai jelentésük mégis nyilvánvaló: a szabad és boldog jövő megteremtésére mozgósítanak. Leggyakrabban visszatérő, alapvető szemléleti elemeik a következők:

- **a világszabadság** (*Egy gondolat bánt engemet...*),
- **a jók és a gonoszak harca** (*Világosságot!*, *Az ítélet*),
- **a világot megtisztító vérözön** (*Levél Várady Antalhoz*, *Az ítélet*), s végül
- **az eljövődő Kánaán** (*A XIX. század költői*, de utalásszerűen a többiben is).

Petőfi nagy érdeklődéssel olvasta a francia történeti irodalmat és kivált a francia forradalmak történetét (ismerte Mignet, Cabet, Lamartine és feltehetően Louis Blanc műveit). Képzeletét erősen foglalkoztatták a korai (utópikus) szocialista-kommunista nézetek és mozgalmak. Ezek hatására a szabadságfogalom jelentése megváltozott, világméretűvé tágult. A *nemzeti* és az *egyetemes szabadság* ügye 1846-tól kezdve mindvégig szorosan *egybe kapcsolódott* Petőfi gondolkodásában.

¹ *vátesz* – latin eredetű szó, jelentése: látnok jós. A vátesz a költészetben a prófétai indíttatású, látnoki szerepben fellépő költő megnevezésére használt elnevezés. Jellegetes költői szerep a romantika irodalmában.

Világképének kialakításában a meghatározó élményt személyes sorsának alakulása, hányattatásai és tapasztalatai adták. Rendkívül érzékeny volt mindenféle *társadalmi egyenlőtlenség* iránt, s a pályáján elért sikerei csak növelték elszántságát a zsarnokság és a vele méltán egyként tekintett szolgaság elleni küzdelemben. A hajdani (családi) jómód elvesztését kompenzáló, s a *maga erejéből beérkezett* ember öntudatával mért mindent a tehetségen, és semmit sem gyűlölt úgy, mint a (számára is) meghaladhatatlan társadalmi korlátokat. Olvasmányainak megválasztásában és értelmezésében szemléletének ezek az ösztönösen radikális tartalmai is irányították, s a könyvek segítették forradalmi beállítottságának tudatosításában, fogalomrendszere kialakításában. Nemcsak a közvetlen politikai nézeteiben (így a *monarchia- és királyellenességben, a köztársaság eszményítésében*), hanem a világkép más területein is.

Irodalomelméleti ismeret

Rapszódia • Az ódai műfajok közé tartozik, sokban rokon a ditirambussal¹, a himnusszal és a szűkebb értelemben vett ódával. Olyan lírai műfaj, amit az érzelmek, gondolatok szenvedélyes, szabad áradása jellemez. Szerkezete kötetlen, részeit nem a logika, hanem az asszociációk (szabad képzettársítások) kapcsolják egymáshoz. Ennek megfelelően kötetlen ritmusú, nincs szabályos stófaszerkezete. Többnyire verses formájú, de lehet ritmikus próza is. Példaként Petőfi Sándor *Egy gondolat bánt engemet...* című versét említhetjük.

Eredetileg a rapszodosz (görög vándorénekes) által a homéroszi eposzokból előadott dal. Műfajfogalommá a XVIII. században vált a zenei szaknyelv kifejezésének átvételével. A költői kifejezés szabadságát hirdető romantika jellemző műfaja (Vörösmarty *Gondolatok a könyvtárban*, *A vén cigány*, Petőfi *Az őrült*). A XX. századi költészetben Illyés Gyula *Bartókja*, a magyar művész jelképe. Vas István költeménye, a *Rapszódia egy őszi kertben* a műfaj visszafogottabb, elégikusabb változata.

Egy gondolat bánt engemet...

Egy gondolat bánt engemet:
Ágyban, párnák közt halni meg!
Lassan hervadni el, mint a virág,
Amelyen titkos féreg foga rág;
Elfogyni lassan, mint a gyertyaszál,
Mely elhagyott, üres szobában áll.
Ne ily halált adj, istenem,
Ne ily halált adj énnekem!

¹ *ditirambus* – emelkedett hangulatú, szenvedélyes, rajongással átítatott, szabálytalan ritmusú lírai alkotás, amely féktelen jókedvet vagy mámoros keserűséget egyaránt kifejezhet. Petőfinek a *Szeretlek, kedvesem* ilyen verse.

Petőfi az *Erdélyi panoráma* című körkép egy megtalált részletén

Legyek fa, melyen villám fut keresztül,
Vagy melyet szélvész csavar ki tövestül;
Legyek kőszirt, mit a hegyről a völgybe
Eget-földet rázó mennydörgés dönt le...

Ha majd minden rabszolga-nép

Jármát megunva síkra lép

Piroló arccal és piros zászlókkal

És a zászlókon eme szent jelszóval:

„Világszabadság!”

S ezt elharsogják,

Elharsogják kelettől nyugatig,

S a zsarnokság velök megütközik:

Ott essem el én,

A harc mezején,

Ott folyjon az ifjúi vér ki szivembül,

S ha ajkam örömteli végszava zendül,

Hadd nyelje el azt az acéli zörejt,

A trombita hangja, az ágyudörej,

S holttestemen át

Fújó paripák

Száguldjanak a kivivott diadalra,

S ott hagyjanak engemet összetiporva. –

Ott szedjék össze elszórt csontomat,

Ha jön majd a nagy temetési nap,

Hol ünnepélyes, lassu gyász-zenével

És fátyolos zászlók kíséretével

A hőseket egy közös sírnak adják,

Kik érted haltak, szent világszabadság!

Amit a mőről tudnod kell!

Keletkezése • A vers 1846 decemberében keletkezett. Ekkorra Petőfi költészetében a forradalomvárás jelentős szerepet töltött be. Ezt a versét Széchenyi egyik cikkére reagálva írta. Széchenyi ezt írta: *Óh, Istenem, ne hagyj elveszнем puha ágyban vagy kályhasut mögött. Ha lehet, hazámat szolgálva haljak meg!*

Alapgondolata • A hazaszeretet annyira fontos, hogy akár az életét is áldozza érte az igaz hazafi. E sorokban tetten érhető a romantika szenvedélyes eszméje. A vers két kulcsszava: *világszabadság* és a *halál*.

Műfaja • Rapszódia: vagyis sokféle érzelm hullámmzik át a versen.

Szerkezete • A 36 soros *Egy gondolat bánt engemet...* című vers **három nagy részre** bontható.

I. Az első rész 1–12. sora a **bevezető**: a kétféle halál képeit mutatja be Petőfi.

- Az első kép a betegség okozta halál: *ágyban, párnák közt halni meg*.
- A második kép az öregség okozta halál: *elfogyni lassan, mint a gyertyaszál*.

Mindkét képet szemléletes megszemélyesítésekkel: *amelyen titkos féreg foga rág*, vagyis betegség következtében, és hasonlatokkal: *lassan hervadni el, mint a virág* fejezi ki. Ezek a halálnemek csöndesek, szinte észrevétlenek, és Petőfi szerint a felesleges életet jelképezik. Az a gyertya, amelyik egy üres szobában ég végig, senkinek nem hajt hasznót, vagyis felesleges.

Ezek a verssorok lassúak, hosszúak, kevés bennük az ige (*rág, áll*), azok is passzív jelentésűek. Az egyhangúságot két felkiáltás szakítja meg: *Ne ily halált adj, istenem! / Ne ily halált adj énnekem!*

Ezután következnek a kívánt halál képei, melyek ellentétpárokat alkotnak az előző rész képeivel.

- Az első képben egy hatalmas fát látunk, amelyet csak óriási szélvihar dönt ki a helyéből.
- A második kép egy hatalmas sziklaszirtet mutat be, amelyik óriási robajjal zúdul alá völgybe, maga alá temetve mindent, ami az útjába kerül.

A *fa* és a *kő* is metafora, magát a *költőt* jelentik. A *vihar* pedig a *forradalom* metaforája, amely elsöpör minden régit az útjából.

Ellentétpárok: *fa, virág – kőszirt, gyertya* = erős, szilárd – lágy, gyenge

áll – fut, rág – dönt = passzív – mozgalmás

II. A vers második része, a 13–30. sor a **harc**: a szabadságharc leírása, amelyben **bekövetkezik a költő kívánt halála**: *Ott essem el én, / A harc mezején*.

E képekben a vers ritmusa is megváltozik. Az addigi jambusokat felváltják az anapestusok, amelyek a szív dobogását, a harc lüktetését fejezik ki. Szembetűnővé válik az igék szerepe: *elharsogják, megütközik, száguldjanak*. Csupa mozgalmás ige.

Megváltozik a vers hang és színhatása is. A korábbi csöndes szürkeséget a csatatér színei és hangjai váltják fel (*vér, trombita hangja, ágyúdörej*).

Megváltozik a sorok hossza is. A gyorsuló tempót az igéken, hangutánzó szavakon és a ritmuson kívül a verssorok rövidülése is jelzi.

III. Az utolsó rész, a 31–36. sor a **temetés**: visszatérnek a hosszú verssorok, a tempó ismét lelassul, az igék elveszítik erejüket. Az egész rész egy ünnepélyes temetés víziója (látomása), ahol a szabadságért elesett hősöket temetik el. Ez a rész a szabadsághős megdicsőülése az elképzelt győzelem után.

Stilusa • Romantikus: ezt láttuk az ellentétek felsorolásában, a szenvedélyességben, a festői képekben. Érdekessége, hogy Petőfi mintha előre látta volna a saját sorsát: a saját életét és halálát fogalmazta meg benne.

Verselése • A rimes-időmértékes vers I. és III. része jambusokból (⊔ →) épül fel, a II., a középső rész szaporán lüktető anapestusokon iramlik (⊔ ⊔ →). Hangvétele ünnepélyes.

1. Mit tudsz a vers keletkezéséről?
2. Melyik a vers két kulcsszava?
3. Mi a vers műfaja?
4. Vázold a vers szerkezetét!
5. Elemezd az első szerkezeti egységet a megfogalmazott gondolat, a kifejező nyelv és a verselés egységében!
6. Emeld ki a mozgalmasságot kifejező szavakat a II. részből!
7. Válaszd ki a III. rész jellemző szavait, amelyek a gyászt és a dicsőséget fejezik ki!

1. Tanuld meg a verset!
2. Értelmezd rövid fogalmazásban a *világszabadság* szót!

A XIX. század költői

Ne fogjon senki könnyelműen
A húrok pengetéséhez!
Nagy munkát vállal az magára,
Ki most kezébe lantot vesz.
Ha nem tudsz mást, mint eldalolni
Saját fájdalomad s örömed:
Nincs rád szüksége a világnak,
S azért a szent fát félretedd.

Előre hát mind, aki költő,
A néppel tűzön-vízen át!
Átok reá, ki elhajtja
Kezéből a nép zászlaját,
Átok reá, ki gyávaságból
Vagy lomhaságból elmarad,
Hogy, míg a nép küzd, fárad, izzad,
Pihenjen ő árnyék alatt!

Pusztában bujdosunk, mint hajdan
Népével Mózes bujdosott,
S követte, melyet Isten küld
Vezérül, a lángoszlopot.
Ujabb időkben isten ilyen
Lángoszlopoknak rendelé
A költőket, hogy ők vezessék
A népet Kánaán felé.

Vannak hamis próféták, akik
Azt hirdetik nagy gonosan,
Hogy már megállhatunk, mert itten
Az ígéretnek földje van.
Hazugság, szemtelen hazugság,
Mit milliók cáfolnak meg,
Kik nap hevében, éhen-szomjan,
Kétségbeesve tengenek.

Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!

És addig? addig nincs megnyugvás,
Addig folyvást küszködni kell.
Talán az élet, munkáinkért,
Nem fog fizetni semmivel,
De a halál majd szemeinket
Szelíd, lágy csókkal zárja be,
S virágkötéssel, selyempárnán
Bocsát le a föld mélyibe.

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • A XIX. század költői című vers Petőfi egyik leggyakrabban idézett programverse, eszmei, politikai és művészi eszményének határozott megfogalmazása 1847 januárjában keletkezett. Olyan mű, amely a költő művészi hitvallását, a költészet és a költő feladatát mutatja be. Emelkedettség, ünnepélyesség jellemzi a költeményt. Lényeges sajátossága, hogy a versben megfogalmazott gondolatok, célok nem csupán önmagára érvényesek, megálapításai hangsúlyozottan másokhoz (más költőkhöz) szóló üzenetek is. Címe elmondja, hogy költőkről szól, de elhallgatja, hogy mi fog történni a költőkkel. Műfaja: óda.

Központi gondolata • Mi a költő feladata? Magyarországon sajátos módon fonódott össze történelem és költészet. A költők kiemelt feladata volt: vezetni népet, segíteni őket uralomra jutni a politikában. (Gondolatok csak Petőfi Aranyhoz írt levelére.)

A reformkor végén már kialakult a két nagy párt a politikában: a haladók és a maradiak. Petőfi ebben a versében egy újfajta költői magatartást mutat be: az a reformkori költő ideálja, aki a haladó eszmék mellett kötelezi el magát, és költészetével is ezt támogatja.

Szerkezete • A hat versszak hat szerkezeti egységet alkot. A költemény első négy versszaka kétféle művészi magatartásformát mutat be. Az igaz költő az, aki a közösséget, a hazát, a haladást szolgálja. Vele szemben áll a hamis próféta, aki csak a saját problémáival foglalkozik, aki szeretné, ha Magyarországon nem változna semmi.

I. A költők felelősségteljes, szent feladatára figyelmeztet.

Csak annak szabad cselekednie, aki tudja, hogy mit akar. Ellenfeleit hamis prófétáknak mondja, tehát ő igazi próféta. Éles hangon, szenvedélyes stílusban utasítja el azt a költőt, aki a verseiben csak saját magával, saját érzéseivel, problémáival foglalkozik (*eldalolni saját fájdalmad, s örömed*). A költészet fontosságára utal a több ezer éves jelkép, a lant (*húrok pengetése*), amely eredetileg az istenek hangszere volt (Apollón), de a régi krónikásokra is utal (Tinódi Lantos Sebestyén), akik lanttal a kezükben járták az országot.

II. Történeti-bibliai párhuzam: a költők sorsa. Újabb célmegjelölés. Az ideális magatartás bemutatásához Petőfi egy bibliai

hasonlatot alkalmaz. Mózes¹ szerepét emeli ki, akinek szintén az volt a feladata, hogy vezesse a népet. Petőfi metaforája egyértelmű. Ahogy Mózes sem választhatott, ahogy kötelessége volt minden nehézségen keresztül kitartani a nép mellett, ugyanúgy kötelező a költőknek is vezetni a népet, kitartani mellettük jóban-rosszban. Petőfi egy teljes metaforával teszi egyértelművé ezt a képet: *Ujabb időkben Isten ilyen / Lángoszlopoknak rendelé / A költőket, hogy ők vezessék / A népet Kánaán felé.*

III. Biztatás a cél elérésére, átok a szent eszmék árulóira. A

3. versszakban visszatér a költő a hamis próféták bemutatásához, és egyúttal szenvedélyes átkot is mond rájuk. Az átok-formula ugyanúgy anaforás felépítésű, mint a célok bemutatása: *Átok reá, ki elhajtja / Kezéből a nép zászlaját, / Átok reá, ki gyávaságból / Vagy lomhaságból elmarad...*

IV. A hamis próféták leleplezése. Szenvédélyes hangon kel ki ellenük, mert hazudnak, szemtelenül hazudnak a valós helyzetről, pedig milliók ...éhen-szomjan / Kétségbeesve tengenek.

V. Amiért a költőknek harcolniuk kell: bőség, jog, műveltség.

A költő célja és feladata megmutatni a haladás útját; vezetni a népet a gazdasági jólét, a jogegyenlőség és az iskolázottság felé: *Ha majd a bőség kosarából / Mindenki egyaránt vehet, / Ha majd a jognak asztalánál / Mind egyaránt foglal helyet, / Ha majd a szellem napvilága / Ragyog minden ház ablakán...*

A sorok elején ugyanaz a kifejezés ismétlődik (anafora). Ezzel az ismétléssel segít kiemelni a legfontosabb célokat. A *ha majd* kezdetű sorok mondat-szerkezete is hasonlóan épül fel, a feltételes módot követi egy-egy metafora, ezek mutatják be, milyen célokat kell elérni (*bőség kosara, jognak asztala, szellem napvilága*).

VI. A felszólítás megerősítése. Az utolsó versszak váratlanul teljesen másféle hangot üt meg. A hangvétel lágyabbá válik a sok -l, -m, -gy hang segítségével (*virágkötéllal, selyempárnán, szelíd, lágy, csókkal, halál*). Azt mutatja be ez a versszak, hogy az utókor hogyan fogja megköszönni a költőknek az áldozatvállalást. A halál, az elmúlás képei ezek, de nem félelmetesek, hanem felemelők. A stílus is megváltozik, a szentimentalizmus jegyei mutatkoznak meg benne. Előtérbe kerülnek az érzelmek, a hősök lelkipvilágának bemutatása, a könnyes meghatódás.

Verselése • A verselés is a forradalmi, lelkes hangulatot közvetíti. A rendkívül szabályos, dallamos jambikus sorok (○ –) szinte indulóvá tetszik a ver-

¹ Mózeset jelölte ki az Isten arra, hogy kivezesse a zsidó népet az egyiptomiak fogságából, ahol rabszolgaként éltek és dolgoztak. Mózes kettéválasztotta a Vörös-tengert, így kelt át Ázsiába. Amikor a Sínai-hegyhez értek, felment a hegyre, hogy elhozza onnan Isten Tízparancsolatát. Olyan sokáig volt azonban távol, hogy a nép már el is felejtette őt, és aranyból készítettek egy szobrot, egy borjút, azt tisztelték istenként. Büntetésül Isten azt szabta ki rájuk, hogy addig nem juthatnak el Kánaánba, amíg egyetlen ember is él azok közül, akik elfelejtették őt. Kánaán volt az ígért földje, ahol minden szép és jó, ahol minden tökéletes. Negyven évig vándorolt a zsidó nép a pusztában, míg végül már csak Mózes élt a bűnösök közül. Ekkor Isten, ígéretéhez híven megmutatta a népnek a Kánaánba vezető utat: egy lángoszlopot küldött nekik, ezt követve juthattak el Kánaánba.

set. Az egész vers rendkívül mozgalmas, forradalmi hangvételi. Sok a felszólító mondat, a felszólító módú igealak, a forradalmi hatású szavak (*Előre hát*).

Mondanivalója • A záróképben fogalmazódik meg, hogy aki felvállalja a lángoszlop szerepét, aki vállalja a költők feladatát és sorsát, az nyugodtan halhat meg, mert emléke tovább él majd a hálás utódokban. Valóban beteljesült költői jóslata a nemzet és saját sorsára nézve.

Petőfi jövőképe a versben • A boldog társadalom képét rajzolja meg, melyben a gazdasági, jogi egyenlőség, a tudás és a műveltség általánossá válik. A javak egyenlő elosztását említi követelményként. Ez az elsődlegesen elérendő cél, s csak azután válhat a műveltség *minden ház* sajátjává. A jövőkép három célkitűzése három metaforában válik szemléletessé: *a bőség kosara, a jognak asztala, a szellem napvilága*.

1. Petőfi a költői feladat újfajta értelmezésére vállalkozik *A XIX. század költői* című versben. Miben látja a költői feladatot?
2. A költemény első négy versszaka kétféle művészi magatartást szembesít. Melyek ezek?
3. Háromféle bűnt említ a vers, amit a költők elkövethetnek. Melyek ezek?
4. Magyarázd meg a Kánaán motívum szerepét a versben!
5. A költők társadalmi szerepvállalása mellett kardoskodik a költő a 2. és 3. versszakában. Keresd ki ezeket a sorokat!
6. A 4., 5. versszak a hamis és helyes költői cél megfogalmazása. Milyen metaforával fejezi ki Petőfi a nép megtévesztésére irányuló szándékot?
7. Milyen jövőképet rajzol a versben?
8. Fogalmazd meg Petőfi költői hitvallásának lényegét!

1. Írd le véleményed arról az egybeesésről, amelyet Petőfi életrajza és az utolsó versszak jóslata tartalmaz!

A nép nevében

Még kér a nép, most adjatok neki!
Vagy nem tudjátok, mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz; úgy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

S a nép hajdan csak eledelt kívánt,
Mivelhogy akkor még állat vala;
De az állatból végre ember lett,
S emberhez illik, hogy legyen joga.
Jogot tehát, emberjogot a népnek!
Mert jogtalanság a legrútább bélyeg
Isten teremtményén, s ki rásüti:
Isten kezét el nem kerülheti.

S miért vagytok ti kiváltságosok?
Miért a jog csupán tinálatok?
Apáitok megszerzék a hazát,
De rája a nép-izzadás csorog.
Mit ér, csak ekkép szólni: itt a bánya!
Kéz is kell még, mely a földet kihányja,
Amíg föltűnik az arany ere...
S e kéznek nincsen semmi érdeme?

S ti, kik valljátok olyan gőgösen:
Mienk a haza és mienk a jog!
Hazátokkal mit tennétek vajon,
Ha az ellenség ütne rajtatok?...
De ezt kérdeznem! engedelmet kérek,
Majd elfeledtem győri vitézségtek.
Mikor emeltek már emlékszobort
A sok hős lábna, mely ott úgy futott?

Jogot a népnek, az emberiség
Nagy szent nevében, adjatok jogot,
S a hon nevében egyszersmind, amely
Eldől, ha nem nyer új védoszlopot.
Az alkotmány rózsája a tiétek,
Töviseit a nép közé vetétek;
Ide a rózsza néhány levelét
S vegyétek vissza a tövis felét!

Még kér a nép, most adjatok neki;
Vagy nem tudjátok: mily szörnyű a nép,
Ha fölkel és nem kér, de vesz, ragad?
Nem hallottátok Dózsa György hírét?
Izzó vastrónon őt elégetétek,
De szellemét a tűz nem égeté meg,
Mert az maga tűz... úgy vigyázzatok:
Ismét pusztíthat e láng rajtatok!

Győri vitézségtek – a nádor felhívására megalakult magyar nemesi fölkelő sereg 1809. június 14-én a győri csatában megsemmisítő vereséget szenvedett a Napóleon egyik alvezére alatt álló francia hadaktól

Amit a műről tudnod kell!

Petőfi Sándor már pályája kezdetén azzal hívta fel magára a figyelmet, hogy sohasem tagadta származását, sőt büszke volt arra, hogy egyszerű embe-

rek gyermeke. Ezért formálhatott és formált is jogot elismert költőként is arra, hogy a nép nevében szóljon.

Keletkezése • Petőfi 1847 márciusában írta *A nép nevében* című versét, ami egy lendületből megírt, hatásosan felépített, az olvasóval és a megszólítottal intenzív kapcsolatot teremtő költemény, Petőfi gondolati radikalizmusának, politikai népiességének reprezentatív darabja. Ekkoriban nagy viták folytak arról, hogy milyen jogokat adjanak a népnek.

Szerkezete • Keretes mű: a kezdő és a záró versszak teljesen megegyezik. Felépítését tekintve szónoki beszédre emlékeztet. Az értelemre kíván hatni tárgyilagos, logikus érveléssel.

Az **első** és a **hatodik** versszakban a *még* és a *most* nyomatékosít. Dózsa György emléke fenyegetésként hat. A vers a magasabb osztályhoz szól. Petőfi szólal fel a nép nevében. Dózsa eszményisége még mindig él, visszatérhet. A nép nem felejt, a lázadás elsöpörhet mindent. Felsorolja a nép minimális részesedését, és jogot követel nekik.

A **második** versszakban leírja, hogy a népnek nincs joga. *Jogot tehát, emberjogot a népnek!* Fenyegetés jellegű kijelentés hangzik el, Isten haragja lesújt a nép megkárosítása miatt.

A **harmadik** versszakban felsorolja miféle kiváltságokat élvez a nemesség: a nemes nem fizet adót, csak a nemesnek van szava az országgyűlésen. Halmazott kérdéssor, amire válaszol is. Milyen alapon hivatkozik a nemesség kiváltságaira? Mert a honfoglalás őseik érdeme. Dolgozni is csak a nép dolgozik, tehát ezeknek a nemeseknek már semmi érdemük nincs. A népnek köszönhető az ország előrehaladása. Kérdés–felelet formájában halad előre a vers.

A **negyedik** versszakban Petőfi gúnyosan beszél. A nemesség nem tesz eleget a haza védelméért, nem tudják megvédeni a nép nélkül (*győri vitézségek*), és a munkához is szükségük van rájuk.

Az **ötödik** versszak a vers csúcspontja, eddig fenyegetett, érveket sorakoztatott fel, ebben pedig már követel. A népnek *jogot* követel *az emberiség szent nevében*. Itt már nemcsak a nép nevében szólal fel, hanem az emberiség nevében, ez a csúcspont. A hazának nincsen támogatója, és ha a nép nem teljesít, akkor a hon elveszik. *Az alkotmány rózsája a jog*, a *tövis a kötelesség*. Egyszerű metaforával fejezi ki az alkotmányban rögzített jogokat és kötelességeket, amik teljesen egyenlőtlenül oszlanak meg, mert a jog a nemeseké, a kötelesség a népé. Egyenlőséget akar. *Az alkotmány rózsája ... tövis felét!* – kompromisszumra törekszik, hatalommegosztást és nem hatalomátvételt akar. Csak *a rózsá néhány levelét!* *Rózsá – hatalom; tövis – kötelesség*.

Üzenete • Petőfi ezzel a versével, mintegy állást foglalt a vitában, bemutatta politikai programját. A szegények, jogfosztottak nézőpontját képviseli. Vagy reformok kellenek, vagy lázadás lesz. A változásokat most azonnal akarja. Sajátos költői szerep ez: a nép élén áll, vezeti azt.

1. Mikor írta Petőfi *A nép nevében* című verset?
2. Kihez intézi szavait a költő a versben? Kérést vagy követelést fejez ki?
3. Ki volt Dózsa György? Miért kapcsolható a vershez?
4. Szerkezetileg hogyan épül a mű?
5. Miért kulcsszó a költeményben a jog? Milyen előnyöket élveztek a kiváltságosok a néppel szemben?

6. Miért tartotta Petőfi bűnnek a nép jogfosztottságát? A költő érveivel válaszolj!
 7. Milyen költői képek fejezik ki szemléletesen a közteherviselés és a jogegyenlőség követelményét?

1. Tanuld meg a vers 4–6. versszakát!

Irodalomelméleti ismeretek

Dal • A legelterjedtebb és legszemélyesebb lírai műfaj. Alapvető és egyenmű érzelmek megszólaltatója, dramatikus vagy epikus elemet alig használ. Témája a tárgy közvetlen szemléletéből fakad, a lírai én áttétel nélkül szólal meg benne. Szerkezete egyszerű, terjedelme általában korlátozott, hangulata egységes. Többnyire azonos típusú strófákból épül, ezeket az ismétlődések is rokonítják. Története összefonódik a dallammal, zenekísérettel, egyes korokban nem is képzelhető el önálló szöveg-, csak énekvers.

A dal műfajának sokfajta csoportosítása lehetséges: eredete szerint lehet *népdal* és *műdal*; tartalma, szerepe, világszemlélete alapján *vallásos* vagy *világi dal*.

- A műfaj jellegzetes témakörei alapján: *szerelmi dal*, *panaszdal*, *búcsúdal*, *bujdosóének*, *bordal*, *hazafias*, *politikai dal*, *katonanóta*, *betyárdal*, *gyászdal* (*sírató*, *búcsúztató*).

- Az emberi élet szakaszai, esemény szerint beszélhetünk: *bölcsődalról*, *altatódalról*, *diákdalról*, *nászdalról*.

- A különböző foglalkozásokhoz, hivatásokhoz is kötődik a műfaj (*kézművesdal*, *pásztordal*, *bányászdal*, *színészdal*).

- Napszakhoz, évszakhoz kapcsolódva is csoportosíthatjuk a dal műfaját (*hajnali*, *esti*, *éji*, *májusi*, *tavaszi*, *ősz* *dal*).

Refrén • Az ismétlés egyik fajtája; rendszerint a költemények versszakainak végén – ritkábban más helyen – ritmikus visszatérő verssor(ok). Tartalmi szerepe igen sokrétű: leggyakrabban a refrénben szólal meg legnyomatékosabban a költemény alaphangja, legfőbb mondanivalója.

Nemzeti dal

Talpra magyar, hí a haza!
 Itt az idő, most vagy soha!
 Rabok legyünk vagy szabadok?
 Ez a kérdés, válasszatok! –
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk!

Rabok voltunk mostanáig,
 Kárhozottak ősapáink,
 Kik szabadon éltek-haltak,
 Szolgaföldben nem nyughatnak.

A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk!

Sehonnai bitang ember,
 Ki most, ha kell, halni nem mer,
 Kinek drágább rongy élete,
 Mint a haza becsülete.
 A magyarok istenére
 Esküszünk,
 Esküszünk, hogy rabok tovább
 Nem leszünk!

Thorma János: *Talpra magyar!*, 1890-es évek

Fényesebb a láncnál a kard,
Jobban ékesíti a kart,
És mi mégis láncot hordtunk!
Ide veled, régi kardunk!
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

A magyar név megint szép lesz,
Méltó régi nagy híréhez;
Mit rákentek a századok,
Lemossuk a gyalázatot!

A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Hol sírjaink domborulnak,
Unokáink leborulnak,
És áldó imádság mellett
Mondják el szent neveinket.
A magyarok istenére
Esküszünk,
Esküszünk, hogy rabok tovább
Nem leszünk!

Amit a műről tudnod kell!

A magyar hazafias költészet legemlékezetesebb darabja Petőfi *Nemzeti dala*: az 1848. március 15-i forradalom egyik közvetlen kiváltó oka és jelszava lett. Ezt szavalta el a költő reggel a Pilvax kávéházban, majd az orvosi egyetem udvarán, később a jogászok kívánságára a szeminárium (papnevelde) téren, végül Landerer nyomdája előtt. A kivívott sajtószabadság első terméke volt, s ezrével osztották szét a nép között.

Keletkezése • „A Nemzeti dalt ... március 13-án írtam azon lakomára, melyet az ifjúság március 19-én akart adni” – emlékezett vissza Petőfi. Szikra Ferenc joghallgató olvasta a kézirat legelső sorait, amelyek még nem így hangzottak, hanem a *Rajta magyar!* felszólítással kezdődött a költemény. Szikra azt tanácsolta a költőnek, hogy először talpra kell állítani a magyart, csak aztán jöhet a rajta. Petőfi nem szerette, ha a verseibe belebeszélnek, de

most valami jó előérzete támadt, mert azt mondta: „*még az éjjel az utasításaid szerint kijavítom*”. Ám amikor arra kérték, hogy olvassa fel a művet, nem tette meg, azt mondta, a verset másnapra szánja.

Tehát Petőfi március 19-ére szánta, amikor is Pesten országos vásárt tartottak, és nagyon sok ember gyűlt össze a fővárosban szerte az országból. Itt akarta a forradalomra feltüzelő versét előadni. Az események azonban felgyorsultak. A párizsi forradalom hírére Európa-szerte forradalmak robbantak ki. Március 13-án már Bécsben is. Ennek hírére március 15-én Pesten is megindult a forradalmi készülődés. Reggel a márciusi ifjak megindultak, hogy maguk mellé állítsák a pesti népet. A nap folyamán többször elhangzott a *Nemzeti dal*. A vers azonnal hatott. Tömegmozgató ereje alapján a magyar *Marseillaise*¹-nek (e.: marszejéz) nevezhető. Ezt nyomtatta ki elsőként a 12 ponttal együtt a szabad sajtó a nép nevében lefoglalt Landerer nyomdában. Az egész nemzethez szóló közösségi költemény.

Műfaja • Petőfi dálnak nevezte költeményét, de valójában kiáltvány, felhívás a nemzethez: agitál, lelkesít, haladéktalan állásfoglalásra késztet. A *Nemzeti dal* alkalmi vers is, vagyis meghatározott, egyetlen alkalomra írt költői mű. Az alkalom lehet közéleti vagy magánéleti esemény. A legrégebbi költői megnyilvánulások közé tartozik.

Szerkezete • Hat strófa. Minden egyes versszak 8 sorból épül fel, ebből az utolsó négy sor a refrén. A legfontosabb mondanivaló, a legfőbb gondolat mindjárt a vers elejére kerül, ugyanúgy, mint Vörösmarty *Szózat*ában. A lényegre lerövidített kurta mondatok parancsa (az első négy sorban nyolc mondat található) válaszut elé állítja a hallgatókat, és azonnali elhatározásra ingerel: választani kell a rabság és a szabadság között. A refrén már magában foglalja a nép válaszát is: a többes szám első személyű, esküvel nyomatékosított döntés a hallgatóság megváltoztathatatlan akaratát fejezi ki. Nem csak a versből olvasható ki ez, a valóságban is így történt már a költemény első elhangzásakor is.

Az állandóan megismételt eskü egyben a legjobb módja annak, hogy az embereket cselekvésre sarkallja.

A vers szerkezete a szónoki beszéd felépítését követi.

I. rész: bevezetés. A szónoknak saját érzelmei erejével kell megragadnia hallgatósága figyelmét. El kell nyernie a közönség jóindulatát, enélkül nem lesz sikeres a beszéde. Három dologra kell válaszolnia: Ki beszél?, Kihez beszél?, Miről beszél?

A vers 1. versszaka nagyon pontosan megfelel ezeknek a követelményeknek. A versszak úgy indul, mint egy párbeszéd. A költő kérdez, és a közönséghez többes szám második személyben beszél. Ezzel az általános alannyal, és az általános jelentésű megszólítással (*magyar*) mindenkihez személyesen tud szólni. A téma is pontos: *Rabok legyünk, vagy szabadok? / Ez a kérdés, válasz-
zatok!*

II. rész: elbeszélés. Ebben a részben a szónok megismerteti hallgatóságát a korábbi eseményekkel, hogy az összefüggéseket megérthessék. A jelent a múlttal állítja szembe. Az ellentétpár a rabság és a szabadság. A szabad ősök iránti tisztelet szólal meg: *Rabok voltunk mostanáig, / Kárhozottak ősapáink, / Kik szabadon életek-haltak, / Szolgaföldben*

¹ *Marseillaise* — a francia nemzeti himnusz (La *Marseillaise*) nevével ellentétben nem Marseille-ben, hanem Strasbourghban írták, mégpedig egy francia műszaki tiszt, Claude Joseph Rouget de Lisle (1760–1836) kapitány szerezte az 1792. április 24-i forradalmi események hevében. 1795. július 14-én lett Franciaország nemzeti himnusza.

nem nyughatnak. Valószínűleg azért kárhozottak (átkozottak) az elődök, mert méltatlan fiaik szolgák lettek.

III. rész: érvelés és cáfolás. Folytatódik az érzelmi ráhatás. Az elődökhöz akkor lehet méltó az egyén, ha vállalni meri a hazáért való önfeláldozást. Az érveket fokozatosan, a csekélyebbtől a fontosabbak felé haladva a 3–4. versszakban sorakoztatja a költő. Petőfi itt hivatkozik a becsületre, a hazaszeretetre, az önfeláldozásra (*kinek drágább rongy élete, mint a haza becsülete*), és a büszkeségre (*fényesebb a láncnál a kard*). A versben kevés a költői kép, az egyetlen metafora pár itt található. A **rabság** és **szabadság** kifejezésére szolgál a *lanc* és a *kard* metafora. Cselekvésre szólít fel.

IV. rész: befejezés. Ebben a részben a szónok a már meggyőzött hallgatóságot akarja tettekre buzdítani, és a jövőt megmutatni. A befejezés mindig optimista.

Az 5. versszakban mutatja meg Petőfi a jövőt. Az első két sor lényeges gondolatot emel ki: csak a szabad nép érdemli meg a magyar nevet. A *szép, méltó, régi nagy* jelzők értéktelítettek. A 4. sor állítása – *Lemossuk a gyalázatot* a bizonyosság erejével hat, a *sebb jövőbe* vetett hitet erősíti.

Az utolsó versszak hangulata eltér az előzőktől. Megváltozik a költemény. Elhalkul a vers, elcsitul a sürgető hang. Szelíd meghatottság árad a sorokból. A szabadsághősök küzdelme nem lehet hiábavaló. Kevés az ige, az is passzív jelentésű: *domborulnak, leborulnak*, ünnepélyessé, emelkedetté válik, már közelít a szentimentalizmus, a könnyes meghatottsághoz (*unokáink leborulnak, és áldó imádság mellett mondják el szent neveinket*). A közösség nevében szól a szabadság nemzedékéről, a névtelen hősi halottakról, a jeltelen sírokról.

Verselése • Magyaros verselésű, a legősibb formában: felező nyolcas, páros rímekkel. Rendkívül zenei hatású, ez segít abban, hogy a vers könnyen tanulható legyen, és az együtt éneklés ereje vigye a harci lendületet. A refrén döntő elhatározottságát emeli ki, hogy a hatodik és a nyolcadik sor egyetlen – a korábbiaktól eltérő – három szótagos ütem.

Stílusa • Romantikus és realista részek egyaránt keverednek a versben.

Jelentősége • „Petőfi politikai költészetében valóban határt jelöl a Nemzeti dal: a küszöböt, melyen át a költői vágy és akarat a cselekvés terére lép ki. A szabadság-rajongás az ő legszemélyesebb lírai tulajdona volt; a cselekvés, melyet belőle következtetni kíván, az egészre vár.” (Horváth János: *Petőfi Sándor*, Budapest, Pallas Kiadó, 1922., 455. p.). S „nemzeti” a dal, hiszen egy új életre, öntudatra ébredt közösség első önkifejezése, önmegnyilvánulása: a politikailag csak most formálódó, nemzetté csak válni készülő nép nevében szól.

1. Petőfi forradalmi költészetének legnagyobb hatású verse a *Nemzeti dal*. Milyen alkalmából írta a verset? Melyek a műfaji jellemzők?
2. A vers szerkezete milyen beszéd szerkezetét követi? Hogyan tagolódik?
3. Elemezd az indító versszakot!
4. Vizsgáld meg a 2. versszakot! Mit állít szembe mivel? Milyen ellentétpárt találsz itt?
5. Milyen érzelmi ráhatás olvasható a 3. versszakban?
6. Mit jelent a *kard* és *lanc* metafora a 4. versszakban?
7. Mi erősíti a sebb jövőbe vetett hitet az 5. versszakban?
8. Miért csitul el a vers az utolsó versszakban?

1. Emlékezz vissza a *Himnusz* és a *Szózat* első mondatára! Állítsd melléjük a *Nemzeti dal* első sorát! Melyik fejez ki közülük könyörgést, melyik óhajt és melyik felszólítást, parancsot? Írd le a füzetedbe! 2. Tanuld meg a verset emlékezetből!

Irodalomelméleti ismeret

Allegória • A görög *másról beszélni, képesen beszélni* kifejezésből eredő, képen vagy képsorban megjelenő gondolatalakzat. Lényege, hogy mást mond ki, mint amit láttat. Kettős jelentése van: egy közvetlen és egy áttételes. A közvetlen jelentés csak kifejezőeszköz, az áttételes a lényegi jelentés, mellyel a költő legtöbbször elvont fogalmat egyszerűen megszemélyesít vagy érzékelhető képen ábrázol, mint például Petőfi a *Föltámadott a tenger...* című versében, aki a tenger képében beszél a népről.

Az allegória tulajdonképpen metaforák sorozata, ezt Petőfi verse nagyon jól illusztrálja. A magyar költők szívesen éltek ezzel a kifejezőeszközzel különösen a politikai elnyomás idején. Példaként Tompa Mihály *A madár, fiaihoz* és Arany János *A rab gólya* című verseket említhetjük.

Föltámadott a tenger...

Föltámadott a tenger,
A népek tengere;
Ijesztve eget-földet,
Szilaj hullámokat vet
Rémítő ereje.

Látjátok ezt a táncot?
Halljátok e zenét?
Akik még nem tudtátok,
Most megtanulhatjátok,
Hogyan mulat a nép.

Ivan Ajvazovszkij: *Vihar a Jeges-tengeren*, 1864

Reng és üvölt a tenger,
Hánykódnak a hajók,
Súlyednek a pokolra,
Az árboc és vitorla
Megtörve, tépve lóg.

Tombold ki, te özönvíz,
Tombold ki magadat,
Mutasd mélységes medred,
S dobáld a fellegekre
Bőszült tajtékodat;

Jegyezd vele az égre
Örök tanúságúl:
Habár fölül a gálya,
S alúl a víznek árja,
Azért a víz az úr!

Gálya – evezőeszközökkel és vitorlával felszerelt hajófajta, melyen rendszerint rabok vagy rabszolgák eveztek

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • Petőfi első, nyomtatásban is megjelent királyellenes verse. Megírására a Bécsből érkező nyugtalanító hírek késztették. 1848. március

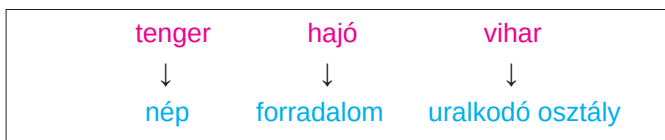
27-én terjedt el Pesten, hogy az uralkodó az első leiratban adott vívmányokat egy másodikban visszavonni készül. Még aznap délután ötkor népgyűlést tartottak a Nemzeti Múzeum előtt, melyen Petőfi beszélt. Másnap azután a hír igaznak bizonyult: Bécsben megjelent az új királyi leirat, s március 29-én a frissen kinevezett magyar miniszterelnök, Batthyány gróf lemondott. 30-án már újabb forradalom kitörése fenyegetett Pesten. Este tízkor, amikor a leirat megérkezett Pestre, Petőfi és a márciusi ifjak fegyverkezésre szólították fel a népet. E napokban írta meg a *Föltámadott a tenger* és *A királyokhoz* című verseit.

Műfaja • Allegória. Az allegória hosszabb gondolatsoron, versszakon vagy egy egész versen át kifejtett metafora vagy megszemélyesítés. A versnek van egy elsődleges jelentése, de a képek következetes alkalmazásával feltűnik egy második jelentés is.

Petőfi ebben a versben nem hagy kétséget afelől, hogy mi is ez a második jelentés. Rögtön a vers indításakor meg is magyarázza az allegóriát: *Föltámadott a tenger, / A népek tengere...*

Az 1. sor egy vihar leírását készíti elő. A 2. sor mindjárt azt is kifejti, hogy ez a vihar a népek körében zajlik, ez tehát egy forradalom. A népek kifejezés többes száma mutatja az egész történelmi kort, amelyben ez a vers megszületett. Európában 1848 tavaszán végigsöpört a forradalmi hullám a zsarnokságot megtestesítő Szent Szövetség ellen. A *Föltámadott a tenger...* a nemzetközi szabadságharc költeménye. Petőfi a magyarországi eseményeket ennek az európai mozgalomnak a részeként értékeli (az *Egy gondolat bánt engemet* című versében is ezt fejtegeti: *Ha majd minden rabszolga nép jármát megúnvá sikkra lép*).

Szimbólumrendszere • Petőfi egyetlen szimbólumrendszerre építi fel a verset: a **tenger** – **hajó** – **vihar** képekre. Az első sorban kifejtett kép alapján elég egyértelmű a képek jelentése. A tenger a nép, a vihar a forradalom, a tengeren hánykolódó hajó pedig az uralkodó osztályt, a nemeseket, a királyt jelképezi.

Szerkezete és költői képei • A vers egy tablóképen keresztül mutatja meg a tengeri vihart. A kép lassan, fokozatosan bomlik ki. A tenger mozgása egyre erőteljesebb, egyre fenyegetőbb (*föltámadott, szilaj hullámokat vet, reng és üvölt, tombol*). A vihar erősödésével a hajók helyzete is egyre reménytelenebb (*ijesztve, hánykódnak, süllyednek, megtörve, tépve*).

A vihar a 4. versszakban éri el a tetőfokát, amikor megfordul a világ: a tenger medre lesz szárazon, és a hullámok az égig érnek. Ebben a hatalmas látomásban megjelenik a bibliai özönvíz¹ képe is. A vihar, azaz a forradalom itt is mindent megtisztító erőként lép fel: eltörli a föld színéről az elnyomatást, az uralkodókat (*süllyednek a pokolra*).

¹ Az özönvíz szerepe az volt, hogy megtisztítsa a földet a bűnöktől, a bűnösöktől.

Az utolsó versszak mutatja meg igazán, hogy ez nem egy valódi forradalom leírása, csupán egy példázat¹. Ebben a versben egy társadalmi példázatot látunk: egy lehetséges jövőt mutat meg Petőfi, amennyiben a nép nem kapja meg mindazt a jogot, amelyet megérdemel. Ezt a tanulságot, a nép fenyegető erejének bemutatásával példázza: *Habár fölül a gálya, / S alúl a víznek árja, / Azért a víz az úr!*

Verselése • Időmértékes verselésű, jambusokból épül fel. A szabályos lüktetés azonban időnként megtörik, ezzel is alátámasztva a vihar mindent szétromboló erejét. A rímeknek erős, kiemelő szerepük van. A vers keresztrímekből áll, de kibővül még egy sorral (eredeti formában: a b a b, kibővítve: a b a a b). A legfontosabb gondolatot a távolabb eső rímpár hordozza. A közöttük levő sorpár feszültséget okoz, a szó a váratlanság erejével csap le: *Föltámadott a tenger, / A népek tengere; / Ijesztve eget-földet, / Szilaj hullámokat vet / Rémitő ereje.* A versben kimutatható a szüntelen fokozás.

Üzenete • Petőfinak e költeménye valóságos forradalmi hangulatot fejez ki romantikus eszközökkel. A *Föltámadott a tenger...* című vers egyszerre tartalmazza a pillanat forradalmi lelkesedését és hatalmas indulatát, valamint azt a felismerést, hogy a népforradalom még csak lehetőségként van jelen. (Máday István irodalomtörténész)

1. Milyen hírek hallatára írta Petőfi a *Föltámadott a tenger ...* című versét?
2. Mi a műfaja? Hány jelentést hordoz a cím?
3. Elemezd a vers szimbólumrendszerét!
4. Milyen a vers szerkezete, költői képei?

1. Értelmezd írásban a vers utolsó három sorát!
2. Tanuld meg emlékezetből!

Szörnyű idő...

Szörnyű idő, szörnyű idő!
S a szörnyűség mindegyre nő.
Talán az ég,
Megesküvök,
Hogy a magyart kiirtja.
Minden tagunkból vérezünk,
Hogy is ne? villog ellenünk
A fél világnak kardja.

És ott elől a háború
Csak a kisebb baj; szomorúbb,
Mi hátul áll,
A döghalál.

Be kijutott a részed
Isten csapásából, o hon,
Folyvást arat határidon
Két kézzel az enyészet.

Egy szálig elveszünk-e mi?
Vagy fog maradni valaki,
Leírni e
Vad fekete
Időket a világnak?
S ha lesz ember, ki megmarad,
El tudja e gyászdogákat
Beszélni, mint valának?

¹ A példázat egy érdekes és tanulságos történet, amely egy erkölcsi, társadalmi igazságra világít rá.

S ha elbeszéli úgy, amint
Megértük ezeket mi mind:
Akad-e majd,
Ki ennyi bajt

Higgyen, hogy ez történet?
És e beszédet nem veszi
Egy örült, rémülésteli,
Zavart ész meséjének?

Amit a mőről tudnod kell!

Pestről 1849 nyarán Petőfi családotul Mezőberénybe húzódott. A mezőberényi napok tehetetlen fájdalommal és haragot sugárzó hangulatának, az ország felfordult viszonyainak hű tükre a költő Arany Jánoshoz írt utolsó, július 11-i levele:

„Kedves barátom, aznapon, melyre hirdettük a népgyűlést, amelyre föllóvált volt bennünket Kossuth, hogy fanatizáljuk a pesti népet a főváros környékén vívandó véres, elhatározó, utolsó lehetünkig tartó csatára, hol Kossuth maga is jelen lesz, s ha kell, meghal Pest romjai alatt stb., mint ő maga mondá: aznapon adta tudtára a kormány a fővárosi népnek – hegedűszóban persze –, hogy esze ágában sincs Pest környékén harcolni, még kevésbé otthagyni becses fogát, hanem az első bokor zörrenésére el fog eblábolni világtalan világig, hol Árpád óta nem volt ellenség, s hol honmentő irhája nagyobb biztonságban lehet. Én ezen komisszágra teljes erőm és tehetségem szerint dühbe jövén, s megemlékezvén még előbbeni sebeimről is, kaptam magamat, főlcsedtem sátorfámat s másnap családommal együtt ide, e békési magányba bujdosoltam azon óhajtással, vajha soha többé a nyilvános életnek még csak küszöbére se kényszerítene sorsom; s most itt vagyunk, s amely percekben végképp felejttem, hogy hazám is van, tökéletesen boldog vagyok.” (Megrázó vallomás – jegyezte meg Illyés Gyula a Petőfi-monográfiában.)

Keletkezése • S itt, Mezőberényben írta 1849. július 6–17-ke között Petőfi utolsó ránk maradt versét is, vesztés csatáktól tépett, kolerajárványtól sújtott hazájáról. Ekkor már az orosz és az osztrák hadak benyomultak az országba, végül elfoglalták a fővárost. A hírek által kiváltott rémület szólal meg a versben. Az apokaliptikus idők képzetét kelti fel a cím. Végőskig felfokozott, rémüléssel teli magánbeszéd a mű. Megváltozik Petőfi vilásképe, gondolatvilága.

Szerkezete • A vers két nagy egységre tagolódik: *kiáltásra* és *kérdésre*.

- I. **rész:** 1–16. sora a **kiáltás**. Logikusan, szigorú következetességgel felépített kijelentéssor: az első két sor tételszerűen fogalmazza meg a lényegi állítást: *Szörnyű idő*, a valóság rossz, legalábbis rossz oldaláról mutatja be. Eddig az égről más feltételezései voltak (segített), most ez is negatívvá válik. A szörnyű idő a nemzet Isten által elhatározott elpusztításával lesz azonos. A pusztítás eszközei a háború és a döghalál. Az utolsó sorban e kettőt egyetlen metaforában foglalja össze: *...arat határaidon / Két kézzel az enyészet*. Petőfi kiesett abból a világból, ahol a jó győz, ami jellemző az *Európa csendes, újra csendes* c. versére.
- II. **rész:** 17–32. sora a **kérdés**. A harmadik szakasz új viszony a valósághoz, sajátos viszonyulás ember és valóság között: *S ha lesz ember, ki megmarad, / El tudja e gyászdolgokat / Beszélni, mint valának?* Az egymásra torló kérdések fokozódó sora a lehetőségek szűkülését

jelzik: marad-e túlélő, el lehet-e mondani a történeteket, elhiszik-e a sok szörnyűséget? – még a túlélés is értelmetlenné, céltalanná válik. A történetek hihetlensége az elfogadhatatlanságát jelzi. Abszurd világkép jelenik meg, ami nem emberi, nem reális, ezért történhetnek meg olyan dolgok, amik megtörténnek. A valóság egy irracionális mese, *Egy örült, rémülésteli, / Zavart ész meséje*, hiszen a megbomlott világot ép ésszel ábrázolni lehetetlen.

Idősíkok a versben • Egyetlen idősík dominál: örök jelen uralkodik a versben. A múlt nem jelenik meg, a jövő kilátástalan. Csak a kozmikussá nőtt jelen idő, az örökös és aktuális végítélet létezik. A megjelenő motívumok, a szörnyű látomások nem a bibliai utolsó ítéletet idézik. Nem értelmes apokalipszist, hanem kiszámíthatatlan kataklizmát jelenít meg. Egy fordított végítélet víziója bontakozik ki: ártatlanok szenvedése, gonoszok diadala, egy értelmetlen világvége jelenik meg.

Petőfi élete utolsó fél évének költészete későbbi irányzatokhoz, a századvégi modern költészethez kapcsolódik, ezeket készíti elő.

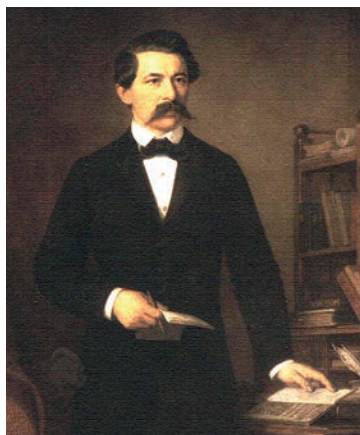

1. Az Aranyhoz írt utolsó levél alapján Petőfi milyen lelkiállapotban van?
2. Ez az állapot jellemezte őt a *Szörnyű idő* című vers megírásakor is?
3. Hány szerkezeti egységre bontható a vers?
4. Elemezd az első részt!
5. Milyen kérdéseket fogalmaz meg a második részben?
6. Hány idősíkja van a versnek?

1. Petőfi utolsó versében a végső pusztulás megrendítő látomását jeleníti meg. Készítsd el a vers vázlatát a költő szavaival!

ARANY JÁNOS (1817–1882)

Barabás Miklós: Arany János
portréja, 1848

Arany János a magyar irodalom meghatározó egyénisége. Az életmű kimagasló jelentőségének egyik bizonyítéka, hogy már 1887-ben megjelent egy könyv *Arany János* címen. Szerzője a fővárosi reáliskola fiatal magyartanára, Riedl Frigyes volt. Ezt írta benne: „Arany ... mint a magyar nyelv költőiségének legnagyobb ismerője kultúránk egy maradandó eleme. Befolyása szellemi életünkre idővel csak még növekedhetik, a jövő nemzedékek őrajta fognak művelődni, nyelvük meggazdagodik az ő szavaival, képzeletük az ő alakjaival.” A könyv nagy érdeme, hogy Arany halála után már öt évvel átfogó képet ad a költő életművéről.

ÉLETÚTJA

Gyermekévek, ifjúkor • Nagyszalontán született 1817. március 2-án. Apja, Arany György és anyja, Megyeri Sára idősödő emberek voltak már, mikor fiuk megszületett. A család súlyos tüdőbajjal volt megáldva, a tíz gyerek közül csupán kettő

maradt életben, csak a legidősebb Sára és a legfiatalabb János. A szülők féltő gonddal vették körül a fiút, aki három-négy éves korában tanult meg olvasni, hamuba írt betűk segítségével. *„Mire iskolába adtak, hova mód nélkül vágytam, ... már nemcsak tökéletesen olvastam, de némi olvasottsággal is bírtam, természetesen oly könyvekben, melyek kezem ügyébe estek. ... A tanító, megpróbálván, rögtön, amint felvettek, elsőnek tett osztályomban s e helyet folyvást megtartottam. A többi tanító és növendék a nagyobb osztályokból, sőt külső emberek is, csodámra jártak, s én nem egy krajcárt kaptam egy vagy más produkcióm jutalmául.”*

Tizennégy éves korában Arany segédtanítói állást vállalt, hogy hajlott korú szüleit megkímélje a taníttatás költségétől. Két év után a debreceni kollégiumba ment, de már az első félév lesújtó volt számára mind anyagiakban, mind tanulmányi eredményekben. Kisújszállásra menekült segédtanítónak, ahol Török Pál rektor mellett helyreállt lelki egyensúlya. Török Pál, a későbbi pesti református püspök gazdag könyvtárában megismerkedett a klasszikusokkal és az akkori modern irodalommal.

Tizennyolc éves volt, amikor visszatért Debrecenbe. Hamarosan az első diákok között volt. Belevágott a francia nyelv tanulásába, a latin klasszikusok mellett a német költészetet olvasta. Jól gitározott. Kitűnő hangjával feltűnt a kollégium énekarában. Képességei irányával nem volt tisztában: hol festőnek, hol szobrásznak, hol muzikusnak készült.

A tizenkilenc éves, félénk és tartózkodó fiatalember – mindenki meglepetésére – felcsapott vándorszínésznek. Csalódása azonban gyorsan bekövetkezett. Komoly szerepeket nem kapott, rosszul érezte magát a korhely cimborák között. Két hónapig tartott a kaland, amelynek azonnal véget vetett a sorsdöntő álom: anyját halva látta: A „tékozló fiú” Máramaroszigetről – hétnapi gyaloglás után – megszegyenülve, lelkiismeret-furdalás közepette hazatért Szalontára. Álma szomorú valósággá vált: édesanyja haldoklott, édesapja megvakult.

„A város és az egyház előjárói részvétellel tekintek sorsomat; még azon ősszel megválasztanak ún. korrektornak¹... Egy darabig atyámmal laktam, majd őt néném magához vévén, az iskola épületébe költöztem én is. E hivatal, melyben a magyar s latin grammatikai osztályokat tanítám, 1839 tavaszáig tartott, akkor egy évig írnok, azután rendes aljegyző lettem. ... 1840 novemberében, 23 éves koromban, megházasodtam, szívem régi választását követvén.” Választottja egy helybeli árva lány, Ercsey Julianna volt. 1841-ben megszületett az első gyermek, Juliska, majd 1844-ben a második: László.

Első irodalmi sikerek • Szilágyi István, barátja, egykori debreceni diáktársa ösztönzésére Arany görög klasszikusokat kezd fordítani, és megtanul angolul. 1846-ban a Kisfaludy Társaság pályázatot írt ki. Arany álnéven beküldte *Az elveszett alkotmány* című satirikus eposzát.

¹ *korrektor* – itt: tanító a rektor után, de több fizetéssel s több önállósággal, mint a többi altanító

Elnyerte az első díjat, de egyik bírálója, Vörösmarty Mihály elmarasztaló véleménye mélyen érintette: „...nyelv, verselés olyan, mintha irodalmunk vaskorát élnők”. A Kisfaludy Társaság, amikor *Az elveszett alkotmányt* kitüntette, új pályázatot hirdetett népies elbeszélő költeményre. „Készíttessék költői beszély, melynek hőse valamely a nép ajkán élő történeti személy, pl. Mátyás király, Toldi Miklós, Kádár vitéz stb. Forma és szellem népies legyen.” Toldi históriáját a szalontai néphagyomány is ismerte, Arany pedig olvasta Ilosvainak Toldiról szóló történeteit. Így szinte egy lélegzetre megírta a *Toldi* mind a tizenkét éneket.

1848 elején a Kisfaludy Társaság tagjává választotta, később pedig annak igazgatója lett. 1848–1849-ben a szabadságharc hűséges közkatona: nemzetőr. A szabadságharc bukása után állását elvesztette, mivel azonban nem volt jelentősebb politikai szerepe, ez nem járt további következménnyel. Egy ideig járási írnok volt. 1851 őszén a nagykőrösi egyháztanács meghívta Aranyt a gimnázium magyar irodalmi tanszékére. Családostul átköltözött Nagykovácsra, s kilenc éven át tanított a magyar mellett latint és görögöt. Tanítványai nagyon szerették. Egyik közülük így írta le Arany szemének varázsát: „Sohasem láttam felnőtt embernél oly végtelenül jóságos s oly nagy gyöngédséget kifejező szemeket, melyeket rendszerint valami fátyolféle takart, mint érett gyümölcsöt a hamva, s csak ha valami kedves, tréfás dolgot mondott csendesen, szelíden: akkor villant fel egy pillanatra a belső tűz zsarátnoka, s csodálatosan édes, derült fénnel ragyogta be arcát. Befelé nézett, mint azok szoktak, akiknek gazdag benső világuk van.” Arany itt írta híres balladáit, melyek egyedülállóak költészetünkben. Közben megszülettek verstani és irodalomtörténeti tanulmányai is.

A pesti évek • A lapszerkesztő, akadémiai titkár Arany János 1860-ban Pestre költözött, majd hamarosan megindította a *Szépirodalmi Figyelő* című hetilapot. A munkatársak közül többen Deák Ferenc eszméivel rokonszenveztek, aki az osztrákokkal való kiegyezést készítette elő (Gyulai Pál, Tompa Mihály, Kemény Zsigmond, Szász Károly, Lévy József). A lap elméleti igényessége, magas intellektuális szintje nem számíthatott a szélesebb közönség érdeklődésére. A kiadó, Heckenast Gusztáv két év után nem vállalta a további megjelentetést. Ezért Arany *Koszorú* címmel átszervezte a *Szépirodalmi Figyelőt*. Igen jelentős Arany műfordítói tevékenysége. Shakespeare-fordításain túl (*Szentivánéji álom*, *Hamlet*, *dán királyfi*, *János király*) magyarította a világirodalom legnehezebb szövegei közt számon tartott műveket, Arisztophanész vígjátékait (*A felhők*, *A madarak*, *Lysistraté* stb.). Lánya 1863-ban bekövetkező halála annyira megviselte Aranyt, hogy *Juliska emlékezete* című verséből csak négy sor készült el, majd a költő ezt írta a lapra: „Nagyon fáj! Nem megy!” 1865-ben az Akadémia titkára lett. Csaknem tízéves hallgatás következett írói pályáján. Nyugdíjba vonulásától (1877) 1882-ig költészete ismét kivirágzott. A város zaja elől a Margitsziget tölgyfái alá menekült. Kisebb verseit a kulcsra záródó

Kapcsos könyvbe tisztázta le, keletkezésük sorrendjében, napra szóló keltezéssel. Legbeavatottabb barátainak, de lehet, hogy csak fiának mutatta meg őket. *Őszikék* című verseskötete csak halála után jelent meg. Egyik menedéke a zene volt. A másik: magányos, Duna-parti sétái, melyeket sohasem mulasztott el. Egy ilyen séta okozhatta a végzetes tüdőgyulladást. Karosszékében érte a halál 1882. október 22-én. Az egész nemzet gyászolta. Az Akadémia előtt tízezres tömeg volt jelen, a koporsó körül az egyetemi ifjúság állt díszőrséget. A Kerepesi temetőben helyezték örök nyugalomra.

Nota bene! Arany írói pályájának nagyobb korszakai:

EPIKUS művek:

- **1845–1848:** a pályakezdés nagy elbeszélő költeményei (*Az elveszett alkotmány*, *Toldi*, *Toldi estéje*)
- **1850-es évek:** a szabadságharc bírálata (*Nagyidai cigányok*)
- **1853-tól haláláig:** születnek töredékek a *Csaba-trilógiához*, de csak a *Buda halála* készült el belőle teljes egészében
- **1877:** *Toldi szerelme* – a trilógia középső része

LÍRAI művek:

- **1840-es évek vége:** írt néhány verset is epikus művei mellett: többek között egy híres allegóriát (*A rab golya*), népies költeményt (*Rásüt az esthajnal*, *Rózsa Sándor*), Rákóczi sirató-élesztő költeményt (*A rodostói temető*). A szabadságharc alatt születik *Eldorádó* című szatirikus hangú költeménye, és lelkes toborzó verse, a *Nemzetőr-dal* is
 - **1850–1853 első nagy lírai korszaka:** Világos után a nemzet egyik elsi-ratója, majd vigasztalója (*Letésem a lantot*, *Kertben*, *Visszatekintés*, *A lejtőn*)
 - **1877–1880 második és egyben utolsó nagy lírai korszaka:** *Őszikék*
- BALLADÁK:
- **1849-ig:** naiv és népies balladák kora (*A varró lányok*, *Szőke Panni*, *A méh románca*)
 - **1850-es évek:** nagykörösi balladák kora (történelmi: *A walesi bárdok*, *V. László*, *Zách Klára*, *Szondi két apródja*, népi: *Ágnes asszony*, *A hamis tanú*, *Az árva fiú*)
 - **1860-tól:** modern balladák kora (*Hídavatás*, *Tengeri-hántás*, *Tetemre-hívás*, *Vörös Rébék*, *Képmutogatók*, *Az ünneprontók*, *Az örök zsidó*)

1. Ki írta az első Arany-életrajzt?
2. Hol született Arany, és kik voltak a szülei?
3. Hol végezte tanulmányait?
4. Miért nem fejezte be iskoláit?
5. Ki az a volt iskolatárs, aki felébresztette művészi ambícióit?
6. Mi hozta meg számára a művészi elismerést?
7. Milyen szerepe volt Aranyaknak a forradalomban és a szabadságharcban?
8. Meséld a nagykörösi évekről!
9. Életének utolsó színtere a főváros. Hogyan került ide, milyen feladatot vállalt?
10. Mikor halt meg?

1. Olvasd el Arany János életrajzát. Állítsd össze a szöveg alapján az életrajz-vázlatot, és írd le a füzetbe!

Irodalomelméleti ismeret

Életkép • Zsánerkép, olyan kisebb prózai vagy verses mű, amely az élet tipikus, gyakran előforduló jeleneteit, helyzetait, rendszerint a népi életet ábrázolja, annak alakjait eleveníti meg. Hasonlít a novellához, de cselekményszegény, szereplői nem egyéni jellemek, elnagyoltan vannak ábrázolva.

A magyar irodalomban a XIX. században, a reformkorban jelentkezett az életkép műfaja az irodalmi népiesség megjelenésével. Példa erre Petőfi Sándor *Egy estém otthon*, *Négyökrös szekér*, *Befordultam a konyhára* és Arany János *Szegény jobbágy*, *Családi kör* című költeményei. A korszak jeles irodalmi és kulturális folyóirataiból kettő is, a *Budapesti Életképek* (1840–1848) és *Életképek* (1844–1845) egyenesen címében hordozta a műfaj megjelenését. Ennek megfelelően a festészetben az a klasszicizáló irányzat volt, ami naiv módon, részletektől és nagyobb összefüggésektől mentesen ábrázolta a népi életet, de elősegítette a népi kultúra tudományos feltárását (például Györgyi Giergl Alajos *Vigasztalás* című festménye).

A magyar irodalomban ez a műfaj a realista regény előfutára lett, segítette annak kibontakozását.

A szegény jobbágy

Életkép a multból

Széles országúton andalog a jobbágy,
Végzi keservesen vármegye robotját.
Kavicsos fővénnel rakta meg szekerét,
Annak terhe alatt nyikorog a kerék.
Tántorogva ballag a két kajla sőre,
Alig tetszik rajta, hogy mozog előre,
Méla mind a kettő, mintha gondolkoznék:
Hány ízben hozott már és hány ízben hoz még?

(amatorfesto.network.hu)

Ott ül a szegény pór az első saroglyán,
Elkopott ostarát a kezében fogván;
Szomorú képére rőt kalapja alá-

Hullna, ha négy-öt szál madzag nem tartaná.
Néha megszakasztja hosszú hallgatását,
Biztatgatja két hú igavonó társát,
De azok nem bírnak lépni sebesebben,
Talpok a kőüttől ég eleven sebben.

Széles országúton, mint az ég morgása,
Hallik a távolban hintó robogása,
Csak imént dördült meg messzi földön, és lám,
Perc alatt elétűnt, mint a fényes villám.
A négy szürke lónak a két kajla sőre
Nagykeservesen tud kitérni előle,
Pedig félni, félnek; mert az isten-adták
Bírnák csak a jármot, mindjár' elragadnák.

Dölyfös uri kocsis ül a hintó bakján
Félkezében cifra ostort suhogtatván;
Jobban esik neki, a kényes lelkének,
Ha nyakába sujt a két szegény sőrének;
Jobban esik neki, ha egyet kiálthat:
Földi, a kerékagy siratja a hájat!
Kár volt annak árát a csapszéken hagyni,
Szegény tengelyedet siralomnak adni.

Föltekint a jobbágy, szomorúan felel:
Hej! bíz a háj árát nem kocsma nyelte el,
Ami volt körültem, egy kevés zsiradék,
Gyors hintóitokra mind felkenegték.
De a hintó népe nem hallotta e szót:
Szegény ember! és ez így talán jobb is volt,
Másképp ki áll jól, hogy e gyámságos kezek
Nyers-nyakasságodért meg nem fenyíteneek!

Sőre – hízlálásra fogott szarvasmarha; **fővény** – homok; **siralomnak adni** – nyikorogni hagyni

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • Az alábbiakban Bene Sándor, a MTA BTK Irodalomtudományi Intézete tudományos főmunkatársának *Arany János egyik versének keletkezéséről* című cikkének részletét olvashatjátok, mely érdekes adalékként szolgál *A szegény jobbágy* című életkép megírásának körülményeiről.

Waldapfel József az *Irodalomtörténet* 1930. évf. 102. oldalán Arany János egyik költeményéhez cím alatt értékes megjegyzéseket fűz *A szegény jobbághoz*. Ő hívja fel először a figyelmet Aranynak 1847. szeptember 7-én Petőfihez írt levelében e vers fogantatására vonatkozó szavakra: „*Itt nem léted óta ... az országutat megkövecsezték (nekem egy versembe került)*”. Majd így folytatja: „*A szegény jobbágy a Pesti Divatlap 1847. augusztus 19-i 34. számában jelent meg.*” Írásának időpontja legvalószínűbben júliusra tehető, Petőfi ugyanis június 10-én távozott Szalontáról. ... A *Nagyszalonta és Vidéke* c. hetilap 1890-es évfolyamában Rozvány cikksorozatát közöl *Arany János életéből* címen. Az 1890. ápr. 6-i 15. számban ezt olvashatjuk: „*A jobbágy világban éppen Arannyal együtt mentem be Váradra az apám szekeren. Egy gazdag földesúrnak fia négyes úri fogaton utolért bennünket, s elébünk vágatott; a mi lovaink azonban, egy kicsit neki tüzesedvén, nyomon követték az úri fogatot. Így együtt haladva, utolértük egy, az út közepén haladó, és a megye közmunkájában kavicsot fuvarozó jobbágnak két kis ökör által nehezen vontatott terhes szekerét. Az úri kocsis már jó messziről kiabálta: „térj ki”. A szegény jobbágy kezével, lábával nógatta az ökreit a kitérésre. Az úri kocsis bosszúságában, hogy neki kell kitérni a sima útról, ostorával a szegény jobbágy és sőrőinek nyaka közé vagdalt. Arany, amint ezt a brutalitást meglátta, mélyen elszomorodott, s csak felsóhajtott: „és ezek gyámjai ennek a szegény népnek!” Mi lett az úri kocsisból? nem tudom: hanem azt már tudom: mi lett a földesúrfiból? Oda lett a két falu, oda lett több ezer holdas földje, oda lett ő maga is, nagy távolban; kegyelem kenyéren tengődve. Nyoma sincs a fényes családnak az ősi fészken.*” ... Az idézet vége, mely szerint Rozvány ismerte a földesúr családját, még hitelesebbé teszi a történetet. A leírás részletekbe menő valószerűsége is megkapó. Más adat is igazolja Arany és Rozvány együttes gyakori Váradra történő szekerezését ebben az időben. Azonkívül, hogy Arany fiatalabb korában mint házitanító hosszabb ideig a Rozvány családnál lakott és így bizalmas viszonyba kerültek.

Témája • A legszegényebb társadalmi réteg, a jobbágyiség mindennapjainak, életének bemutatása. Arra a kérdésre keresi a választ, hogy miért olyan szegény a magyar jobbágy. Célja az, hogy ráirányítsa a figyelmet ennek a rétegnek a szegénységére. Címében a *szegény* jelző nemcsak anyagi vonatkozásban jellemzi a jobbágyot, hanem kiszolgáltatottságára is utal.

Szerkezete • Öt strófából áll az életkép. Az **első két versszak** szinte filozofikus elmélkedés a lét nehéz kérdéseiről, melyeken mintha a két sőre is, amiket Arany a kocsis *két hű igavonó* társának nevez, elgondolkodna. Alig mozognak előre, mert a lábuk már eleven az egész napos fuvarozástól. A gazdájuk sem tudja, „*hány ízben hozott már és hány ízben hoz még?*” A **harmadik versszakban** a csendes elmélkedést az úri hintó zaja szakítja meg. A sebesen közeledő négy szürke paripa elől a szegény jobbágy az ökreivel alig tud kitérni. A **negyedik versszakban** a hintó döllyfős kocsisa kigúnyolja, sőt meggyanúsítja a szegény embert, hogy elitta a kenőcs árát a kocsmában, azért nyikorg a kerék, és még az elkínzott igavonó állatokra is rásújt cifra ostorával. Az **utolsó versszakban** a megalázott szegény ember szomorúan, de emelt fővel utasítja vissza a rágalmat, s kimondja, hogy nyomorúságuk oka az, hogy mindenüket elveszik az urak. Szerencsére az úri nép ezt már nem hallja, de ez így van jól, mert *e gyámságos kezek / Nyers nyakasságáért* még megfenyítenék.

Kifejezőeszközök • A jobbágy nehéz sorsát nemcsak jelzőkkel ecseteli a költő, hanem a jelzős szerkezeteket szembe is állítja: *nyikorgó kerekű szekér ↔*

cifra hintó, elkopott ostor ↔ cifra ostor, két kajla sőre ↔ négy szürke ló, robogó hintó ↔ alig mozgó szekér, szegény pór ↔ dölyfös úri kocsis.

Verselése • A vers formája szerint magyaros, ütemes.

1. Mikor írta Arany János a verset? Hol jelent meg?
2. Mi a vers történeti alapja? Mesélj róla!
3. Mire akarta Arany János felhívni a figyelmet?
4. Milyen kérdésre keresi a választ a költő? Válaszolj a vers szavaival!
5. Jellemezd a szegény jobbágy külsejét!
6. Kivel érez együtt a költő? És te?

1. Jellemezd az úri hintó kocsisát! Szerinted milyen származású, és általában milyen ember lehet?

Irodalomelméleti ismeret

Helyzetdal • A helyzetdal a dal azon formája, amelyben a költő magát egy másik személy (leginkább népies alak) helyzetébe képzei, vagy saját érzelmeit egy másik személy nevében adja elő. A műfajváltozatot a XVIII. században Faludi Ferenc honosította meg irodalmunkban (*Pipáru!*), találkozunk vele Csokonai költészetében is (*Szegény Zsuzsi, a táborozáskor*, 1802); népszerűvé a reformkorban válik (Vörösmarty *Laboda kedve*, 1829; Petőfi *Befordúltam a konyhára*, 1843). Horváth János szerint a helyzetdalból fejlődött ki a zsánerkép, melyben a (költő helyett) hőse kap nagyobb jelentőséget. Ennek uralkodó hangvétele a kedélyesség, a humor.

Borsos József: *Nemzetőr*,
1848

Nemzetőr-dal

Süvegemen nemzetiszín rózsza,
Ajakamon édes babám csókja;
Ne félj, babám, nem megyek világra:
Nemzetemnek vagyok katonája.

Nem kerestek engemet kötéllel;
Zászló alá magam csaptam én fel:
Szülőanyám, te szép Magyarország,
Hogyne lennék holtig igaz hozzád!

Nem is adtam a lelkemet bérbe;
Négy garajcár úgyse sokat érne;
Van nekem még öt-hat garajcárom...
Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom.

Fölnyergelem szürke paripámat;
Fegyveremre senki se tart számot,

Senkié sem, igaz keresményem:
Azt vegye hát el valaki tőlem!

Olyan marsra lábam se billentem,
Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem:
De a szabadságért, ha egy íznyi,
Talpon állok mindhalálig víni.

Nem kerestek engemet kötéllel – utalás a kényszersorozásra; **garajcár** – krajcár, régi aprópénz; **mars** – induló; **íznyi** – annyi, mint az ujj perce, *itt*: ha csak egy kis lehetőségem van rá, akkor is; **víni** – vívni

Amit a mőről tudnod kell!

1848. március 16-án kezdődött a nemzetőrség szervezése. A nemzetőrség egyik fontos feladata a *közbátorság fölötti őrködés* volt. A márciusi ifjak 12 pontos követelésének 5. pontja a „nemzeti őrsereget” követelte. A márciusi napokban a fővárosban és a nagyobb vidéki városokban spontán módra létrejöttek nemzetőri alakulatok, amelyek a rend fenntartását vállalták. Pesten – mint ismeretes – eleve azzal a céllal, hogy tüntetés vagy rendzavarás esetén kizárják a katonaság beavatkozását.

A pozsonyi országgyűlésen született meg a XXII. törvénycikk a nemzetőrség felállításáról. Ennek értelmében a 20–50 év közötti egészséges férfiakat, ha fél jobbágytelek nagyságú birtokkal, illetve 200 Ft értékű ingatlannal rendelkeznek, lakhelyükön végzendő nemzetőri szolgálatra kötelezte.

Keletkezése • 1848 tavaszán egy nemzetőr zászlóalj vonult át Nagyszalontán. Katonákat ilyen lelkesen még nem fogadtak erre felé. Nem csoda. Nem az osztrák császár zsoldosai, a magyar haza védelmezői voltak. Egyes vélemények szerint nekik írta Arany János a *Nemzetőr-dalt*. Mások úgy vélik, hogy válasznak szánta Petőfi *Nemzeti dalára*, mert a költőtárs neki ajándékozta a vers 2. példányát. Jakab István, a szabadságharc egyik nótaszerzője megzenésítette *A budai őrsereg dala* címmel a *Nemzetőr-dalt*. Nemsokára, Arany legnagyobb meglepetésére, az egész országban énekelték.

Műfaja • Helyzetdal és toborzó dal¹. Arany a katonatoborzó népdalok mintájára írta. A költő mindig tartózkodott a politikától, de a szabadságharcot szívvel-lélekkel támogatta.

Szerkezete • Öt versszakból áll. A Habsburg Birodalom hadseregébe erőszakos eszközökkel sorozták be a fiatal férfiakat. Arra használták az elnyomott népek fiait, hogy egymás fölött őrködjenek. Ezzel szemben a forradalom szülőföldjük védelmére toborozta a nemzetőröket. Erre utalnak az első versszakban a *Ne félj, babám, nem megyek világra: / Nemzetemnek vagyok katonája* sorok. Arany érezteti, hogy nem a régi katonafogásról, hanem a haza

¹ *toborzó dal* – a toborzó dalt a katonának besorozott legények énekelték. Egy részük népdal volt, más részüket a katonaság terjesztette, hogy kedvet ébresszen a nehéz katonai szolgálathoz. A népköltészet toborzó dalai közt vannak vígabb változatúak is, melyek kalandvágyat és férfiasságot éreztetnek. Vannak szomorúak, amelyek siratják az otthont, melyet el kell hagyni, és búcsút vesznek a legény kedvesétől vagy édesanyjától.

önkéntes szolgálatáról van szó: *Nem kerestek engemet kötéssel..., Nem is adtam a lelkemet bérbe*. A dal a szegény nemzetőr büszkeségét fejezi ki: nem a pénzért fog fegyvert, s amije van, még azt a keveset is hazájának ajánlja: *Van nekem még öt-hat garajcárom ... / Azt is, ha kell, hazámnak ajánlom*. A császári birodalomban a katonai szolgálat csupa lemondással és a férfiak érzelmeinek elfojtásával járt. A szabad Magyarországon viszont a nemzet szolgálatára összefonódott a család, az otthon, a szülőföld és a szerelem védelmével. A szabadságharc ezért lehetett sokáig sikeres a túlerővel szemben. Arany a honvédelemnek ezt az emberiességét domborította ki versében. A vers a nemzeti szín zászlóra felesküdt katonai lírai önjellemzése. Az utolsó versszakban a hangsúlyt arra helyezi a költő, hogy bizonyítsa, a nemzetőrség nem azért alakult, hogy más népek ártson, idegenben hódítson: *Olyan marsra lábam se billentem, / Hogy azt bántsam, aki nem bánt engem*. Nem a támadó, hanem a védekező szándék hatja át a nemzetőrt, amikor hazájáért fegyvert ragad.

A népdalok hatása • Ahogy a népdalokat, úgy Arany János dalát is népdalküszöb vezeti be. Adott esetben egy kép, amely előkészíti a vers hangulatát: *Süvegemem nemzetiszín róza* (vagy virág, vagy kokárda). A népdalokhoz hasonlóan emlegeti a virágot, de közben megjeleníti a nemzetőrségbe álló legényt. Az *Ajakamon édes babám csókja* sor is kifejezi a forradalom és a szabadságharc szellemét.

Verselése • Magyaros verselésű, ritmusa háromütemű, 4 / 4 / 2 tagolású.

1. Mi volt a szabadságharc alatt a nemzetőrség feladata?
2. Milyen alkalmából született a *Nemzetőr-dal*?
3. Mivel fejezi ki a vers a nemzetőr önkéntességét?
4. Mi jellemzi a toborzó dalt? Miért toborzó dal a *Nemzetőr-dal*?
5. A helyzetdalban a költő egy jellegzetes figura helyébe képzele magát. Megfelel-e a *Nemzetőr-dal* ennek a meghatározásnak?
6. Miért nem népdal a vers, és miben hasonlít a népdalokhoz?
7. Jellemezd a dal verselését! Meghatározásában vedd figyelembe az ütemhangsúlyos sorok szótagszámát és a rímelés módját!
8. Milyennek érzed a vers hangulatát? Válaszd ki a megfelelő jellemzést a következőkből: *hetyke, vidám, a szegénység ellenére büszke, harcias, bekeszerető, de harcra kész!*

1. Mit jelent ez a sor: *Nem is adtam a lelkemet bérbe...*? Melyik értelmezést tartod helyesnek az alábbiak közül? a) Örökre a hazának adta magát, nem csak ideiglenesen, bérbe. b) A teste elpusztulhat a csatában, de a lelke nem. c) A császáriak a lelkét akarták, de ő nem adta. d) Nem zsoldért katonáskodik, hanem hazaszerezetből. A helyes választ írd be a füzetedbe, és magyarázd meg!

Irodalomelméleti ismeret

A magyar műballadát Arany János emelte világirodalmi szintre. Az 1850-es években, az önkényuralom korában keletkezett történelmi balladái nagyrészt allegorikus jelentésűek. Bár tárgyukat a nemzeti múlt rendszerint nehéz korszakaiból meríti, rejtett jelentésükkel a jelenhez szólnak.

Történelmi ballada • A történelmi balladában jelentős történelmi esemény, illetve személy,emények kerülnek középpontba. A történet nem feltétlenül felel meg a valóságnak, ám a kitalációknak a köztudott részletek szabnak határt. Tehát a költő, illetve az elbeszélő, csupán azokat a részeket színezi ki jobbra, melyek

még beleillenek a történelmi eseménybe anélkül, hogy magát a hallgatóság által ismert esetet megváltoztatná. A történetet valamiféle tanulság, vagy balladai igazságszolgáltatás zárja. Fő témájuk a bűn és bűnhődés.

A walesi bárdok

Zichy Mihály illusztrációja a műhöz, 1894–1898

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Hadd látom, úgymond, mennyit ér
A velszi tartomány.

Van-e ott folyó és földje jó?
Legelőin fű kövér?
Használt-e a megöntözés:
A pártos honfivér?

S a nép, az istenadta nép,
Ha oly boldog-e rajt'
Mint akarom, s mint a barom,
Melyet igába hajt?

Felség! valóban koronád
Legszebb gyémántja Velsz:
Földet, folyót, legelni jót,
Hegy-völgyet benne lelsz.

S a nép, az istenadta nép
Oly boldog rajta, Sire!
Kunyhói mind hallgatva, mint
Megannyi pusztá sir.

Edward király, angol király
Léptet fakó lován:
Körötte csend amerre ment,
És néma tartomány.

Montgomery a vár neve,
Hol aznap este szállt;
Montgomery, a vár ura,
Vendégli a királyt.

Vadat és halat, s mi jó falat
Szem-szájnak ingere,
Sürgő csoport, száz szolgál hord,
Hogy nézni is tereh;

S mind, amiket e szép sziget
Ételt-italt terem;
S mind, ami bor pezsegve forr
Túl messzi tengeren.

Ti urak, ti urak! hát senkisé
Koccint értem pohárt?
Ti urak, ti urak!... ti velsz ebek!
Ne éljen Eduárd?

Vadat és halat, s mi az ég alatt
Szem-szájnak kellemes,
Azt látok én: de ördög itt
Belül minden nemes.

Ti urak, ti urak, hitvány ebek!
Ne éljen Eduárd?
Hol van, ki zengje tetteim –
Elő egy velszi bárd!

Egymásra néz a sok vitéz,
A vendég velsz urak;
Orcáikon, mint félelem,
Sápadt el a harag.

Szó bennszakad, hang fennakad,
Lehellet megszegik. –
Ajtó megől fehér galamb,
Ősz bárd emelkedik.

Itt van, király, ki tetteidet
Elzengi, mond az agg;
S fegyver csörög, haló hörög
Amint húrjába csap.

„Fegyver csörög, haló hörög,
A nap vértóba száll,
Vérszagra gyúl az éji vad:
Te tetted ezt, király!

Levágva népünk ezrei,
Halomba, mint kereszt,
Hogy sírva tallóz aki él:
Király, te tetted ezt!”

Máglyára! el! igen kemény –
Parancsol Eduárd –
Ha! lágyabb ének kell nekünk;
S belép egy ifju bárd.

„Ah! lágyan kél az esti szél
Milford-öböl felé;
Szüzek siralma, özvegyek
Panasza nyög belé.

Ne szülj rabot, te szűz! anya
Ne szoptass csecsemőt!...”
S int a király. S elérte még
A máglyára menőt.

De vakmerőn s hivatlanul
Előáll harmadik;
Kobzán a dal magára vall,
Ez íge hallatik:

„Elhullt csatában a derék –
No halld meg, Eduárd:
Neved ki diccsel ejtené,
Nem él oly velszi bárd.

„Emléke sír a lanton még –
No halld meg, Eduárd:
Átok fejedre minden dal,
Melyet zeng velszi bárd.”

Meglátom én! – S parancsot ad
Király rettenetest:
Máglyára, ki ellenszegül,
Minden velsz énekest!

Szolgái szét száguldanak,
Ország-szerin, tova.
Montgomeryben így esett
A híres lakoma. –

S Edvárd király, angol király
Vágtat fakó lován;
Körötte ég földszint az ég:
A velszi tartomány.

Ötszáz, bizony, dalolva ment
Lángsírba velszi bárd:
De egy se birta mondani
Hogy: éljen Eduárd. –

Ha, ha! mi zúg?... mi éji dal
London utcáin ez?
Felköttetem a lord-majort,
Ha bosszant bármi nesz!

Áll néma csend; légy szárnya bent,
Se künn, nem hallatik:
„Fejére szól, ki szót emel!
Király nem alhatik.”

Ha, ha! elő síp, dob, zene!
Harsogjon harsona:

Fülembe zúgja átkait
A velszi lakoma...

De túl zenén, túl síp-dobon,
Riadó kürtön át:
Ötszáz énekli hangosan
A vértanúk dalát.

Edward király – I. Edward (1239–1307), 1272-től uralkodott; **fakó** – sárgásszürke; **velszi tartomány** – hercegség Nagy-Britannia nyugati részén, korábban önálló volt. 1301 óta hercege a mindenkori angol trónörökös; **bárdok** – régi kelta népénekesei; **pártos** – lázadó, rebellis; **ha** – vajon; **sire** (e.: szír) – felség, az angol király megszólítása; **tereh** – a mai teher szó régies alakja; **megszegik** – eláll a lélegzete; **Montgomery** – Közép-Wales egyik grófsága és névadó vára; **Milford-öböl** – Wales délnyugati csücske, Pembroke grófság. Itt valószínűleg a Montgomerytől mért nagy távolsága miatt szerepel, az egész hercegség elpusztult. A délnyugatról jövő tengeri szél pedig panaszdalával beborította egész Waleset; **koboz** – húros, pengetős hangszer; **lord-major** – London polgármestere; **Ötszáz énekli hangosan / A vértanúk dalát** – a történelem kétségbe vonja, de a mondában erősen tartja magát, hogy I. Eduárd angol király, Wales tartomány meghódítása (1277) után, ötszáz walesi bárdot végeztetett ki, hogy nemzetök dicső múltját zöngve, a fiakat föl ne gerjeszthessék az angol járom lerázására (Arany János jegyzete)

Amit a műről tudnod kell!

A *walesi bárdok* Arany János egyik talán legismertebb, leghíresebb alkotása. Keletkezésének különös történelmi háttére volt. Az 1848–1849-es forradalom és szabadságharc kegyetlen leverése után következett Magyarországon a Bach-korszak. Az ország vérben állt, a nép rettegett a megtorlástól és gyűlölte az osztrákokat. Nem bocsátotta meg Ferenc Józsefnek az aradi tizenhármat.

A ballada történelmi háttére • A ballada az angol történelem egy régi eseményét meséli el. 1277-ben I. Eduárd (Edward) angol király elfoglalta az addig független országot, Waleset. Ezután meglátogatta meghódított tartományát, s a monda szerint látogatása alkalmával 500 bárdot (költőt) végeztetett ki, mert nem voltak hajlandók dicsőítő énekeket írni róla.

Keletkezése • Ferenc József, az 1848–1849-es szabadságharcot leverő osztrák császár 1857-ben látogatott először Magyarországra. Arany Jánost, mint a nemzet legnagyobb költőjét is felkeresték, hogy írjon ünnepi köszöntő verset az uralkodó tiszteletére. Ő szerényen, de határozottan elutasította a hivatalos felkérést, nem volt hajlandó a szabadságharcot vérbefojtó császárt dicsőíteni versében. Ezután egy másik költőt, Lisznyai Kálmánt kérték fel a feladatra, s ő meg is írta a köszöntőt. Arany ezen annyira felháborodott, hogy megírta *A walesi bárdok* című balladáját, amelyben a zsarnoknak ellenálló költőknek állít emléket. A mű 1863-ban jelent meg, ekkor fejezte be a költő.

A ballada politikai tartalma nyilvánvaló volt: a nemzetet eltipró zsarnokkal való szembenállást fejezte ki. A műnek a költő az *Ó-angol ballada* alcímet adta, hogy műfordításnak tűnjön. Az olvasók azonban tudták, hogy a Waleset meglátogató angol Edward valójában Ferenc József, a bárdok pedig az uralkodó dicsőítését megtagadó magyar költők, akik az elvesztett szabadságharc emlékét őrzik.

Műfaja • A walesi bárdok című költemény műballada, történelmi ballada. A vers formája és szerkezete hasonló a népballadákéhoz. Ilyen hasonlóság a kihagyásos szerkesztés: az elbeszélte történetnek csak a legfontosabb elemeit emeli ki, és a strofaismétlés: a vers egyes szakaszai kis változtatással többször is megismétlődik.

A balladában mindhárom műnem jellemzői megtalálhatóak.

Az epika jellemzői: mint minden epikus műnek, ennek is története van.

I. Előkészítés (expoziáció)

- Edward király megérkezik Walesbe.

II. A cselekmény kibontása

1. *Konfliktus*

- A bárdok nem hajlandók énekelni a királynak

2. *Bonyodalom*

- ősz bárd
- ifjú bárd
- a harmadik bárd

3. *Tetőpont*

- 500 bárd kivégeztetése, Edward menekül

III. A megoldás

- A király megőrül

A líra jellemzői: formája vers, költői képek találhatók benne: megszemélyesítések: *emléke sír alantón még; néma tartomány*; hasonlatok: *orcáikon mint félelem sápadt el a harag; levágva népünk ezrei halomba mint kereszt*; metaforák: *legszebb gyémántja Velsz; fehér galamb, ősz bárd; átok fejedre minden dal*. Rímei: x a x a – félrím. Az erős zeneiséget a belső rímek is fokozzák: *Vadat és halat s mi jó falat; Mint akarom s mint a barom; S mind ami bor pezsegeve forr.*

Ritmusa: jambusi lejtésű sorokból épülnek fel a négysoros versszakok. Sorainak szótagszáma 8+6+8+6. Ez az óangol és skót balladák szokásos verselési formája. Érzelmeket fejez ki: a főurak haragja, a király félelme, a legyőzöttek bánata, a bárdok hazaszeretete, bátorsága.

A dráma jellemzői: sorsfordulókat mutat be: a bárdok halála, a király megőrülése. Drámai közlésformák: párbeszéd, király és walesi főúr, király és bárdok, király és lordmajor

Szerkezete • A ballada 31 versszaka szerkezeti szempontból három részre osztható. Mint a népi balladáknál, itt is a különböző részeket ugyanaz a gondolat vezeti be: *Edward király, angol király / Léptet fakó lován*. Kivétel az utolsó szakasz, ahol a nyugalmas *léptet* szó helyett a *vágtat* szót használja a költő, ezzel is kifejezve a zsarnok király sietségét. A balladai homály (kihagyások) gyorsítják a tempót, s ezáltal fokozzák a feszültséget az olvasókban.

I. rész, 1–5. vsz.: az angol uralkodó, I. Edward a leigázott Walesbe látogat, hogy a meghódított tartományt felmérje, birtokba vegye. A király és az udvaronc párbeszédéből az előzményekre is következtethetünk. A király gunyoros kérdéseire talán egy walesi nemes válaszol szavaiban mély fájdalommal: *Kunyhói mind hallgatva, mint / Megannyi puszta sír*. E két utolsó sort az úr inkább csak magában suttogja, nem a zsarnok fülének szánja.

II. rész, 6–25. vsz.: Montgomery várában az uralkodó a gazdag vendéglátás ellenére is érzi, hogy a walesi urak hallgatása mögött mi rejlik. Nyíltan megsérti a vendéglátóit, azt várja a legyőzöttektől, hogy dicső-

ítsék. Azonban ilyen ember nem él ebben az eltiport, leigázott, porig rombolt tartományban, hisz mindenki gyűlöli a királyt, amiért szabadságuktól megfosztotta őket. A három bárd alakja három költőtípust szimbolizál. Az első megfontolt *fehér galamb*, *ősz bárd*, aki öregesen beszél, s habár nem fiatal, szavai mégis fenyegetőek: *Te tetted ezt király!* Mintha a leverte magyar szabadságharcot követő véres megtorlás és az elnyomás ellen szólna. A második fiatal, romantikus *ifjú bárd*. A maga romantikus módján énekel, lágyan, nincs benne fenyegetés csak panasz és fájdalom. A harmadik *középkorú férfi* lehet, aki erőteljes és kemény. Nincs szavaiban lágyság csak vád és átok, nem siránkozik, inkább felelősségre von: *Neved ki diccsel ejtené, / Nem él oly walesi bárd. ... Átok fejedre minden dal, / Melyet zeng walesi bárd*. A bárdok a király elkövetett bűneit éneklük meg, és valamennyi walesi énekes nevében elutasítják a zsarnok dicséretét. Az ötszáz bárd mártírhalála érezteti Edward zsarnoki hatalmának tarthatatlanságát. Sokan azt tartják, hogy Arany saját magát festette meg a harmadik bárdnak az alakjában. Erre utal az elhunyt, a csatában elesett *derékre* történő utalás, akiben már a korabeli közvélemény is Petőfit vélte felfedezni.

III. rész, 26–31. vsz.: a Londonba visszatérő szinte őrzöngő királyt látjuk. A bárdok éneke zeng fülében, kiket kegyetlenül lemészároltatott, talán felébredt ebben a kegyetlen zsarnokban a bűntudat? A bárdok mégis diadalt arattak, még hozzá erkölcsi diadalt és egész Wales győzött. A máglyára menő igazak éneke Londonig elhallatszott, hogy a király fülében csengve bosszút álljon a lemészároltakért: *De túl zenén, túl síp-dobon, / Riadó kürtön át: / Ötszáz éneklő hangosan / A vértanúk dalát*. A királyt utoléri a büntetése. A lelkiismerete, a bárdok énekének emléke nem hagyja nyugodni, véres tette kísérti és az örületbe hajszolja.

Vagyis Arany az utolsó részben azt a képet festi meg, ahogy a bűntudattól gyötört király megőrül: hangokat hall, melyeket sem parancsszóval, sem lármával nem tud elnyomni, hiszen belülről fakadnak. A bűn magában hordja a büntetést – vallja Arany, s ezt a tételt több balladájában is megfogalmazta.

Verselése • Arany e művét ugyanabban a versformában írta, mint Vörösmarty a *Szózatot*. A versszakok két három- és két néglábas sorból állnak, ahol a jambus verslábak spondeusokkal váltakoznak. Ez egy bizonyos lüktetést és darabosságot kölcsönöz a balladának, amitől még jobban érezhetővé válik a drámai hatás. A költeményében az időmértékes ritmus így jelölhető:

Edward király, angol király

– – | ◡ – | – – | ◡ –

Léptet fakó lován:

– – | ◡ – | ◡ –

Hadd látom, úgymond, mennuit ér

– – | ◡ – | – – – | ◡ –

A velszi tartomány.

◡ – | ◡ – | ◡ –

Jelentősége • Bár már sokszor elmondtam, hogy valójában mi célból íródott ez a ballada, szeretném összefoglalni. Azokban az időkben, a szabadságharc után a kétségbeesés erőt vett az embereken, úgy látták, nincs többé kiút

az elnyomásból. Arany feladatának tekintette, hogy az elcsüggedt embereknek ismét reményt adjon, így egy középkori legendával szemléltette az ország akkori helyzetét. Ahogy *A walesi bárdok* utolsó strófáiban megbűnhődik a zsarnok király, úgy fog bűnhődni a Magyarországot elnyomó uralom is, sugallja a ballada.

A szigorú cenzúra és a zsarnok elnyomás idején csak képekben lehetett beszélni, hasonlatokkal lázadni. Az ember nem írhatta meg, amit gondolt, a régi történelemből kellett ihletet merítenie, hogy társaival éreztethesse lázongását. Ám az önkényuralom idején mindenki megértette e ballada és más szerzők más műveinek időszerű mondanivalóját. Mindenki értette, hiszen mindenki ugyanazt érezte.

1. Mit tudsz a vers keletkezéséről?
2. Mi a ballada történelmi háttere?
3. Mondd el röviden a ballada eseménysorát!
4. Határozd meg a szerkezeti egységeket, és adj nekik címet! Hogyan tagolja a költő egységekre a művet?
5. Milyennek mutatja be a lírai bevezetés Walest?
6. A II. egység elbeszélő és párbeszédes részekből épül föl. Mutasd be egy-egy mondattal a cselekmény fejlődését a párbeszédes részek alapján!
7. Milyen ellentmondás váltotta ki a király haragját?
8. Vonj párhuzamot a bárdok vádjai és Arany korának eseményei között!
9. Kire emlékezik Arany a harmadik bárd énekében?
10. Milyen összefüggést látsz a vágtagzó király lelkiállapota és a lángoló tartomány képe között?

1. A balladában a lélekábrázolás fontos szerepet kap. Az elkövetett bűn maga után vonja a bűnhődést, amely nem valamilyen külső körülmény miatt következik be, hanem meghasonlottság, rettegés, örület formájában ölt testet. Hogyan megy végbe ez a folyamat a király lelkében? (*zaj – csend, kint – bent*)

Őszikék

1877 nyarát Arany János a Margitszigeten töltötte. Az elmúlt 15 évben a Kisfaludy Társaság igazgatójaként, valamint később az Akadémia titkáraként alig született jelentős lírai műve. Az okokat az életrajzból ismerjük. Ám itt visszatért alkotói kedve. Még 1856 őszén kapott Gyulai Páltól egy kulccsal zárható „kapcsos könyvet” (emlékkönyvet): **Arany Jánosnak. Aug. 20. 856. Gyulai Pál.** A költő örült a kis, lezárható bőrkötésű könyvnek, el is kezdte bemásolni a *Szondi két apródját*. Ezekben az években gyakran jegyez bele, majd sok évig semmi. 1877-ben aztán új lap és új cím: *Új folyam.* Alatta ceruzával a lírai újrakezdés dátuma s mellette, ugyancsak ceruzával, egészen halványan, a ciklus címe: **Őszikék.**

A költő csak a maga kedvére dalolgatott, verseit nem szánta a nyilvánosság elé. Ez a szándéka nem valósulhatott meg teljesen. Arany nem ok nélkül húzódott a nyilvánosságtól: mások ezek a költemények, mint amilyeneket az irodalmi közvélemény várt tőle. Nem csatlakoznak ezek semmiféle irodalompolitikai programhoz, irányzathoz. Szerzőjük nem kívánja vállalni bennük a „nemzeti költő” szerepét. Csupán az „ihlet percét” megragadva akarja formába önteni azt, amit egy-egy pillanatnyi benyomás kivált a lélekből. Egyetlen politikai, hazafias vers akad közöttük, *A régi panasz*, de ez is a jelen társadalmi „rohadásától” való elfordulás mélységesen kiábrándult megnyilatkozása.

A kézirat még 56 verset tartalmaz. Az egy *Aj-baj!* korábbi, a többi gondosan, napra datált, tehát 1877. július 3. és 1880. december 10. között születtek. A ciklushoz tehát 55 új és egy régebbi verset sorolhatunk.

Műfajai a régiek, a kipróbáltak (balladák, életképek, elegico-ódák, dalok stb.), de az igazán új az elrejtőzés által lehetővé tett őszinteség és szabadság. Bátrabban fordul belső világába, emlékeihez, szorongásaihoz.

Az egész verscikluson végig ott érezhető az elhibázott élet, az elmulasztott lét s az elmúlás, a búcsúvétel tragikus sejtelme. Mégsem szabad az *Őszikéket* csak egy lemondó öregember (60 éves ekkor!) hattyúdalának tekinteni, ez a ciklus ugyanakkor egy magát és költészetét megújító lángelme remeklése is, ahogy 12 év néma hallgatása után újra kivirul.

Eme utolsó pályaszakaszában sok remekmű született. Ezekben megőrizte korábbi művészetének jellegzetességeit, de új vonásokat is megjelenített bennük. Így a végső nyugalom vágya, a belenyugvás érzése mellett hangot kapott az **élethez való ragaszkodás** is.

A tölgyek alatt

(gyongyszemek.network.hu)

A tölgyek alatt
Szeretek pihenni,
Hova el nem hat
Város zaja semmi.
Zöld lomb közei
„Áttörve” az égbolt
S a rét mezein
Vegyül árny- és fényfolt.

A tölgyek alatt
Oly otthonos itten!
Évem leapadt:
Ime, gyermek lettem,
Mint mikor a tölgy

Sudarát megmászta,
Hol seregély költ –
S vígan madarásztam.

A tölgyek alatt
Több egykoru társsal
Madárfiakat
Kifeszíténk nyárssal;
Jó tűz lobog ott,
Zizeg a kis bogrács –
S ha bealkonyodott,
Haza már egy ugrás.

A tölgyek alatt
Örömet valék én,

Bár a madarat
Hagytam utóbb békén;
Gyermeki önző
Korom' ifju ábránd
Veszi ösztönző
Szárnyára, s tovább ránt...

De tölgyek alatt,
Valamerre jártam,
Szülőhonomat
– Csakis ott – találtam;
S hol tengve, tunyán
Hajt, s nem virul a tölgy:
Volt bár Kanaán,
Nem lett honom a föld. –

A tölgyek alatt
Még most is elülök;
Bűv-kép csalogat,
Ábrándba merülök;
Hajó-kerekek

Zubogását hallom...
„Hajrá, gyerekek:
A vízi malom!”

A tölgyek alatt
Im, meglep az alkony,
Húsebb fuvalat
Zörög át a parkon;
Felhők szeme rebben:
Haza sietek,
Jobb ott, melegebben,
Ki vén, ki beteg...

A tölgyek alatt
Vágynám lenyugodni,
Ha csontjaimat
Meg kelletik adni;
De, akárhol vár
A pihenő hely rám:
Egyszerűen, bár
Tölgy lenne a fejfám!

Amit a műről tudnod kell!

Keletkezése • A Margitsziget csöndes békéjében, terebélyes tölgyek hűvös árnyékában született meg ez a vers 1877. augusztus 5-én. A karlsbadi nyaralásról lemondó Arany 1877 és 1882 között minden nyarat itt töltötte.

Műfaja • Elégia. Bár ekkor Arany már elismert költő volt, szorgos, takarékos életének köszönhetően anyagiakban sem szenvedett hiányt, mégis arra vágyott, hogy elvonulhasson a külvilág zajától és nyugodtan elmélkedve alkot hasson.

Szerkezete • A vers 8 versszakból, minden versszak 8 sorból áll. A vers három részre bontható. Több idősíki jelenik meg a versben. A magát aggasztánnak érző költő, mintha halála előtt állna, visszafelé éli át életét. A merengő tűnődésben – el-elszakadva a jelentől – egyre több kisebb-nagyobb derűs jelenet merül fel a gyermeki múltból, s egybemosódnak az idő és a tér síkjai.

- I. **rész, a jelen idősíki:** a tölgyek alatt pihenve bemutatja a helyet. Elkezd visszaemlékezni a gyermekkorára, mikor a társaival fára mászott, és madarakat fogott.
- II. **rész, a múlt idősíki:** ifjúkorára emlékezik. Bármerre járt a világban, akkor is szülővárosa maradt a legszebb és a legkedvesebb számára.
- III. **rész, harmadik idősíki:** visszatér a jelenbe. Ábrándozik egy kicsit. A hajókerekek zúgása gyerekkorából a malomkerekek zúgására emlé-

kezteti. Lassan beesteledik, és a levegő is hidegebb lesz. Hazasiet, mert úgy érzi, hogy a vénnek és betegnek jobb otthon a melegben. Megjelenik a jövő: a tölgy alatt szeretne végső nyugalomra lelni, tölgy legyen a fejfája.

Van egy *meghatározhatatlan idősík* is, amiben mindenhol jó, de legjobb a tölgyfák alatt. Ezek alapján összeáll Arany életrajza. Tehát a mű egy életrajzra való visszatekintés. A tölgy egész életén keresztül elkísérte, s így társává fogadta.

Strófánként elemezve:

- Az **indító verssorok** színjátékában (*kék ég – zöld lomb – aranyló nap-sugár*), az egymásba vegyülő fényárnyékban megindul a tér és az idő határainak feloldódása.
- A **2–3. vsz.:** *oly otthonos itten!* felsóhajtása a jelenre vonatkozik ugyan első olvasásra, de közvetlenül idézi fel az igazi otthon, a szülőfalut, a családot, az iskolás társak képzetét, hangulatát. Köztük a hajdani gyerekcsínyek részleteit: a tölgy sudarán mászó süldőgyerekek madárfészket rabló élményvilágát, a falusi kisközség életének egy-egy epizódját.
- **4–5. vsz.:** a *gyermeki önző kort* felváltó ifjúkori ábrándok a későbbi kietlenülő férfikorba *rántják* az emlékezőt. A most felderengő múlt képei elszürkülnek, fájdalmas mélabúval színeződnek át. Volt olyan életszakasz is, ahol az otthont, az idillt, a régit jelképező tölgyek is csak *tengve, tünyn virultak*.
- **6–7. vsz.:** egyszerre visz a jelenbe, a múltba s a kikerülhetetlenül közelítő jövőbe. A *még most is* időhatározó úgy utal a jelenre, hogy egyúttal – évtizedeket átívelve – felidézi a múltat is. Újra a régi gyermekkori képek bővülnek el az ábrándba merülőt. A parkon átzörgő *hűsebb fuvallat* mintha a közelítő tél előszele lenne; a *rebbenő szemű felhők könny-cseppjei* mintha a kikerülhetetlen vég rettenetét siratnák. A *hazasietés* is többletjelentést sugall: hazasiet alkonyatkor a nagyszalontai – védett-óvott – kisfiú, hazasiet a hűvösödő alkony elől a versben megszólaló idős ember, de ez a haza a hetedik strófa végén már arra a másik hazára, a halálon túlira is céloz. Jobb ott annak, *ki vén, ki beteg*.
- Az **utolsó versszak** már szívszorító végrendelkezés. Ebben Arany ropant szerénysége, a boldog gyermekkor után következő, elrontottnak hitt élet tragikus tudata, a földi léttől való búcsúzás megrendültsége zsúfolódik össze. De a *tölgy – fejfa* szimbólumában benne rejlik a „népi sarjadéknak” a magyarsághoz, a hazához, az egyszerű emberekhez való ragaszkodása, hűsége s az elhatárolódás a hetyke, fennhéjázó gazdagoktól.

A *tölgyek alatt / Szeretek pihenni* – a két sort mintegy végakaratként értelmezve, Arany koporsóját a margitszigeti tölgyek leveleiből font koszorú övezte 1882-ben.

A tölgy jelképe: a természetes életérő jelképét hordozza: a tölgy virul, ő meg csak tengődik. Azzal, hogy a tölgyhöz köti Arany saját életét, azzal a tölgy saját önjellemzése részévé vált. A tölgy jelentését (erkölcs, szilárdság stb.) kapcsolja magához, de ezt közvetlenül nem mondja ki.

Verselése • Keresztrimes, nyolcsoros versszakok alkotják ezt az elégikus életképet. Maga a strófaszerkezet nem új, annál meglepőbb viszont a verselés oldottsága, „szabálytalansága”, valamiféle előre kigondolt ritmusters hiánya. Az iskolás skandalás jegyében rá lehetne fogni, hogy anapesztusi sorokból épül fel, ugyanakkor gyakoriak benne az ellentétes lejtésű daktilusok is.

A refrén mind a nyolc strófa élén megtalálható. Ez a kezdősor tömény hangulatú, impresszionista helymeghatározás, s tagoló és összekötő feladatot is ellát. Végigvonul az egész költeményen, mint ahogy jelen vannak a tölgyek a múltidézés minden mozzanatában.

1. Mit tudsz a *kapcsos könyvről*?
2. Hol, mikor keletkezett az elégia?
3. Milyen a vers hangulata?
4. Milyen emlékeket idéz fel a költő a gyermekkorából?
5. Hogyan zökken vissza a jelen valóságába?
6. Mi az öreg költő vágya?

1. Nézz utána a neten, tölgyek alatt nyugszik-e valójában Arany János? Hol van ez a hely?

LÍRA ÉS EPIKA

Eddig olyan művekről tanulhattatok, amelyek a líra műneméhez sorolhatók. Már tudjátok, hogy a líra az ember belső énjét, érzéseit, gondolatait tükrözi. Megismerhettétek a német dalköltészet legnagyobb alakjának műveit és a reformkor lírikusainak alkotásait. Ők is saját gondolataikat, érzelmeiket, örömeiket és fájdalmaikat, kétségeiket fejezték ki műveikben.

A következő fejezetekben az epika műneméhez tartozó művekkel és alkotóikkal fogtok megismerkedni. Először is Jókai Mór, Mikszáth Kálmán, majd Charles Dickens és Harriet Beecher-Stow munkáival.

Az epikai művek szövegeit az elbeszélő mondja, közvetlenül mint mesélő, vagy közvetett módon – a szereplők szájába adott párbeszédnek formájában.

Míg a líra az ember belső énjét tükrözi, addig az epika a konkrét körülmények között élő, fejlődő, céljait megvalósító, cselekvő, küzdő embert állítja elénk. Tehát **az epika cselekvés közben mutatja be az embert, akinek érzelmei, gondolatai szoros összefüggésben vannak cselekedeteivel.**

Az epikai művek hőseinek jelleme a legtöbb műfajban sokoldalúan bemutatott, a többi szereplővel kialakuló kapcsolatrendszerben bontakozik ki. A hosszabb nagyepikai alkotásokban tanúi lehetünk a szereplők jellemfejlődésének, változásának is.

A lírai költő saját énjén szűri át a valóságot, saját érzelmeit, hangulatait, esetleg gondolatait formálja lírai költeménnyé. Az epikus (pl. regényíró) jellemeiket teremt, sokféle ember lelkivilágába, helyzetébe, problémájába éli bele magát, s alkotása is akkor hiteles, ha az általa teremtett világban mozgó figurák életszerűek, ha az olvasó elfogadja a kialakuló jellemek cselekedeteit, fejlődésüknek, változásuknak belső logikáját természetesnek érzi.

Az eddig említett műfaji alaptényezők – a *cselekményesség, jellemábrázolás, környezetrajz, a tér és idő problémája* – mellett szólnunk kell az elbeszélő, a történetmondó személyéről, és arról, hogy hogyan, milyen formában közli a történetet az olvasóval, a befogadóval. Vagyis az *elbeszélői nézőpont, az elbeszélő személye* is meghatározza az epikai műveket, és több szempontból vizsgálható az elbeszélő helyzet, nézőpont is. Ki beszél el az eseményeket, és hogyan láttatja? Az elbeszélő kívülállóként, elfogulatlanul, tárgyilagosan mesélhet. De lehet az események tanúja, esetleg résztvevője is, s ebben az esetben nem pártatlanul számol be az eseményekről. Felveheti a mindentudó, oktató elbeszélő szerepét, véleményt formálva a hősök döntéseiről, ki-kiszólva az olvasóhoz stb.

A lírához hasonlóan az epikai műveket is többféle szempont szerint osztályozhatjuk. Ritmikai forma szerint megkülönböztetünk *verses epikát* (ballada, eposz, elbeszélő költemény, verses mese, verses regény) és *prózaepikát* (mese, elbeszélés, regény stb.).

Közismert osztályozási forma a *nagyepikai* és *kisepikai műfajok* elkülönítése. A nagyepika (*eposz, regény, elbeszélő költemény, útirajz* stb.) az életet bonyolult összefüggésében, teljességében igyekszik ábrázolni. A fő és mellékszereplőket sokoldalú kapcsolatrendszerben és eseménysorban mutatja be. A kisepika (*novella, elbeszélés, mese, monda, karcolat*) szűkebb metszetet ragad ki a valóságból, de teljességre törekszik azzal, hogy a legjellemzőbb jegyeket emeli.

Ahogy a líránál, az epikát illetően is beszélhetünk *határműfajokról*. Ilyen például a *verses regény*, amely lírai és epikai sajátosságokat egyesít.

A fentiek alapján megismételhetitek, hogy mit tudtok a két műnemről!

LÍRAI MŰNEM	EPIKAI MŰNEM
a mű a költő gondolatait és érzelmeit fejezi ki	az író és az olvasó között a közvetítő a cselekmény és mindaz, amit a szereplők átélnek, gondolnak, éreznek. Az író közvetlenül szól az olvasóhoz
a műben szóló személyt <i>lírai énnel</i> nevezzük	a mű beszélőjét – aki a történetet mondja – <i>elbeszélőnek</i> nevezzük
a lírai művek formája általában <i>vers</i>	az epikus mű lehet <i>verses (elbeszélő költemény)</i> vagy <i>prózai (regény, mese)</i>
Eddig a következő lírai műfajokat ismeritek: <i>dal, epigrama, elégia, óda, rapszódia, himnusz</i>	Eddig a következő epikai műfajokat ismeritek: <i>mese, monda, elbeszélő költemény, eposz, ifjúsági regény, utazó regény</i>
Nota bene! Ismeritek még a <i>ballada</i> műfaját is. Ez alapvetően epikus műfaj, melyben megjelennek a lírára és a drámára jellemző vonások is.	

A REGÉNY

A nagyepika legnépszerűbb, legmonumentálisabb műfaja. Az elnevezés a XII. században keletkezett Franciaországban, ahol *romannak* kezdték hívni azokat az irodalmi műveket, melyeknek nyelve a beszélt köznyelv (*lingua romana*) volt, s nem a tudósok által használt latin. Ennek nyomán Európaszerte ez a kifejezés terjedt el a műfaj megjelölésére. A magyar *regény* elnevezés a nyelvújítás korában keletkezett, és a *regélni*, azaz *mesés történetet elmondani* kifejezést őrzi etimológiájában.

Nota bene! A regény nagy terjedelmű, rendszerint **hosszú időtartamot** felölelő történetet ábrázol **szerteágazó cselekménnyel**, **fő- és mellékszereplőkkel**. **Középpontjában a részletesen ábrázolt háttér előtt játszódó eseménysor áll, a történetészövés mellett azonban fontos szerepet kap a szereplők érzés- és gondolatvilága, esetleg a cselekmény folyamán kibontakozó jellemfejlődése.** A regény rendszerint **prózai formájú**, bár a XIX. században a romantika létrehozta az átmenetileg divatos **verses regény** műfaját.

Műfaja • A regény kötetlen modorban elbeszélt történésorozat. Pontos, minden műre érvényes meghatározása nem létezik: ahány regény, annyi definícióra lenne szükség. Ezért csak a XIX. századi regények (ekkor érte el a

műfaj fejlődésének csúcspontját) legfontosabb ismertetőjegyeit sorolhatjuk fel. A regény – egy-két kivételtől eltekintve – *prózai formájú*. A novellánál *nagyobb terjedelmű* elbeszélő mű, és *hosszabb időtartamot felölelő* történetet ábrázol. *Több meseszálból* összefonódó, *szertefágazó cselekménye* egy meg nem történt (lehet képzeletbeli) eseménysort megtörténtként ad elő. A regényhősök is csak képzelt (fiktív) alakok. Ha valódi eseményekről és megtörtént dolgokról szól a történet, akkor dokumentumregényről beszélünk. A történettség mellett fontos szerepet kap a *szereplők érzés- és gondolatvilága*, a cselekmény folyamán kibontakozó jellemfejlődése. A regények eseményei – rendszerint – *valóságos időben és földrajzilag meghatározott térben* zajlanak le. A regény *ismereteket is tartalmaz*, s írójának szándéka szerint egy meghatározott világkép (világképzés) szolgálatában áll.

A regényvilágot legtöbbször az író harmadik személyű előadása teremti meg. Ez az író „mindent tud” hőseiről: ismeri gondolataikat, legbensőbb érzéseiket is. Vannak olyan regények is, amelyekben egy szereplő egyes szám első személyben meséli el az eseményeket (én-regények).

A regény osztályozásának nincsenek egységes szempontjai. A legáltalánosabban használt csoportosítás megkülönböztet **történelmi** és **társadalmi regényt**. Történelmi regénynek általában a régebbi múltban játszódó műveket tekintjük, társadalmi regényeknek pedig azokat, amelyekben a cselekmény ideje azonos a mű megszületésének idejével. Ezekon kívül beszélhetünk még *kalandregényről, családregegyről, lélekábrázoló regényről, bűnügyi regényről (detektívregényről, krimiről); tudományos-fantasztikus regényről (science fiction, (e.: szájensz fiksn)); gyermekregényről, állatregényről*.

A regénynek szinte nincsenek is műfaji kötöttségei. Szövegében éppen ezért a legkülönbözőbb szövegelemek fordulhatnak elő. Az alapvető közlési forma a közvetlen szerzői elbeszélés és a színtereket, személyeket bemutató leírás. A szereplők beszélgetéseit a párbeszéd (dialógus), ki nem mondott gondolatait, érzéseit a magánbeszéd, a belső monológ közvetíti. Ezekon kívül még levelek, szónoklatok, kisebb betétnovellák (epizódok), kommentárok, rövidebb értekezések, eszmefutások is változhatnak egymást.

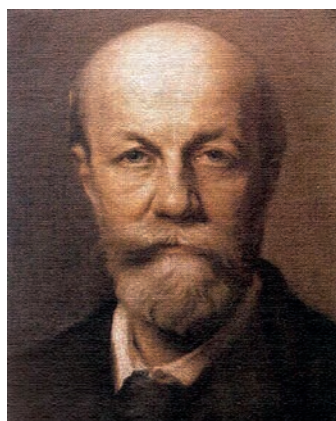
JÓKAI MÓR (1825–1904)

Életművét a magyar romantikus prózairodalom teljesítményeként tartjuk számon, de művészetébe már beleszövődtek a népiesség és a realizmus jellemző vonásai is. Írásművészetében azt a célt tűzte maga elé, mint Petőfi: a költészetet a népéletből kell fejleszteni, a magyar írónak olyan stílusban kell írnia, hogy az ne különbözzék a mindennapi nyelvtől és beszédétől. Művei könnyen olvashatók, stílusa rendkívül színes, szókincse páratlanul gazdag. A témától függően képes mindenféle nyelvi és stílusréteget, hangnemet alkalmazni.

Művei teremtették meg Magyarországon a mai értelemben vett széles olvasóközönséget.

ÉLETPÁLYÁJA

Gyermekkora • Jókai Mór református középnemesi családban született Komá-

Horowitz Lipót: Jókai Mór portréja, 1888

romban. Az anyakönyvezéskor a Jókay Móric nevet jegyezték be, de 1848-ban demokratikus érzésű lévén az y-t i-re változtatta, hogy nemesi származása ne kapjon hangsúlyt. Ekkoriban kezdte el használni hivatalos írásokban és művei aláírásakor a rövidebb Mór utónevet is.

Első életrajzírója Mikszáth Kálmán. A *Jókai Mór élete és kora* (1907) című mű szerint félénk, magányos, szemlélődő, de boldog gyermek volt. Családja, első tanítói csodagyerekeknek tartották, mert érdeklődése, fantáziája korán kiemelte a hasonló korú gyerekek sorából.

Szülővárosában, családjában a puritán és hazafias eszmeiség uralkodott. Iskoláit Pozsonyban (ahová az akkor szokásos módon cseregyerekként, német nyelvtanulás céljából küldték el), Pápán és Kecskeméten végezte. A pápai református kollégiumban ismerte meg Petőfi Sándort és annak unokatestvérét, Orlai Petrich Somát. Velük együtt vett részt az iskola önképzőköreinek munkájában.

Kecskeméten 1842–1844 között jogot tanult. Két gyakorlati év után, mint oly sok köznemesi származású magyar irodalmár, ő is ügyvédi oklevelet szerzett. Sose volt szüksége arra, hogy hivatalt vállaljon, 1846-tól haláláig meg tudott élni írásművészetéből.

Indulása • Első regénye 1846-ban jelent meg *Hétköznapiak* címmel. Pesten tagja lett a Tízek Társaságának. Az *Életképek* című radikális folyóirat szerkesztője, 1848. március 15-én az ifjúság egyik vezéralakja volt. Ő fogalmazta a *12 pontot*, részt vett a sajtószabadság kivívásában, a Nemzeti Színházban ő csillapította le a tüntetőket. Visszaemlékezései szerint ezen a napon kezdődött szerelme Laborfalvi Rózával. Az ünnepelt színésznő a Nemzeti Színház esti díszelőadásán, a *Bánk bán*ban Gertrudisként lépett fel, és az előadás előtt a kebléről levett kokárdáját Jókai szíve fölé tűzte. Hamarosan házasságot kötött a színésznővel, amiért legjobb barátja, Petőfi és családja is megtagadta, mert a hölgynek korábbi kapcsolatából törvénytelen gyermeke volt, és nem tartották szerencsésnek az engedékeny Jókai és a nála nyolc évvel idősebb, erős egyéniségű Róza frigyét.

A szabadságharc idején • Jókai 1848–1849-ben köztársaságpartí volt, bár a téli katonai vereségek hatására a béketárgyalások megkezdését sürgette, aztán pedig lelkesen üdvözölte a trónfosztást (április 14.). Kossuthot követte előbb toborzóútjaira, majd a kormánnyal tartott a menekülés színhelyeire: Debrecenbe, a hadisikerek után vissza Pestre, majd Szegedre és Aradra. A fegyverletétel előtt jó érzékkel és szerencsével sikerült az orosz vonalakon feleségével együtt átjutnia. Tardonán, a Bükk egy apró falujában bujdosott négy hónapig, mert a kivégzendő harminckét író listáján ott szerepelt az ő neve is. Laborfalvi Róza színházi összeköttetései révén végül szerzett Jókainak egy olyan menlevelet, amelyet Komárom védői kaptak a vár feladásakor. A tardonai hónapokat az *Egy bujdosó naplójában* (1850) idézte fel, és *A barátfalvi lévita* (1897) című művét is ebbe a tájba helyezte.

A szabadságharc bukása után • Kovács János néven rejtőzködve élt, és Sajó álnéven jelentek meg írásai a következő években. Írt folyóiratokba, megjelentette a *Csataképek a szabadságharc történetéből*

(1850) című novellagyűjteményét, amelyben a dicsőséges eseményeket és személyeket idézi föl, mintegy gyógyírként a tetszhalál állapotában lévő nemzet számára.

Az 1850-es években írt történelmi regényeiben (*Erdély aranykora*, 1851; *Török világ Magyarországon*, 1852–1853; *Fehér rózsza*, 1854; *Janicsárok végnapjai*, 1854) szintén vigaszt kívánt nyújtani: a korábbi pusztításokat is túlélte a nemzet.

A közelmúltból a reformkor nagy ívű törekvéseinek, a nemzet felemelkedéséért tett erőfeszítéseknek állított emléket az *Egy magyar nábob* (1853–1854) és a *Kárpáthy Zoltán* (1854–1855) című regényekben. A reformkor, a szabadságharc később is visszatérő regénytémája lett.

Regényei többnyire folytatásokban jelentek meg különböző lapokban (*Déliabáb*, *Vasárnapi Ujság*, *Pesti Napló*, *Hölgyfutár*, *Szépirodalmi Lapok* stb.), majd kinyomtatták őket kötetben is.

Megbékült édesanyjával, megkapta a neki járó örökségét. Ez az összeg és az írásai sikerével együtt járó anyagi elismerés a jómódba emelte. Telket vett a budai Sváb-hegyen, ahová gyönyörű villát építtetett (maig megtekinthető a XII. kerületi Költő utcában). Az anyagi elismerés mellett az Akadémia levelező tagjának választotta, 1861-től rendes tag lett.

A pálya csúcsán • Az 1860-as években újra bekapcsolódott a politikai életbe. A Teleki László-, majd a Tisza Kálmán-féle határozati párt képviselője az 1861-ben összehívott országgyűlésen. A kívánsága, hogy saját lapja legyen, találkozott pártja igényével: A *Hon* címen politikai napilapot indított 1863-ban. Ettől kezdve az 1870-es évek közepéig tartó időszak jelentette művészi pályájának, népszerűségének csúcspontját.

Jelentős művek keletkeztek ekkor. Az *új földesúr* (1862) témája a Bach-korszak és a nemesek passzív ellenállása, illetve a magyarrá lett ellenséges idegen, Ankerschmidt osztrák generális története. A *kőszívű ember fiai* (1869) a forradalmat és szabadságharcot dicsőítő regény, az *Eppur si muove! És mégis mozog a Föld!* (1872) a reformkort előkészítő művészeti és tudományos törekvéseknek, a korszak nagy személyiségeinek állít emléket. Más regényeinek témáit barátai, képviselőtársai elbeszéléseiből megismert adomákból, anekdotákból merítette. Állítólag ismerősei valósággal szállították neki a történeteket az ország minden tájáról.

Nagy megtiszteltetés volt számára, hogy maga Erzsébet királyné is az olvasói közé tartozott, egy udvarbeli fogadáson személyesen is érdeklődött a következő regénye iránt. (Ezt a jelenetet később *A lélekido-már* című regényében dolgozta föl.) Pár hónappal később a *Szerelem bolondjai* (1868) című regényét maga nyújtotta át a királynénak.

Anyagi gyarapodása jele volt, hogy házat vett Pesten, és villát épített Balatonfüreden. Az 1869. évi országgyűlésre a budapesti Terézváros választotta követéül, de a politika sem távolította el nagy szenvedélyétől, az írástól.

A *Fekete gyémántok* (1870) főhőse, Berend Iván a hazai köznemes-ség elé állított példakép. A reformkor, a forradalom és az önkényuralom idejének vezető osztálya előtt új feladat áll: a nemzeti polgárosodás és a hazai kapitalizálódás erejévé válhat. Ebben a regényében Jókai a jövő felé fordult, és optimista a társadalmi és tudományos haladást illetően. A jövőt kutatta merész fantáziával *A jövő század regénye* című nagy ívű utópiájában is, amelynek azonban sok tudományos és társadalmi fikciója előbb vagy utóbb valósággá vált (pl. az Androméda-csillag felfedezése, Magyarország orosz megszállása).

Meseszerű cselekményszövés és utópisztikus megoldás jellemzi *Az arany ember* (1873) című regényt is. A műben Jókai ezúttal pesszimista hangon szólalt meg – mintha azt sugallná, hogy hatalmas vagyona csak tisztességtelen úton, titkos bűncselekmények elkövetése révén lehet szert tenni. Jókainak talán ez az egyetlen olyan története, melyet a maga érzéseiből szőtt: a 18 éves gyámleánya iránt felébredt vonzalmát és a kibontakozó kölcsönös, de plátói viszonyt írta meg Noémi és Timár szerelmében. Jellemző megoldás, hogy vergődéséből a főhőst a Senki szigetére menekíti – egy nem létező, elképzelt világba –, aki csak ott találhatja meg a boldogságot.

Jókai családja élete sosem volt igazán harmonikus, de Laborfalvi Róza nélkülözhetetlenné vált életében. Az 1870-es évekre a színésznő megkeseredett, nehezen viselte az öregedést és azt, hogy meg kellett válnia a színpadtól. Mivel idősebb volt férjénél, féltékenykedett a nála fiatalabb hölgyekre. Amikor azonban 1886-ban hosszú betegeskedés után meghalt, Jókai úgy érezte, többé nem lesz képes az írásra.

Az utolsó évtizedek regényei • Kései regényei nem magasztos eszményeket hirdetnek, elsődleges céljuk a szórakoztatás. Új témák felé fordult, az elszegényedő és ezzel együtt erkölcsileg is elzüllő birtokos nemesség, a dzsentri sorsát vizsgálja *A kis királyok* (1886) és *A mi lengyelünk* (1902) című műveiben.

Utolsó éveinek legsikerültebb alkotása, a *Sárga rózsa* (1893) Mikszáth balladaszerű írásaihoz hasonlóan paraszti témájú. Főszereplői a Hortobágyon élő csikós- és gulyásbojtárok (Decsi Sándor és Lacza Ferkó), akik tragikus, halállal végződő vetélkedést folytatnak a „sárga rózsáért”, szerelmükért, Kláriért.

Ötvenéves írói jubileumán (1894) az egész ország ünnepelte, a Révai Könyvkiadó ekkor kezdte megjelentetni összes műveinek 100 kötetes kiadását. Felesége halála után annak unokájával és családjával (Feszty Árpádné, akinek férje a millenniumra festett *Magyarok bejövetele* című híres körkép alkotója) élt, egészen 1899-ig, amikor feleségül vette a húszéves Grósz (Nagy) Bella színésznőt. Ekkor rokonai elfordultak tőle, olvasói is értetlenül álltak a döntése előtt. A politikától ekkoriban már távol maradt, 1896-ban végleg lemondott a képviselőségről. Egészsége megromlott, sokat tartózkodott Dél-Európában a kedvezőbb klíma miatt. Külföldről hazajövet meghűlt, tüdőgyulladást kapott. 1904. május 5-én este kilenckor annyit mondott: „*Aludni akarok*”. Örökre lehunyta a szemét.

1. Ismertesd Jókai életének főbb állomásait! Hol született? Mit tudsz a nevééről, a családi háttéréről?
2. Hol teltek iskolaévei? Milyen hatások érték?
3. Melyik műve jelentette írói pályájának kezdetét?
4. Hogyan lett a márciusi forradalmi események egyik főszereplője?
5. Hogyan alakították életét a szabadságharc eseményei?
6. Hogy élte át a Bach-korszak éveit?
7. Mikor kapcsolódott be ismét a politikai életbe?
8. Hogyan telt élete utolsó évtizede?
9. Mely évekre tehető Jókai írói kibontakozása? Milyen művek jelzik az országos elismerés kezdetét?
10. Mely művek jelentik művészi pályájának csúcspontját?

1. Állítsd össze az életrajzvázlatot az évszámok alapján!

Irodalomelméleti ismeretek

Történelmi regény • A romantika teremtette meg a **történelmi regényt**, melynek tárgya rendszerint a nemzeti történelem valamely epizódja. A műfaj létrehozója Walter Scott, akinek regényei (pl. *Ivanhoe*, 1819) hiteles történelmi háttérben játszódnak, hősei többnyire kitalált alakok, de hitelesen ábrázolt történelmi figurák, tulajdonságaik és cselekedeteik történelmi sajátosságukból következnek.

A történelmi regény eseményei a régebbi múltban játszódnak. A szerző többnyire gondos kutatómunkát végez műve megírása előtt. A felkutatott dokumentumok fontos alapjait képezik a *korrajznak* és az események történelmileg hiteles bonyolításának. A történelmi regény szerzője az adott korra jellemző körülményekből, eseményekből bontja ki *hősei* jellemét, akiknek viselkedése, magatartása, döntései szintén hitelesen tükrözik az adott kor emberének jellegzetességeit.

A TÖRTÉNELMI REGÉNY TÍPUSAI

- Hiteles történelmi korba, ismert történelmi személyiségek környezetébe helyezett fikatív hős, akinek kitalált története a korba illesztve az ismert történelmi tényekkel együtt adja a regény cselekményét (Jókai Mór *A nagyenyedi két fűzfá*, Gárdonyi Géza *Egri csillagok* stb.).
- A történelem hiteles alakja a főhős, róla szól a regény (Robert Graves *Én, Claudius*).
- A múlt felidézése csak *couleur locale*¹-ként (e.: kulör lokál) ad érdekes keretet a történetnek, s ezen belül szabadon csapong az írói képzelet.
- Régmúltban játszódó, azt hitelesen ábrázoló, mégis a jelenre utaló jelképes regény. A múlt, a történelem csak díszlet, mert az író elsősorban saját eszméi, filozófiai vagy politikai mondanivalóját akarja kifejezni (Kosztolányi Dezső *Néző, a véres költő* című regényében a művész magatartásának lehetőségeit hangsúlyozza).
- A tényirodalomhoz közelítő, az ismeretterjesztés, az esszé, a regényes életrajz határán találjuk a regényes korrajzot, konkrét életrajzot, vagy a regényes, de tudományos igénnyel megírt életrajzot, mint Illyés Gyula *Petőfi*je.

¹ *couleur locale* – helyi színezet. A vonzó, színes, érdekes, egzotikus színhelyeket jelölik ezzel a kifejezéssel. Jókai regényeinek egyik jellegzetessége.

Az epikus hős és a regényvilág • A regényhős(ök) köré épül a regény világa. A *regényhős mozgatja az eseményeket*, alakja köré szerveződnek a regény lényeges momentumai és a mellékszereplők. A hős a cselekmény térben és időben történő előrehaladásának részese a regény elejétől a végéig. A regényhős egyedi jellemvonásokkal rendelkezik, amelyben benne foglaltatnak annak a kornak, történelemnek és társadalomnak a jellemzői, amelyben él (pl. a Baradlay fiúk). A regényhőst a cselekmény, a beszédmód, a monológ, más szereplők jellemzése, írói közlés és környezetrajz állítja elénk.

A *környezetrajz* lehet a szereplő szűkebb környezetének (pl. Nemecek otthoni környezete, vagy Bornemissza Éva soproni otthona) ábrázolása, de mindazoknak a helyeknek a lefestése, ahol a hős megfordul (pl. a Baradlay fiúk hazatérésének színtere).

A jellemábrázolás szerves részévé válnak azok a leírások, ahol az író hőse külsejét mutatja be s egyben már meglévő vagy később kibontakozó jellemvonásaira is utal. Ezt az írói eljárást *portrénak* nevezzük (pl. Jókai Mór emberi portréinak elevensége, festőisége a magyar írásművészet csúcsát jelentik).

A *nagyregény az élet teljességét utánozza*. Még ha nem is az ismeretterjesztés az író célja, a *regényben* akkor is *hatalmas tudásanyag halmozódik fel*. Mert a regény magába foglal földrajzot, történelmet, társadalmi ismereteket, a kor szokásait, művészetet, filozófiát stb., megteremtve így saját világképét.

A kőszívű ember fiai

(részletek)

ELSŐ RÉSZ

Hatvan perc!

A nemesdombi kúriában névnapot ünnepelnek. Az ünnepelt azonban nem lehet jelen, súlyos szívroham kényszerítette ágyba. Az orvos már tudja, ez lesz az utolsó névnapja. Baradlay Kazimír, a környék leggazdagabb, legbefolyásosabb földesura a szó szoros értelmében kőszívű ember, mivel évek óta szívérkövesedésben szenved. A haldoklónak egy órája maradt, hogy végrendelkezen. És ő ezt az utolsó órát arra használja, hogy halála utánra is biztosítsa a teljes mozdulatlanságot a földnek azon darabján, amelyen családja él és élni fog.

A kőszívű ember fiai című filmből

Minden lehetséges változás megakadályozását Baradlay Kazimír azért tartja fontosnak, mert a regény cselekménye a reformkor utolsó évével indul, amikor már előrelátható a forradalom. Feleségét, Máriát rendeli magához, hogy az papírra vesse az akaratát.

...

Ott feküdt az a férfi, akinek a szívere kővé vált. Kővé a patológia értelmében s a bibliai szólas szerint.

Feje magasán felpócolva vánkosai között, minden vonása rendbe szedve, mintha modellképpen ülne annak a nagy művésznak, a halálnak, ki minden embernek más arcot fest, mint amilyen volt neki, amíg élt; s mintha mondaná annak: „Az én arcomat aztán jól találád!”

A nő odasietett hozzá.

– Vártam önre – szólt a férfi. Szemrehányás volt az.

– Én rögtön jöttem – rebegé a nő. Mentség volt az.

– Ön megállt sírni. Pedig tudja, hogy az én időm rövid.

A nő összeszorította ökleit és ajkait.

– Semmi gyöngeség, Marie! – szólt egyre hidegebb hangon a férj. –

A természet folyama ez. Én hatvan perc múlva tehetetlen tömeg vagyok. Az orvos mondta. Vendégeink jól mulatnak-e?

A nő némán inte.

– Csak mulassanak tovább. Ne engedje őket szétriadni. Ne engedje elszéledni. Ahogy összejöttek az értekezletre, maradjanak együtt a torra. A gyászpompát rég előkészítettem már. A két koporsó közül a fekete márványt fogja ön számomra választani. Kardjaim közül a platina-ékitményest fogják ravatalomra tenni. A szemfödél bojtjait négy főbíránk viszi négyfelől. A gyászénekkart a debreceni iskolai énekkar képezendi. Semmi színpadi nóták. Csupán régi zsoltárénekeket. A sírbeszédet pedig a templomban a szuperintendens, a háznál pedig az esperes fogja tartani. A helybeli pap egy egyszerű miatyánkot mond el a sírbolt előtt, egyebet semmit. Megértett ön végig?

A nő maga elé bámult a légbe.

– Kérem önt, Marie. Amiket most, most mondok, azokat nem fogom többé ön előtt ismételterni. Legyen ön olyan jó, üljön ide ágyam mellé a kisasztalhoz, rajta van minden írószer. Írja fel ön, amit mondtam és még mondani fogok.

A nő készen teljesítette a parancsot, leült az ágy melletti kisasztalhoz, és leírta az eddig hallottakat.

Mikor készen volt vele, a férj folytatá:

– Ön hú és engedelmes nő volt teljes életében, Marie. Ön minden szavamat teljesítette, amit parancsoltam. Még egy óráig leszek önnek ura. De amit ez óra alatt önnek eléje mondok, az önnek egész életét betöltendi. Én még halálom után is ura fogok önnek maradni. Ura, parancsolója, kőszívű zsarnoka. – Ah, hogy fojt valami! Nyújtson hat cseppet abból a digitalinból...

A nő kis aranykanálkában beadta neki a gyógyszert. A beteg ismét könnyebben beszélt:

– Írja ön végszavaimat! Más ne lássa, ne hallja e szókat, csak ön. Egy nagy művet alkottam, melynek nem szabad velem együtt összeroskadni. A föld ne mozogjon, hanem álljon. S ha az egész föld előremegy is, ez a darab föld, ami a mienk, ne menjen vele. Sokan vannak, akik értenek engem; de kevesen, akik tenni tudnak, és

kevesebben, akik tenni mernek. Írjon ön le minden szót, amit mondok, Marie.

A nő írt csendesen.

– Most a tengelye esik ki a gépnek – folytatá a haldokló –, s a hulló romok dobaját hallom már koporsófüdelemen. De nem akarom azt hallani. Van három fiam, ki föl vált, midőn én porrá leszek. Írja ön, Marie, mi dolguk lesz fiaimnak halálom után...

– Három fiam mind nagyon fiatal még arra, hogy helyemet elfoglalhassa. Előbb járják ők ki az élet iskoláit; önnek nem szabad őket addig látni. Ne sóhajtson ön, Marie! Nagy gyermekek már; nem hordozhatók ölben.

Legidősebb fiam, Ödön, maradjon a szentpétervári udvarnál. Most még csak követségi titkár, idővel magasabbra lesz hivatta. Az a hely jó iskola lesz neki. A természet és ferde hajlamok sok rajongást oltottak szívébe, ami fajunkat nem idvezíti. Ott kigyógyítják mindabból. Az orosz udvar jó iskola. Ott megtanulja ismerni a különbséget az emberek között, akik jogosan születnek – és jogtalanul világra jönnek. Ott megtanulja, hogyan kell a magasban megállni és a földre le nem szédülni. Ott megismeri, mi értéke van egy nőnek és egy férfinak egymás ellenében. Ott majd elfásul a rajongása, s midőn visszatér, mint egész ember veheti kezébe a kormányrudat, amit én elbocsátok kezemből. Adjon ön mindig elég pénzt neki, hogy versenyezhesen az orosz udvar nemes ifjaival. Hagyja neki fenékig üríteni az élvezetek poharait. Nézze el túlsapongó szeszélyeit, ezeket át kell élni annak, ki a közöny magaslatára akar jutni.

A beszélő az órára tekintte; az sietteté. Rövid az idő, oly sok mondanivaló van még.

– Azt a leányt – folytatá halkan a beteg –, ki miatt el kellett neki hagynia e házat, igyekezzék ön férjhez adni. Ne kíméljen semmi költséget. Hozzá való férj hiszen termett elég. Vagyont mi adhatunk hozzá. Ha makacsul megmaradna e némbor határozatánál, járjon ön utána, hogy a leány atyja áttétessék Erdélybe. Ott sok összeköttetésünk van. Ödön kinn maradjon mindaddig, míg ők innen el nem távoznak, vagy Ödön odakünn meg nem házasodik. Ne féljen ön semmitől. Oroszországban csak egyszer történt meg, hogy a pap leányát nőül vette egy cár; aztán az is csak orosz cár volt, nem magyar nemes.

A haldokló arcán még két piros folt is gyulladt ki e szónál, mely pillanatok múlva ismét eltűnt onnan.

A nő csendesen írta a rábízottakat.

– Második fiam, Richárd, még egy évig marad a királyi testőrségnél. De ez nem életpálya. Kezdetnek jó. Innen lépjen át a lovassághoz; ott szolgáljon ismét egy évig, s akkor igyekezzék a táborkarba bejutni. Ügyesség, vitézség és hűség három nagy lépcső a magasba jutáshoz. Mind a hármat a gyakorlat hozza meg. Ott egy egész meghódítatlan régió áll előttünk. Csak a lábunkat kellene rátennünk, hogy a mienk legyen. Az oktan dölly nem engedi. Az én fiam törjön utat mások előtt. Lesz Európának háborúja, ha egyszer megkezdődik a földindu-

lás. Eddig nem is mozduló rugók fogják egymás ellen lökni az országokat. Egy Baradlay Richárd számára azokban sok végeznivaló lesz. Dicsősége mindnyájunkra fog világítani! Richárd ne nősüljön soha. Az asszony csak útjában volna neki. Az ő feladata legyen: emelni testvéreit. Milyen dicső ajánlólevél egy testvér, ki a csatában elesett!... Marie, ön nem ír? Csak nem sír ön talán? Kérem, Marie, ne legyen most gyöngé; csak negyven perc még az idő, s nekem annyi mondanivalóm van még. Írja ön le, amit eléje mondtam.

A nő nem merte mutatni fájdalmát, és írt csendesen.

– Harmadik fiam, a legifjabb, Jenő: az én kedvencem. Nem tagadom, hogy a legjobban szerettem őt mind a három között. Ő nem fogja azt soha tudni. Mert hiszen úgy bántam vele, mintha mostohája volnék. Tovább is úgy bánjék ön vele. Maradjon Bécsben, és szolgáljon a hivatalban, és tanulja magát fokul fokra felküzdeni. Ez a küzdelem neveli őt simának, okosnak és eszesnek. Tanuljon minden lépést ésszel és kedéllyel mások előtt elnyerni. Legyen mindig kényszerítve arra, hogy kedvében járjon azoknak, akiket ismét mint lépcsőket fog felhasználni, hogy magasabbra emelkedjék. Nem kell őt hazulról kényeztetni, hogy tanulja meg felhasználni az idegent és minden embernek mérlegelni az értékét. Ápolni kell benne a nagyravágyást; fenntartani és felkeresztetni vele az ismeretséget nagy nevekkel és hatalmas befolyásokkal, mik családi összeköttetésre vezethetnek – a költői ábrándok követezése nélkül.

Egy pillanatnyi eltorzulása ez arcnak tanúsítá, mily végtelen kínokat kell kiállni ez embernek azalatt, amíg beszél. Csak pillanatig tartott az. A *nemes* akarat legyőzte a *pór* természetet.

Tudta folytatni végintézkedését.

– Ily három erős oszlop fönn fogja tartani azt a művet, amit én alkottam. Egy diplomata – egy katona – egy főhivatalnok. Miért nem építhettem még tovább, amíg ők megerősödnek, amíg helyeiket megtudják állni! Marie! Nőm! Baradlayné asszony! Én kérem, én kényszerítem, én megidézem önt, hogy cselekedje azt, amit önnek rendelek. A halállal vívódik minden idege testemnek; de én e végküzdelemben nem gondolok arra, hogy porrá lesz percek múlva, ami rajtam por. Ezt a hideg verítéket homlokomon nem a halálküzdelem izzasztja, hanem a rettegés, hogy hasztalan fáradtam. Egy negyedszázad munkája oda-vesz. Álmodozó rajongók tűzbe viszik a gyémántot, s nem tudják, hogy az ott satnya elemeire fog feloszlani, s soha vissza nem jegecül. Ez a mi nyolcszázados gyémánt nemességünk! Ez az örökké életetője, örökké újra feltámasztója az egész nemzetnek. Léteünknek titokteljes talizmánja. És ezt akarják megáldozni, megsemmisíteni. Lázálmokért, mik idegen test kór párázatával ragadják át dögvész idején...

– Semmi érzélgés, az idő rövid. Én nemsokára megtérek atyáimhoz, itt hagyom fiaimnak, mit őseim rám hagytak. De házam az eszmék vára marad. *Nemesdomb* nem esik ki a történelemből. Központja, tűzhelye, napja lesz ez a bolygó elvnek. Ön itt marad utánam.

A hölgy megállt az írás közben, és bámulva tekintte a beszélőre. Az észrevette neje bámulatát.

– Ön kételkedve néz rám. Egy nő, egy özvegy mit tehetne azon munkában, melyben egy férfi összeroskadt? Megmondom azt. Hat héttel halálom után ön férjhez fog menni.

A nő kiejtette kezéből a tollat.

– Én akarom azt – folytatá szigorúan a kőszívű ember. – Kijelöltem előre, akihez nőül fog menni. Ön Rideghváry Bencének fogja nyújtani kezét.

Itt a nő nem bírt magával többé, elhagyta az íróasztalt, s odarohant férje ágya mellé, összeroskadt, és annak kezét megragadva, a legforróbb könnyekkel áztatá azt.

A kőszívű ember lehunyta szemeit, és tanácsot kért a sötétségtől. Megtalálta azt.

– Marie, hagyja ön abba! Most nincs idő az ön sírására. Én sietek. Utam van. Úgy kell lenni, ahogy mondtam. Ön fiatal még; nincs negyvenéves. Ön szép, és örökké az marad. Huszonnégy év előtt, mikor nőül vettem önt, sem láttam önt szebbnek, mint most. Hollófelete haja, ragyogó szemei voltak – most is azok. Szelíd és szemérmes volt ön; most sem szűnt meg az lenni. Én nagyon szerettem önt. Hiszen tudja azt jól. Az első évben született legidősb fiam, Ödön, a másodikban második fiam, Richárd, a harmadikban a legifjabb, Jenő. Akkor egy súlyos betegséggel látogatott meg Isten, amiből mint nyomorék támadtam föl. Az orvosok megmondták, hogy a halálé vagyok. Egyetlen csók, amit az ön édes ajka ad nekem, meg fog ölni. És én itt haldoklom az ön oldala mellett már húsz év óta, elítélve, kiszentenciázva. Az ön szemei előtt hullott el életem virága, és húsz év óta nem volt ön egyéb, mint egy haldokló ápolónéja. És én tudtam élni, egyik napot a másik után vonva. Mert volt egy nagy eszme, minden emberi érzésen uralkodó, ami élni kényszerített, tartogatni egy kínokkal és lemondásokkal folytatott életet. Ó, milyen életet! Örök tagadását mindennek, ami öröm, ami érzés, ami gyönyörűség! Én elvállaltam azt. Lemondtam mindenről, amiért emberi szív dobog. Letörültem lelkemről az ifjú ábrándok költészetét, ami minden ifjú lelkét megfogja. Lettem rideg, kiszámító, hozzájárulhatatlan. Csak a jövődőnek éltem. Egy oly jövődőnek, mely nem egyéb, mint a múlt örökkévalósága. Ebben neveltem mind a három fiamat. Ebben fogyasztottam el életerőmet. Ebben örökítettem meg nevemet. E néven a jelenkor átka fekszik, de a jövődő áldása ragyog. E névért szenvedett ön oly sokat, Marie. Önnek még boldognak kell lenni az életben.

A nő zokogása tiltakozott e szó ellen.

– Én úgy akarom – szólt a férfi, és elrántotta tőle kezét. – Térjen ön az asztalhoz vissza, és írja. Végakaratom ez. Nőm hat hét múlva halálom után adja kezét Rideghváry Bencének, ki nyomdokomba lépni leginkább érdemes. Így leend nyugtom a föld alatt és üdvöm az égben. Leírta-e ön, amit eléje mondtam, Marie?

A nő kezéből kihullott a toll, két kezét homlokára tette, és hallgatott.

– Az óra végire jár – rebegé a haldokló, küzdve a semmivélét férgei ellen. – De „non omnis moriar”! A mű, mit megkezdettem, utánam fennmarad, Marie! Tegye ön kezemre kezét, és hagyja rajta, míg azt megfagyni érzi. Semmi érzélgés, semmi könny, én akarom, hogy ön ne sírjon. Nem veszünk búcsút. Lelkemet önre hagytam, s az nem fogja önt elhagyni soha; az számon kérendi öntül minden reggel, minden este, hogyan töltötte ön be azt, amit önnek végső órámban meghagytam. Én itt leszek! Mindig itt leszek.

A nő úgy reszketett.

A haldokló pedig csendesen egymásra tevő kezeit, s töredezett hangon rebegé:

– Az óra végire jár... Az orvosnak igaza volt... Már nem fáj semmi... Sötét lesz minden... Csak fiaim képe világít még... Ki jössz felém, onnan a sötétből? Állj ott! Ne közelíts!... Homályos alak!... Még mondani valóm van itt! ...

A nő pedig, midőn látta, hogy a végső perc betölt, s férje halva van, odarogyott térdre az íróasztal mellé, s két összekulcsolt kezét a teleírt papírra fektetve rebegé:

– Halld meg, Uramisten, és úgy bocsásd színed elé árva lelkét! És úgy légy neki irgalmas a túlvilágon, ahogy én fogadom és esküszöm előtted, hogy mindezen rossznak, amit ő végleheletével parancsolt, az ellenkezőjét fogom teljesíteni Teelőtted! Úgy segíts meg engem, végheletlen hatalmasságú Isten!...

Egy emberen túli, egy elképzelhetetlen borzadályú kiáltás hangzott fel a csendben.

A felriadt nő rettenve tekint az ágyán fekvő halottra.

És íme, annak elébb lezárt ajkai most nyitva voltak, lecsukott szemei elmeredve és mellén összefogott két keze közül a jobb feje fölé emelve.

Talán az elköltöző lélek összetalálkozott az égben az utána küldött fogadással, s még egyszer visszafordulva az ég kapujából, a csillagok útjából, megtért porhüvelyéhez, hogy egy halál utáni kiáltással kijelentse végső, tiltakozó vasakarátát.

Patalógia – kórtan, a betegségek okaival és a betegségek okozta testi jelenségekkel foglalkozó tudomány; **non omnis moriar** – (e.: non omnisz morár) nem fogok egészen meghalni (mert műveimben élek tovább)

1. Értelmezd a regény címét!
2. Milyennek képzeled el Baradlay Kazimírt?
3. Hogyan jellemeznéd Baradlayné a fejezet alapján?
4. Milyen rémisztő esemény történik Baradlayné fogadalma után?

1. Készíts vázlatot Baradlay Kazimír végrendeletéről! A számozott pontokba azok neve kerüljön, akiről az apa rendelkezik, a betűvel jelzett alpontokba pedig azok a rendelkezések, melyeket sorsukra vonatkozóan tesz!

A temetés hatalmas pompában zajlik és teljesen másképp, mint ahogyan azt az elhunyt parancsolta. A harmadik pap, aki csak egy imát mondhatott volna, keményen elmondja, hogy sem adakozó, sem könyörületes, sem szerezett, sem igazi hazafi nem volt a halott. Megjelenik egy feltűnően szép leány is, akinek nevét nem említik, de akiről sejthetjük, hogy az a lány, aki miatt Ödönnek messzire kellett utaznia. Hatalmas tor követi a temetést, az említett pap nem jön el a torra, de megérkezik Tallérossy Zebulon, aki összevissza beszél és biztosítja az özvegyet, hogy megbüntetik majd a papot, aki a felháborító imádságot mondta. *(A temetési ima)*

Szentpétervárott hatalmas táncmulatság van. Egy idegen ifjúért rajong sok orosz fiatal hölgy. Az idegen férfi még a nagyon gazdag Alexandra hercegnő kegyeit is elnyerte, de ő hűvös és udvarias. Leonin nevű barátja elrabolja és elviszi egy titkos szórakozóhelyre, ahol a férfiak szórakoznak. Ide érkezik a levél Ödönhöz, mert ő az idegen, anyjától, hogy atyja meghalt és azonnal utazzon haza. Leonin hiába próbálja lebeszélni barátját, az hajthatatlan, ezért inkább vele tart. Az úton hatalmas hóviharba kerülnek, farkasok támadják meg őket és szánjukat is baleset éri. *(A két jóbarát)*

Bécsben találkozunk Richárddal, aki éppen párbajozni indul, de előtte összefut egy pappal, akit felcincáltak kihallgatásra Bécsbe, és aki úgy gondolja, hogy tévedésből túlságosan drága szálláshelyre helyezték, és ebből még baja lesz. Richárdnak azt is elmondja, hogy ő bizony a lánya miatt, aki egy nemes fiába lett szerelmes és egy temetési ima miatt, amit bizony ugyanannak az úrnak a temetésén mondott el, jutott ide. Richárd tudja, hogy az ő apja temetéséről beszél a pap, de nem fedi fel kilétét, csak ad a pincérnek két aranyat a pap költségeire. Öccse, Jenő látogatja meg, s arra kéri, hogy kísérje el őt bátyja Plankenhorsték estélyére. Richárd majd táncoltatja az anyát, amíg ő a lánynak udvarol. *(A másik kettő)*

Plankenhorstéknál, akik elég érdekes helyet foglalnak el a bécsi társasági körökben, Richárdot csak egy szobalány érdekli, Edit, akiről kiderül, egy szegény nemeslány, akit itt tartanak, de csak cselédként bánnak vele. Richárd beleszeret a rendkívüli teremtésbe. Jenő megpróbál Alfonsine közelébe kerülni. Alfonsine, aki amennyire szépséges, annyira romlott lelkű, kompromittálni szeretné Editet, Baradlay azonban nem tesz semmit. Levélben kéri meg Edit kezét. Alfonsine terve kudarcba fulladt. Anyja csak annyit mond, hogy látod, nem minden férfi olyan, mint Palvicz Ottó. *(Mindenféle emberek)*

Bár a faluban mindenfélét pletykálnak a Baradlayakról és Arankáról, senki nem tudja a valóságot. Ödön hazaérkezik, anyja azt akarja, hogy ő vegye át az apja után a főispáni széket és legyen ura a háznak. Az úrnőt is megtalálta már. Ödön ellenkezik, de aztán anyja bevezeti Arankához és minden ellenszegülés eltűnik. Az asszony boldog a fiatalok boldogsága miatt és a szobájában aláhúzza azokat a sorokat, amiket ellentétesen ugyan, de már véghez vitt a végrendeletből. *(Az aláhúzott sorok)*

Hat hét telt el a kőszívű ember halála óta. Mindenholnan érkeznek a gazdag hintók a kézfogóra, megérkezik Rideghváry is, nagy magabiztossággal. Hamar észreveszik, hogy olyanok is vannak a társaságban, akik bizony nem a császár hívei, és nem barátai sem Rideghvárynak, sem Tallérossynak. A pap is ott van, Tallérossyék legnagyobb megrökönyödésére és nem is látszik nagyon boldogtalannak. Aztán megkezdődik a ceremónia, és kiderül, hogy a kézfogón bizony nem özvegy Baradlayné és Rideghváry a főszereplő, hanem Ödön és Aranka. Sokan éljeneznek, Rideghváry és barátai azonban megsemmisülve állnak. Rideghváry elmondja Baradlaynénak, hogy pontosan tudja, hogy ho-

gyan is szólt a végrendelet, aminek minden szavát megszegte az asszony, és hogy ez a viselkedés egy magaslatra vezet, de annak a magaslatnak vérpad a neve. (*A kézfogó napja*)

A megyeházán ülés van, és éppen Tallérossy beszél arról, hogy milyen buta gondolat a parasztnak szavazójogot adni és írni-olvasni tanítani. Az elnöki székben Rideghváry Bence ül. Megjelenik Baradlay Ödön és kitiltja Rideghváryt a teremből és nagy örömujjongás közepette elfoglalja a főszékét. Rideghváry szavaival, ez volt az első lépcső „ama” magaslatához. (*Az első lépés „ama” magaslatához*)

1848. március 13-án az egész város felbolydult Bécsben. Kitört a forradalom. A Plankenhorst palota a szabadságharcosok egyik központjává vált. Alfonsine és az anyja mindenkivel elhitetik, hogy a szabadság oldalán állnak. Jenőt megbűvöli, hogy a nő állandóan a nyakába ugrik, csókolja és örömittasnak mutatja magát a szabadság ügye miatt. Jenő úszik a boldogságban és nem lát át a színjátékon. Egyik erkélyről Ödönt hallja beszélni, ami megrémíti, és eszébe jut, hogy ez a második lépcső ama magaslatához. (*Tavaszi napok*)

Közben Richárd mint katona is ott van a bécsi utcákon. Mindenféle, egymásnak ellentmondó parancsot kap, ezért nem használják csak a kardjuk lapját, nem gyilkolnak, csak szétkergetik a csöcseléket. Csapatával megvédi Edit zárdáját. Ide küldte a lányt Plankenhorstné. (*Az érem másik oldala*)

Már októberben járunk és a forradalmat hamarosan leverik. Baradlayné Richárdért és Jenőért maga megy Bécsbe. Edittel kofának öltözve elmennek először Richárdhoz

...Csodálatos az, amit egy nő megbír! – Egy nő, aki anya – egy anya, aki szeret. – Fiát, hazáját.

Editet nem kellett kérdezni, hogy nem fáradt-e el. Ő járt legelől, s táncolt a vállán vitt puttonnyal.

Kétórát vertek a harangok a város tornyaiban, mikor az álcázott nők a Kaiserstrasséra kijutottak.

A lerchenfeldi főutca torlaszánál nem volt senki, még őr sem... A nők az ostromlottak miatt kiosonhattak az eltorlaszolt utcákon. Nagyobb mesterség volt azonban az ostromzárolók vonalán átjutni a temetőig. Akik azokban a napokban ismerték Bécset, emlékezni fognak rá, hogy az auf der Schmelz és Hernals között volt még akkor egy nyílt árok, a hegyi záporvíz felfogására, elején faragott kövekből, odább palánkokból készült oldalfalakkal. Nem kellemes hely, de jó mély annak, aki nem akarja, hogy meglássák...

A kufárnő vezette útítársnőit a mély árok hosszában, melynek fenekét buja fű verte fel; hónapok óta nem járt itt eső. Egy helyen, ahol az oldalfal be volt omolva, elébb felkapaszkodott maga a kufárnő, óvatosan széttekintett, s azután suttogva monda:

– Helyben vagyunk.

Legelébb is feladogattatta magának a puttonyokat.

– Ezeket most hagyjuk itten. Elég lesz a magamé. Ott tanyáznak a huszárok.

Kósa Károly: *Nyergelj, fordulj!*

- Ki vagy? Megállj!
- Jó barát! – felelt Baradlayné.
- Jelszót!
- „Nyergelj, fordulj”!

Erre a kérdező leugrott lováról, odament a pórruhás nőhöz, s meghajtván előtte a térdét, tiszteletteljes gyöngédséggel csókolá meg annak kezét anélkül, hogy kezével érintené.

- Kegyedet vártuk, asszonyom!
- Rám ismertél, Pál, jó öreg?
- Hála Istennek, csakhogy itt van!
- Hol a fiam?
- Egyszeribe odavezetem. Hát ez a drága szép cseléd? – kérde Editre mutatva.
- Ez is velem jön.
- Értem.

A vén huszár odaadta kantárszárát bajtársa kezébe, s gyalog vezette a temető felé a két hölgyet.

Egy kis fehér ház – a temetőőr lakása máskor – volt ezúttal Richárd haditanója. Abban foglalt el egy kis szobát, melynek ablaka a város felé nyílt.

Éppen az éjjeli cirkálásból tért haza; zárt ajtóját felnyitá kulcsával, a gyertyát meggyújtá az asztalon, s azzal bosszúsán ütött öklével az asztalra.

- Már megint itt vannak?

Mik voltak ott? Ott vannak szépen kiterítve az asztalán a legújabb pesti hírlapok. És azokban egyes cikkek veres irallal aláhúzva.

„Tűzbe velük!”

De mégsem tudta őket tűzbe vetni anélkül, hogy elolvassa.

És azután, mikor elkezdte olvasni, akkor meg éppen nem tudta őket a tűzbe vetni. Ki tudja, hátha meg sem égnének abban? Ki tudja, hátha a hamuból is föltámadnának?

Kétszáz lépésnyi távolban az árok-tól látszott két huszár alakja, az őrtűztől megvilágítva. Távolabb még öt-hat őrtűz égett egy csoportban; ott volt a temető, a csapat tanyája.

– Nem csalódtunk. Most már, Frau Midi, előre! Rám nincs ott szükség.

Baradlayné Edit kezét megfogva, egyenesen az őrtűz felé tartott. Az őrszem látta őket közeledni, de nem kiáltott rájuk. Egészen közelébe hagyta jönni. Csak akkor szólalt meg az egyik lóhátról halk, mély hangon:

Odakönyökölt az asztalra, s borús homlokát tenyerébe fektetve, ismét és ismét elolvasá a jelzett sorokat, és homloka még borultabb lett utána.

– Nem igaz! Nem lehet ez igaz! – kiálta fel önmagával küzdve. – Ámítanak, hazudnak mind! Lehetetlen ilyennek történni a nap alatt!

Valaki jön. Sietve markába gyűri az olvasmányokat. Pál úr lép be. Richárd haragosan förmed reá:

– Ki lopta nekem ide megint ezeket az infámis hírlapokat az asztalomra?!

Pál úr sarkából kiforgathatlan kedéllyel felel:

– Hogy valakitől *el*lopjanak valamit, azt értem. De hogy valakinek *oda*lopjanak valamit, ez nekem új szó.

– Zárt ajtómon keresztül idecsempésznek az asztalomra minden nap egy csomó hírlapot! Ki teszi azt?

– Hát én azt sem tudom, hogy mi az a hírlap! Hisz én nem tudok olvasni.

– Hazudsz! Gazember! Talán nem tudom, hogy három hónap óta olvasni tanulsz vén bolond létedre? Ki tanított olvasni?

– Ne tessék keresni! Éppen tegnap halt meg. A trombitás. Kicsapott diák volt szegény; régen a halál kutyái ugattak belőle. Azt mondtam neki: „Ne vidd el, pajtás, a tudományodat a másvilágra, hagyj belőle nekem is egy kicsit!”

– S minek tanultál te olvasni? – vallatá őt szigorral a kapitány.

A vén közvitéz megmeresztette a nyakát, s keményen odafelelt:

– Könnyen tudnék erre a kérdésre valami mást mondani, mint ami tiszta igazság, ha hazudni akarnék; mondhatnám, hogy szeretnék már egyszer altiszt lenni, azért tanultam olvasni. De nem mondom. Hanem megmondom, hogy azért tanultam vénségemre olvasni, hogy megtudjam, mik történnek odahaza.

– Tehát te is olvasod ezeket itt? Honnan kapjátok ti ezeket?

– Hagyjuk ezt máskorra. Reportom van. Két asszonyember akar beszélni a kapitány úrral.

– Asszonyok? Hogy kerültek ide? Honnan jöttek?

– A város felül jöttek.

– Hogy eresztette őket át az őrszem?

– A jelszót mondták.

– Ez megint hazugság. Ebben az órában cseréltem a tábori jelszót; azt még a városban nem tudhatta meg senki. Azt még nem árulhatta el senki.

Pál úr sötét, dacos flegmával mondá meg az igazat:

– Más jelszóval jöttek be...

– Más jelszóval? Hát van itt az én jelszavamon kívül még valakinek másnak is jelszava? Hisz itt összeesküvés van! De közé fogok vágni. Azt a két nőt főbe lövetem!

Richárd dühös volt, a kardját verte a padlóhoz; Pál úr pedig olyan szeliden nézett rá, mint valami jó kedélyű nagyapó mérgelődő kis unokájára.

– Az egyik asszonyosság a kapitány úrnak az édesanyja.

Pál úrnak megvolt az az elégtétele, hogy rettenetes haragvó kapitányát a düh forró lázából egyszerre az ijedelem merevületébe látta átfagyni. Az ifjú szemei elbámultak, ajka nyitva maradt, keze úgy állt meg, ahogy azt, kardját felkapva, a légbe emelte.

Richárd azt hitte, hogy álmot lát, mikor azután a vén szolga felnyitá az ajtót, s eléje tűnt az éj sötétéből először egy szelíd, szeretetteljes női arc, oly tiszteletre méltó, oly hódolatgerjesztő; és utána egy másik, kinek tekintetében gyermekszív, angyalszerelem sugárzik; mindkettő pórruhában, átázva, sárosan, kimerülten...

Amit Richárd néhány perc előtt olvasott azokból az elátkozott lapokból, a megtagadott mese, a hihetetlen álomlátás, előtte állt... Odarohant anyjához szótlanul, és átölelte, megcsókolta arcát, kezeit. Mily ázott volt öltözete! Mily hidegek arca, kezei! Nem is kérdezett tőle semmit.

Editre pedig olyan félve tekintett. Mintha azt hinné, hogy ez nem az. Talán van még más arc, mely az övéhez oly nagyon hasonlít! Hiszen elképzelhetetlen az, hogyan lehessen ő e percben itt! Félt megtudni, ki ez.

Nem szólt senki egy szót is, csak valami csendes hang hallatszott, amit úgy neveznek, hogy zokogás. A minden beszédnél többet mondó hang.

Richárd oly mondhatlan fájdalmat érzett szívében, mikor anyját így látta, így ölelte, hogy nem volt ura magának többé, arccal odaveté magát az asztalra, hol ama vést hírlő lapok feküdtek, s keserűen nyögé:

– Hát ez mind igaz?!

Anyja belepillantott a lapokba.

– Egy ezredrésze annak, ami igaz! – monda fiának. – Esküszöm neked arra a szeretetre, amivel szívemben hordoztalak mindig.

– Ne esküdjél, anyám! Az, hogy te most itt vagy, rettenetesebb bizonyítvány nekem minden esküvésnél.

És azzal elkezdte az asztalt ütni öklével.

– És most nem parancsol nekem sem Isten, sem ember többé. Egyedül te parancsolsz, anyám! Mit kívánsz tőlem?

Baradlayné e szóra megfogta Edit kezét, s odavonta őt Richárdhoz.

– Nézd, itt van az, aki nekem megmondta, hogy mit kívánok én tőled. Még ezelőtt egy órával magam sem tudtam azt kimondani.

– Edit! – suttogá Richárd elbámulva, s megtapogatá az eléje nyújtott kis kezét, mely nedves volt az ázott pórköntöstül. Ez Edit keze, ez Edit arca. – De hogy lehet ez? Hát mi jön még, amitől egészen megtérbolyodjak?

– Lélekcsereelő időkjárnak, fiam! – monda Baradlayné. – Mindnyájan más emberek lettünk. Minden kőnek szíve van most, és fáj. Azt akarják, hogy annak, aki fegyvert visel, ne legyen. A szuronyerdőnek anyja van, akit úgy hívnak, hogy haza. Hanem ez az örök anya néma, nem kiálthat! Tudták. Azt meg lehet ostorozni, meg lehet gázolni, testét szétdarabolni; nem kiálthat: „Fiam, segíts!” – De nem gondoltak arra,

hogyminden egyes kardviselőnek van egy anyja otthon; és ha kétszáz-ezer anya elkezd jajt kiáltani, azt majd meghallja a nagy gyermek! Kiáltottunk! A pórő, az úrnő ment, írt, beszélt, ahol fia volt. És meghallották szavunkat. És ez egy rettenetes parancsolat volt. Az anyák hazaparancsolták fiaikat. És a fiúk hazajöttek. Csak te nem hallottál meg minket.

– Hallgatlak, anyám. Minden szavadat őrzöm.

– Nézd, itt van egy fiatal leány, apácanövendék. Ez meghallja, mint beszélnek el előtte titokban, hogyan akarják elveszteni kedvesét. Ravaszul, sátáni terv szerint. Akár tesz, akár nem tesz. Ha tesz, a vesztőhelyen, ha nem tesz, orgyilkokkal. Már ki van ellene adva egyik részről a parancsolat, hogy elfogják; másik részről már töltve ellene az orgyilkos fegyvere. És a fiatal leány nem gondolkozik, mit tegyen. Nem sír, nem esik kétségbe. Vígsgát tett, megszökik őreitől éjjelben: éj közepén nekifut a sötét éjszakának; fekete, koromsötét éjben végigfutja a város kísértetes utcáit, hogy feltalálja kedvesének anyját, hogy annak lábaihoz vesse magát, és így szóljon hozzá: „Asszony! Fiadat meg akarják ölni, rettenetes, gyalázatos halállal! Siess! Keresd fel! Válassz számára *valami szebb halált!*”

– Edit! – rebegé Richárd, s a leányka hideg kezét forró homlokához szorítja.

– Én választottam, fiam.

– Mondjad, anyám!

– Van még mező, hol az ilyen fiak, ha megáldozták magukat, anyjuk nem sír utánuk, csak édes könnyeket.

– Mit tegyek?

– Tanuld meg közkatonáidtól. A tábori jelszó, mellyel előőrseiden átjöttünk, ez volt: „Nyergelj, fordulj!” Ha e jelszót kimondod, megtudod, merre mégy. Hogy eljutsz-e oda? Az kardod dolga és az Istené!

– Úgy lesz!

Richárd az ajtóhoz lépett. Pál ott őrködött.

– Eredj – szólt hozzá csendesen –, tudasd az altisztekkel az új tábori jelszót: „Nyergelj, fordulj!”

A vén huszár nem szólt semmit, hanem futott.

– Az én kockám el van vetve – szólt Richárd visszatérve anyjához és kedveséhez. – De hát tiveletek mi történik most?...

– Én, fiam, ismét visszamegyek a városba.

– Anyám! Gondold meg, hogy holnap be lesz véve a város, s hogy te el vagy árulva.

– Nem gondolok semmire. Nekem még egy fiam van abban a városban, s én visszamegyek érte; ha tűzbe-lángba lesz is borulva és ellenséggel megtöltve: mégis kihozom onnan a fiamat, ott nem hagyom nekik!

Richárd eltakarta kezével arcát.

– Ó, anyám, milyen törpe vagyok én veled szemközt! ...

A három nő Palvicz Ottó csapatához indul, és megtévesztve őket az Alfonsine-től hallott jelszavak alapján, elküldik őket a Richárd útjával ellentétes irányba. Palvicz Ottó csak reggelre jön rá a cselre, de ekkor már bottal ütheti Richárd és a kofák nyomát. Editet visszaviszik a kolostorba, ahol nem árul el estig semmit, pedig vesszővel, szíjjal verik, de estére azt modja, hogy az éjszakát Richárddal töltötte. Tudja ugyanis, hogy így biztosan titokban marad a szökése, mert ezt a szégyent a kolostor nem engedheti meg magának. *(A kik igazán szeretnek)*

Iral – ceruza; **infámis** – gyalázatos; **reportom van** – jelenteni valóm van

1. Miért megy Bécsbe Baradlayné?
2. Hogyan jut el az anya és Edit Richárd táborába?
3. Ki segít Baradlaynének Richárd elé jutni?
4. Hogyan sikerül az anyának Richárdot a szabadságharc mellé állítani?
5. Mi az új jelszó?

1. Nézz utána, ki volt Palvicz Ottó? Foglald össze, és írd le, milyen kapcsolatban állt a regény szereplőivel!

Leverték a forradalmat. A győztes még pihen, a vesztes menekül. Egy félkezü forradalmár sebesülten rogyadozó léptekkel támo lyog a Plankenhorst palota felé. Látja a lobogót és eléri a kaput, de az zárva van, és hiába dörömböl, nem nyitnak ajtót. Még reménykedik, hogy talán a nők már elmenekültek és jó lesz itt meghalni, ennek a háznak a kapujában, a szabadság lobogója alatt. A lobogót azonban még hajnal előtt kicserélik a császári zászlóra és ő ott hal meg, az áruló nők palotájának tövében. *(A vérvörös alkony)*

Jenő a szabadságharc utolsó napjait már a Plankenhorst palotában töltötte. Nem ment szállására éjjelre sem, és úgy érezte, hogy viszonya Alfonsine-nal már mindenki számára egyértelmű és megmáshatatlant. Közben sorra érkeznek meg az urak és hölgyek, a régi barátok, akik visszatértek vagy előbújtak rejtekhelyeikről. Jenővel senki sem törődik, csak Rideghváry mondja neki, hogy menjen a szállására, mert neki beszélőnivalója van vele. Alfonsine anyja elmondja Jenőnek, hogy az jelenleg „semmi”, hiszen sem a forradalmárokhöz, sem a császárpártiakhoz nem állt, Alfonsine kezére addig ne számítsa, amíg nincs rendes állása. Közben Alfonsine már Palvicz Ottótól kap levelet, aki viszonyuk felélesztését kéri. Rideghváry elmondja Jenőnek, hogy anyját keresik, és el fogják ítélni, egész családja üldözött, és anyja hamarosan felkeresi a szállásán. Felajánl neki egy ragyogó állást az udvarnál. Anyja azonban nem jön egész éjjel, és reggelre Jenő megtudja Rideghvárytól, hogy elmenekült a városból, ő pedig elfogadja az állást. Elmegy Alfonsine-ékhoz és megkéri a kezét, megbeszélük másnapra a kézfogót, de hazaérve megjön az anyja, aki elmondja, hogy tudja, hogy őelőtte fényes pálya áll, míg testvéreit a vérpad várja.

– Nem magamért, nem testvéreidért könyörgöm hozzád. Minket a mi végzetünk majd utolér. S ha utol nem érne, hidd el, szemközt megyünk rá. Richárd bátyád nőtlen, nem marad utána senki. De Ödön bátyádnak két szép fia van. Az egyik csak most egy hónapja született. Bizonyos az, hogy nagy szolgálataidért fényesen lesz megjutalmazva. Bátyáid vagyonát majd el fogja kobozni a hatalom. És azt akkor majd mind te nyered meg. ...

– És majd akkor, midőn gazdag és hatalmas fogsz lenni, midőn egyedül fogod bírni mindazt, amit most együtt bírunk veled; midőn boldogságod fényében úszni fogsz, fiam, emlékezzél ez órára, anyád könyörgő szavára; fiam, bátyád gyermekeit koldulni ne engedd!

– Anyám! – kiálta fel magánkívül, keservtől agyonkínózva a legkisebb testvér, s odarohant íróasztalához, kirántotta fiókjából kinevezési oklevelét, s darabokra szaggatva szórta azt el maga körül.

S aztán sírva borult anyja ölébe.

– Én nem indulok el azon az úton...

Jenő úgy dönt, anyjával tart. Hiába várja őt Rideghváry és a meghívottak serege Plenkenhorstéknál. *(Az a harmadik)*

Richárd csapatával menekül. Palvicz Ottó a nyomukban. Egy alkalommal már pisztollyal lőnek egymásra, de aztán nem ér véget a párbaj. Richárdéknak útját állja a Duna, a March, a víz, a hegy, a hóesés, de még az erdőtűz is, de végül sikerül magyar földre jutniuk. *(Elől víz, hátul víz)*

MÁSODIK RÉSZ

Egy nemzeti hadsereg

Mesemondás!

Lehetett is az valaha!

Hogy egy kicsiny, elszigetelt országnak rokontalan nemzete valaha saját haderejével, kilenc oldalról rárohanó támadás ellen védelmezte volna magát diadallal, dicsőséggel! Hogy ne bírt volna vele „egy” óriás, hogy rá kellett volna eresztetni Európa másik kolosszát is, s még azzal is megbirkózott, még akkor is saját magának kellett lefeküdnie, hogy rágazolhassanak!

De hát hol vette volna ez a nemzet azt az ősmondabeli erőt, az újabb kornak e Nibelungen-énekéhez?

Elmondom, ahogy megértem.

Egy véghetetlen jajkiáltás hangzott végig; az ország egyik bércefalától a másikig verődött az vissza, s midőn másodszor visszatért, már nem volt jajkiáltás, hanem harci riadó!

Megnépesült a kitűzött zászlók környéke.

A földműves elhagyta ekéjét, a tanuló elhagyta iskoláit, a családapa boldog tűzhelyét, s ment a zászlók alá.

Tizenhárom-tizennégy éves gyermekek csoportja emelte a nehéz fegyvert, mely alatt még vállá meggörnyed, és hetvenéves galambősz férfiak álltak a gyermekekkel egy sorba.

Nem kellett felpénzzel csalogatni senkit; egy nemzetiszínű kokárda volt az egész ajándék, amit a belépő kapott.

Úri családok elkényeztetett fiai, mágnások, nemesek jöttek önként, s együtt sanyarogtak a parasztfiúkkal esőben, zivatarban, sárban, szemétágyon, rongyban és dicsőségben!

Egy ügyvéd itthagyt a irodáját, kardot kötött, s a legelső csatában maga vitte a zászlót legelől Pahrendorfnál a kartácszapporral szemközt. A végén ezredes lett. Sohasem tanulta a háborút.

Egy fiatal földesúr menyegzőjét megtartotta ma, másnap csatába kellett mennie; a római sáncokat ostromolták; ott első volt, ki zászlója élén felhatolt; lelőtték; még menyasszonya csókja meg sem hűlt ajkain.

A cisztercita barátok kolostorából három növendék kivételével minden kispap elment honvédek. A prior maga látta el őket úti élelemmel, mikor szekérre ültek. Amint a refektóriumba visszatérve a honn maradt kegyeseket megpillantá, sírva monda nekik: „Ti gyávák, minek maradtatok itthon?”

Elmentek az ügyvédek; nem akart most pörlekedni senki. Elmentek a bírák; hisz nem volt senkinek panasza.

A mérnökökből lettek tüzérek, utászok. Az orvosokbul tábori sebészek. Ágyban meghalni nem volt most divat.

Híres korhelyekből híres hősök lettek. Csöndes jellemekből oroszlánok.

Még a rablók is megtértek. Egy hírhedt rablóvezér amnesztiát kért magának és társainak, s százhatvan lovast állított ki a csatamezőre, kiknek nagy része a hazát védve nyerte el a halált, mit a haza rontásáért elébb megérdemelt.

Egy főúr maga egész huszárezredet szerelt fel; másik huszárezredet két hét alatt állított ki a jászkun főkapitány.

Nem volt fegyver. Vettek el az ellenségtől. Elébb kaszával, pusztá kézzel kellett kicsikarniok a harc eszközét, hogy aztán küzdhessenek vele.

Egy közönséges székely földész kitalálta, hogyan kell ágyút önteni, fűrni, és ellátni népét csatalövegekkel. Vashámorok átalakultak golyóöntődékké. Elfogyott s nem volt kapható a gyutacs a puskához. Voltak gyógyszerészek a csapatoknál, kik papirosbul készítettek gyutacsokat, s azok is jók voltak a harcban.

Az egyházak odaadták harangjaikat ágyúércnek.

Egyetlen vezér száztiz ágyút vett el apródonkint az ellenségtől.

A szabadkai föld népe meztelen kézzel foglalta el az ellenfélnek fél mérföldre hordó „bácsi” nevű öreg ágyúját.

A ma alakult zászlóalj már holnap gyakorlatot tartott, s egy hét múlva ment a tűzkeresztelőbe.

Mindenki testvér volt a trikolór alatt, nem gúnyoltak senkit tótnak, németnek; azok mind egy zászló alatt egy haza fiainak vallották magukat.

A tiszt jó pajtás volt. Együtt evett, együtt ázott, egy szalmán hált a közlegényeivel, s tanították egymást hazaszeretetre.

Nem volt szökevény. Hová szökött volna? Minden ajtótul elkergeték volna a gyávát.

Ha megverték a sereget, nem futottak szerteszéjjel. Igyekezett ismét összegyűlni, s folytatni a harcot.

S nemcsak az harcolt, kinek fegyver volt a kezében; harcolt minden élő lélek. Asszonyok bátoríták fiaikat. Úrihölgyek mentek sáncot hordani az erődítésekhez; vettek részt veszélyes küldetésekből, miket csak asszony képes el nem rontani. Asszonyok voltak a legjobb tudósí-

tók. Csata után ők ápolták a sebesülteket. Kórház volt minden úri lak a csatatér közelében.

A papok a hős erényeket prédikálták a szószékről. Nem volt ebben a dogmában sem szillabus, sem herézés. Szent volt e harc keresztnek és csillagnak.

S a költő, ki meteorkint futotta végig az egész eget fölöttünk, nem zengett egyébről, mint e szent harcról; ez hangzott alá onnan a magasból; ez volt utolsó szava, midőn az ismeretlen láthatáron lebukott előttünk. – Talán nem is a földre esett le? Talán egy új földforgás alkalmával ismét meglátjuk őt, szikrázva, mennydörögve fejeink felett.

Így támadt a nemzeti hadsereg.

Jól van. Ez idáig poézis, de hol a próza? Hát a pénz?

Igaz. Pénz nélkül nem viselnek hadat.

Tehát az történt, hogy akinek ezüstkanala, ezüstsarkantyúja volt, összehordta egy rakásra. Fiatal lányokak függőiket, özvegyasszonyok megtakarított filléreiket odarakták a nemzet pénztárába. Gyűjtögetett nyugdíjak vándoroltak e helyre. Ki akarna nyugdíjra gondolni, ha nincs haza?

Nem volt elég.

Akkor rányomtatták papírdarabokra, hogy „Ez a papír a nemzet pénze”. S mindenki úgy fogadta azt. Senki sem kételkedett abban. Mindenki azt mondta: „A nemzet nagy úr, amire az ráütötte a címerét, az szent, az a mienk!” És volt pénz elég.

És aztán – a pénzügyminiszternek nem volt egy jó kabátja.

A hadügyminiszter krajcáros szivart szítt, többre nem telt. S a fő hadi intendáns mindennap más ismerősehez ment ebédre, hogy arra se költse az ország pénzét.

És amidőn ezt a könnyszentelte kincset egy-egy oly kormánybiztos kezébe adták, mint Baradlay Ödön, bizonyos volt felőle a nemzet, hogy aminek kenyérnek kell belőle lenni, abból kenyér lesz; s aminek fegyverré kell belőle lenni, abból fegyver lesz; és oda fog jutni bizonynal, ahova küldve volt.

Így állt fönn a nemzeti hadsereg.

S fél év múlva már csodáiról beszél a történelem.

A kisfiúk már babérkoszorús hősök. A kis alhadnagyok már tábornokok, hadvezérek. A tépett trikolór már a világ tiszteletét bírja!

Kiállták a próbát a tűzben, kiállták a próbát a hózivatarban. Kiállták a próbát a veszteség kétségbeejtő hónapjaiban.

A komáromi sáncokon táncoltak zeneszó mellett az ellenfél bombazápóra alatt.

Szolnoknál kaszákkal rohanták meg az ágyúkat, és elfoglalták a gyilkoló tűztelepet szembehunyva.

Pákozdnál tízezer emberrel rakatják le a szuronyos puskát a kaszás nemzetőrök.

Győrnél lovasságot kergetett meg szuronnal a 11-ik zászlóalj. Budánál lováról szállt le a huszárság várat ostromolni.

Losoncon egy táblabíró, egy alispánból lett hadvezér hatszorta nagyobb ellenfélnek fényes nappal elfoglalja ágyúit és táborkarát.

Piskinél naphosszat védi az Inczédi-zászlóalj hússzoros ellenerővel szemben a vitatott hidat, és győz.

És mily gyorsak, mily csodaszerűek, mily meglepők mozdulataik!

Szélaknánál a föld alatt bújnak az ellenségen keresztül – Branyiszkónál a hegy meredekének fel törnek át rajta – Szolnoknál átúsztatnak háta mögött a Tiszán! – Segesvárnál az égő városon verik magukat keresztül lőporos szekereikkel – Tiszafürednél a jég hátán állnak meg előtte, hogy mikor a folyamon hidat vert a kemény tél, ott mondják el: „Eddig, és ne tovább!”

S végre, midőn ereje teljes összességét egybegyűjtve megáll a küzd-homokon az egész százezer karú nemzetóriás, s karjait kétfelé tárva, büszkén kiált ellenfelének: „Ide hát, mérkőzzünk össze!”

S mikor az összemérgőzés után recsegve-ropogva minden ízeiben menekül ki az ellenfél karjai közül!

Vagy nem volt ez igaz?

És ami legfőbb, mit ki ne felejtessen senki, midőn a nemzeti hadsereg-ről beszél, mi előtte és utána járt annak, mint Jehova, nappal ködnek, éjjel tűznek oszlopában: a nép! A nép, ki eszével, találékony furfangjával, jó akaratával, szellemével védi, sietteti, inti, buzdítja, őrzi imádott hadseregét, néha tízezzrel melléje áll, és megfélemlíti tömegével az ellent. Egy helyütt rendszeres álhírekkel kiemeli biztos helyéből az ellenfél hadzömét, másutt megelőzi legtitkoltabb terveit. Ozoránál egy ember gyalog oda és vissza kétszer megkerüli az ellen táborát, hogy a két nemzeti haderőnek üzenetet vigyen a köztük fekvő tábor mozdulatairól. Zsidó szatócsok minden levelezése tele van ártatlan üzleti hírekkel, mikből egymás közt megállapított szótár szerint az ellenfél hadmozdulatait értik meg, és tudatják a nemzeti hadvezérekkel. Ahol nagy a sietség, száz meg száz szekér áll elő a nemzeti hadsereg gyalogságát tovaszállítani, ágyút, hadiszereit felvenni, s mikor a másik had jön, nincs egy ló sem; mind kinn a ménesen, nem lehet rátalálni. Mikor a nemzeti seregnek élelem kell, egy kurta nyugtatványra előterem minden; mikor a másik jön, készpénzért sincs semmi, maga a gazda is koplal.

Csak egy hiányzott még a nemzeti hadseregből. Erejének tudata. Ezt meg kellett még neki tanítani, s a tandíjt bizony meg kellett érte fizetni!

Földész – földműves; **trikolór** – háromszínű zászló; **keresztnek és csillagnak** – katolikusoknak és reformátusoknak; **fináncminiszter** – pénzügyminiszter; **intendáns** – hadbiztos

1. Hogyan alakult meg, és kik álltak a nemzeti hadseregbe?
2. Hogyan fogott össze az ország az ellenség legyőzése érdekében?
3. Sorold fel a csaták színhelyét az olvasottak alapján!

Értelmezd az utolsó bekezdést!

Kassánál nagyon kikapott a magyar sereg. Rossz volt a haditaktika. A visszavonulásnál Baradlay Ödön próbálja feltartóztatni a császárokat. Már nagy bajban vannak, amikor megjelenik egy huszárszászad, élükön Richárddal és segítenek a biztonságos visszavonulásban. A két testvér nagyon boldog, hogy találkoztak, hiszen évek óta nem látták egymást. *(Az első tandíj)*

A Királyerdőben hatalmas csata zajlott. Mindenki érezte, ez egy olyan viadal, aminek a vége győzelem vagy halál. Itt találkozik össze a két nagy ellenfél: Palvicz Ottó és Baradlay Richárd is. Richárd legyőzi Palviczot. A magyar hadsereg győz. *(A Királyerdőben)*

Bár Richárd néhány óráig eszméletlenül feküdt, nem szenvedett komoly sérüléseket. Pál úr azonban meghalt, amikor a sebesült Richárdra vetette magát, hogy a lovaktól megvédje tulajdon testével. Palvicz Ottó is a halállal küzd és magához hivatja Richárdot. Elmondja, hogy egy gazdag hölgytől van neki egy fia, akit 3 éve kerestet. Rábízza a titkot és a fiút Richárdra, aki megígéri, hogy gondoskodik a gyermekről. Palvicz Ottó meghal Richárd kezét szorítva. *(A haldokló ellenfél hagyatéka)*

Baradlay Ödön neje és két gyemeke Jenővel együtt Kőrös-szigeten van, ami igazi kis paradicsom. Biztonságban vannak, csak nagy aggodalomban. Jenő megtanítja Arankával a titkosírást, amivel lehet a katonákkal levelezni. Közben özvegy Baradlayné a kastélyában kórházt rendeztetett be, ahol rengeteg sebesültet ápolnak. Sajnos a háborús sebeken kívül a kolera is pusztítja az embereket, ezért Baradlayné nem ír gyermekeinek, unokáinak, menyének, és nem látogatja meg őket. Közben minden este „beszélget” a kőszívű arcképével, hogy tudja, hogy ő cselekedett helyesen. *(Nappény és holdfény)*

Alfonsine-éknál ott van két apáca és Edit. A harcokról beszélnek és ők négyen biztosak benne, hogy hamarosan vége lesz az egésznek. Megérkezik Rideghváry, aki közli, hogy a magyarok győztek és Palvicz Ottó meghalt. Alfonsine teljesen kitör magából, anyja elájul a szégyentől, Alfonsine pedig szövetséget köt Rideghváryval, hogy eltörlik a Baradlayakat. Editet is megfenygeti, hogy megöl mindenkit, akit szeret. *(Sötétség)*

Rideghváry eladta hazáját. Behívta a cár seregeit, hogy tegyenek rendet és töröljék el „ezt a nyomorúságos társaságot”. Következik a megtorlás. *(Ephialtész)*

Világosnál letette a magyar sereg a fegyvert. Ott volt Baradlay Ödön is. Várta, hogy sorsa beteljesüljön. Zebulontól érkezik egy levél benne egy útlevelemmel, amivel megszökhet Angliába. Ödön fogja magát és elszőkik vele. Az első ellenőrzésnél azonban beleakad Leoninba, aki nemhogy segítené, de minden barátságukat feledve bezáratja, és ráparancsol az őrre, hogyha szökni akar, lője le. Az őr azonban az a szolga, akivel együtt szöktek annak idején a farkasok elől, és elengedi. Sikerül megszöknie Ödönnek. *(Régi jó barátok)*

Ödön sok viszontagság után hazajut, de iszonyatosan szenvedett. Minden nap várta, hogy levelére, melyben tudatta a törvényszékkal, hogy várja döntésüket, válasz érkezik. Felesége az örület határán volt és állandóan könyörgött, hogy meneküljön, de ő nem tette. Nem tehetett. Jenőnek érkezik egy levél, illetve Eugen Baradlaynak, amit tévesen használtak, mert az Eugen Jenő és nem Ödön. Jenőt hívják a törvényszék elé Ödön helyett. Jenő nem mutatja meg a levelet, csak felkerekedik, hogy elmenjen. Megpróbálják visszatartani, mert azt hiszik, hogy Plankenhörstéknál akar kegyelmet kérni, de ő nem árulja el igazi tervét. *(Nadír, A nem mutatott levél)*

Jenő megjelenik a bírák előtt, akik mindenről kikérdezik. Vállalja, amivel vádolják, de mások ellen nem tanúskodik. A bírák csodálkoznak azon, hogy mindent vállal, de ő nem akarja, hogy hosszúra nyúljon a tárgyalás, hogy

szembesítsék valakivel, aki felismerhetné. Gyorsan végeznek. Az ítélet halál. Ő pedig csak annyit kér, hadd írjon levelet a családjának. *(Egy ember, akit még eddig nem ismertünk)*

Visszaköltözik Ödön, Aranka, a gyerekek és özvegy Baradlayné a Baradlay kastélyba, és ott várják Ödön beidézését. Egyik nap jön egy katona, aki mindhármutaknak levelet hoz. Temészetesen Jenőtől, amiben megtudják, mit tett értük. Mindhárman zokognak, de a katona előtt még vissza kell fojtani a könnyeket. Annak még át kell adni a mellényt, melyet Jenő viselt a kivégzés alatt. Három véres lyuk van rajta. *(A túlvilágról)*

Az anya őrlöngő fájdalmában fia mellényével a kezében rohan a kőszívű képehez, hogy neki ordítsa ki szívéből a fájdalmát. Őt vádolja és magát. Ödön már nem akar hőst játszani, hiszen öccse volt az igazi hős. Aki azért hal meg, amiben hisz, az bátor, de aki azért, amiben nem is hitt, az hős. Neki megmaradt a család, akiket támogatnia kell. *(A kőszívű ember előtt)*

A börtönben, ahol Jenő volt, ott volt Richárd is. A börtönfalón át értesült (kopogtatással), hogy halálra ítélték testvérét. A cellákból úgy érkezett a hír, hogy az öreget. Ők Ödönre gondoltak, de Richárd mindig Jenőt hívta így, bár ő is úgy tudta, Ödönnek kell meghalnia. *(A börtön távirdája)*

Alfonsine boldog a hírre, hogy ez egyik Baradlay már meghalt, és miatta, hiszen az ő jegyzetei is belejátszottak a halálos ítéletbe. Diadalittasan vágja Edit szemébe, hogy az egyiket már megölte. Nem tudta, hogy azt, aki őt a legjobban szerette a világon, aki még akkor is megbocsájtott neki, amikor rájött, hogy ő fektette árulásával a sírba. *(Az első tördőfés)*

A teljhatalmú kormányzónak fejtörcei vannak. Ilyenkor legjobb embereivel is nagyon keményen bánik. Minden kegyelemért könyörgőnek nemet mond és a legsúlyosabb ítéleteket osztogatja. Késő éjszaka hozzá érkezik Alfonsine, aki megtudja, hogy már másnap leváltják a kormányzót keménykezűsége miatt. Ráveszi a kormányzót, hogy még ezen az éjszakán hozzanak meg minden ítéletet, és végezzék ki hajnalban a foglyokat, élükön Baradlay Richárddal. *(A fejtörő napján)*

A kormányzó megígéri, hogy így fog tenni, és Alfonsine diadalittasan hazamegy Bécsbe és elmondja anyjának és Editnek, hogy végre minden terve sikerült, és megölte Richárdot is. Azonban alighogy elmeséli rémséges tetteit, jelenti a szolgáló, hogy Baradlay Richárd úr van itt. Alfonsine rosszul számolt. A kormányzó nemhogy halálra ítélt volna minden foglyot, hanem elengedte minden büntetésüket. Elmondta Richárddnak, hogy szabadulását Alfonsine-nak köszönheti, és átnyújtja halott testvére hajfűrtjét, ami szőke (mint Jenőé), és nem fekete (mint Ödöné). Elindul hát Bécsbe és ugyanazon a vonaton utazik, mint a diadalittas Alfonsine, hogy elmenjen a Plankenhorst házba és megtalálja Editet. *(A tör hegye letörve)*

Közben özvegy Baradlayné mindennap a kép előtt könyörög és vádol. Vádolja a kőszívűt Jenőért és könyörög Richárdért. Aztán megérkezik a levél, hogy Richárd szabad. Úgy érzi, férje felelt neki, és Jenő volt a közbenjáró, mint gyermekkorában is mindig a két szülő között. Megjelent tehát Richárd Plankenhorstéknál és bizony senki nem érthette hogyan lehetséges ez. Edit boldogan rohan a karjaiba. Plankenhorstné elmondja lekicsinylően, hogy Richárddnak semmi joga Editre, hiszen nem méltó hozzá, se rangja, se vagyona és Editnek kérője van. Edit azonban odavágja, hogy ő mindenkinek elmondja majd, hogy egy éjszaka megszökött a zárdából és a kaszárnnyában töltötte az éjszakát szeretőjével. Ez elég lenne, de Plankenhorstné még megpróbálkozik azzal, hogy tudja, hogy van egy fia Richárddnak és ezzel a fiúval akarja befeke-

títeni Richárdot Edit elől. Richárd elmondja a gyermek történetét, de nem árulja el az anyja nevét. E hír hallatára már nem tartóztathatják Editet. (*A kőszívű ember felel*)

Richárd és Edit szűkösen élnek, hiszen Richárdnak már nincs vagyona. Ők mégis boldogok. Aztán Salamon, az öreg zsidó eljön és elmeséli nekik, hogy bizony Editnek nagy hozománya van, így nem kell szűkölködniük. Magukhoz veszik Károlykát is, Palvitz és Alfonsine fiát. (*A szenvedések kulcsa*)

Palvicz Ottó fiát sajátjaként nevelte Richárd és sokáig nem is volt vele baj, de kamaszként megszökött és ellopott otthonról ezüstöket. Richárd azonban kereste és végül egy rablótanyán rongyokban talált rá. Később rájött, hogy Károlyt anyja értesítette és becsapta azzal, hogy apját nevelőapja orvul megölte és bosszút kell állnia. Ezért változott meg annak a viselkedése. Később többször megszökött, de Richárd mindig kihúzta a bajból. Végül hivatalnok lett, itt talált rá Alfonsine, aki koldusbotra jutott. Károly azonban nem segített rajta, mert éppen megkapta atyai örökségét és elment Amerikába. Alfonsine pedig egy örültekházába jutott, amit özvegy Baradlayné alapított. Ottjártakor kerül éppen oda Alfonsine, és Baradlayné pénzt ad, hogy ápolják a nőt. Alfonsine itt tudja meg, hogy Jenő halt meg Ödön helyett, és hogy megbocsáthatatlan vétke miatt a túlvilágon sem nyugodhat majd. Közben azonban felnőtt egy újabb nemzedék, a vért és a könnyeket elmosta az idő, és az új kor jobb idők reményét ígéri a magyar nemzetnek. (*Húsz év múlva*)

Amit a műről tudnod kell!

Jókai Mór pályájának fénykora az 1867 és 1875 közötti időszak. Ekkor írja azokat a heroikus regényeket (regényeposzokat), amelyeknek tárgyát a nemzet egy-egy függetlenségi harcából veszi. Jókai ekkor még a Tisza-féle ellenzéki pártban képviselő, szemben áll a kiegyezéssel. Regényeiben ideált akart állítani a jelen és a jövő harcaihoz. *A kőszívű ember fiai* című regénye **a szabadságharc eposzja**.

Keletkezése • Az 1848-as forradalom és szabadságharc huszadik évfordulóját Jókai egy regénnyel ünnepelte. Először folytatásokban jelent meg *A Hon* című folyóiratban, és csak később vehették kezükbe a szándékosan 48 fejezetből álló regényt az olvasók. Az író 1869-ben, a kiegyezés után két évvel írta meg ezt a regényt. A saját élményein, emlékein kívül regénye abból az élményanyagból táplálkozik, melyet az 1860–1861-ben mozgalommá szélesedő honvédelemékgyűjtés közben szerzett.

A regény történelmi háttérében zajlik a szabadságharc, a magyar nép küzdelme az osztrák seregek ellen. Ennek a maga korában óriási volt a hatása. A kiegyezés éppen azt a szembenállást próbálta feloldani Ausztria és Magyarország között, melyet a szabadságharc, az azt követő megtorlások és az önkényuralom évei okoztak.

Műfaja, célja • Történelmi regény, de a családregegy jellemzőit is megtaláljuk benne. Célja: a múlt, a szabadságharc dicsőségének hirdetése a jelennek, a kiegyezéssel szemben. Helyszínek: Nemesdomb, a Baradlay ház, Pest, Buda, Bécs, Oroszország, Körös-sziget, Kárpátok, puszta, mocsár.

A regény ideje • A cselekmény nagy része 1848–1849-ben játszódik, az előzmények néhány évvel korábban. A pontos évszámot nem tudjuk, de rendelkezünk két információval: Ödön eljegyzése apja halála után hat héttel történt, s mire kitört a szabadságharc, már két gyermeke volt: „Ödön bátyádnak

két szép fia van, az egyik most egy hónapja született". Jókai ritkán jelzi az évszámokat. Erre nincs is szükség, mert joggal feltételezi, hogy ismerjük a szabadságharc eseményeit: 1848. október: elbukott a bécsi forradalom; 1848. december: kassai csata; 1849. április: isaszegi csata; 1849. május: Buda visszavétele; 1849. augusztus: világosi fegyverletétel; 1850. július: Haynau tábornoszernagyot, a „bresciai hiénát”¹ (*A fejkörcsök embere*) leváltották.

A történelmi események a mű cselekménye köré rendeződnek. A magánélet történéseit erősen befolyásolja a történelem. Jókai a regény végén, az utolsó fejezet címében is jelzi, hogy az események húsz évvel később, a mű írása idején játszódhatnak, 1869-ben. Így kapcsolja össze a szabadságharc idejét saját korával. Richárd, Ödön, Baradlayné él. A kor hősei köztünk élnek – sugallja az író. Ha a kor szereplői élnek, eszméi – a szabadság és a függetlenség – nem pusztultak el.

Szerkezete • Epikus szerkezetű, a történet előadásának sajátos rendje van, az események menete térben és időben egyenes vonalú. A regény 2 részből, összesen 48 fejezetből áll. A Baradlay fiúk sorsának alakulása a cselekmény fő szálát képezi. Ehhez kapcsolódnak a mellékszálak: Palvicz Ottó és Alfonsine, gyermekük története, Edit hányattatása, Tallérossy és Boksa története. Számos **epizódja** van a regénynek, amelyekben a kisemberek tetteit mutatja be az író.

I. Előkészítés: Baradlay Kazimír végrendelete

II. Bonyodalom: Baradlayné fogadalma

III. Kibontakozás:

1. A farkaskaland – Ödön kalandos hazatérése.

2. Baradlay Richárd és huszárcsapata emberfeletti akadályokon keresztül tör haza, hogy Magyarországon részt vehessen a tavaszi hadjáratban.

3. Jenő is Magyarországra szökik az édesanyjával.

4. A magyar szabadságharc dicső csatái, bukása.

IV. Tetőpont:

1. Ödön otthon várja az elfogatási parancsot, Richárd börtönben vár az ítéletre.

2. Önfeláldozás a családért.

V. Megoldás: A szabadságharc hősei elbuktak, de a polgári nemzet eszméje mégis diadalra jutott.

A mű cselekménye • *Első rész.* Az első fejezet **ellentétre** épül. Mulatozás folyik a Baradlay-házban, de néhány szobával arrébb haldoklik a ház ura. Hívatja feleségét, tollba mondja neki végrendeletét. Nem vagyonáról rendelkezik, hanem fiai és felesége sorsáról. A haldokló beleszól az életbe, a jövőbe. „A föld ne mozogjon, hanem álljon. S ha az egész föld előremegy is..., ami a mienk, ne menjen vele... Álmodozó rajongók tűzbe viszik a gyémántot... Ez a mi nyolcszázados gyémánt nemességünk! Ez az örökké életetője, örökké újrafeltámasztója az egész nemzetnek... Csak a jövődönnek éltem..., mely nem egyéb, mint a múlt örökkévalósága.” Baradlay Kazimír konzervatív, minden reformot, újítást ellenez. Híve a Habsburgok uralmának és a magyar nemes-ség ősi kiváltságainak. Ezt a modernizációt gátló szerepet szánja családjá-

¹ *bresciai hiéna* – Haynau 1849. március 31-én vérbe fojtotta a bresciai lázadást, akkor kapta a „bresciai hiéna” csúfnevet. Nagy mészárlást végzett a katonák között, a civil nők egy részét pedig nyilvánosan megvesszőztette. Tette nagy nemzetközi felháborodást vont maga után.

tagjainak is. A magánéletben is konzervatív, hisz felnőtt fiai és felesége sorsát még halála után is irányítani akarja családfői hatalma révén.

Meghökkentő fordulatot vesz a cselekmény. A gyászoló özvegy megesküszik: mindenben az ellenkezőjét cselekszi annak, amit férje rendelt. Esküvését csak rebeგი, de szavaiban hatalmas erő és meggyőződés van.

Az anya mindhárom fiát hazahozza. Ödön tér haza legelőször, néhány héttel apja halála után. Hazatérése kalandos, mesébe illő utazás a vad orosz télben. Megküzd a hideggel, a hóviharral, a farkasokkal, többször is szembenéz a halállal. Barátja, Leonin kíséri a határig.

Richárdot Baradlayné Bécsből indítja haza és a szabadságharc mellé állítja. A huszárhadnagy eddig a császár hű katonája volt. Az ő hazatérése is kalandokkal teli. Legyőzhetetlen akadályokon kell túljutnia 220 huszárral, de ügyességgel, furfanggal minden nehézséget legyőz, mint egy mesehős.

Néhány nappal Richárd hazaindulása után Baradlaynének a legkisebbik fiát, Jenőt is sikerül hazavinni. Vele van a legnehezebb dolga, mert fiát a szerelme és karrierje Bécshez köti. Jenő belső ellenállást tanúsít, s anyjának ezt kell megtörnie.

Második rész. Ebben a részben a magánélet helyét a történelem tölti be, meghatározója a szabadságharc, azon belül a csaták: a kassai vereség, királyerdei ütközet, Buda ostroma. Ödön és Richárd sorsát ezek az események befolyásolják. De a magánéletben történtek is a harccal vannak összefüggésben. Richárd egy gyermeket keres, akit a párviadalban megölt ellenfele bízott rá. A két Baradlay fiú egy sértés miatt forradalmi párbajt vív Buda ostrománál. A nemesdombi kúrián Baradlayné kórházat rendez be a honvédek számára. Csak Jenő marad kívül az eseményeken.

Miközben a szabadságharc kis és nagy csatái folynak, Rideghváry minden erejével azon van, hogy az orosz cár beavatkozzon a szabadságharcba, az orosz csapatok élén vonul Magyarországra, a vérsztörvényszék tagja. A szabadságharc bukásra van ítélve.

A regény legfeszültebb fejezetei azok, amelyekben a bukás után a Baradlay fiúk sorsa eldől. Ödönt elfogják, sikerül megszöknie, hazajut, de feladja magát a császári hatóságoknak, s nap mint nap rettegve várja a családjával az idézést a bíróságra. Richárdról ekkor semmit sem tudnak. Két véletlennek van jelentős szerepe az események további alakulásában. Az egyik a névcseré: Eugén (Jenő) és Edmund (Ödön), a másik: Haynau döntése: megkegyelmez Richárdnak. A három Baradlay fiú közül az hal meg, aki nem tett sokat a szabadságharcért. Áldozatvállalása mégis a legnagyobb. Önfeláldozásában a testvéri szeretet mellett ott rejlik a hazaszeretet érzése is: így tesz szolgálatot a hazának.

Főbb szereplők és jellemek • A regény szereplőinek, jellemeinek rendszerét a hazához, a nemzethez, a családhoz, a becsülethez való viszony határozza meg. Nemzeti hősök, a haladás és a függetlenség elszánt bajnokai állnak szemben az árulókkal, a hazafiattal, önző, becsstelen alakokkal.

■ **Baradlay Kázmér.** Ő volt a „kőszívű ember”, szó szerint is, mert két évtizeden át szívkoszorúér-elmeszesedésben szenvedett, és átvitt értelemben, mert feleségét érzelmek nélkül tisztelte, s fiait, akikre büszke volt, hajlamaikra való tekintet nélkül irányította az általa képviselt eszme vak szolgálatára. Ez az eszme, melyre főispáni és főrendi minőségében egész életét föltette, a császári házhoz rendíthetetlenül hű, minden haladást elutasító rendi Magyarország fenntartása volt. Halálos ágyán szigorúan meghagyta feleségé-

nek, hogy a maga és három fia életét ebben a szellemben irányítsa tovább. A reformkori magyar arisztokrácia egy jelentős részének nagyon valós, tipikus jegyeit sűríti magába. Érzelmi ridegsége alkati sajátság is meg következménye is a szívbetegségnek, amely miatt orvosai már fiatalon eltiltották a szerelemtől és minden érzelmi felindulástól.

■ **Baradlayné Mária (Marie).** Baradlay Kazimír felesége, majd özvegye. Férje akarátának legfőbb ellenfele. Ha Baradlay annak szentelte életét, hogy a magyar nemesség kiváltságait megőrizze és nagygyá tegye, akkor Marie aszszony annak, hogy az egész hazát tegye nagygyá. Két évtizedet töltött el zsarnoki férje betegápolójaként, eltökölte, hogy ennek az utasításnak éppúgy ellenszegül, mint annak, hogy ura jobb kezéhez, Rideghváry Bencéhez menjen feleségül. Hazahívta legidősebb fiát, Ödönt, hogy a reformszellemű erők élére álljon a megyében, s hozzásegítette, hogy feleségül vehesse szerelmét, Lánghy Arankát. Az 1848-as forradalmak őszén kiment a forrongó Bécsbe, és kofának öltözve áthatolt az ostromzáron, hogy hazahozza másik két fiát. Jenőt kimentette Plankenhorst Alfonsine hálójából, Richárdot pedig rávette, hogy huszárcsapatával hazatérjen a magyar szabadságharc szolgálatába. Világos után a megtorlások két idősebbik fiát fenyegették, akik a másfél év eseményeiben vezető szerepet vittek, de a sors különös fordulatai folytán mindkettő megmenekült, ám az anya elvesztette a legkisebbet, Jenőt. Minden szava, minden tette emelkedett lelkéről, gyermekei iránti határtalan, de okos szeretetéről és a haza iránti odaadásáról tanúskodik. Büszke önértzet és meleg szív lakik benne együtt a rendületlen céltudatossággal, bátor, okos és leleményes, ha kell. A szabadságharc korának nőideálját testesíti meg.

■ **Baradlay Ödön.** A három Baradlay fivér közül a legidősebb, akit apja, Baradlay Kazimír halála után anyja hazahívta, és ő azonnal, a tél közepén megindult Szentpétervárról, ahol az apai akartnak megfelelően diplomáciai gyakorlatát töltötte. Jó barátja, Ramiroff Leonin testőrhadnagy elkísérte a határig, üldöző farkasokkal küzdöttek meg, a beszakadt folyó jege alól menekültek ki. Hazaérve átvette apja főispáni hivatalát, és vezetője lett a megye reformpárti, radikális erőinek. Anyja egyetértésével feleségül vette a pap leányát, Lánghy Arankát, régi szerelmét, akitől apja eltiltotta. A márciusi napokban még Bécsben is gyűjtő szónoklatot tartott; a szabadságharc idején szabadcsapatot állított ki, majd, mint kormánybiztos működött a forradalmi hadseregben. Budavár ostrománál az elsőként hatolt a várba. Világos után menekülni próbált, majd inkább hazatért családjához, hogy ott várja be a hadbírósaági idézést. A három fiú közül Ödön a politikus alkat, a forradalmár, aki a kezdetektől öntudatosan a hazáért tevékenykedik. Emellett a kardnak is embere, a legjobbakkal vetélkedik a csatákon. Ideális képviselője a reformkori nemesség legjobbjainak, akik önértékükre nem tekintve, hősieken kitartottak a nemzet ügye mellett a legvégsőig.

■ **Baradlay Richárd.** A három Baradlay fivér közül a második, akit apja nyolcéves korában katonaiskolába adott. A bécsi huszárezrednél hadnagyként szolgált, amikor a forradalmi események a császári fővárosra is ráköszöntöttek. Ezredével sikeresen működött közre a rendfenntartásban, és a hivatásos katona fölényével nézett le a nemzetőrökre és a diáklégióra. Meg is maradt volna a rend és a császári ház hűségén, ha anyja októberben rejtékúton és álöltözetben be nem hatol Bécsbe, s meg nem győzi fiát, hogy a szabadságáért küzdő Magyarországon a helye. Richárd huszárcsapatával együtt kalandos, nyaktörő úton küzdötte át magát a Kárpátokon keresztül, végigharcolta a szabadságharc csatáit, részt vett Budavár ostromában. Világos után Haynau

fogságába esett, és a halálos ítéletet várta, amikor a véreskezű táborszernagy szeszélyes döntése folytán kegyelmet kapott. Bécsbe sietett, hogy kiszabadítsa a Plankenhorst házból szerelmes menyasszonyát, Liedenwall Editet, és feleségül vette. Számításon felül tetemes hozományhoz is jutott. Felkutatta és magához vette vitéz ellenfelének, Palvicz Ottónak szomorúan kallódó fiát, s a maga gyerekeivel együtt nevelte fel, bár ezért csak hálátlanságot kapott viszonzásul. Richárd jellemének alapkészlete a katona erényein kívül a makulátlan becsület, büszkeség, lovagiasság, egyenesség és a ronthatatlan jó kedély. Nem politikus alkat, hanem katona, akit becsületén kívül a parancs irányít. Rajongva szeretett anyjának a szava, majd saját egyszerű huszárainak s utóbb Ödön bátyjának a példája ébreszti rá, hol a helye és mi az igazi kötelessége, s attól fogva nincs nála bátrabb és önfeláldozóbb katonája a szabadságharcnak.

■ **Baradlay Jenő.** A három Baradlay fivér közül a legkisebb, aki apja akarata szerint hivatalnok pályára lépett a bécsi kancellárián. Eszével, szorgalmával és alkalmazkodó természetével szépen haladt; közben megbabonázva forgolódott az előkelő és szép Plankenhorst Alfonsine körül. A forradalmi időszakban is csak ábrándos érzelmei kötötték le, s a honleányt játszó baronesse iránt egyre nőtt benne a rajongás. Már a kézfogójuk napja is ki volt tűzve, amikor Jenőért eljött anyja, s a becsület nevében meggyőzte, hogy ott kell hagynia a rá váró méltatlan karriert és a még méltatlanabb házasságkapcsolatot. Jenő hazatért anyjával Nemesdombra, és vele, sógornőjével és annak gyermekeivel maradt, a közélettől magát távol tartva a szabadságharc végéig. Akkor névtévesztés (Edmund – Eugén) folytán őhózzá került a bátyjának címzett hadbírósi idézés, s ő önként jelentkezett Ödön helyett. A bíróság előtt magára vállalt minden vádat, és bátran állt a kivégző osztag elé. Jenő a „legkisebb királyfi” anyjának (és még rideg apjának is!) legkedvesebb fia, arany-szívű, naiv, gyöngye egészségű, rövidlátó, sebezhető lelkű gyermek. Kész játékszere a szép nő ármányának, az atyai jószágot színlelő Rideghváry Bencének. Lelkében nem lángol hazafiúi lelkesedés, sem közéleti ambíció, katonai tettekre testileg is alkalmatlan. Ám az ő számára is eljön a pillanat, amikor lelki nagyságát megmutathatja, amikor még bátyjainál is nagyobb hőssé emelkedik, hisz olyan ügyért adja életét, amelynek sikerében nem is hitt soha.

■ **Rideghváry Bence.** Megyei adminisztrátor, Baradlay Kazimír híve volt és betegsége végső szakaszában helyettese a megyei ügyek intézésében. Kemény császárhűségét ismerve az uraság őt tette meg mintegy műve folytatójának, s úgy rendelkezett, hogy özvegye rövidesen menjen hozzá feleségül. Baradlayné és fia, Ödön azonban ezt a tervet keresztülhúzta, és a megye vezetését kiragadta Rideghváry és korrupt, reakciós kliensei kezéből. Ettől fogva Rideghváry esküdt ellensége lett a Baradlay családnak. A forradalom idejében Bécsben a Plankenhorst hölgyekkel együtt konspirált a felkelők terveinek megghiúsítására, Baradlay Jenőt majdnem sikerült a reakció szolgálatába állítania, utóbb pedig a magyar forradalom és szabadságharc ügyének igyekezett tevékenyen ártani. Végül megtalálta az utat a nemzet küzdelmét eltipró cári haderőkhöz.

■ **Lánghy Aranka.** Lánghy Bertalan, a nemesdombi református lelkész lánya. Az uraság fia, Baradlay Ödön szerette, s mielőtt diplomáciai szolgálatra Oroszországba utazott, titkon eljegyezte őt. Baradlay Kazimír azonban halani sem akart házasságukról, s Aranka helyzetét még reménytelenebbé tette, hogy apja az uraság temetésén igen kemény búcsúbeszédet mondott, amiért még Bécsbe is felidéztek. Az özvegynek azonban első dolga volt, hogy hazatért

fia és Aranka menyegzőjét elrendezze, és menyét azontúl is mint lányát szerette.

■ **Liedenwall Edit.** Jómódú, de elszegényedett osztrák nemes család lánya volt, s Plankenhörsték bécsi házában nevelkedett, ahol cselédként kezelték. Erre jó okuk volt, ők tudták, amit Edit nem: egy gazdag rokon végakarata szerint minden vagyonát Edit öröklí, ha tisztességgel férjhez megy, ám a felét Plankenhörst Alfonsine kapja, ha ő talál férjet előbb, vagy ha Edit kolostorba vonul. Ezért igyekeztek az adáz hölgyek előbb Baradlay Richárddal kompromittáló helyzetbe hozni, majd apácának kényszeríteni, utóbb pedig a vőlegényt bármi áron eltenni láb alól. Bátran és ötletesen húzta keresztül a fúriák gyilkos terveit, és boldogan vállalta szerelmes daliája oldalán a szűkösnök ígérkező közös életet, ekkor értesültek róla, hogy mesés vagyonhoz jutottak. A csupa szív, őszinte és üdén természetes lány tökéletes ellentéte Alfonsine-nak, a gyűlölet és bosszú démonának. Közvetlen fegyverei nincsenek adáz ellenfelével szemben, de bátorsággal, önuralommal, ha kell, furfangos tettetéssel felül tud kerekedni rajta.

■ **Plankenhörst Alfonsine.** Szép bécsi bárólány, fiatalon félrelépett, terhebe esett Palvicz Ottó ezredestől; anyja segítségével a botrányt sikerült elkerülnie, a megszült fiút dajkaságba adta, majd nyomát vesztette. Mivel csábítója nem vehette feleségül, majd utóbb már nem volt hajlandó, csak ha gyermeküket föllei, Alfonsine magába bolondította a naiv Baradlay Jenőt. A két bárónő a forradalom időszakában kokárdát tűzött, és a felkelők hadiszállásává tette házát, így sikerült a naiv forradalmárok minden tervét idejében tudatniuk a császári udvarral. Amikor Alfonsine megtudta, hogy Palvicz Ottó csatában elesett Richárd kezétől, szörnyű bosszút esküdött órá és a Baradlayakra. A magyar szabadságharc bukása után személyesen járt közben Haynaunál, hogy Richárdot halálra ítélje. Edit férjhez ment szerelméhez, s ezzel Alfonsine elesett egy hatalmas örökségtől. Azért Alfonsine még megtette a tőle telhetőt, előbb elidegenítette saját fiát, Palvicz Károlyt nevelőapjától, Richárdtól, aztán magához édesgette, de rövidesen ráunva ellökte a gyereket. Maradék vagyona elúszott, anyját, annyi gonosztette ihletőjét és támogatóját bolondok házába csukatta; végső nyomorra jutva fiához fordult, aki elszökött előle, s ő Baradlayné irgalmából egy alapítványi kórházban kapott ágyat végnapjaira. Alfonsine romantikusan szélsőséges figura, anyagi szépsége mögött egy fúria demoni rosszakarata lapul. Jéghideg számítás irányítja minden lépését; gonoszságának, főleg ami Edittel való bánásmódját illeti, nagyon is nyomós anyagi háttere van. Nagy szenvedélyek feszítik, de ezek mind negatív, pusztító érzések: gyűlölet, káröröm, bosszúvágy.

Összegezve • A történet mintegy harminc évet felölelő eseménye a nemessdombi házból indul, s itt ér véget. Itt csitul el a hullámverés. Itt magasodik fel Jenő alakja, s oldódik meg Ödön sorsa, és itt küzd meg az özvegy halott férje szellemével. A három fiú sorsán keresztül a nemes eszmék nagy utat járnak be, s a „jó” megkapja a sorstól kiérdemelt méltóságát, a „rossz” pedig megérdemelt bűnhődését.

1. Mikor írta Jókai Mór *A kőszívű ember fiai* című regényét? Mi volt a célja?
2. Mi a regény ideje? Milyen évszámokra utalnak az események?
3. Milyen műfajhoz sorolható, és milyen helyszíneken játszódik a regény?
4. Elemezd szerkezete alapján a művet!
5. Foglald össze a cselekményt tézisszerűen!
6. Hogyan jut haza Ödön a szabadságharc bukása után?
7. Milyen szándékok állnak Richárd szabadulásának hátterében?

8. Milyen véletlen, és milyen szándék okozza Jenő halálát?
9. Kiket sorolnál a szereplők közül a haladás, a nemzeti érzés hordozóinak táborába? Kik a fő ellenségeik?
10. Milyen népmesei elemeket fedeztél fel a regényben?
11. Szerinted mit jelentenek a regényben a következő jelképes jelentésű szavak: *a nagy mű, kőszív, földindulás, magaslat?*
12. Vitassátok meg az alábbi állításokat: a) Baradlayné egyáltalán nem különbözik férjétől, mert éppoly erős kézzel irányítja fiai sorsát, s éppúgy egyetlen eszmének rendel alá mindent, mint férje; b) Baradlayének nem volt joga változtatni férje végrendeletén. Rosszul tette, hogy szembeszállt vele, mert így veszélybe sodorta fiait, egész családját!

1. Jenő három alkalommal kerül huzamosabban a szemünk elé: először Bécsben, fülíg szerelmesen Alfonsine-ba, majd Kőrös-szigeten, bátyja családjának vigasztalójaként, végül hősies önfeláldozásakor. Jellemezd a legkisebb Baradlay fiút a következő szempontok alapján e három korszakában: viszonya anyjához és testvéreihez, érzelmei Alfonsine iránt, tervei, céljai az életben, jellemének értékei és hiányosságai! 2. Véleményed szerint lehet-e korunkban a Baradlay fivérekhez hasonló hősokeket találni?

REALIZMUS AZ IRODALOMBAN ÉS A FESTÉSZETBEN

A realizmus eredete • A realizmus elnevezés a latin *'realis'* valóságos kifejezésből ered. Eleinte a realizmus inkább csúfnévként terjedt el, az olyan irodalmi és képzőművészeti alkotások megbélyegzésére, amelyek fantázia nélkül, szolgáian másolják a köznapi valóságot, betegesen vonzódnak a rút és a közönséges dolgokhoz, és idegenek az eszményektől, a szépségtől, a költőiségtől. Ez időben a realizmus tehát nem volt önelnevezés. Az új művészeti törekvéseket megnevező szó, a *realizmus* első ízben **Gustave Courbet** (e.: güsztáv kurbé) francia festőtől ered, ő adta az 1855-ös kiállításának ezt a címet. Legismertebb darabjai a *Kőtörők*, *Ornans-i temetés*, *Szajnaparti kisasszonyok* című festményei. A *Kőtörők* című képen Courbet olyannak mutatja be a munkát, a környezetet, a munkásokat, amilyenek a valóságban. Nyilvánvaló a különbség a romantika ábrázolásmódjához. A realizmus szó népszerűsítése Courbet íróbarátaihoz fűződik, akik *Realizmus* címmel egy folyóiratot is kiadtak (1856–1857), és az irányzat legnagyobb képviselőjének **Stendalt** (e.: sztendál), **Balzacot** (e.: balzak) és **Flaubert-t** (e.: flober) tekintették. Az irányzat a XIX. század második felében egyre nagyobb sikereket aratott, Németországban és Angliában is egyre gyorsabban teret hódított.

Gustave Courbet: *Kőtörők*, 1855

Realizmus az irodalomban • A realizmus a XIX. század egyik irodalmi és képzőművészeti stílusirányzata, ábrázolási módja, mely a romantikával közel egyazon időben született, a XIX. század első harmadában. Mindkét irányzat forrása a *csalódás*, az *illúzióvesztés*, a fel-

világosodás szép eszméit megtagadó polgári, kapitalista társadalomból való *kiábrándulás*. Mint már tudjátok, a romantikus írók rendszerint elfordultak koruk társadalmától, s az értékesebbnek, szebbnek tartott múltba (általában a középkorba), idegen, egzotikus tájakra vagy a képzelet által teremtett, eszményített idillikus világba menekültek.

Velük ellentétben a realista írók mintegy szembefordultak saját korukkal, s az a törekvésük, hogy az **emberi és társadalmi valóságot minden eszményítéstől mentesen, minél hitelesebben ábrázolják**. A valóság örökös fejlődésben, átalakulásban van, megismerése is egyedi. A realista művészek tudatosan törekedtek minél igazabb ábrázolást adni korukról meggyőződésük, tapasztalataik alapján. Mélységesen tisztelték az élet apró jelenségeit, részleteit: a **táj- és helyrajzi adatokat, a szereplő külső sajátosságait, alakját, ruházatát** stb., erről az olvasót – általában írói közlés formájában – tájékoztatták a művek cselekményindítása előtt. A realizmus lényeges eleme a **körültekintő lélekrajz**, a szereplők lelkivilágának feltárása. A modern lélektani (analitikus) regény megszületése a realizmus megjelenésével esik egybe. Az embert körülvevő **mindennapi környezet**, a **társadalmi viszonyok összetettsége** kerül a realista regényben az ábrázolás középpontjába.

Az írók csaknem ugyanolyan tudományos igénnyel tanulmányozták az emberi társadalom törvényeit, mint a kor természettudósai a természetet. A realista művészeknek az a **céljuk**, hogy a társadalom életének alapvető, lényeges összefüggéseit, az események s az egyes emberek legjellemzőbb, tipikus vonásait tárják fel. A tipikus nem azonos az átlagossal. A műalkotás hősei és eseményei nem attól válnak elfogadhatóvá, hogy éppen olyanok, mint az életben, hanem attól, hogy saját kompozíciós rendjükben valóságosnak, tipikusnak minősülnek. A cselekmény nem a véletlenekre, hanem ok-okozati összefüggésekre épül, és általában az események kronologikus sorrendben követik egymást. A cselekmény menetét olykor megszakítja az elbeszélő, bemutatja a szereplőket.

A realista író nem elsősorban a képzeletére támaszkodik, hanem a valóság pontos megfigyelésére. A realista irodalmi stílust a **tárgyilagosság, higgadt, részletező előadásmód** jellemzi. Hiányzik belőle a romantika túldíszítettsége s az ebből fakadó ünnepélyesség, zeneiség.

A realizmus nem vált olyan általános, minden művészeti ágra kiterjedő korstílussá, mint korábban pl. a klasszicizmus, a barokk vagy a reneszánsz, egymaga sohasem határozta meg a korszak arculatát.

A XIX. században a realizmus együtt létezett a klasszicizmussal, a romantikával és a naturalizmussal. Nem létezik „tisztá” romantikus, illetve realista mű, csak az arányokon lehet vitatkozni. A realizmus uralkodó irodalmi műfajai a **regény** és a **novella**.

A magyar irodalomban a realizmus korai példájának tartjuk Eötvös József *A falu jegyzője* című regényét. A realizmus jelen van a XIX. századvég és a XX. századelő regény- és novellairodalmában, Mikszáth Kálmán és Móricz Zsigmond életművében.

Realista festészet • A realista festészet egyik legfontosabb jellemvonása az akadémizmussal, a hivatalosan támogatott, az általánosan elfogadott, idealizáló jellegű művészettel való szembenállása. Ezért a festők gyakran elvonultak a fővárostól távoli helyekre, ahol az úgynevezett művésztelepeken dolgoztak. A franciáknál ilyen volt Barbizon, Magyarországon a század végén a nagybányai iskola volt meghatározó. Az orosz festők nem vonultak vidéki magányba alkotni, ők csupán a festményeiket küldték vidéki kiállításokra, innen ered a nevük: *Vándorkiállítási Társaság*. Céljuk a távoli, ismeretlen orosz élet felfedezése és megörökítése volt.

A fentebb már említett Courbet művészi szándéka, „realizmusa” forradalmi jelentőségű volt. Kizárólag a természettől akart tanulni, nem kívánt kellemes képeket festeni, csakis az igazságot szomjazta. Képein semmi nyoma sincs az akkor uralkodó kompozíció-rendszerek egyikének sem. Tájképei erdő mélyét mutatnak vagy a tenger zöld hullámain, alakos képei jeleneteket, amelyeket maga látott, vagy amelyeknek ő maga is egyik cselekvője volt. Ilyen például a *Bonjour Monsieur Corbeut!* (e.: bonzsúr mőszjő kurbé – Jó napot, Courbet úr!, 1854) című festménye, amely felháborodást váltott ki. A festő pontosan ezt akarta elérni, képeit tiltakozásnak szánta a kor bevett konvenciói ellen. Az őszinteséget állította szembe a jól bevált, már elkoptatott, unalomig ismert klisékkel: *Búzarostálók, A műterem* stb.

Courbet mellett **Jean François Millet** (e.: zsan franszoá mije, 1814–1875) nevét kell feltétlenül emlitenünk, aki a barbizoni iskola egyik legjelentősebb tagja volt. Ő a maga valóságában akarta ábrázolni a paraszti életet, megfestette a földjükön dolgozó embereket. Ez abban a korban valóságos lázadásszámba ment. Az akkori felfogás szerint csak eszményített emberek, szalonképes alakok voltak megformálhatók. Ezeken a képeken az emberek nem is szépek, nem is kecsesek. Millet hangsúlyozza zömök, erőteljes testalkatukat. Sokáig az ő képeit is visszautasították „bárdolatlan” tárgyuk miatt. Leghíresebb festményei: *Kalászszedők, Paraszt, Angelus*.

Jean-Francois Millet: *Kalászszedők*, 1857

Vaszilij Perov: *Paraszttemetés*, 1865

A realizmus legszebb alkotásai közé tartoznak **Honoré Daumier** (e.: onoré domjé, 1808–1879) festményei és főképp a társadalom fonákságait maró gúnnyal kipellengérező grafikai munkái. Festményei kis méreteik ellenére is monumentális erejűek. Ő volt a városi munkások nyomorának első megörökítője. Nevezetes képei a *Mosónő*, a *Transnonain utca 15.*

A realizmus diadalútját a XIX. századi festészetben az említettek mellett **Ilja Repin** (1844–1930) orosz festő neve jelzi, aki a *Vándorkiállítási Társaság* tagja volt. Elsőrangú portréfestőként megfestette *Muszorgszkij*, *Tolsztoj* portréját. Gyakran örökített meg aktuális politikai és történelmi eseményeket, az orosz nép életéből vett eseményeket: *Hajóvontatók a Volgán*, *Az erdőben pihenő Tolsztoj*. A *Vándorkiállítási Társaság* alapító tagja volt **Vaszilij Perov** (1833–1882), az orosz realista festészet jelentős mestere. Képein a társadalmi problémákat drámai hangsúllyal jelenítette meg: *Paraszttemetés*, *A nevelőnő megérkezése a kereskedő házába*. **Vaszilij Szurikov** (1848–1916) orosz festő szintén tagja volt a *Vándorkiállítási Társaságnak*. Monumentális vásznain megrázó erővel örökítette meg az orosz nép történelmének drámai eseményeit: *A sztrelecek kivégzésének reggele*, *Mensikov száműzetésben*, *Morozova bojárasszony*, *Sztyepan Razin*.

A magyar romantikus képzőművészet összefonódott a realizmussal. A művészettörténeti szakirodalom jogosan használja a romantikus realizmus meghatározását, különösen Munkácsy művészetére vonatkozóan.

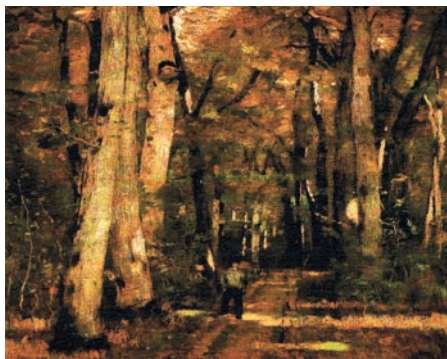

Munkácsy Mihály: *Siralomház*, 1869

Munkácsy Mihály (1844–1900) meg tudta teremteni azt, amire a reformkor festői vágytak, és ami a történelmi festészet képviselői előtt is lebegett: a nemzeti festészetet, ő stílust és iskolát is tudott teremteni. Az akademizmus szigorú és merev keretei közé nem tudott beilleszkedni. 1867-ben Párizsban járt, itt ismerhette meg Courbet műveit. Élete főműve: a *Siralomház*. A kép 1870-ben a párizsi Salon nagy

aranyérmét nyerte el, osztatlan sikert aratott, a kor vezető francia kritikusai lelkesedtek érte. A kép témája egyértelműen a magyar valósághoz kapcsolódott, de a hatvanas évek magyar valóságát érzékeltette az alakok pszichológiai jellemzése, a fény-árnyék ellentétre épített jeleneztetés is. A betyár ez idő tájt vált a magyar folklórban is a szabadság, a meg nem alkuvás népi hőségévé, a tragikum, a dac pedig a nemzeti ellenállást szolgáló kollektív jellemvonássá. A *Siralomház* Munkácsy élet-

művének csúcsa volt. Inaskodásának keserves emlékeit, a nép körében töltött ifjúságának élményeit, egész életének sajkását, drámáját érezzük ki műveiből: *Az elítélt*, a *Tépéscsinálók*, *Köpülő asszony*, *Krisztus Pilátus előtt*, *Poros út*, *Ecce homo* stb.

Paál László: *Út a fontainebleau-i erdőben*, 1876

Paál László: *Jegenyék közt*, 1875

Pál László (1846–1879) a barbizoni iskola tagja volt. Festményeiben a romantikus elemek és a realista látásmód összekapcsolásának az igénye jelentkezett. Elsősorban erdőrészeket ábrázoló, mély intuícióval, lírai realizmussal festett olajképei jelentősek: *Jegenyék közt*, *Út a fontainebleau-i erdőben*, *Nyárfák*, *Erdei út* stb.

Ugyancsak a realizmus nemzetközileg is rangos képviselői közé tartozott az emberlátása mélységében csaknem Dosztojevszkijhez mérhető **Mednyánszky László** (1852–1919). Festményein többek között egy-egy embertípust mutat be, akik nagyjából az élet hajótörötteinek sorából kerülnek ki: az *Ágrólszakadt*, a *Csavargófej*, *Tiszai halászat*, *Szerbiában*. Figyelmet érdemel még **Kernstok Károly** (1873–1940) korai festménye, az *Agitátor a gyár kávéházában*.

Volt azonban a hetvenes éveknek egy magyar festője, aki ugyancsak a realizmus formaköréhez kapcsolódott, de annak nem elsősorban múltba tekintő ágához, hanem a jövőt előkészítő, az impresszionizmus határmezsgyéjére érkezőhöz: **Szinyei Merse Pál** (1845–1920). Korai képeit még romantikus stílusban festette, később a táj és a fényárnyék problémái felé fordult: *A hinta*, *Ruhaszárítás* című festményeken a szabad természet és a figura egységét ragadta meg. Fő műve, a *Majális* atmoszférikus látványhatása, könnyed, a francia művészettel rokon felfogása teljes értetlenségre talált a magyar művészeti életben. Festésmódja ezután szárazabb, felfogása objektívebb lett: *Lilaruhás hölgy*, *Hóolvadás*, *Pipacsos mező*. A *Tél* című képe tudomásunk szerint Szinyei egyetlen téli tájképe. A tájnak olyan részletét választotta ki, amelyik beleillik kedvelt kompozíciós formájába.

Mednyánszky László: *Háborúban*, 1914

Szinyei Merse Pál: *Tél*, 1901–1905

1. Mikor kezdtek használni a *realizmus* elnevezést stílusirányzat értelemben? Hogyan terjedt el az irányzat?
2. A romantika és a realizmus összevetése indokolt, mert a regényirodalomban évtizedeken át együtt éltek. Néhány szempont alapján hasonlítsd össze a két stílust ismert alkotások alapján!
3. Honnan ered a realizmus elnevezése?
4. Sorolj fel realista festőket műcímme!

MIKSZÁTH KÁLMÁN (1847–1910)

Mikszáth Kálmán életműve kapocs a XIX. századi elbeszélő irodalom között. Jókai Mór mellett a legolvasottabb XIX. századi magyar író. Nagyságát elsősorban nem regényei fémjelzik, hanem kisebb terjedelmű alkotásai. **A kis műfajt választotta nagy mondanivalója** formájának: a karcolatot, a rajzot, az elbeszélést és a kisregényt. Műveiben bíráló és részvét, romantika és realizmus, nosztalgia és kiábrándultság, költészet és józan megfigyelés egyszerre van jelen. Az *ironikus-humoros hangnem* szinte valamennyi írásának meghatározó eleme.

ÉLETPÁLYÁJA

Gyermekkora, iskolái • A Nógrád megyei Szeklabonyán született 1847. január 16-án. Szülei: Mikszáth János és Veres Mária, jómódú s tehetséges paraszti kisbirtokosok voltak. Tízéves koráig szülőfalujában élt, boldog gyermekkorának élményei egész írói pályáját végigkísérték. Szülőföldjének sajátos színeit, a Felvidéket, a tót- és magyarlakta „görbeországot” sok-sok művében megjelenítette.

Benczúr Gyula: *Mikszáth Kálmán*, 1910

A középiskola első hat osztályát a rimaszombati református gimnáziumban végezte, majd Selmechányán folytatta és itt is érettségizett 1866-ban. A pesti egyetemen négy évig jogot tanult, de diplomát nem szerzett.

Felnőtt évei • 1871 elején anélkül, hogy befejezte volna jogi tanulmányait, visszatért Nógrád megyébe. Balassagyarmaton esküdti hivatalt vállalt Mauks Mátyás főszolgabíró mellett. A következő évben ügyvédsegéd lett. A Mauks-házban ismerkedett meg főnöke idősebb lányával, Ilonkával. A házasságról azonban a szülők hallani sem akartak. Feltették a lányt a magyar írók szegény sor-

sától. 1873. július 13-án házasodtak össze szülői beleegyezés nélkül. Pestre költöztek. Mikszáth állást vállalt, a *Magyar Néplap* szerkesztője lett. Jövedelme rendkívül csekély volt, s saját költségén kiadott novella-gyűjteménye sem hozta meg a várt sikert. A nyomasztó anyagi gondokat súlyosbította, hogy első gyermekük meghalt.¹ Felesége megbetegedett, s hazautazott szüleihez. Mikszáth a válás mellett döntött. Magára maradvány nyomorban élt, írásait nem közölték a lapok

A *Szegedi Napló* szerkesztősége 1878 végén állást kínált Mikszáthnak. Két és fél esztendő telt Szegeden. Élményanyaga rendkívül gazdagodott itt, világszemlélete tágult, szabadon kibonthatta képességeit, senki sem korlátozta. Elindult az írói kibontakozás felé.

1880 végén tért vissza Pestre, ahol a *Pesti Hírlap* szerkesztőségében kapott állást. Csaknem huszonöt évig dolgozott itt. 1881-ben gyors egymásutánban megjelent két kis kötete, a *Tót atyafiak* és *A jó palócok*. Végre megkapta a régen várt elismerést. A hírnév és az elismerés a magánéletére is jótékony hatással volt. Mauks Ilonát újra feleségül vette 1882-ben. Házasságuk mindvégig kiegyensúlyozott volt, három fiúk született. Tagja lett a Petőfi Társaságnak, a Kisfaludy Társaságnak és a Magyar Tudományos Akadémiának. A parlamentbe is bekerült, 1887-től élete végéig a Szabadelvű Párt képviselője volt, s innen karcolatokban számolt be a **Tisztelt Házban** történekről. Csípős humorú írásai hamar népszerűvé lettek. A 80–90-es években egyre többet foglalkoztatták saját kora társadalmi fejlődésének problémái.

Utolsó évei • Életének utolsó évtizede alkotómunkával telt, de meglehetősen eseménytelenül. 1908-ban egészségi állapota fokozatosan megromlott. Visszahúzódott a horpácsi kastélyba, pesszimizmussal nézett a jövőbe. 1910-ben az ország nagy pompával készült írói pályájának 40. évfordulójára. Mindezek ellenére csalódottsága, lemondó reménytelensége, az ország sorsáért való aggodása teljesen elhatalmasodott rajta. Tizenkét nap múlva máramarosi választói körútján a rahói választóknak a következőket mondta: „*En, aki annyira szeretem ezt a nemzetet, olyan színekben látom ma az ország jövőjét, hogy elmondani sem lehet.*” S valósággal „megjósolta” mindazt a történelmi katasztrófát, amely később bekövetkezett (háború, a Habsburg-ház összeomlása, a nemzet szétdarabolása, belső összeroppanás). Kampányútján beteg lett, a fővárosba súlyos tüdőgyulladással tért vissza. Állapota gyorsan rosszabbodott, négy nappal választói körútja befejezése után, 1910. május 28-án meghalt.

MUNKÁSSÁGA

Indulása • Írói pályáját elbeszélésekkel kezdte. Két sikeres elbeszéléskötete, a *Tót atyafiak* (1881) és *A jó palócok* (1882) megjele-

¹ A *ló, a báránka és a nyúl* című elbeszélésében írta le elsőszülött fia halála fölött érzett gyászát. Kálmán 1874. augusztus 2-án született és másnap már meg is halt. Mikszáthné Mauks Ilona azt mondta, hogy a férje némán gyászolta fiát, s csak hosszú idő elteltével tudott gyászáról beszélni, s ezt írta meg a novellában. A hatodik osztályban tanultátok.

nése jelentette a kedvező fordulatot, itt talált rá a maga egyéni, hamisítatlan hangjára. Áradt belőle a mesélő kedv, élvezetes, ízes nyelven szólt. Kedélyes hangneme sok olvasót vonzott. Szülőföldjére, gyermekkori ismerősei közé vezetnek el a kötetek novellái. Megismerhetjük a paraszti világot, az emberek babonás hiedelmeit. Ebben a világában, akár a népmesékben is, a jók elnyerik jutalmukat, a rosszak pedig bűnhődnek bűneikért. A sikert jelzi, hogy az újságok ettől kezdve versengtek a kézirataiért, s végre megszűntek nyomasztó anyagi gondjai is, a fűtetlen hónapos szobák már nem akadályozhatták írói munkáját.

A befutott író • Mikszáth a további évtizedekben részben a tót és palóc elbeszélésekben kimunkált úton haladt tovább. Felhasználta ezután is ifjúkori élményeit, de rövidebb lélegzetű írások helyett nagyobb terjedelmű novellák és regények kerültek ki tolla alól. Legfőbb szerkesztő elve ekkor született alkotásaiban az eredetileg szegény esemény feldúsítása lett: kitérőkkel, betétekkel, anekdoták közbeiktatásával közeledett a nagynovella és a kisregény irányába. Folytatásokban, előre átgondoltan alkotta írásait, gyakran pillanatnyi ihletre hagyatkozva. Szerette a különcc, furcsa, bogaras viselkedésű embertípus megformálását. A *Beszterce ostroma* és a *Szent Péter esernyője* című művek hősei között szép számmal találunk különös gondolkodású és életvitelű szereplőket. Történelmi tárgyú műveiben a múlt hétköznapijait ábrázolta, forrástanulmányok helyett anekdotikus történeteket mesélt el. Ilyen művei: *A két koldusdiák* (1885), *A beszélő köntös* (1889), *A kis primás* (1891), *A szelistyei asszonyok* (1901).

Külön szint jelentenek életművében szatirikus rajzai, karcolatai. Ezek a rövid elbeszélések szorosan összefüggtek újságírói és képviselői munkájával. Mikszáth 1882-től a *Pesti Hírlap* hasábjain kezdte megjelentetni az *Országgyűlési karcolatokat*¹, melyek elsődlegesen ironikus² hangneműek. Írásaiban a parlamenti élet visszaosságait, a képviselők megvesztegethetőségét, úrhatnámságát, a fonákságokat mutatta be kesernyés, helyenként maró gúnnyal, pl. *A pénzügyminiszter reggelijében*, a *Közigazgatási történetekben*.

Életművében kiemelkedő szerepet kapnak azok a művek, melyek a korabeli dzsentrít³ ábrázolják. Ilyen tárgyú legkitűnőbb műve *A gavalérok* (1897) című kisregénye. A Sáros megyei dzsentrík ábrázolásában Mikszáth még együttérzését is kifejezte: „...*mi sárosiak ...örökké abból tartunk főpróbákat, hogyan csinálnánk, ha gazdagok lennénk. És ha sikerült az előadás, örülünk neki, tapsolunk magunknak*”.

¹ *karcolat* – rövid, szellemes, sokszor gúnyos, egyetlen problémát körüljáró, általában valamilyen valóságos eseményhez kapcsolódó, tanulságra kihegyezett szépprózai műfaj

² *ironia* – görög-latin eredetű szó, mely többnyire dicsérő, elismerő szavakba burkolt keserű, de szellemes és finom gúny

³ *dzsentrí* – angol eredetű szó, Magyarországon a kapitalizmus kibontakozása idején a feudális felfogású, előkelősködő, birtokát többnyire elvesztő kis- és középnemességet jelentette

Van azonban a dzsentriknek egy másik típusa, akik nem hajlandók hasznos munkára, akik másokon élőködnek, és az érdekházasságtól sem riadnak vissza a pénz- és a vagyonszerzés érdekében. Ehhez a típushoz tartozik Katánghy Menyhért, a *Két választás Magyarországon* (1896–1897) című novellafüzérének a központi figurája, s ide sorolható a csinos, sima modorú volt huszárhadnagy is, Noszty Feri, a *Noszty fiú esete Tóth Marival* (1908) című regény főhőse.

Történelmi regényei közül meg kell említenünk a *Különös házasság* (1900) című művét, mely aktuális célzattal (polgári házasság, szabad vallásgyakorlás) készült. Több helyszíne a mai Kárpátaljához, Ung megyéhez kapcsolódik, egy 1872-ben megtörtént eseményt dolgoz fel. Mikszáth másik történelmi regénye *A fekete város* (1910). Talán ez a legismertebb és egyben legkomorabb balladás végkifejletű alkotása. Cselekménye a kuruc korban játszódik. Görgey Pál szepesi alispán és a lőcsei szász polgárok kicsinyes marakodása áll a középpontban. Sötétlátása és reménytelensége okozta, hogy Mikszáth kettős tudattal vett részt a közéletben. Nem látott lehetőséget a kibontakozásra, elhibázottnak vélte a magyar uralkodó osztályok politikáját. Ez az ellentmondás tükröződik a nagyszabású korrajzzá tárgult *Új Zrínyiásiban* (1898). Mikszáth feltámasztja a szigetvári hőst, bankelnök lesz belőle. Szatirikus ábrázolással mutatja be, mivé süllyeszti saját korának tartalmatlansága, eszmei üressége a nemzeti múlt legendás nagyságát.

1904-ben a Révai cég megbízásából hozzálátott a Jókai-életrajz megírásához, s ezzel megalkotta az első magyar életrajzi regényt. A könyvnek nagy sikere lett. Igaz: nem a regényíró Jókai áll a középpontban, hanem az ember, apró-cseprő gondjaival, intimitásával. De épp az emberközeli ábrázolás, valamint a plasztikus¹ megjelenítő erő teszi élvezetes olvasmánnyá e művet.

Elbeszélés-művészetének újszerűsége • Mikszáth rátalálva sajátos, egyéni hangjára **másfajta témát** választott, mint Jókai vagy kortársai. Írásai a téma különösségével is hatnak az olvasóra. Tót történeteinek hőseiben ugyan még sok a romantikus vonás: különös-különc figurái a világtól elzárt magányos emberek, akik naphosszat nagyokat hallgatnak, akik távol élnek a zajló városi világtól. Jobban kötődnek a természethez vagy az állatokhoz, mint az emberi társadalomhoz. Mikszáth a falu világát, az egyszerű parasztemberek életét ábrázolja. Alapjaiban távolodik tehát el a Jókai-féle romantikától. A novelláskötetek főhősei tót és palóc parasztok, akiket nem kívülről, hanem belülről láttat az író. Felismerteti Mikszáth az olvasóval, **hogy a látzólag együgyű és durva ember lelkében mély érzések és gondolatok rejlenek**. A falusi egyszerű emberek is megvívják a maguk belső csatáját, lelkükben ellentétes érzések csapnak össze, de a marcangoló önvád hatására erkölcsileg tiszták tudnak maradni. Ezáltal gyakran válnak emberileg értékkessé, így erkölcsileg a hatalmasnak vélt uraik fölé nőnek.

¹ *plasztikus* – görög–latin eredetű szó, mely jellemzőt, kifejezőt, szemléleteset, érzékleteset, kézzelfoghatót jelent

Mikszáth nemcsak másféle témát választott, de másfajta hangon írt, **másfajta ábrázolást követett**. Írásai a természetes beszéd, a köznyelvi, élőszóbeli előadásmód fordulatait idézik. Novelláit olvasva úgy érezzük, mintha ott ülne mellettünk, mintha közvetlenül nekünk mesélné el a történeteket. Egy-egy közbeszúrt anekdotával, humoros-ironikus megjegyzéssel, megszólításokkal igyekszik a hallgató figyelmét ébren tartani, s e kettős kötés – **történet és előadásmód** – teszi élvezetessé írásait.

Ezekben a novellákban még fellelhetők a romantikus motívumok: különös téma, váratlan fordulatok, túlzások, eszményített lányalakok, de már a **realizmus** jellemzőit is megfigyelhetjük írói ábrázolásmódjában. A részletes, valóság-hű tájfestés, a környezetrajz, a szereplők lélek-ábrázolása, egyfajta arisztokrataellenesség, kritikai hajlam a realista vonásokra utalnak. Romantika és realizmus sajátosan ötvöződik Mikszáth műveiben. A gyakran lassú kezdést pergő történetek követik, a párbeszéd felgyorsítja az eseményeket. Szaggatottság, sűrítettség gyakori jellemzői e műalkotásoknak, s ettől lesznek gyakran sejtelmék is.

Elbeszéléseiben a **természet** időnként főszereplővé válik. A táj cselekszik, társalog az emberekkel, az állatok szinte értik az emberek lelkét, érzéseit, Mikszáth gyakran él a leírásokban a megszemélyesítésekkel, a köznyelvi-élőszóbeli fordulatokkal.

A *Tót atyafiak* és *A jó palócok* történetei mégsem csupán falusi idillek. A legtöbb írás mélyén ott rejlik egy-egy nyugtalanító tragédia, kettőtört emberi sors is. Mikszáth hegyi embereiben és parasztjaiban nincs semmiféle lázongó dac vagy forradalmi indulat. Ezt a békésnek tűnő megelégedést azonban mindig feldúlja valami, s ebből bontakozik ki az elbeszélések cselekménye.

1. Határozd meg Mikszáth Kálmán helyét a magyar irodalomban!
2. Hol született? Kik voltak a szülei? Milyen meghatározó élményt jelentett gyermekkorá?
3. Mutasd be iskola- és tanulóéveit!
4. Hol kezdte felnőtt éveit? Kivel ismerkedett meg?
5. Mikszáth kétszer házasodott és ugyanazt a nőt vette el. Kit?
6. Hogyan teltek a pesti évek? Hogyan jutott túl élete mélypontjára?
7. Mi hozta meg számára az írói sikert?
8. Hogyan telt életének utolsó két évtizede?
9. Mutasd be írói pályáját, legjelentősebb műveit!
10. Miben rejlik elbeszélés-művészetének újszerűsége?

1. Állítsd össze Mikszáth Kálmán életrajzvázlatát!

Irodalomelméleti ismeretek

Novella • A novella megnevezése latin eredetű szó, jelentése új, újdonság. Prózai kisepikai műfaj, terjedelme rövid, szerkezete zárt, hősei hétköznapi embe-

rek, akiknek életében valamilyen jelentős esemény játszódik le, a szerző azonban nem részletezi az események előzményeit (in medias res-kezdés). A szereplőről is csupán a történet szempontjából lényeges dolgokat tudunk meg. Témája lényegében a „váratlan fordulat” gyors és tényszerű előadása, kitérők, részletező leírások nélkül. Rendszerint csattanóval zárul, nyelvezte ennek megfelelően fegyelmezett és lényegre törő. Eredete az antik görög irodalomba nyúlik vissza (pl. Apuleius), igazi felvirágzása a reneszánsz és a modern korban figyelhető meg (Boccaccio, Maupassant, Csehov, Th. Mann, F. Kafka, Borges, Mikszáth Kálmán, Móricz Zsigmond, Csáth Géza, Kosztolányi Dezső, Karinthy Frigyes, Hajnóczy Péter stb.). Rokon műfajai: adoma, anekdota, karcolat, humoreszk.

A rövid terjedelem sűrítettséget jelent a szöveg és a cselekmény szintjén, emiatt a drámaiság (jelenetszerűség) vagy a váratlanság, meghökkentés (csattanó) jellemző rájuk. Egy-egy váratlan fordulat (rendszerint sorsfordulat) teremti meg a feszültséget, a tetőpontot, az elbeszélőnek nincs módja a hosszú expozícióra, helyszínbázisra, jellemzésre.

Szerkezeti felépítésére a kiegyensúlyozottság jellemző, a rövid informatív bevezetést mellékszálak nélkül egyenes vonalú cselekményvezetés követi, amely csak a leglényegesebb – többnyire a novella főszereplőjével kapcsolatos – eseménysorozatra összpontosít. A novella befejezése hatásos, gyakran meglepő.

Anekdota • Rövid, prózai alkotás, jellemzően csattanóval, illetve erkölcsi tanulsággal végződő történet. A történet lehet valós vagy kitalált, de mindenképpen hihető. A szó a görög nyelvből származik, jelentése *kiadatlan*.

Anekdotikus elbeszélés • A műfaj meghatározó eleme a történet és a szubjektív előadásmód; kitérők, reflexiók, betétek dúsítják a téma kifejtését, az epizódok laza egymásutánisága fontosabb a mű egységes koncepciójának kialakításánál, az élőbeszéd fordulatainak alkalmazásával az előadásmód színesebb, humorosabb. A magyar irodalomban elsősorban Mikszáth Kálmán és Jókai Mór művészetére jellemző.

A néhai bárány

Az napról kezdem, mikor a felhők elé harangoztak Bodokon. Szegény Csuri Jóskának egész hólyagos lett a tenyere, míg elkergette a határból Istennek fekete haragját, melyet a villámok keskeny pántlikával hiába igyekeztek beszegni pirosnak.

Minden érezte az Isten közeledő látogatását, a libák felriadtak éji fekhelyeiken, és felrepülve gágogtak, a fák recsegetve hajladoztak, a szél összesöpörte az utak porát, s haragosan csapkodta fölfelé. A Csökéné asszonyom sárga kakasa fölszállt a házfedélre, és onnan kukorikolt, a lovak nyertettek az istállóban, a juhok pedig egy csomóba verődve riadoztak az udvarokon.

Hanem a harangszó, mely fönségesen rezgett a viharban, egy kis eső híján, s az is inkább használt, mint ártott, elfordította a veszedelmet. A kisértetiesen szaladó búzavetések és kukoricaszárak megállottak, lassanként kitisztult az ég, s csak a megdagadt Bágy hömpölygő vize, mely szilajon, zúgva vágatott el a kertek alatt, mutatta, hogy odafönn Majornok, Csoltó környékén nagy jégeső volt vagy talán felhőszakadás.

No, ha most ez egyszer ki nem csap az a patak, s ki nem önti a bodokiakat, mint az ürgét, akkor mégis jó dolog keresztény katolikus falunak lenni – lutheránus vidéken.

Megnépesült a part, s itt-ott megvillant egy-egy ásó vagy kapa. Az öreg Sós Pál még csáklját is hozott. A gazdák barázdákban eresztették a folyóba az esővizet. Csak aztán vissza ne térjen többedmagával!

Piszkosan hömpölygött alá az ár, s a partok tömött fűzfabokraíról nemcsak a leveleket tépdelte le alul, de a kérget is lehámozta, itt-ott kirepedt az olvadékony földből egy darab, s elmállott a vízben. Hajnalra szélesebb csipke szeli majd a határt, s a cikcakkjai is újak lesznek!

Gerendák, ajtók és mindenféle házi eszközök úsztak a hullámokon, szakajtó, zsúp és ablaktábla. (Egész házakat mosott el a víz valahol!) Azután jött egy petrence, utána pedig valami négyszögletes tuskót gurítottak a habok...

A holdfény éppen oda vágódott. Nem tuskó biz az, de tulipántos láda, s nini, egész csuda, milyen szépen ül ott a tetején egy picike bárány.

Az ám, most, hogy ím a partnak hozza a szél, Tóth-Pernye Jánoséktól egészen jól látszik, amint két hátulsó lábát alászedve, az első lábacskaival megkapaszkodik. Szép patyolatgyapjas, két fekete folt van a hátgerincén, piros pántlika a nyakában. Nagyon szerethette valahol valaki!

Ruzicska Józsefné rajza, részlet a diafilmből

Olyan türelmesen ül az ide-oda billegő jószággon, mintha jószántából hajókáznék, s ha mekken is néha, csak azért, mert éhes. Pedig itt még ehetik is, ha a láda bolondjában utoléri a petrencét. Nincs valami messze... amott fordul ni, a Périék pajtájánál! Nosza, szaladj hát utána, öreg láda!

Nézték egy darabig, hogy majd csak előbukkan a kanyarodónál, de meg nem láthatták. Elnyelte nyilván a sötétség, vagy hogy talán Sós Pál uram fogta ki útközben a csákljával... amint az majd kiviláglik reggel.

Hanem hát azt mondja őkigyelme, hogy ott volt ugyan, de színét se látta a jószágnak, ami úgy is van akkor, ha olyan módos, tekintélyes ember állítja, ki már az idén is kevesellte a mezőbírói hivatalát, mert öregbíró lesz, ha élünk, esztendőre ilyenkorra.

Ámbátor, ha már szóba jött az a bárány, mégis furcsa eset, hogy míg a felsővégen mindenki tud róla, Sós Pálék kertjénél egyszerre nyoma vész, az alsóvégiek közül már nem látta senki.

Amennyi itt a rossz nyelv, még mindjárt másnap, ott a hálaadó misén is csak addig pihentek, míg az imádságoskönyvek leveleit nyálazták, ahol pedig az Úr kímélő kegyelmét kellett volna inkább megköszönni, amiért nem sújtotta a falut... de amennyi itt a rossz nyelv, százan is kinyújtják lapátnak, hogy a mások becsületét hordják el rajta.

Nyomban nekiestek a gyanúsítással Sós Pálnak: csak ő húzhatta ki, senki más, a ládát! Hanem iszen, az Isten nem alszik, rossz tűz el nem alszik, nem marad ez annyiban. Kerül annak gazdája akárhonnán!

Súgtak, búgtak, hogy (ugyan kis szopja az ilyeneket az ujjából?) ennyi meg annyi tömérdek régi ezüstitallér volt a ládában.

Ami igaz, igaz, lehet az öregnek is tarka macskája, mert a „nagyitalú” Mócsik György, a góizoni szűcs olyasfélét mondott a minap itt jártában, hogy ebben a dologban, ha nem volna lakat az ő száján... Ki tudhatja hát? De az már egyszer mégis bolond beszéd, az ezüstitallérokról.

Nem volt abban a ládában egy veszett garas sem, hanem (ma már tudjuk) benne volt a szép majornoki Baló Ágnes kelengyéje: három perkálszoknya, négy szélből az egyik, hat olajos kendő, nyakba való kettő, ezüstcsatos mellény, tíz patyolat ingváll s azonfelül a mente meg egy rámás csizma, újdonaúj, még a patkó se volt ráverve. Szegény Baló Ágnes, benne volt abban a ládában mindene!

Hogy az ár elmosta a csőszházat, elmosta a házasságot is. Gúnya nélkül nem léphet az oltárhoz szégyenszemre. Már mindene megvolt, pedig beh keservesen mint cseléd szerezte, minden ruhadarabot egyenkint. Szüretre lett volna meg a dolog, legalább úgy mondta az utolsó szombaton maga a vőlegény –, de most már vagy lesz valamikor vagy sem.

Bezzeg a búbánat venné fel a Baló Mihály házát, ha a ház megvolna, s ha nem éppen amiatt venné fel, mert a víz felvette. Ágnes majd kisírja két ragyogó szemét, pedig legalább ő vigasztalhatná azt a szegény Borcsa gyereket, kinek a báránya veszett el gonoszul, a tarka Cukri báránynak, akivel együtt játszott, együtt hált... Jó, hogy a cudar Bágy elöntötte a rétet is... úgy sincs már, aki selyemfűvét megegye, mert a kedves, az édes Cukri bárány odalett...

Milyen szépen rázogatta a farkát még az utolsó nap, ugrándozott ott künn a verőfényben, Borcsa picike tenyerét hogy megnyalogatta, jámbor szemeivel nyájasan bámulta, mintha érezné, hogy utoljára látja!

De hátha megkerül, hátha visszahozzák?

Jött is hetek múlva valami nesze az úszó ládának, amelyiken egy bárány ült, makacsul, mintha őrizné. Látták Csoltón, sőt még Bodokon is, körülbelül éjfélre vitte odáig a haragos folyó.

No ez, ha úgy igaz, nem lehetett más, mint a Baló lányok kincse!

El is indult Baló Mihály azonnal. Majd kikeríti ő a lányai igaz jószágát, ha térdig kopik is a lába.

S így esett meg a csúfság Bodokon, hogy a legmódosabb ember házát kikutatták. Istenem, de csak nagy úr is a törvény! Maga volt ott a

bíró meg a tizedes, mert Baló Mihály a pletyka után indulva, a hatalomhoz fordult.

De nem volt foganatja: semmit sem találtak a Sós-portán. Bosszúsan indult haza Baló, lányai egész a határig eleibe jöttek, ha vásárba lett vón, se várhatnák jobban.

– Megvan-e a bárány? – kérde Ágnes fojtott hangon. Jaj, dehogyis merné a ládát kérdezni előbb! Még tán el is ájulna, ha hirtelen azt hallaná, hogy megvan.

– Se a bárány, se a láda. Pedig mindent kikutatott a bíró annál az embernél, akire gyanakszom.

Apróra elbeszélte, amit tudott. Ágnes a szép fejét rosszállóan csóválta.

– Kend, az erő, a hatalommal ment ellene, most én megyek, a gyenge – szólt dacosan –, és a furfang lesz a fegyverem.

Csak a gyermek nem szólt. Pedig még ő is ott állt: a leggyengébb.

Egy hétig járt oda Ágnes, kutatott, fürkészett, fűt-fát kikérdezett. Gózonban is megfordult, hol egy lánya van férjnél Sós Pálnak, hátha ott lesz a ruha? De nem ment semmire, sőt még tetejébe meg is betegedett, kocsin kellett érte menni Bodokra.

Hát lám, hiába volt az Ágnes útja is. Nem segített sem a hatalom, sem a furfang. A gonoszok ereje nagyobb ezeknél.

Hanem ha tán elindult volna az igazság, nem álruhában, nem kerülő úton, nem pallossal, hanem csak puszta kézzel?...

Le kellett most már mondani a reményről is. Kár volt akár egy szalmaszálát is keresztültenni ebben a dologban; mert csak rosszabbra fordul.

Nemcsak a hozománya van oda a szegény Ágnesnek, hanem most már az egészsége is.

Ahogy érte mentek, vánkost és dunyhát téve a kocsikulcsba, Boriskát is magával vitte az öreg, hadd lásson egy kis világot ő is. Nyolcéves innen-onnan, s még nem volt ki soha a faluból, nagyon anyás... vagy mit is beszélek, hiszen rég nincs már anyja szegénynek!

Nagyobb volt az ijedelem, mint a betegség, amint, nehogy a kocsi megrázza, gyalog mentek mind a hárman a kövezett nagy utcán keresztül, hogy a haranglábnál majd felülnek. Ágnes olyan könnyedén lépdelt, hogy akár hazáig kibírná. Bizony Isten, kár volt a kocsiórt!

Hát amint a Csorba Gergelyéktől befordulnak, a Kocsipálék csúre mögül egyszer csak szembe jön az egész előljáróság meg a főemberek, köztük Sós Pál uram is, ünnepiesen felöltözve, újdonság ködmönben, mely panyókára fogva lógott a válláról. Igaz biz'a – az új templomot szentelték itt föl a mai napon.

– Nézd, Boriskám! Nézd meg jól azt a hosszú hajú magas embert – súgja kis húgának Ágnes –, az vitte el a Cukrit.

Éppen a községházához értek őkegyelmeik, s minthogy Sánta-Radó Ferenc uram azt találta megjegyezni a földélre, hogy új zsúp kellene rá, megállottak a falu hatalmasai, s műértőleg nézegették az ócska

eszterhaját. Már csak különös az, hogy minden kopik a világon, még a községháza is!

Borcsa félénken nézte meg azt az embert, nagy, kék szemei tele lettek könnyel.

– Ne rángass hát! – förmedt rá Ágnes, s eleresztette a kezét.

– Nem én... csak megrezzentem... Mintha a Cukrit láttam volna felém szaladni a levegőben.

Eközben ők is odaértek a faluházához. Baló Mihály uram dicsértes-séket mondott, és továbbment. Ágnes nemkülönben. De nini, az a boldond gyerek, a bizony odamegy egész közel, s még meg is szólítja azt a hatalmas embert. Ejnye no, mire való az!

– Bácsi! – szólt csengő szelíd hangon. – Adja vissza a bárányomat.

A tanácsbeliek összenéztek. Kié vajon ez a szép, szomorú arcú leányka?

– Adja vissza a bárányomat! – ismétlé, s a vékony gyermeki hang úgy süvített a levegőben, mint egy parittyakő.

Sós Pál odanézett fanyarul, aztán megigazította hátul palócosan fésűre fogott, deres haját, s nyájasan kérde:

– Miféle bárányodat, fiacskám?

– Az én Cukri bárányomat, a két fekete folttal a hátán, piros pántlikával a nyakában. De hiszen tudja maga nagyon jól...

– Nem láttam én a te bárányodat soha – szólt szemlátomást kedvetlenkedve. – Takarodj innen, azt mondom...

Aztán odafordult a tanácsbeliekhez:

– Biz ez már régi fedél, bíró uram, becsurog biz ezen...

– Be ám, de a kelmed fedelén is nagyon becsurog, úgy nézem. Alighanem lyukas az valahol, Sós Pál uram.

Fülig vörösödött ókigyelme a bíró gúnyos vádjára.

– Esküszöm, bíró uram, ebben a báránydologban...

A gyermek bámészan nézte a jelenetet, amint ingerülten hátrább taszítá ködmönét, s kezét elővonván alóla, felemelte két húsos ujját az égre.

– Esküszöm kendtek előtt, itt a szabad ég alatt, az egy élő Istenre...

A gallérzsinór megereszkedvén a rántásban, magától oldózott, s a nehéz új ködmön kezdett lassan-lassan lefelé csúszni, mígnem a csípőktől egyszerre lecsapódott a földre.

Boriska sikoltva egy szökkenéssel termett a leesett ruhadarabnál.

Mindenki ránézett. Még a vén Sós Pál szájában is ott akadt a következő esküszó. Jó is, hogy ott akadt.

– Cukri! Kis báránykám! – kiáltott fel a leányka fájdalmasan.

Lehajolt. Fejecskéjét odaszorította, ahol a bélésen két barna folt látszott...

Úgyes szűcsmunka és szép tisztára mosott báránybőrből volt az egész bélés, hanem az ismerős közepe mégis a legkülönb.

A kis Baló Borcsa könnyhullatásával még tisztábbra mosta.

Szakajtó – kenyérkelesztésre való, fületlen gyékénykosár; **zsúp** – szalmafonat, mellyel a háztetőt befedik; **tulipános láda** – tulipánokkal díszített láda, amelyben a falusiak a kelengyét tartották; **perkál** – nyomott mintás, pamutvászon ruha-

anyag; **ködmön** – birkabőr kabát, általában rövid, prémjével befelé varrva; **panyókára** – vállra vetve; **eszterhaj** – nádból vagy szalmából rakott háztető

Amit a műről tudnod kell!

A *jó palócok* novellái szülőföldjének kedves tájaira, gyermekkori ismerősei közé, a palócok világába vezetnek el. A 15 rövid novellából álló kötet 1882 elején jelent meg. Legenda fűződik a történetek megírásához: állítólag Mikszáth gyermekkorában álmatlanságban szenvedett, ezért édesapja idős asszonyokat hívott a házhoz, akik meséltek neki. Így később íróként felhasználta ezeket a kísértethistóriákat, babonákat, népi hiedelmeket.

Egy kis közösség életébe nyerünk betekintést a novellákon keresztül. Megismerjük normájukat, hagyományaikat, babonákat, pletykákat: szép asszonyok kalandjait, bosszúálló férjeket, álszentséget, félrelépéseket. A helyszíne változó: Palócföld, Nógrád megye falvai, fiktív falvak. A kötet első két novellája *A néhai bárány* és a *Bede Anna tartozása*. Ezzel a két novellával foglalkozunk részletesebben.

Az elbeszélői szerep és a novella szerkezete • Mikszáthnál az elbeszélői szerep egyfajta elbeszélő magatartással azonosítható. Legszívesebben, leggyakrabban az anekdotázó, falusi mesélő szerepét veszi fel. Ebben a novellájában váltogatja elbeszélői szerepét. A novella elején úgy írja le a bodoki készülődést, mintha ő is egy lenne a falusiak közül. Máskor úgy ír az eseményekről, mint a kívülről, aki sokkal többet tud, mint egy bodoki. Többször megjelenik ez a mindentudó elbeszélő. Tudja, hogy egy-egy ember mit érez, és véleménye van a történetekről. Kényelmesen, a népi mesélőt utánozva vág bele a történetbe: „Az napról kezdem, mikor a felhők elé harangoztak Bodokon.” A természeti atmoszféra, a közelgő vihar feszültségét érzékelteti. Ez a természetábrázolás teli van sejtéssel, babonával a természetközelen élő falusi ember megfigyeléseivel a vihar előtti égboltról, fákról, az állatok nyugtalanságáról. A baljós jelek, a folyóvá szélesedő, áradó Bágy patak, a parton szorgoskodó parasztok felidézése után közelít csak elbeszélésének tulajdonképpeni tárgyára, a holdfényben vízen hanykolódó, elsodort ládára, s a rajta kapaszkodó bárányra. A parton ásóval, csáklával szorgoskodó falusiak közül csak egy embert emel ki, Sós Pált. Az ő kertje alatt vész nyoma a ládának és a báránynak. Az elhallgatás írói fogásával – a falusi mendemonda, pusmogás megidézésével sejteti az író, hogy ki a ludas a láda eltűnésében, és mi lett a bárány sorsa. A falu önszemlélete, erkölcsi értékítélete, a módos gazdához való viszonya jelenik meg ezekben a korán odavetett célozgatásokban, találgatásokban. Ez a késleltetésekben bővelkedő **expozíciója** a novellának.

A bevezetés után azt tudja meg az olvasó, hogy a Bágy áradása Majornokon legjobban a Baló családot sújtotta, Ágnes kelengyéjét, a kis Borcsa Cukri báránycáját veszítette el. „Hogy az ár elmosta a csőszházat, elmosta a házasságot is. Gúnya nélkül nem léphet az oltárhoz szégyenszemre.” Ezek elvesztése a **bonyodalom**.

A cselekmény **kibontakozása** két szálon halad a novellában. Az egyikben a gyanú kialakulását, a bodoki pletykát kísérhetjük figyelemmel. A másik szál a mese logikáját követve, az eltűnt kincsek felkutatására hárman indulnak el: Baló Mihály, Baló Ágnes és Baló Borcsa. Az apa a törvény, Ágnes a felforgató fegyverével próbálja őket visszaszerezni.

A novella **tetőpontja**. A helyszín ismét Bodok, kocsival kellett Ágnesért menni, mert kelengyéje felkutatása közben megbetegedett. Borcsa is apjával ment, s a falusi előljárók körében pöffeszkedő Sós Pálon meglátta az új ködmönt. A gyermeki megsejtés „*Mintha Cukrit láttam volna felém szaladni a levegőben*” és igazságérzet leleplezi a falu legrangosabb emberét. Sós Pál tagad ugyan, még esküre is emeli a kezét, de a ködmön lecsúszik a válláról. Ez a véletlen hozza a **megoldást**. Ahogy a népmesében, itt is a legkisebb, a legfiatalabb ért célt.

1. Mi volt Mikszáth Kálmán két első, igazán sikert hozó novelláskötetének címe?
2. Milyen legenda kapcsolódik Mikszáth gyermekkorához?
3. Összesen hány novellát tartalmaz *A jó palócok* című novelláskötet?
4. Mi jellemzi általánosan a novelláskötet témavilágát, szereplőit!
5. Mit jelent a *mindentudó elbeszélő* szókapcsolat? Értelmezd!
6. Milyen szerkezeti egységekre tagolható a novella? Sorold fel a helyszíneket!
7. Hogyan érzékeltette Mikszáth a természeti katasztrófa közeledtét, a veszélyt?
8. Mi mindene veszett oda Majornokon a Baló családnak? Kinek mit jelentett, ami elveszett?
9. Miért gyanús a bodokiaknak Sós Pál?
10. Milyen mesei elemei vannak a novellának?
11. Miért meri megszólítani Borcsa a tekintélyes Sós Pált?
12. Mi a véleményük a tanácsbeli uraknak Sós Párról?
13. Szerinted mi volt a célja Mikszáthnak azzal, hogy éppen templomszenteléskor, és éppen eskü közben lepleződik le a tolvaj?

1. Folytassátok a történetet!

Bede Anna tartozása

Mind együtt ültek a bírák. Ott künn a köd nekinehezdedett az idomtalan épületnek, s szinte összébbr szorítá annak falait, ráült az ablakokra, és elhomályosítá a jégvirágokat. Minek is ide a virágok?

A teremben nehéz, fojtott levegő volt, ködmön- és pálinkaszag, s a legfelső ablaktáblán csak lassan, lomhán forgott az ólomkarika.

A bírák fáradtan dőltek hanyatt székeiken, az egyik behunyta szemeit, s kezét bágyadtan leeresztve hallgatta a jegyző tolának percegését, a másik ásítózva dobolt irónjával a zöld asztalon, míg az elnök, letolva pápaszemét orra hegyére, izzadó homlokát törölve kendőjével. Szürke, hideg szemei fürkészve szegződtek az ajtóra, melyen most távozik az imént letárgyalt bűnügy személyzete, a beidézett tanúk és vádlottak.

– Van-e még odakünn valaki? – kérdi vontatott, hideg hangon a szolgától.

– Egy leány – mondja a szolga.

– Hadd jöjjön be az a leány.

Az ajtó kinyílt, és a lány belépett. – Üde légáramlat surrant be vele, mely szelíden meglegyintette az arcokat, s megcsiklandozá a szempil-lákat: a vastag ködön át mintha egy sugár is lopózott volna az ablak-hoz, és ott táncolna a jégvirágok között, megsokszorozva magát a tár-gyalási terem falain és bútorzatán.

Takaros egy teremtés. Délceg, arányos termet, melyre a kis virágos ködmönke olyan módosan simult, mintha szoborra lenne öntve; fekete szemei szendén lesütve, magas, domború homloka elborulva, megjele-nésében báj, mozdulataiban kecs, szoknyája suhogásában varázs.

– Mi járatban vagy, gyermek? – kérdi az elnök közönyösen. (Az ilyen merev, szigorú hivatalnoknak nincs érzéke semmi iránt.)

A lány megigazítja fekete kendőjét a fején, és mély sóhajjal feleli:

– Nagy az én bajom, nagyon nagy.

Hangja lágy és szomorú, a szívéigig hat, mint a zene, mely mikor már elhal is, mintha még mindig zendülne a levegőben elváltoztatva mindenkit és mindent.

A bírák arca nem olyan mogorva többé, a király képe meg az ország-bíróé is odább, nyájasan integet neki a néma falról, hogy csak beszélje el azt a nagy bajt.

Ott az írás, elmondja az; csakhogy azt még előbb meg kell keresni a keblében, ki kell gombolni a pruszlik felső kapcsát, s kezeivel belenyúl-ni érte.

Ó, a csúf kapocs! Ni, lepattant... leesett. Milyen elbűvölő látvány, amint lehajol érte szemérmesen, s az írás is kihull onnan.

A kegyetlen szürke fej, az elnöké, elfordul, csak a nagy, kövér kéz van kinyújtva az írás felé.

– Egy végzés! – dünyögi, amint szűrő szeme elszalad az iraton. – Bede Anna felhívatik, hogy félévi fogházbüntetését mai napon meg-kezdje.

A lány szomorúan bólint a fejével, s amint azt mélyen lesüti, hát-racsúszik rajta a gyászkendő, s a gazdag fekete haj egy vastag fonata kioldózva ömlik arcára. Jobb is, ha eltakarja, mert ha fehér lilium volt előbb, olyan most a szégyentől, akár a bíbor.

– Ma egy hete kaptuk az írást – rebegi töredezve. – Maga bíró uram hozta, meg is magyarázta az értelmét, édesanyám pedig így szólt sze-gény: „Eredj lányom, a törvény, törvény, nem lehet vele tréfálni.” Hát én el is jöttem, hogy kiálljam a fél esztendőt.

Az elnök kétszer is megtörölgeti a szemüvegét, mérges, hideg tekin-tete fölkeresi a kollégák arcát, az ablakot, a padlót, a nagy vaskályhát, melynek likacsos ajtaján szikrázó tűzszemek nézik vissza mereven, és azt morogja önkéntelenül: „A törvény, törvény.”

Majd újra meg újra végigolvassa az idéző végzést, azokat a kacska-ringós szarkalábakat a fehér lapon; de bizony következetesen azt mondják, hogy Bede Anna orgazdaság vétsége miatt félévi fogságra van ítélve.

A bádogkarika örült sebességgel kezd forogni. Bizonyosan szél tá-madt odakünn, aminthogy rázza is már az ablaktáblákat, s mintha

valakinek a hazajáró lelke volna, hideg borzongatást keltve besüvít a nyílásokon: „A törvény, törvény.”

A kegyetlen fej helyeslést bólint a túlvilági hangnak, a nagy kövér kéz pedig a csengettyűt rázza meg a törvényszolgának:

– Kísérje ön el Bede Annát a fogházi felügyelőhöz.

A szolga átveszi az iratot, a lány némán fordul meg, de pici, piros ajka, amint görcsösen megmozdul, mintha szavakat keresne.

– Talán valami mondanivalód van még?

– Semmi... semmi, csak az, hogy én Erzsi vagyok, Bede Erzsi, mert tetszik tudni, a testvérnéném, az az Anna. Ma egy hete temettük szegényt.

– Hisz akkor nem te vagy elítélve?

– Ó, édes Istenem! Hát miért ítélnének el engem? Nem véték még a légynek sem.

– De hát akkor minek jössz ide, te bolond?

– Hát úgy volt az, kérem, hogy mialatt „ez a dolga” a király tábláján járt, meghalt. Mikor kiterítve feküdt a virágos kamrában, akkor jött ez a parancsolat, a „fél esztendő miatt”, hogy mégis ki kell állnia. Ó, meny nyire várta! Beh jó, hogy nem bírta kivárni. Nem ezt várta...

Könnyei megeredtek a visszaemlékezésben, alig bírja folytatni:

– Amint ott feküdt mozdulatlanul, becsukott szemekkel, örökre elnémulva, megsiketülve, megígértük neki az anyámmal, mindent jóváteszünk, amit a szeretője miatt elkövetett. (Mert nagyon szerette azt a Károny Gábort, miatta keveredett bűnbe.) Azt gondoltuk hát...

– Mit, gyermekem?

– Azt, hogy legyen meg a teljes nyugalma a haló porában. Ne mondhasa neki, hogy adósa maradt: édesanyám a kárt fizeti ki, én meg a vármegyénél szenvedem el helyette azt a fél esztendőt.

A bírák egymásra néztek mosolyogva: „Milyen naiv, milyen együgyű lány!” Az elnök arca is, mintha nem volna már olyan szertartásosan hideg. Sárga kendőjével nem is annyira a homlokát törli; talán lejjebb valamit...

– Jól van, lányom – szól halkán és szelíden –, hanem megállj csak, most jut eszembe...

Széles tenyerét homlokára tapasztja, s úgy tesz, mintha gondolatokba mélyedne.

– Igen, igen, nagy tévedés van a dologban. Hibás írást küldtünk hozzátok...

Nagy, méléző szemeit élénken emeli fel a lány az öregre, s mohón szól közbe:

– Lássák, lássák!

Olyan fájó szemrehányás van hangjában, hogy az öreg elnök megint a zsebkendőhöz nyúl. A kegyetlen ember egészen el van érzékenyülve. Odalép a lányhoz, megsimogatja gyöngéden azt a hollóhaját a fején.

– Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tisztelem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.

– Gondoltuk mi azt! – suttogá, s kis kezét szívéhez szorította.

Idomtalan – nagy, nem szép formájú; **pápaszem** – szemüveg; **pruszlik** – testhez simuló, elől fűzött, női mellény; **orgazdaság** – lopott holmi megvásárlása, aztán a vele való kereskedés; **királyi tábla** – királyi ítélőbíróság; **kiterítve** – felravatalozva; **virágos kamra** – halottasház; **vármegye** – közigazgatási egység a királyi Magyarországon, a mai megyének felel meg

Amit a műről tudnod kell!

A gyermektegyűl naiv vallásos hitre, a túlvilág népies elképzelésére épül ez a meghatóan bájos történet.

Keletkezése • A *jó palócok* című novelláskötet egyik rövid elbeszélése, 1882-ben jelent meg. Címe az elhunyt szereplőt nevezi meg és utal a tartalomra is. Témája: a nemes erkölcsi tisztaság a törvény betűjével szemben. Helyszíne: a vármegye bírósági épülete.

A szemlélő elbeszélő • Mikszáth, az elbeszélő úgy mondja el a tárgyalóteremben történeteket, mintha maga is ott volna. Csak annyit, amennyit bárki az ott lévők közül láthatott, hallhatott. Nem ír a bíró, Erzszi érzéseiről, csak azt közvetíti mit hogyan mondanak, milyen mozdulatokat tesznek. Ami bennük lejátszódik, annak kitalálását az olvasóra bízta. Az ilyen elbeszélőt nevezzük szemlélőnek.

Szerkezete • A novella *alaphelyzete*: Bede Annát orgazdaság vétsége miatt félévi fogságra ítéli a bíróság. *Bonyodalom*: a fogházbüntetés letöltésére felszólító írás Bede Anna halála napján érkezik. *Kibontakozás*: az idézésre hűga, Bede Erzszi jelenik meg, hogy nővére helyett letöltse a büntetést. *Tetőpont*: a család úgy akarja megteremteni a meghalt leány nyugalma a túlvilágon, hogy jóvá teszi azt a bűnt, amelyet Anna a szeretője, Kártony Gábor miatt követett el: az anya kifizeti a kárt, Erzszi pedig a vármegyénél szenvedni el helyette azt a fél esztendő. Erre persze nincs törvényes lehetőség. *Megoldás*: a bíróság elnöke kegyes hazugsággal kijelenti: „*Hibás írást küldtünk hozzátok... Odafönt másképp tudódott ki az igazság. Eredj haza, lányom, tisztelem édesanyádat, mondd meg neki, hogy Anna nénéd ártatlan volt.*”

Jellemzés • Két főszereplője van a novellának: Bede Erzszi és a bíróság elnöke.

■ **Bede Erzszi**. Takaros, délceg, arányos termet „...melyre a kis virágos ködmönke olyan módosan simult, mintha szoborra lenne öntve; fekete szemei szendén lesütve, magas, domború homloka elborulva, megjelenésében báj, mozdulataiban kecs, szoknyája suhogásában varázs”. Megjelenésével üde légáramlatot hozott a levegőtlen tárgyalóterembe és felvillanyozta a fáradt, közönyös bírákat. Meghalt nővérenek, Annának a büntetését akarja leültni. Lelkiismerete, nővére iránti szeretete követeli azt tőle, hogy a halottnak nyugta legyen. Mert a törvény, törvény, azzal nem lehet packázni. Szelidsége, ijedtsége és ártatlansága következtében a bíróság úgy dönt, hogy egy kegyes hazugsággal megmenti a lányt a börtöntől, úgy, hogy Erzsinek se maradjon bűntudata: azzal nyugtatják meg, azt hazudják neki, hogy nővére ártatlan volt, így hazatérhet édesanyjához. Alakja Mikszáth legszebben ábrázolt női szereplőinek egyike.

■ **A bíróság elnöke és a bírák.** Szigorú, merev, közönyös, fáradt, mogorva és unott arcú hivatalnokok. Az elnök hideg szürke szemű, izzadó homlokú ember. A közömbösen ülő bírákat Bede Erzsi megjelenése kizökkentette egykedvőségükből, látványa, lágy és szomorú hangja egészen a szívükig hatott. A lány naivsága, nemes erkölcsi tisztasága a törvényt is felülírja, ezért döntenek Bede Anna ártatlanná nyilvánítása mellett.

Üzenete • Az egyszerű parasztemberek becsületessége, nemes erkölcsi tisztasága magasabb rendű erkölcsöt hordoz, mint a törvény betűi. Az elnök megérti Erzsit. Képes úgy betartani az állami törvényeket (nem csukathatja börtönbe Erzsit), hogy a falusi hiedelmeket, szokásokat sem sérti meg. Két világszemlélet találkozik ebben a novellában.

1. Milyen hangulatú a tárgyalóterem a novella kezdetén?
2. Hogyan, és minek a hatására változik meg ez a hangulat?
3. Kik a szereplői a *Bede Anna tartozása* című novellának?
4. Milyennek láttatja az író Erzsit? Miért gondolják a bírák, hogy *naiv, együgyű lány*?
5. Ugyanazt érti Erzsit és a bíró a *törvény* szó alatt?
6. Jellemezd Bede Erzsit és a bírákat!
7. Magyarázd meg: „*Odafönt másképp tudódott ki az igazság!*”
8. Milyen két világszemlélet találkozik a novellában?

1. Készítsd el a novella cselekményvázlatát a fő szerkezeti egységek figyelembevételével!
2. Mi a véleményed a kegyes hazugságról?

CHARLES DICKENS (1812–1870)

Charles John Huffam Dickens a XIX. század egyik legnagyobb regényírója. A szegénységből, a legnagyobb nyomorból indult és mégis sokakkal ellentétben, már életében, sőt még 25 éves kora előtt világhírű és elismert alkotóvá vált. Műveiben a valóság olyan mélységeit tárja fel, melyeket csak őt követően kezdett kutatni és ábrázolni az irodalom. Dickens a szelíd humor és a sivár valóság egyik legnagyobb irodalmi megszólaltatója. 15 regényt, több száz novellát és cikket írt, emellett egy hetilapot szerkesztett húsz évig, előadássorozatokot és felolvasásokat tartott, fáradhatatlanul küzdött a gyermekjogokért, az oktatás reformjáért és egyéb szociális reformokért. Az író művei már életében is példa nélkül való népszerűségnek örvendtek, a XX. századra pedig a kritikusok és az irodalmárok is felismerték irodalmi géniuszát. Dickens regényei és novellái a mai napig töretlenül népszerűek az olvasókörzség körében.

William Powell Frith:
Charles Dickens, 1859

Pályaképe • 1812. február 7-én született a dél-angliai Portsmouth (e.: pótszmösz) városában. Családjával öt éves korában Cathambe (e.: *ketöm*), tíz évesen pedig Londonba költözött. 11 éves iskolás volt, mikor édesapja, a tengerészeti pénztár különködő kistisztviselője annyira eladósodott, hogy a sokakat rettentő adósok börtönébe került. Ennek

következtében a fiú nem tanulhatott tovább, hiszen az iskolák tandíjat kértek. A kamaszodó ifjú kénytelen volt munkába állni egy fénymáz műhelyben, ha boldogulni akart. Szorgalmasan dolgozott, hogy édesanyjával megélhessenek a keresetéből. Azután egyszerre, váratlanul jött a csoda. Egy ismeretlen, gyermektelen rokon meghalt. Vagyonos volt, és a bonyolult angol örökösödési jog szerint mindene Dickens-ékre szállt. Egyszeriben jómódúak lettek. Az ilyesmi csak Dickens regényeiben szokott előfordulni. Az apa ezzel kifizethette adósságait, és kiszabadulhatott a börtönből. Charles is visszamehetett volna tanulni, azonban édesanyja nem vette őt ki azonnal a műhelyből, és ezt a fiú sosem bocsátotta meg neki teljesen.

Végül Dickens mégiscsak visszaült az iskolapadba, sikeresen befejezte tanulmányait, és gyakornok lett egy ügyvédi irodában. Még az iskolában tanárai felfigyeltek arra, hogy jó képzelőerővel, érdekesen tud mesélni. Bízatták, hogy írja le történeteit, és mutassa meg az újságok szerkesztőségeiben. Az újságoknál jól fogadták írásait. Elhatározta, hogy újságíró lesz. Így került 1834-ben a *Morning Chronicle*-hoz (e.: mőning kronikl) tudósítónak, és bejutott a parlament karzatára. Csakhamar elismert riporternek számított.

Első műve *Boz vázlatai* címmel 1836-ban jelent meg. A gyűjteményes kötetet Boz álnév alatt adta ki, amit még sokáig használt. Ekkor jött egy újabb dickensi jellegű váratlan dolog. A Chapman and Hall Kiadó (e.: csepmőn end hól) kiadó társtulajdonosa felkérte Dickens-t, hogy írjon kísérszöveget a kitűnő karikaturista, Seymour rajzaihoz, melyek egy londoni klub képtelen kalandjait ábrázolják füzetes folytatásokban. Egy író humoros regényt ígért, de váratlanul meghalt. A kiadónál viszont már ott volt az 54 kifizetett kép. Dickens pár nap alatt el is készült a művel, mely a *Pickwick klub* (1836) címet kapta. Néhány folytatás után a közönség már nem a rajzokra, hanem a szövegre figyelt. Ez alapozta meg Dickens népszerűségét. 25–26 éves korában írta az egyik legjobb regényét, a *Twist Olivert* (1837), melyben a legkeserűbb valóságot mutatja be egy kamaszodó fiú szemén és érzelmein keresztül. Ezután több híres, sőt világhírű regény született még tollából: *Dombey és fia* (1848), *Kis Dorrit* (1857–1858), valamint a szerző személyes kedvence, a háromkötetes *Copperfield Dávid* (1849–1850).

1836 áprilisában szerelmes lett, amit szinte azonnal házasság is követett Catherine Thompson Hogarth-tal. Összesen tíz gyermekük született.

Dickens három újság számára írt, az egyiknél szerkesztőként is dolgozott 1839-ig. 1842-ben Amerikába utazott a család; az utat az *Amerikai jegyzetek* című leírásban örökítette meg. 1856-ra annyi pénzt gyűjtött össze, hogy megvehette a Gad's Hill (e.: gedsz hil) nevű villát Kentben (ma irodalmi zarándokhely). 1858-ban, 22 év együttlét után Dickens és felesége szétköltöztek. A szakítás hátterében valószínűleg egy Ellen Ternan nevű színésznő állt. Ezután valósággal kivonult egy időre a társadalomból.

1865. június 9-én Dickens a Staplehurst vonatbaleset túlélői között volt, egyetlen karcolás nélkül úszta meg a baleset, de a lelkében mély

nyomot hagyott a baleset. Az első osztályon utazott, a vonat elején, a többi kocsi a mélybe zuhant. Ezt követően már csak egyetlen regényt fejezett be, a *Közös barátunkat*. 1870. június 8-án Dickens szélütést szenvedett otthonában, miután egész nap a regényén dolgozott. Ezután már nem tért többé magához, és másnap, pontosan öt évvel a staplehurst-i vonatbaleset ötödik évfordulóján meghalt. Bár a kívánsága az volt, hogy a rochesteri katedrálisban temessék el, nem hivalkodó módon, mégis a westminsteri apátságban helyezték örök nyugalomra.

1. Charles Dickens a Viktória-kor reprezentatív írója. Mikor, és hol született?
2. Mi történt a családdal Dickens kamaszkorában?
3. Milyen váratlan esemény következtében változott meg az életvitelük?
4. Miért haragudott egy életen át anyjára?
5. Melyik újság munkatársa lett 1834-ben?
6. Mi volt az álneve? Melyik művét írta először így alá?
7. Mondd el az első regényével kapcsolatos történeteket!
8. Milyen balesetnek volt az egyetlen sértetlen túlélője?
9. Sorold fel jelentősebb műveit!

1. Készítsd el Charles Dickens életrajzvázlatát!

Karácsonyi ének

(részletek)

Marley, a kísértet

Ebenezer Scrooge gyűlöli a karácsonyt, és vele együtt gyűlöl mindent, ami más embereknek örömet okoz. Számára a karácsony is egy nap a többi közül, akkor is csak a profithajszolás a célja. Badarságnak tartja azt, hogy unokaöccse, **Fred**, vidám karácsonyt kíván, hiszen „*Karácsonykor az ember*

Illusztráció Charles Dickens: *Karácsonyi ének* című művéhez (sokszinuvidek.24.hu)

egyebet sem tesz, csak számlákat fizet ki pénz nélkül. Karácsonykor az ember rájön, hogy egy évvel megint öregebb lett, de egy órával sem gazdagabb. Karácsonykor az embernek mérleget kell készítenie, amikor a könyveiben kerek tizenkét hónapon keresztül minden egyes tétel csak veszteséget mutat.” De nemcsak Fred, hanem a szegények számára gyűjtő két úriember, a kántálni szándékozó kisfiú, valamint Scrooge kiszípolozott írnoka, **Bob Crathit** is meg-

kapja a magáét. Utóbbi azért, mert karácsony napjára szabadnapot szándékozik kérni.

De Scrooge fösvénsége és szívtelensége még bár nem is saját kényelmét szolgálja, hiszen annyira szőrös lelkű, hogy karácsony előestéjén is zabkásalevest eszik és alig pislákoló tűz mellett, a sötétben gubbaszt. A mostani estén azonban történik valami: **megjelenik hét éve elhunyt üzlettársának, Jacob Marley-nak a szelleme**, és szörnyű dolgokat villant fel Scrooge előtt.

Egy ideig fel-alá járt, majd sóhajtva visszaült előbbi helyére. Fejét a karosszék támlájához támasztotta és szeme megakadt a csengettyűn, amely a szemközti falon függött. A csengettyűt valamikor hosszú zsinórral az épület legfelső emeletéről lehetett megszólaltatni; réges-régen nem használta már senki. Scrooge döbbenne látta, hogy a csengettyű alig észrevehetően rezegni kezd. A rezgés erősbödött, míg a csengettyű halkan megszólalt, mind erősebben csilingelt, végül harsogva zúgott. A házban levő valamennyi csengő vele zengett. Talán fél percig vagy egy percig tartott ez a zenebona, de Scrooge egy örökkévalóságnak érezte. Azután hirtelen mély csend lett: valamennyi csengő egyszerre némult el. A pincéből láncsörgés hallatszott. Scrooge gondolatában felrémlt, hogy kísértet lakta házak pincéiben a szellemek csörgetni szokták láncukat. Ekkor a pinceajtó dörrenve kicsapódott, a láncsörgés élénkebb lett, tisztán lehetett hallani, hogy a láncsörgető felfelé jön a lépcsőn és megáll az ajtó előtt.

– Szemfényvesztés! – mondta Scrooge – nem hiszek benne. – Ám a szellem a nehéz tölgyfaajtót semmibe se véve, már a szobában állott a kandalló előtt. A láng a tűzhelyen magasra csapott, mintha csak azt mondta volna: Ismerlek! Marley hazajáró szelleme vagy! Azután ellobbant a láng.

Ismét az iménti kísérteties arc! Marley arca, hajzata, szemöldöke, szakála. Hosszúszárnyú szürke kabátja, csíkos nadrágja, cipő! Vastag lánc a dereka köré fonva, egyik vége hosszan csüng hátul, uszályként vonszolja maga után, csörömpölve. A láncszemek – amint Scrooge éles szeme rögtön felfedezte – kulcsokból, lakatokból, pénzesládák acélpántjaiból valók! És a teste teljesen átlátszó! Szembenállva is látni hosszúszárnyú kabátjának két gombját hátul a derekán.

Scrooge gyakran hallotta még Marley életében, hogy Marleynek nincs szíve, de sohasem akarta elhinni. Mint ahogy még most sem hitte tulajdonképpen. Mert bár a kísértet teljesen átlátszó volt, és így meggyőződhetett róla, de nem akart hinni a szemének. Nem akarta hinni, hogy a hidegszemű jelenség valóban előtte áll, tényleg látja szemét, arcát, állát, sőt még az állát tartó kendőnek ismerős kockáit is.

– Nos, mi lesz? – szólalt meg végre Scrooge hidegen és óvatosan, mint mindig. – Mit kíván tőlem?

– Sok mindent – felelte a kísértet.

– Ez Marley hangja kétségtelenül – dörögte magában Scrooge. Majd nekibátorodva, rászólt:

– Kicsoda maga?

– Azt kérdezd inkább, ki voltam?

– Nos, hát ki voltál? – mondta Scrooge. – Árnyalak létedre, úgy látom, sokat adsz az árnyalatokra.

– Amíg éltem, a társad voltam: Marley Jakab.

– És le is tudnál ülni? – kérdezte Scrooge, gyanakodva.

– Hogyne!

– Hát akkor ülj le.

Scrooge csak habozva kínálta helyet, mert nem volt meggyőződve arról, hogy egy ilyen átlátszó jelenség helyet foglalhat-e a széken. Attól tartott, hogy amennyiben ez lehetetlen, a szellem rettentő magyarázatot talál adni. Ám az árny nyugodtan leült a kandalló mellé, mintha rég megszokta volna a helyet.

– Te nem hiszel bennem – kezdte a beszélgetést.

– Megvallom, nem.

– De hiszen saját érzékeiddel győződhetsz meg jelenlétemről.

– Éppen ezeknek nem hiszek.

– De miért?

– Azért, mert egy kis rendetlenség a testben elég ahhoz, hogy tévútra vigye érzékeinket. Lehet, hogy nem vagy más, mint egy darab roszszul megemésztett marhahús, vagy egy falat túl kövér sajt, vagy romlott krumplic. Egyébként kevésbé látszol síri, mint inkább siralmas jelenségnek, bármi légy is! ...

– Oh te nyomorult rabszolga, hát azt sem tudod, hogy évszázadoknak kell elmúlnia, ezer és ezer munkás életnek kell az öröklétbe távoznia, hogy a jóság, mi egy-egy halandó szívében él, még itt a földön megnyilvánulhasson. Minden igaz keresztyén lélek, aki jóra törekszik a maga kis körében, túl rövidnek fogja érezni életét, az elvégzendő munka nagyságához viszonyítva. Bármily hosszú a bűnbánat útja, nem teheti jóvá a haszontalanul elfecsérelt életet. Én az enyémet elfecséreltem. Haszontalanul elfecséreltem!

– De hiszen minden kötelezettségednek mindig pontosan megfeleltél – mondta remegő hangon Scrooge, mert mindinkább érezte, hogy órá magára is hasonló sors várhat.

– Kötelezettség, kötelesség! – kiáltotta a szellem, kezét tördelve. – Az egész emberiség volt a kötelességem. A közjó ápolása lett volna a kötelességem. A jótékonyság, szívélyesség, felebaráti szeretet, irgalmasság, mind-mind kötelességem volt! Amire te gondolsz, nyilván az esedékes váltók pontos beváltására, az csak egy vízcsepp a valódi kötelességek tengerében. – Magasra emelte és még egyszer megcsörgette láncát s úgy nézte végig minden láncszemét, mintha mindennek ez a lánc volna az oka, azután rettentő erővel, csörömpölve vágta a földhöz.

– Ilyenkor, karácsony táján szenvedek a legkeservesebben – folytatta azután. – Az önvád mardos, hogyan is voltam képes semmit sem törődni embertársaim gondjával-bajával. Vakon és süketen járni a világban! Semmibe se venni azt a csillagot, amely a napkeleti bölcseket a szegénység hajlékába vezette. Vajon, nem akadt volna egy kunyhó,

ahol énram vártak, ahová a csillagnak engem kellett volna vezérelnie?

Scrooge oly hevesen remegett, hogy a szellem ismét rákiáltott:

– Ide hallgass, időm lejár, de még van mondanivalóm számodra.

– Hallgatlak – mondta Scrooge –, de kérlek, ne légy túl szigorú és beszélj egyszerűen és világosan, nem értelek meg, ha virágnyelven szólsz hozzám...

– Ma azért jöttem, hogy megmondjam neked, van még lehetőség és reményed arra, hogy elkerüld az én sorsomat. Én magam szereztem meg a lehetőséget számodra, Ebenezer!

– Mindig jó barátom voltál – nyöszörögte Scrooge –, köszönöm jószágodat.

– Három kísértet fog meglátogatni – mondta tompa hangon a szellem.

– Óh – mondta borzadva Scrooge, és oly hosszúra nyúlt ábrázata, hogy szinte maga is kísértetnek látszott.

– Ez a lehetőség és remény, amit említettél? – kérdezte reszkető hangon.

– Igen.

– Nincs – nincs mód arra, hogy mellőzzük ezt?

– Csak az ő látogatásuk folytán kerülheted el az én szomorú sorsomat. Az első holnap éjjél után egy órakor fog megjelenni!

– Nem jöhetne mind a három inkább egyszerre, hogy túl legyen rajta? Jakab! – könyörgött Scrooge.

– A második holnapután éjszaka ugyanabban az órában jó el. És az utolsó a rákövetkező éjjelen, ha az óra az éjfélt elütötte. Engem nem fogsz többé látni, de törekedj saját érdekedben észben tartani, amit ma éjszaka hallottál tőlem...

A félelemtől és iszonyattól elcsigázott Scrooge a szellem minden mozdulatára vakon engedelmeskedett. A nyitott ablakon keresztül különös hangok hallatszottak. Olyan volt ez a hangzavar, mint egy szagatott, végtelenül szomorú sirató ének, amelynek hangjából a bűnbánat és az önvád csendül ki. A kísértet egy percre némán hallgatta, azután csatlakozva a gyászos karénekhez, az ablakon át kiröppent a sötét, hideg éjszakába.

Scrooge, bármily megrendült volt is, nem tudta fékezni kíváncsiságát: hirtelen az ablakhoz lépett és kitekintett. Ide s tova lebbenő, szüntelenül zajongó, kavargó szellemek nyüzsgő csapatát látta. Valamennyi meg volt láncolva, akárcsak Marley szelleme. Voltak olyanok is, akik egymáshoz voltak bilincselve; ezek életükben cinkosok lehettek. Jobban szemügyre véve őket, Scrooge egy csomó ismerőst látott a szellemek között. Egy öregúr fehér mellényben, kabátjával hatalmas pénzsze krényhez láncolva, régi ismerőse volt. Az öreg rettenetesen siránkozott és szemmel láthatóan azon igyekezett, hogy valamiképpen segítsen egy asszonyon és egy kis gyermekén, akik mélyen alatta, egy kapualjban lapultak. De a többiek is, valahányan csak voltak, mind azt panaszták, hogy nem tehetnek jót embertársaikkal; most már késő, amit életükben elmulasztottak, azt pótolni nem képesek többé. ...

Rettentő fáradtnak és álmosnak érezte magát. Vajon az izgalom, a napi munka vagy az, amit látott, a szellemvilág, a kísértettel való társalgás vagy a késői óra okozta-e, ki tudná megmondani? Ágyához tá-molygott s úgy, ahogy volt, teljesen felöltözötten, nyomban mély álom-ba merült.

Az első számú kísértet

... Különös alak volt – gyermek és aggastyán egy személyben, vagy még inkább úgy tűnt, mintha valami torzító tükör kicsinyített volna egy aggot kis gyermekké. Válláig érő haja hófehér, mintha ősz volna, de az arcán egyetlen ránc nyoma sincs és bőre oly hamvas és üde, mint egy barack. Hosszú, izmos karok, határozott, erős kéz. Combja, lábszá-ra, formás és csakúgy, mint karja, mezítelen. Öltözéke rövid, bő, hófe-hér tunika, amit derekán csodálatos fényű öv fog össze. Kezében üde zöld fenyőág és – mily különös, tél közepén – ruhája redőiben friss nyá-ri virágok. De a legkülönösebb az volt rajta, hogy a feje búbján tiszta, világos fénysugár tört elő, amely az egész jelenséget földöntúli fénybe burkolta. Hóna alatt hegyes lámpaernyő formájú süveget tartott. Nyilvánvaló volt, hogy ha a süveget a fejére teszi, a fény kialszik és a jelenség homályba borul. De mégsem ez volt a legfurcsább rajta! Volt még egyéb is! Előbb csak a fényes övének egyes részei villództak fel-váltva, hol itt, hol ott, elsötétülve, majd fényesen ragyogva ismét. De csakhamar az egész tünemény is váltani, cserélni kezdte alakját. Hol egykarú, egylábú, majd húszkarú, húszlábú szörnyetegnek, majd fej-nélküli törzsnek, végül törzsnélküli fejnek látszott. Körvonalai elmo-sódtak, alakja szertefoszlott a semmibe, csak azért, hogy gomolyogva ismét összesűrűsödjék, lassan feltisztuljon, hogy azután tisztán és su-gárzón álljon ott, úgy, amint megjelenése pillanatában állt.

– Oh, Uram, Ön talán az a kísértet, akinek eljövételét előre jelez-ték? – kérdezte Scrooge.

– Én vagyok.

A kísértet hangja halk volt és csodálatosan lágy. Noha egészen kö-zelről hangzott, úgy tetszett, mintha távolból jönne.

– És kicsoda Ön?

– Az elmúlt karácsonyesték szelleme vagyok.

– A régen elmúltaké? – kérdezte most Scrooge a törpe alakot méregetve.

– A te elmúlt karácsonyestéid szelleme vagyok...

Scrooge nekibátorodott és nyíltan megkérdezte, hogy mi a célja lá-togatásának.

– A te jóléted! – mondta ünnepélyesen a szellem... – Nos, mondjuk, úgy, hogy megjavulásod! Figyelj ide!

Kinyújtotta erős kezét és gyengéden vállon ragadta az ámuló Scrooge-ot.

– Kelj fel és kövess!

A szellem végigvezeti Scrooge-ot az addig eltelt életén. Egy kis faluban kezdik meg utazásukat, ahol főhősünk a gyermekkorát töltötte. A főszereplő-ben minden régi emlék feléled. Látja magát kisgyerekként, ahogy magányo-san tölti a karácsonyt könyvei társaságában, majd kamasz korában, mikor

imádott húga, Fanny érkezik hozzá, hogy visszavigye a családi házba. Ekkor döbben rá, hogy Fred, akit az este olyan gorombán elzavart, kedvenc hűgának egyetlen gyermeke. Ismét szemben találja magát volt munkatársával, főnökével, aki éppen táncos mulatságot rendez a környékbéli dolgozóknak. Látja, mikor régi szerelme könnyek közepette szakít vele, mert kezdi elragadni a pénz világa, egyre kapzsiabbá válik. Az utolsó állomás Scrooge régi szerelmének és annak férjének hét évvel ezelőtti karácsonya, ahol a férj éppen arról mesél, hogy a minap látta Scrooge-ot, akinek az üzlettársa éppen haldoklik, úgyhogy biztosan nagyon egyedül van. Az üzletember nem bírja tovább elviselni az emlékek sorozatát, így a szellemet kijátszva hazatér, és szinte azonnal el is alszik.

A második számú kísértet

... Abban a pillanatban, amint kezét a kilincsre tette, valaki a másik szobából a nevét kiáltotta s egyben felszólította, hogy lépjen be. Scrooge némán engedelmeskedett...

– Gyere csak közelebb – kiáltotta a szellem –, ismerkedjünk meg kissé!

Scrooge félénken lépett közelebb. Fejét lehajtotta, szemét lesütötte. A kísértet tekintete tiszta volt és világos, mégsem volt bátorsága szembenézni vele.

– Az idei karácsony szelleme vagyok – dörögte az óriás. – Nézz már rám!...

– Szellem – szólt Scrooge minden bátorságát összeszedve – induljunk, vezess bárhová, én követlek. Tegnap éjszaka sok mindent tapasztaltam, ami hasznomra válhatik. Rámfér, hogy tőled is tanuljak valamit.

– Fogd meg ruhám szegélyét!

Scrooge engedelmeskedett és két kézzel kapaszkodott a kísértet ruhájába.

Először a városi forgatagot látogatják meg. Az utcák megtelnek élettel, mindenkit átjár az ünnepi hangulat, karácsonyi zene szól, a lakásokba vendégek, a boltokba vásárlók érkeznek. Hamar új helyszínre mennek, mégpedig a Cratchit család házához. Bob, a családfő igyekszik meggyőzni feleségét, hogy akármilyen kevés is a fizetése, mégiscsak Scrooge-nak köszönhetik, hogy egyáltalán van annyi pénzük, hogy karácsonyt tudjanak tartani, így illene koccintaniuk a főnöke egészségére is. Scrooge szíve összeszorul, mikor a házaspár nyomorék kisfia a kis mankóival az asztalhoz sétál. Szinte kétségbeesetten kérdezi meg a szellemet, hogy Tim életben marad-e? A válasz azonban nem az, amit várt, a kísértet elárulja neki, hogy a következő karácsonykor már nem lesz életben. Ezután két különböző helyre látogatnak el, egy part menti kis falu egy házikójába, majd egy világítótoronyba. Ezekkel a szellem azt akarja megmutatni Scrooge-nak, hogy teljesen mindegy, hogy hol, és milyen anyagi körülmények között töltöd a karácsonyt, a lényeg az, hogy olyan emberekkel legyél, akik fontosak számodra, és akiknek te is fontos vagy. A következő állomás az unokaöccse, Fred háza. Különböző játékokkal töltik el az estét. Scrooge – bár a többiek nem látják – csatlakozik a társasághoz, és velük együtt próbálja kitalálni egy-egy feladvány megfejtését. Ismét fájdalom marja szívét, mikor unokaöccse az úgynevezett „Igen, nem”

játékban állatként gondol rá, és ezen mindannyian jót nevetnek. A végén azonban mégiscsak kellemes ünnepet kívánva gondol rá a család. A séta végén a szellem két gyereket húz elő köpenye alól. Az egyik homlokára az van írva, Tudatlanság, a másikéra, hogy Szükség. A kísértet óvakodásra inti Scrooge-ot ettől a két dologtól, de legfőképpen a Pusztulástól. Éjfélkor az öreg ismét a lakásán találta magát a szellem nélkül.

A harmadik számú, egyben utolsó kísértet

A látomás lassan, néma csendben közeledett. Mikor már egész közel volt, Scrooge térdre esett; a kísértet nyomában – mert a látomás nem volt más, mint a harmadik számú kísértet – még a levegő is titokkal és borzalommal volt tele. Tetőtől-talpig bő, fekete köntöst viselt, amely arcát is elfedte, alakját teljesen beburkolta, úgy hogy csak egyik kinyújtott keze látszott, egyébként teljesen beleveszett a koromsötét éjszakába. Scrooge csak annyit látott, hogy a kísértet magas, derék alak és jelenléte valami ünnepélyes, szorongó félelemmel tölti el. A titokzatos, sötét alak némán és mozdulatlanul állt előtte.

– Az eljövendő karácsonyok szelleméhez van szerencsém? – kérdezte Scrooge.

A szellem nem válaszolt. Kezét kinyújtva tartotta, mintha valahová mutatna.

– A jövőt akarod felfedni előttem? Dolgokat, mik még nem történtek meg, de el fognak következni az időben? Így van? ... – Jövendő szelleme! – kiáltotta kétségbeesésében – jobban félek tőled, mint az eddig látott szellemektől együttvéve. De tudom, hogy jószándékkal vagy irántam és azért jöttél, hogy megváltozzam, és más ember legyen belőlem. Vezess tehát, és én bizalommal és hálával foglak követni. Nem akarsz szólni hozzám?

Semmi válasz. Csak a kinyújtott kéz mutat némán egy irányba egy ismeretlen cél felé.

– Induljunk! – mondja Scrooge. – Induljunk már! Az éj rövid és az idő drága. Vezess, szellem!

Az utolsó, a jövendő karácsonyok szelleme egyetlen szót sem szól. Talán éppen ez a viselkedés jelzi előre, hogy szörnyű dolog várható. Először utcán beszélgető embereket látogatnak meg. Egy férfi haláláról beszélnek, azonban a csoport egyetlen egy tagja sem tűnik szomorúnak vagy elkeseredettnek a hír miatt. Ezután egy boltban találják magukat, ahova egy halott értékeivel érkeznek meg az emberek és megpróbálják eladni a lopott árut. A következő helyszínen már valóságossá válik, hogy tényleg meghalt valaki, akinek a holtteste épp ott hever előttük, arcát mégsem látni, mivel fátyol takarja el. Scrooge-nak mégis rossz érzése támad, megrendíti a dolog. Ráébred, hogy akár ő is végezheti így, ha nem változtat az életén. Scrooge arra kéri a szellemet, hogy mutasson neki olyan embereket, akiket megérintett ennek az embernek a halála, azonban ő csak olyat mutat neki, akik megkönnyebbültek a hír hallatán. Hamar a Cratchit családhoz érkeznek, akik fiuk, Pici Tim halálát gyászolják. Scrooge egyre rosszabbul érzi magát és ez az érzés csak fokozódik, mikor a szellem a temetőbe viszi.

Scrooge odavonszolta magát a sírhanthoz. Repedezett sírkövén egy név állott:

SCROOGE EBENEZER

– Én vagyok hát a magányos ház nyomorult halottja – kiáltotta térdrehullva.

A kísértet keze most a sírkőre, majd Scrooge-ra mutatott.

– Nem, szellem. Ez nem lehet!

A kéz még mindig őrá mutatott.

– Szellem! – kiáltotta és kétségbeesetten kapaszkodott a kísértet ruhájának szegélyébe – lásd, én nem vagyok már az, aki voltam; te magad vagy az, aki megjavítottál. Ne légy kegyetlen és mondd, hogy még van mód feltartóztatni a végzetet, ha megváltozom, és új életet kezdek?

A kéz most megremegett.

– Óh, hogy szívembe zárom majd a karácsony-ünnepet; megtartom szent tanulságait egész éven át! A múltban, jelenben és jövőben akarok élni, úgy ahogy te és társaid erre tanítottatok! Óh, mondd, hogy még letörülhetem erről az átkozott sírkőről szerencsétlen nevemet!

Végső kétségbeesésében megragadta a kísértet kezét. Az ellökni igyekezett magától, de Scrooge minden erejét megfeszítve szorította. Erős volt, de a kísértet még erősebb volt nála és végül kiszabadította kezét.

Scrooge kimerülten hevert a földön. Onnan tekintett fel imára kulcsolt kézzel a szellemre. A szellem alakja most hirtelen zsugorodni kezdett. Mind vékonyabb-vékonyabb lett, végül már csak egy sötétszínű csavart oszlop volt. Egy mennyezetes ág sötétbarna csavart oszlopa!

A mese vége

Egy oszlopot látott. Mégpedig saját ágyának egyik tartóoszlopát. Kétségtelenül a saját ágyát a saját szobájában. És – mily mennyei boldogság – saját nagyszerű jövőjét is maga előtt látta. Saját, új, teljesen megváltozott életét!

„A múltban, jelenben és jövőben akarok élni” – ismételte boldogan, mialatt kibújt az ágyból. Óh, három szellem, kik meglátogattatok, ti fogtok utamon vezérelni. És te, Marley Jakab! A magasságos ég áldjon meg érte! Térdenállva mondok hálaimát érte!

Mindezt kiáltani szerette volna nagy boldogságában, de hangja az izgalomtól oly gyenge volt, hogy szinte csak suttogni tudott. A szellemmel való tusakodástól még zihált a melle és arca nedves volt a könnyektől.

– Nem lopták el őket! Itt vannak! – mondta, miközben gyengéden simogatta meg ágyának kárpitjait. Itt vannak és én is itt vagyok! Elek! A szörnyűségek, amiket láttam, nem fognak bekövetkezni!

Mérhetetlen boldogság lesz úrrá rajta, ahogy megteszi ezt a felismerést. A legnagyobb pulykát küldeti a Cratchit családnak, felveszi a legjobb ruháját és

unokaöccsékhez indul. Fred bár meglepődik, mégis örömmel fogadja Scrooge érkezését. Az öreg másnap felemeli Bob fizetését, valamint gondoskodik Pici Tim orvosi ellátásáról, sőt a fiú annyira a szívéhez nő, hogy annak második apja lesz.

...Az egész városban nem volt még egy olyan közismerten barátságos úriember, olyan kitűnő főnök, olyan jótéltélek, mint ő.

Persze, akadtak, akik kinevették, kigúnyolták a hirtelen változás miatt. De ő nem sokat törődött velük. Nevessenek csak. Bölcsen tudta, hogy a jónak mindig akadnak gúnyolói és olyanok, akik nevetnek rajta. Jobb, ha nevetnek, mintha haragszanak. Ő maga is jót nevetett ezen az okoskodáson.

A szellemekkel való társalgást beszüntette. Mérsékletes, egyszerű életet élt. A karácsonyt pedig úgy megünnepelte, hogy bárki példát vehetett róla. Ezt tudta is róla mindenki! Isten áldja meg érte őt és mindazokat, akik hozzá hasonlóan cselekszenek. Vagy, ahogy kicsi Tim mondaná:

– A jó Isten áldása legyen mindnyájunkon!

Benedek Marcell fordítása

Amit a műről tudnod kell!

Dickenst kora egyik irodalmi kolosszusának tekintik. A *Karácsonyi ének* a valaha volt egyik legnagyobb hatású irodalmi mű, amely nagyban hozzájárult a karácsonyi ünnepek ma is meglévő kultuszának megteremtéséhez.

Keletkezése • Legnépszerűbb kisregényét 1843-ban írta. A mű a *Karácsonyi történetek* sorozat legismertebb darabja. Az alkotás egy Ebenezer Scrooge nevű üzletember történetét meséli el, aki szerint a „karácsony badarság”. Mese és valóság, romantika és realizmus keveredése, művészi összeolvadása ez a kísértethistória.

Szerkezete, cselekménye • Dickens öt részben tárgyalja a történeteket. Az **első rész** in medias res módon indul. Az első dolog, amit megtudunk – aztán persze még bekezdéseken át olvassuk ennek bizonyítását – az, hogy Marley meghalt. Hamar kiderül az is, hogy teljes nevén Jacob Marley főhősünk, Scrooge üzlettársa volt, akivel annak idején együtt indították útjára vállalkozásukat. Hazaérve Scrooge-dzsál furcsa dolog történik. Megjelenik előtte már évek óta halott üzlettársa, Marley szelleme. Arca meggyötörtségről árulkodik, testét pedig láncok veszik körül. Elmondja, hogy a láncot ő maga készítette még életében. Minden alkalommal, mikor nemtörődöm, közömbös volt egy embertársa iránt, mindig, amikor a pénzt minden más elé helyezte, egy szem került a láncra. A szellem látogatásának fő célja, hogy időben figyelmeztesse Scrooge-ot, mielőtt még hasonló sorsra jutna. Marley ezenkívül bejelenti három további szellem érkezését, majd távozik.

A **második rész**ben az elmúlt karácsonyok szelleme érkezik Scrooge-hoz. Előbb gyerek önmagát látja, majd szerelmét, aki annak ellenére, hogy nagyon szereti, szakít vele, mert Scrooge-ot egyre inkább hatalmába keríti a pénz imádata, s egyre kapzsiabbá válik.

A **harmadik rész**ben a jelen karácsonyának szelleme a városba röpíti, mindenütt ismerőseket lát, valamennyien lehetőségeikhez mérten a karácsony ünnepéhez készülődnek, jókedvűek, vidám hangulatban várják az ünnepet. A Cratchit család házánál hallottak és látottak hatására szíve összeszorul. Bob

és családja még az egészségére is koccint. A kísértet ráébreszti arra, hogy a karácsonyt olyan emberekkel kell tölteni, akik fontosak számodra, és akiknek te is fontos vagy. Unokaöccse, Fred házában is vidám társaság ünnepel. Annak ellenére, hogy hogy vélekednek a kapzsi Scrooge-ról, mégiscsak kellemes ünnepet kívánva gondolnak rá. A séta végén a szellem figyelmezteti, hogy óvakodjon a Tudatlanságtól, a Szükségtől, de legfőképpen a Pusztulástól.

A **negyedik részben** a jövődő karácsonyok szellemével találkozik Scrooge. Borzasztó és félelmetes dolgokkal szembesül ekkor. Rádöbben arra, hogy változtatnia kell az életén, mert csúfosan végzi, és senki sem ejt érte egyetlen könnyet sem. A kicsi Tim halála végérvényesen megrendíti, de a tető-pontothoz akkor érkezik el, amikor szembesül azzal, hogy a friss síron az ő neve olvasható.

Az **ötödik rész**, a megoldás. Scrooge más emberként ébred. Gyökeresen megváltozik. Kedves, érdeklődő, szerető emberré válik. Kicsi Timről pedig fiaként gondoskodik.

Szereplők • A főszereplőn és a szellemeken kívül Fredet, Bob Cratchitet, kicsi Timet kell megemlítenünk.

■ **Ebenezer Scrooge.** Már az első oldalakon teljes – vagy majdnem teljes – képet kapunk a főszereplő jelleméről is, kinek élete csak a pénz körül forog, és az ünnepre készülődő embereket lenézi, megveti. Scrooge egy rosszindulatú, kapzsi öregember, aki gondolkodás nélkül képes kidobni a karácsonyi énekeket kántáló koldus kisiút és a szegényeknek adományokat gyűjtő férfit egyaránt. Folyamatosan felmondással fenyegeti a családjával már amúgy is szűkös körülmények között élő írnokát, Bob Cratchitet, csupán azért, mert az irodában a már-már alvó tűzre tenne még szénét. Egy ilyen embernél talán már meg sem lepődünk, mikor azt mondja, a karácsony csak arra jó, hogy az ember rájöjjön, egy évvel megint öregebb lett, de egy órával sem gazdagabb. Ezek után persze már azon sincs mit csodálkozni, hogy unokaöccse, Fred kedves invitálására, miszerint töltsse velük az ünnepi vacsorát, csupán annyi a válasza, hogy menjen a pokolba. Óriási átalakuláson megy át annak következtében, hogy meglátogatja Jacob Marley és az **elmúlt karácsonyok**, a **jelen karácsony** és a **jövődő karácsonyok szelleme**. **Felkínálják számára az esélyt sorsa megváltoztatására.**

Mondanivalója • „Az ember útja előre megmutat egy bizonyos véget, ahová vezetnie kell, ha le nem tér róla. De ha az ember más irányba halad, megváltozik a vég is” – adja Ebenezer Scrooge szájába a szavakat Dickens.

Ebenezer Scrooge esete bárhol, bármikor, bármilyen körülmények között megtörténhet. Nem feltétlenül kell karácsonynak lennie ahhoz, hogy az ember szembesüljön saját gyarlóságával. Összességében a *Karácsonyi ének* egy csodálatos mese a szeretetről és az emberségről, ami felett soha sem jár el az idő, hiszen a benne megfogalmazott dolgok örök érvényűek. A kérdés csupán az, melyik kor hogyan értelmezi Charles Dickens történetét.

1. Mikor írta Charles Dickens a *Karácsonyi ének* című művét?
2. Hány részből áll a *kisregény*?
3. Sorold fel a szereplőket!
4. Milyennek ismerted meg Scrooge-ot a mű elején?
5. Ki látogatta meg először? Mire akarta figyelmeztetni?
6. Mi miatt szaporodtak Marley láncán a szemek? Mi lett volna kötelessége a földön?
7. Hová viszi az elmúlt karácsonyok szelleme Scrooge-ot?
8. A jelen karácsonya szellemének sikerül-e megváltoztatni Scrooge hozzáállását a karácsonyhoz?

9. Mitől riad meg végérvényesen a főhős a harmadik szellemmel eltöltött séta során?
10. Milyen ember lett Scrooge? Beszéljétek meg jellemfejlődését!
11. Kinek lett Scrooge a legjobb barátja?

1. Írd le a *Karácsonyi ének* cselekményvázlatát!

HARRIET BEECHER STOWE (1811–1896)

Pályaképe • Harriet Beecher Stowe (e.: heriet bicsér sztou) 1811. június 14-én született a Connecticut állambeli Litchfieldben egy prédikátor legfiatalabb lányaként. Tizenhárman voltak testvérek, ő a hetedik volt a sorban. Ötéves volt, amikor az édesanyjuk meghalt. A tizenhárom gyermek félárván nőtt fel, ketten közülük íróvá cseperedtek, három fiú politikusi pályára lépett. A szigorú puritán nevelésben részesült Harriet kezdetben az egyik nővére által alapított leánynevelésben dolgozott tanárnőként. 1832-ben a család Cincinnatiba költözött, ami akkoriban az abolitionizmus¹ melegágya volt. Itt ismerkedett meg Harriet a rabszolgaság problematikájával és a Földalatti Vasút tevékenységével. 1836-ban hozzáment Calvin Stowehoz, egy özvegy lelkészhez, akivel később a maine-i Brunswickba költözött, ahol a férje a Bowdoin College tanára lett. Hét gyermekük született, közöttük egy ikerpár, de néhányuk nem érte meg a felnőttkort. Férjhezmenetelét követően idejének jelentős részét írással töltötte. Harriet Ohióban, a férje révén ismerkedett meg a rabszolgaság problémáival.

Harriet Beecher Stowe,
Washington, D.C., Kongresszusi
Könyvtár

1850-ben a Kongresszus elfogadta az ún. *Szökött rabszolga törvényt*, mely gyakorlatilag megtiltotta az amerikai állampolgároknak, hogy szökevény rabszolgákon segítsenek. Stowe-éknál már addig is előfordult, hogy átmenetileg otthont adtak néhány szökött rabszolgának, de szeptembertől ez már törvénszegésnek minősült. Harriet már 1850 márciusában jelezte, hogy szándékában van írni a **rabszolgaság**

¹ *abolíció* – a szó jelentése a latin *abolitio* 'eltörlés', 'megszüntetés' szóból ered. Olyan társadalmi mozgalom, amely valamilyen törvény vagy intézmény eltörlésére irányul. Történelmileg a rabszolgaság eltörlését célzó mozgalom volt, főleg az USA-ban a XIX. században. Az abolitionizmus hívei gyakran nem válogatva az eszközökben, akár erőszakkal is küzdöttek a rabszolgaság eltörléséért, melyre jó példa az 1859-es John Brown-féle fegyveres felkelés Virginiában. Nem kis szerepe volt a mozgalomnak az 1861-es polgárháború kitörésében, melyet követően a feketék formális egyenjogúságot kaptak 1863-ban. Európában 1820-ig, majd 1848-ban a francia gyarmatokon is mindenütt eltörölték a rabszolgaságot.

problematikájáról – a szeptemberi törvény azonban adott még egy lökést az íróknak. 1851 júniusában jelent meg a *Tamás bátya kunyhója* első részlete, az írást a *National Era*, egy abolitionista lap közölte.

1862 és 1884 között évente legalább egy könyvet írt, miközben a gyerekeit nevelte és alkoholista fiát támogatta. Élete során több mint 20 könyvet írt; van közöttük regény, útikönyv valamint cikkek és levelek gyűjteménye.

Harriet Beecher Stowe 1896. július 1-jén hunyt el a connecticuti Hartfordban. A massachusettsi Andoverben helyezték örök nyugalomra a Phillips Akadémia történelmi temetőjében.

1. Hol, és milyen családban született Harriet Beecher Stowe?
2. Hol ismerkedett meg a rabszolgaság problémájával?
3. Milyen törvény ellen tiltakozott, és melyik művével?

1. Nézz utána a neten a Földalatti Vasút mozgalomnak!

Tamás bátya kunyhója

(részletek)

A XIX. század derekán vagyunk az államok északi területén, Kentuckyban. A Shelby-házaspár földjén a rabszolgák viszonylagos szabadságban élnek, jól bánnak velük. Valami ideális közösségben laknak itt együtt fehérek és feketék: Tamás és neje: Chloe néni, a gyermekek, More és Pete. Itt cselédeskedik a félvér (quarteron) Eliza, aki a fiát neveli, a kis Jimet. Eliza férje szintén félvér, s George Harrisnak hívják. Van egy testvére: Emily, kit George nem ismerhetett, oly korán eladták Délre. George született tehetség: egyszer feltalált egy kendertisztító gépet. Mivel gazdái megijedtek attól, hogy quarteron létére jobban ért a munkájához, mint ők, unos-untalan megalázták. George-nak több gazdája is volt, de – egy kivételével – embertelenül bántak vele. A fiatal férfi ezért elhatározza, hogy a szabadabb Kanadába szököik családjával, Elizával és Jimmel. Eliza eleinte hallani sem akar az egészről.

Shelbyék azonban eladósodnak. Egy-két emberüktől meg kell válniuk, hogy a gazdaság egésze fenntartható maradjon. Mr. Shelby egy Haley nevű rabszolgakereskedővel tárgyal.

Egy fagyos februári napon késő délután két gentleman borozgatott egy szépen berendezett ebédlőben, Kentucky állam P. városában. Cselédek nem voltak odabent, s a két gentleman, egészen közel húzva egymáshoz a széket, szemlátomást fölöttébb komolyan tárgyalt valamiről. Két gentleman, mondtuk, de csak az egyszerűség kedvéért. Tüzetesebb vizsgálat után ugyanis bárki megállapíthatta, hogy a tárgyaló felek egyikére voltaképpen nem is illik rá ez a meghatározás. Alacsony, köpcös ember volt az illető, durva, közönséges arcú, s az a pökhendi nagyképűség rítt le róla, amely az alacsony rangú törtetőket jellemzi. Túlságosan feltűnően öltözködött; ritka tarka mellényt viselt, élénk, sárga pettyes kék nyakkendőt ékes csokorba kötve – vagyis ru-

háza tökéletes összhangban volt ábrázatával. Nagy durva ujjai szinte ki sem látszottak a sok gyűrű alól; súlyos arany óraláncáról rengeteg cifra kacat figyegett díszként, mindegyik más színű és tekintélyes nagyságú; ezeket a beszélgetés hevében, látható önelégültséggel szokta rázogatni és csörgetni. Beszéde nagyvonalúan fittyet hányt a Murry-féle nyelvtankönyv szabályainak, időnként pedig olyan vaskos kifejezésekkel volt megtűzdelve, hogy bármennyire törekszünk is a pontos leírásra, semmiképp sem idézhetjük szó szerint.

Viszont Mr. Shelbyn, a társán, mindjárt látszott, hogy gentleman; s házának egész berendezése, a háztartás minden aprósága jólétről, sőt gazdagságról tanúskodott. Mint már említettük, e két férfiú éppen a kellős közepén tartott valami komoly megbeszélésnek.

– Egyszóval, szeretném, ha így egyeznénk meg – mondta Mr. Shelby.

– Pedig én így nem mehetek bele az üzletbe ... higgye meg, hogy nem, Mr. Shelby – felelte a másik, s egy pohár bort tartva a világosság felé, fél szemével keresztülnézett rajta.

– Ugyan, Haley, hisz Tamás nem mindennapi fickó; akárhol megadnák érte azt a pénzt. Megbízható, tisztességes, ügyes, nagyszerűen eligazgatja az egész farmot.

– Tisztességes, azt mondja, már ahogy egy nigger tisztességes lehet – felelte Haley, s egy pohár brandyt töltött magának.

– Nem, igazán mondom. Jóravaló, megbízható, okos, jámbor ember. Most négy éve, hogy megtért egy mezei istentiszteleten, úgy gondolom, igazán őszintén, s azóta mindenemet rábíztam, amim csak van – pénzt, házat, lovakat –, s éntőlem szabadon járhatott-kelhetett akármilyen messzire. És hű volt hozzám és becsületes, mindig is mindenben.

– Van, aki nem hiszi, hogy vallásos niggerek is akadnak, Shelby – mondotta Haley bocsánatkérő kézmozdulattal –, de én hiszem. ... A vallásos nigger sokat ér, persze csak ha igazi, s nem hamis.

– Nohát, ha van, aki nem hamis, akkor Tamás ilyen – vette át a szót a másik. Múlt ősszel például elküldtem Cincinnatibe, egyedül, intézzen ott el nekem valamit, s hozzon haza ötszáz dollárt. „Tamás – mondom neki –, megbízom benned, mert keresztény embernek ismerlek –, tudom, hogy nem fogsz megcsalni.” Vissza is jött – tudtam, hogy visszajön. Hallom, néhány zsvány arra biztatta: „Tamás, mért nem lógsz át Kanadába?”

– „Ó, a gazdám megbízott bennem, hát nem mehetek!” – így mondták el nekem. Igazán nem szívesen válok meg Tamástól. Átvehetné tőlem az egész tartozásom fejében, Haley; és át is veszi, ha van magában egy szikra becsület.

– Hogyne volna, éppen annyi becsület van bennem, amennyit egy üzletember megengedhet magának... egy picike, tudja, hogy legyen mire fogadkozni – tréfálkozott a rabszolgakereskedő. – El is megyek én készséggel, ameddig a józan ész engedi, hogy kedvébe járjak a barátaimnak; no de lássa be, hogy amit ön kíván tőlem, az sok egy kicsit – igazán sok.

A kereskedő tűnődve felsóhajtott, s megint töltött magának a brandyből.

– Nos, Haley, mik hát a feltételei? – kérdezte Mr. Shelby, hosszas és kínos csend után.

– Hát... nincs még egy fiú vagy lány a háznál, akit ráadásul Tamás mellé adhatna?

– Hm! Egyet se tudnék nélkülözni. Az igazat megvallva, ezt is csak szükségből adom el. Nem szívesen válok meg a szolgálimtól, megmondom őszintén.

Ekkor kinyílt az ajtó, és egy négy-ötéves quarteron kisfiú lépett be a szobába. Feltűnő szépség és báj áradt megjelenéséből. Fekete haja, mint az omló selyem, fényes fürtökben hullott alá gömbölyű, gödrös arca köré; nagy fekete szempárja csupa tűz és kedvesség, amint hosszú, sűrű pillái mögül kíváncsian szétnézett a helyiségben. Szépen varrott, csinos ruhájának skarlát és sárga kockái, ezek az eleven színek még jobban kiemelték sötét árnyalatú, dús szépségét; félszégébe valami mulatságos önbizalom vegyült; ebből látszott, hogy megszokta már gazdája becézését és érdeklődését.

– Halló, Jim Crow! – mondta Mr. Shelby, fütttyentett, s egy fürt száritott szőlőt lóbált a gyerek felé. – Nesze, kapd el!

A kisfiú megfeszítette fiatal erejét, s az ajándék után ugrott; Mr. Shelby nevetett.

– Gyere ide, Jim Crow – hívta azután.

A gyerek odament, s gazdája megcirogatta fürtös fejét, és megcsipkedte az állát.

– Nahát, Jim, mutasd meg ennek az úrnak, hogyan tudsz táncolni és énekelni.

A fiúcska rákezdt egy vad, groteszk dalra, amelyet a négerek szoktak énekelni; zengő, tiszta hangon fújta, s keze-lába és egész teste sok mulatságos mozdulatával kísérte a dallamot: minden taglejtése tökéletesen megfelelt a zene ritmusának.

– Bravó! – kiáltotta Haley, s egy narancsgerezdet dobott felé...

– No most, Jim – szólt a gazdája –, mutasd meg nekünk, hogy énekel a zsoldárt Robbins tiszteletes úr.

A gyerek rettentő hosszúra megnyújtotta pufók arcát, s rendíthetetlen méltósággal rázendített egy zsoldárra, az orrán keresztül.

– Hurrá! Bravó! Micsoda kis csibész! – mondta Haley. – Ördögadta fickó, szavamra. Mondok én valamit magának – tette hozzá hirtelen, Mr. Shelby vállára ütve –, csapja még hozzá ezt a fiút, és áll az alku... bizony Isten. Nahát, ehhez szóljon, igazán meg lehet velem elégedve!

Ebben a pillanatban valaki halkan kinyitotta az ajtót, s egy fiatal, huszonöt év körüli quarteron asszony lépett a szobába.

...Ugyanaz a kifejező, mélyfekete szem, hosszú pilláival; ugyanazok a selymes, fekete hajfürtök, mint a gyereké... Kecses formájú keze, csi-

nos lába és bokája, külsejének ezek a megnyerő vonásai nem kerülheték el a kereskedő gyors tekintetét, akinek nagy gyakorlata volt abban, hogyan kell egyetlen pillantással felmérni egy elsőrendű női portéka becsét...

– Jupiterre! – kiáltotta elismerően a kereskedő a házigazda felé fordulva. – Ez aztán jó áru!...

– Mr. Haley, az asszony nem eladó – mondta Shelby. – A feleségem akkor sem mondana le róla, ha aranyban kapná a súlyát.

– Ej, asszonybeszéd, a nők nem tudnak számolni. De magyarázza meg meg nekik, hány karórát, tolldísz, csecsebecsét vehetnének azon az aranyon, s fogadok, mindjárt másképpen beszélnek...

– No jó, de azért a a fiút ideadja, nem? – erősködött a kereskedő. – Láss be, hogy gavallérosan fizetek érte.

– Mi az ördögöt akar azzal a gyerekkel? – kérdezte Shelby.

– Mit, hát van egy barátom, aki most éppen ebbe az üzletágba fekszik bele: jóképű fiúkat akar vásárolni, aztán felneveli, és a piacra viszi őket. Tiszta luxusáru, pincérnek való meg ilyesminek, a gazdag pofák veszik, akik meg tudják fizetni a csinos pofákat. Amolyan előkelő helyekre kell, tudja, ajtót nyitogatni, kifutónak, felszolgálni. Sok pénzt hoznak a konyhára; ez az ördögfióka pedig szörnyen mulatságos, igazi zenebohóc, éppen ilyen árura van szükség.

– Nem szívesen adnám el – mondta Mr. Shelby elgondolkozva. – Humánus ember vagyok, én iszonyodom attól, hogy elszakítsam a gyereket az anyjától.

Shelby és Haley úgy egyeznek meg, hogy jó pénzért továbbad a hűséges Tamáson, valamint Eliza fián, a kis Jimen. Az aljas alkut – titokban – kihallgatja Eliza. A fiatal nő úgy dönt, hogy elszöknek, mert fél, hogy elveszíti utolsó megmaradt gyermekét. Eliza még aznap éjjel eltávozik, bocsánatkérő levélkét hagyva úrnőjének.

Eközben Tamás Shelbyék 10–12 esztendőes fiával, a kis George úrfival játszik. Tamás kunyhója a béke és a hit szimbóluma – itt szoktak összegyűlni a farm népei, hogy meghallgassák – a mélyen vallásos – Tamás bátya sajátos előadásait Istenről és annak fiáról. De Tamás is tanul: mivel nem tud írni, a kis George Shelby tanítja betűvetésre. Fogalma sincs, hogy már döntöttek sorsa felől.

A megállapodás szerint meg is érkezik Haley a jogos tulajdonáért, de kiderül, hogy közben Eliza és a kis Jim megszöktek. Tamás szomorú beletörődéssel veszi tudomásul, hogy eladták, mint valami tárgyat vagy egy állatot. Chloe néni vigasztalhatatlan. Haley pedig csak azzal van elfoglalva, hogy előkerítse a fiatal, csinos nőt a gyermekével. Jó pénzt várt értük a piacon.

Shelbyék megígérik Tamásnak, hogy mikor tudják, visszavásárolják új gazdájától. Ezt persze George úrfin kívül senki sem veszi komolyan.

Közben elkezdődik a hajsza Eliza és Jim után. Majdnem kézre kerülnek, de elszánt bátorsága a Kentuckyval határos Ohióba juttatja, ahol már segíte-

nek nekik. Jó emberek fogadják be, akik a quakerek¹ közösségéhez tartoznak. Haley azonban nem mond le könnyen a pénzen vett tulajdonáról. Társakat toboroz: Tom Lokert és Marksot.

– Remélem, vannak jó kutyáitok? – kérdezte Haley.

– Elsőrangúak – felelte Marks. – De mit érünk vele? Semmi sem maradt a nőtől, amit megszagoltathatnánk velük.

– De igenis maradt – mondta Haley diadalmasan. – Itt a kendője, sietségében az ágyon hagyta, a főköttőjével együtt.

– Jó, de a kutyák meg is sérthetik az asszonyt, ha hirtelen törnek rá – aggodalmaskodott Haley.

– Az már igaz – bólintott Marks. – A mi kutyáink egyszer csaknem darabokra téptek egy fickót, lent Mobile-ban, mielőtt még odaértünk volna.

– Hát az ilyen árunak, amit a csinos külseje miatt vesznek, ez nem jó módszer – mondta Haley...

Eliza és Jim a quakerek közt jól érzik magukat. hamarosan megérkezik George is, így a család együtt van. De ismét menekülniük kell, mert Tom Loker mintegy tucatnyi hitvány emberrel a nyomukban van. A quaker férfiak segítik őket, s sikerül újra megmenekülniük.

Tamás bátyát felrakják egy folyami hajóra, a *La belle Riviérere*, amely a Mississippi folyón lefelé indul. A hajón Tamás találkozik és összebarátkozik egy fehér kislánnyal, Evával. Amikor Eva vízbe esik, Tamás menti meg. Hálából Eva édesapja, Augustine St. Clare nem sajnálja a pénzt a megbízható néger rabszolgáért, kit lánya úgy megszeretett.

– Szóval, az összes erkölcsi és keresztényi erények foglalatosa fekete szattyánbőr kötésben, hiánytalan példány! – mondta, amikor Haley befejezte a mondókáját. – Még csak azt szeretném tudni, hogy mibe kóstál, ahogy Kentuckyban mondják, ez a nagyszerűség? Vagyis hogy mit kér érte? Mennyit akar kicsalni belőlem? No, csak bátran!

– Hát – felelte Haley –, ha azt mondanám: ezerháromszáz dollár, éppen hogy nem fizetek rá, becsületszavamra...

– Nézz meg jól, Tamás, hogy tetszik az új gazdád?

Tamás felnézett. Azt a vidám, fiatal, csinos arcot nem lehetett jó érzés nélkül nézni; s Tamás érezte, könnyek szöknek a szemébe, miközben így felelt: – Áldja meg az Isten, uram!

– Úgy legyen. Hogy is hívnak? Tamásnak? Jó. Tudsz-e lovakat hajtani, Tamás?

– Mindig lovakkal dolgoztam – mondta Tamás. – Shelby úr nagy istállót tartott.

– Hát akkor megteszlek kocsisnak, föltéve, ha megígéred, hogy hetenként legfeljebb egyszer rúgsz csak be, kivéve a rendkívüli eseteket, Tamás.

¹ quakerek – a XVII. században Angliában keletkezett és az Egyesült Államokban is elterjedt, szigorú önmérsékletet követelő vallási szekta

Tamás megdöbbenve s kissé sértődötten felelte:

– Én sohasem iszom, nagyságos úr...

Tamás második gazdája tehát Augustine St. Clare lesz, hazaviszi New Orleansba. Az új gazda házassága kudarcba fulladt. Elvette Mariet, a szép, de végzetesen elkényeztetett úrilányt, ki szintén csak szenved a párja és lánya mellett. Hisztérikus rohamokat produkál. A valóság: sem férjét, sem lányát – Evát – nem szereti.

A birtokon sok rabszolga él együtt – Adolf, Rosa stb. – s idővel mind összebarátkoznak az őszinte Tamás bátyával. Tamás legjobb barátja Eva lesz, ki folytatja George úrfi munkáját: segít a derék négernek olvasni-írni tanulni. Mély keresztény hitük által is közel kerülnek egymáshoz.

St. Clare a farmra hozatja északi unokatestvérét, a pedáns és szigorú vénkisasszony Opheliát. Erre azért van szükség, mert Eva anyja a kitalált migrénen és rabszolgái módszeres kínzásán kívül már semmi mással nem hajlandó foglalkozni a házbán.

Miss Ophelia ellenzi ugyan a rabszolgaságot, de előítéletei vannak a feketékkel szemben. St. Clare elfogulatlannak tartja magát, annak ellenére, hogy ő is rabszolgatulajdonos. Be akarván bizonyítani Opheliának, hogy tévesen ítéli meg a feketéket, St. Clare megvásárolja Topsyt, egy fekete kamaszlányt, és megkéri Opheliát, hogy nevelje.

Két év múltán Eva súlyosan megbetegszik. Halála előtt látomást lát a mennyországról, amelyet elmond a körülötte levő embereknek. Halála és látomása következtében a többi szereplő megváltoztatja életét: Ophelia megígéri, hogy eldobja előítéleteit a feketékkel szemben, Topsy megígéri, hogy megjavul, St. Clare pedig megfogadja, hogy felszabadítja Tamás bátyát.

– Szomorú vagyok szegény rabszolgáink miatt; nagyon szeretnek engem, és mind jók és kedvesek hozzám. Szeretném, papa, ha mind szabadok volnának.

– Miért, kislányom, úgy gondolod, hogy most nincs elég jó dolguk?

– Igen, papa, de ha valami bajod esik, mi lesz velük? Nagyon kevés ember olyan, mint te, papa. Alfréd bácsi nem olyan, és mama se; ...

– Ígérd meg, édes papa, hogy felszabadítod Tamást, amint... – Eva elhallgatott, majd tétova hangon hozzátette: – Amint elmentem!

– Igen, kislányom, megteszek mindent a világon... mindent, amit csak kérni tudsz tőlem.

– Utánam fogsz jönni – mondta a gyerek nyugodt bizonyosság hangján: öntudatlanul is gyakran beszélt így.

– Utánad megyek. Nem foglak elfelejteni...

A kislány halála előtt levágatja haját, s a tincseket szétosztja a rabszolgák között. Topsy is kap egyet, ki az őszinte szeretet hatására abbahagyja gonosz tréfáit, s kezd megkomolyodni. A kislány meghal, s Tamás bátya vigasztalhatatlanná válik. Nagyon szeretne már visszamenni a Shelby-farmra, családjához. Minden reménye megvan erre. Gazdája megindította a hivatalos eljárást felszabadítása érdekében. Egyre közelebb kerül Tamáshoz. Széles e világon senki sem emlékeztette annyira a lányára, mint Tamás. Éppen ezért állan-

dóan maga mellett tartotta. De még mielőtt St. Clare beválthatná ígését, leszúrák, amikor belép egy kocsmába. Felesége megtagadja férje ígését és eladja Tamást egy gonosz ültetvényesnek, Simon Legreenek. Legree, egy áttelepült északi, Tamást louisiana-i birtokára viszi, ahol Tamás megismerkedik Legree többi rabszolgájával, köztük Emmeline-nel, akit Legree ugyanakkor vásárolt. Legree megharagszik Tamásra, amikor a férfi nem hajlandó parancsára társát megkorbácsolni. Legree gonoszul megveri Tamást és megpróbálja összetörni Tamás Istenbe vetett hitét.

Legree gonoszul megveri Tamást. Részlet a *Tamás bátya kunyhója* című diafilmből.
Bedő István rajza

Az ültetvényes kegyetlensége ellenére Tamás nem hajlandó felhagyni a *Biblia* olvasásával és legjobb tudása szerint vigaszt nyújt társainak is. Az ültetvényen Tamás megismeri Cassy-t, akit előzőleg elválasztottak férjétől és gyermekeitől, amikor eladták őket. Harmadik gyermekét megölte, mivel nem bírta volna elviselni a fájdalmat, hogy végignézze még egy gyermeke eladását.

Ismét feltűnik Tom Loker a cselekményben, aki a quakereknél megváltozott a gyógyulása alatt. George, Eliza és Jim eljutottak Kanadába és szabadok lettek. Tamás bátya majdnem elveszti hitét és reménységét, de két látomás, Jézusról és Eváról megerősítik keresztény hitében. Tamás bátorítására Cassy megszökik és magával viszi Emmeline-t. Tamás nem hajlandó elárulni Legreenek, merre szökött Cassy és Emmeline, ezért Legree félholtra vereti embereivel, akiknek Tamás megbocsát, ennek hatására mindkét felügyelő megtér. Tamás már két napja fekszik a végzetes éjszaka óta. Erős szervezete nem adja meg magát könnyen. Az éjszaka leple alatt rabszolgatársai is sorra látogatták, megittatták. Ekkor érkezik George Shelby (Arthur Shelby fia) azzal a szándékkal, hogy megvásárolja Tamás szabadságát.

George, amikor belépett a fészerbe, úgy érezte, hogy szédül, s a szíve megszakad.

– Lehetséges? ... Lehetséges? – dadogta letérdelve a haldokló mellé.
– Tamás bátya! Szegény ... szegény öreg barátom!

Tamás még így, haldokolva is felfigyelt erre a hangra, megmozdította a fejét, elmosolyodott.

George szemét elfutotta könny, de az ilyen könnyek csak becsületére válnak a férfiszívnek.

– Ó, drága Tamás bátya! Térj magadhoz ... szólj hozzám, csak egyszer még! Nézz rám! George úrfi van itt ... a te kis George úrfid. Nem ismeresz meg?

– George úrfi! – suttogta Tamás, kinyitva a szemét. – George úrfi! – Úgy mondta ezt, mintha félrebeszélne.

Lassanként megértette; üres szeme megtelt ragyogással, arca kigyúlt, összecsapta kérges kezét, és könnyek peregtek alá az orcáján.

– Áldott legyen az Úr neve! Ez ... csak ez ... csak ezt kívántam! Nem feledkezett meg rólam. Olyan jólesik, úgy átfűt! Most már boldogan halok meg! Áldott legyen az Úr neve!

– Nem halsz meg, nem szabad meghalnod, ne is gondold rá! Azért jöttem, hogy kiválsalak és hazavigyelek – mondta George, magánkívvül a felindultságtól.

– Ó, George úrfi, most már késő.

– Nem, ne halj meg! Nem élem túl ... megszakad a szívem, ha arra gondolok, mennyit szenvedtél ... és itt fekszel, ebben a lomtárban! Szegény, szegény Tamás!

Tamás bátyát eltemeti az ifjú úr, majd elindul haza, Kentuckyba. Cassy bosszút áll Emmeline-nel Legree-n. Előbb úgy tesznek, mintha a farmról a közeli mocsárba szöknének, hogy mindenki ott keresse őket, de elbújnak, majd visszaosonnak Legree házába, hogy meghúzzák magukat annak széljárta padlásán. Ellátják magukat étellel-itallal bőven. A farmer leggyengébb pontján támadnak: szabályos „kísértetjárást” rendeznek, mikor Legree éjszaka aludni szeretne. Mivel páni félelmében nem mer a padlásra menni, azt hiszi, rémek járnak a feje fölött.

Végül annyit ivott, hogy belehalt. Senki sem sajnálta. Még Quimbo és Sambo se, kiknek felébredt a lelkiismerete a megalázott és megölt Tamás esete után.

A szabadság felé vezető hajóútjukon Cassy és Emmeline találkoznak George Harris nővérével és együtt utaznak Kanadába. Odaérve Cassy felfedezi, hogy Eliza valójában az ő rég elveszett gyermeke, akit kislány korában eladtak. Most, hogy ismét együtt a család, Franciaországba utaznak, onnan pedig Libériába, a volt amerikai rabszolgák számára alapított afrikai országba. Ott találkoznak Cassy elveszettnek hitt fiával. George Shelby visszatér a kentucky-i farmjára és felszabadítja összes rabszolgáját, és azt mondja nekik, hogy emlékezzenek Tamás áldozatára és igaz keresztény hitére.

– Gondoljatok a szabadságotokra, valahányszor elhaladtok Tamás bátya kunyhója előtt!

Réz Ádám fordítása

Amit a mőről tudnod kell!

A *Tamás bátya kunyhója* Harriet Beecher Stowe amerikai író 1852-ben kiadott rabszolgaság-ellenes regénye. Megjelenésekor mély hatást gyakorolt a feketék megítélésére és az Egyesült Államok-beli rabszolgaságra, olyannyira, hogy felerősítette az amerikai polgárháború kirobbanásához vezető szembenállást.

Keletkezése • Harriet Beecher Stowe, aki már fiatalon megismerte és magáévá tette az abolicionista mozgalom célkitűzéseit, a *Tamás bátya kunyhója* című regényével szerzett világhírnevet magának. A *National Era* című lap heti epizódokban közölte a regényt 1851 júniusa és 1852 áprilisa között. Könyv formájában 1852. március 20-án publikálták. Egy legenda szerint még maga Abraham Lincoln is szövé tette, amikor a Fehér Házban Harriettel találkozott: „Szóval maga az a kis hölgy, aki azt a könyvet írta, amiből ez a nagy háború lett!”

A könyv nemcsak a rabszolgaság intézményét ellenzők körében vált alapművé, hanem Európában is hatalmas sikert aratott. Az író 1853-as körútja során bármerre járt, a legtöbb európai városban odaadó szeretettel és mélységes tisztelettel fogadták. Azonban míg az írónőt rajongói feltétlen odaadásukról biztosították, addig ellenségei hazudozónak nevezték, művét pedig hazugmesének titulálták.

A negatív kritikusok támadásai, valamint becsmérlő véleményeik ellenére a regény napjainkig világszerte a legnépszerűbb művek sorába tartozik, a Föld szinte minden élő nyelvére lefordították.

Forrásai • Az író a regényt Tamás bátya, a hosszas szenvedéseket átélő fekete rabszolga alakja köré építette fel. A szentimentális regény realista módon írja le a rabszolgaságot, és azt állítja, hogy a keresztény szeretet le tudja győzni még az olyan destruktív dolgokat is, mint az emberek rabszolgasorban tartása.

Az ihletet a regényhez részben a fekete Josiah Henson önéletrajza szolgáltatta, aki egy 15 km²-es dohányültetvényen élt és dolgozott Maryland államban, North Bethesdában. Henson 1830-ban Felső-Kanadába szökött (ma Ontario), ahol segített a később érkező szökevényeknek az önfenntartóvá válásban. Stowe egyértelműen elismerte, hogy Henson írásai ihlették a *Tamás bátya kunyhóját*. Amikor Stowe műve bestseller lett, Henson újra kiadta emlékiratait *Tamás bátya emlékiratai* címmel, és rengeteget utazott az Egyesült Államokban és Európában.

Stowe több forrást adott meg a *Kulcs a Tamás bátya kunyhójához* című 1853-ban megjelent könyvében. Ennek a dokumentumjellegű könyvnek az volt a célja, hogy igazolja Stowe állításait a rabszolgaságról.

Műfaja • Regény, de vitairat is azok ellen, akik érvekkel próbálták igazolni a rabszolgaságot. Legfőbb érvük az volt, hogy a néger alacsonyabb rendű fajta, csak rabszolgának alkalmas. A regény minden néger szereplője rácáfol erre. Címe a főhőst nevezi meg. A regény 44 fejezetből áll. Logikus szerkezetű történet.

Témái • A *Tamás bátya kunyhójának* egyik témája: a **rabszolgaság gonoszsága és erkölcstelensége**. Miközben Stowe megpendít egyéb témákat

is a szövegében, például az anyaság erkölcsi tekintélye vagy a keresztény megváltás eszméje, hangsúlyozza az összefüggést ezek és a rabszolgaság borzalmi között. Mivel Stowe úgy tekintette az anyaságot, mint ami „erkölcsi és strukturális példa minden amerikai élet számára”, és abban is hitt, hogy csak a nőknek van erkölcsi tekintélye ahhoz, hogy megmentsek az Egyesült Államokat a rabszolgaság démonától, a *Tamás bátya kunyhójának* másik témája a **nők erkölcsi ereje és szentsége**. Az olyan alakok segítségével, mint Eliza, aki megszökik a rabszolgaságból, hogy megmentse a fiát, vagy a kis Eva, aki az ideális keresztényt testesíti meg, Stowe megmutatja, milyen módon menthetik meg a környezetükben levőket a nők még a legrosszabbtól is.

Stowe puritán vallásos hite megmutatkozik a regény befejező témájában, ami a **kereszténység lényegének**, illetve annak a feltárása, hogy az író szerint a keresztény teológia alapvetően összeegyeztethetetlen a rabszolgasággal. Ez a téma akkor válik a legnyilvánvalóbbá, amikor Eva halála után Tamás bátya sürgeti St. Clare-t, hogy forduljon Jézus felé. Tamás bátya halála után magasztalja őt, mondván „*Micsoda nagyszerű dolog, kereszténynek lenni.*” Mivel a keresztény témák fontos szerepet játszanak a regényben, és mivel Stowe gyakran saját nevében fejt ki véleményét a hitről és vallásról, a könyv gyakran prédikáció formáját ölti.

Szereplők • A regény szereplői fehérek és négerek. Mindkét oldalon vannak igazi, hősi jellemek: Tamás, George, Eliza az egyiken; Birdék, az abolicionista quakerek a másikon. Kegyetlenkedőket inkább a fehérek közt találunk, a törvény és uralkodó helyzetük jogot adott nekik a négerek fölötti hatalmaskodásra. A feketék általában alázatosak, lágyszívűek, érzelmesek, sorsuk nevelte őket ilyenekké. Még Sambo és Quimbi sem gonoszok, csak gyávák és önzők. Belőlük is a rabszolgatartó rendszer nevelt hajcsárokat. Nem a bőr színe határozza meg az ember jellemét, társadalmi helyzete azonban nagymértékben formálja. Nagy rokonszenvvel rajzolja meg az író azokat a fehéreket, akik a jó ügy harcosai.

■ **Tamás bátya.** A mű címszereplője, nem költött alak. Az író nagy szeretettel rajzolta meg alakját, aki az elnyomatásban is jóakarátú, erkölcsös ember maradt. Élő személyről mintázta Beecher Stowe, aki valóban Tamás bátya sorsát élte át. Rettenetesen kívánja a szabadságot Tamás, ugyanakkor vallásos meggyőződése szinte hihetetlen türelemre készíti. Nem próbál szökni, minden kínzásba, még a halálba is beletörődik. Stowe szándékai szerint Tamás bátya „nemes hős” és tiszteletre méltó ember. Mindig segít mindenkinek, soha nem kíméli magát. Tudásszomja határtalan, szorgalmasan tanul. Mindig kiáll a hitéért és ugyan kelletlenül, de ellenfelei is csodálják.

■ **Eliza** Mrs. Shelby szobalánya, aki északra szökik öt éves fiával, miután a gyermeket eladják Haley kereskedőnek. Eliza alakját az a történet ihlette, amelyet John Rankin mesélt Stowe férjének. Rankin szerint 1838 februárjában egy fiatal rabszolgánő gyermekével a karjában átszökött a befagyott Ohio folyón Ripley városába, és ott az ő házában lakott mielőtt tovább indult volna északra.

■ **Eva**, teljes nevén Evangeline St. Clare, Augustine St. Clare lánya, akkor kerül be a történetbe, amikor Tamás bátya gőzhajóval utazik New Orleans felé és megmenti az 5–6 éves kislányt a vízbefulladásától. Eva kikönyörgi apjá-

tól, hogy vásárolja meg Tamást. Tamás lesz a St. Clare birtok főkocsisa, de legtöbb idejét az angyali Evával tölti. Eva állandóan a szeretetről és megbocsátásról beszél, és sikerül meggyőznie a makacs Topsy-t, hogy ő is szeretetet érdemel. Még a kemény Ophelia nagynéni szívét is megindítja. Halálos ágyán meggyőzi apját, hogy szabadítsa fel Tamást, de a körülmények folytán ez csak ígéret marad.

■ **Simon Legree.** Kegyetlen rabszolgatulajdonos, akinek neve a kapzsiság szinonimája lett. A célja, hogy megtörje Tamást és Istenbe vetett hitét; de hiába vereti Tamást halálra, ez nem sikerül neki. A regényből kiderül az is, hogy fiatalon elhagyta beteges anyját a tengeri élet kedvéért, és nem törődött azzal a levéllel sem, amelyben anyja egy utolsó találkozásra hívta halála előtt. Szexuálisan kihasználja Cassy-t, később Emmeline-re veti a szemét.

A regény számos mellékszereplője közül a leginkább figyelemre méltóak:

■ **Arthur Shelby** Tom gazdája Kentucky-ban. Shelby a „jó” rabszolgatartó és déli úriember tipikus alakja.

■ **Emily Shelby,** Arthur Shelby felesége. Mélyen vallásos asszony, aki törekszik a jó és az erkölcs irányába befolyásolni a rabszolgáit. Megdöbben, amikor a férje eladja a rabszolgákat, de asszonyként nincs törvényes lehetősége, hogy ezt megakadályozza.

■ **George Shelby** Arthur és Emily fia, aki Tamás bátyát barátjának és tökéletes kereszténynek tekinti.

■ **Augustine St. Clare** Tom második tulajdonosa és Eva apja. A regénybeli rabszolgatartók közül ő a legrokonszenvesebb alak. St. Clare bonyolult alkat, gyakran szarkasztikus és gyors felfogású. A házasság néhány éve után eljut oda, hogy lenézi feleségét, de túl udvarias, semhogy ezt kimutassa. St. Clare felismeri a rabszolgatartás gonosz voltát, de nem akar lemondani a gazdagságról, amit ez biztosít. Kislánya halála után vallásossága sokkal őszintébb lesz, és elkezd Tamásnak felolvasni a *Bibliát*. Azt tervezi, hogy felszabadítja rabszolgáit, de a jó szándék végül csak szándék marad.

■ **Topsy.** Egy utcagyerek rabszolgalány. Amikor megkérdezik, hogy tudja-e, ki teremtette, teljes tudatlanságról tesz bizonyosságot, mert sem Istent, sem anyját nem ismeri el. A kis Eva szeretete teljesen átalakítja.

■ **Miss Ophelia.** Augustine St. Clare kegyes, dolgos, abolitionista unokatestvére Vermontból. Ő ábrázolja az északiak időnként kétértelmű viszonyulását az afroamerikaiakhoz: miközben a rabszolgaság intézményét elveti, a rabszolgákkal szemben – legalábbis eleinte – ellenérzései vannak.

Stílus • A *Tamás bátya kunyhója* a XIX. század szentimentális és női regényeinek szokásos érzelgős és melodramatikus stílusában íródott. Az ilyen-fajta regények voltak a legnépszerűbbek Stowe korában, a legtöbbször női főszereplővel és olyan irodalmi stílussal, ami felébresztette az olvasó rokonszenvét és érzelmeit. Noha Stowe regénye különbözik a többi szentimentális regénytől abban, hogy a rabszolgaság nagy témájára összpontosít, illetve a főszereplője férfi, mégis sikerül erős érzelmeket ébresztenie az olvasóiban.

1. Miért kell megválnia Mr. Shelbynek hűséges szolgálótól? Kiket bocsát áruba?
2. Milyen ígéretet tesz a Shelby házaspár Tamásnak?
3. Hogyan dönt Eliza? Milyen emberekkel találkozik?

4. Mi történik a hajón? Ki lesz Tamás bátya második gazdája?
5. Hogyan viselkedik Tamás a St. Clare birtokon? Ki a legjobb barátja?
6. Ki volt Miss Ophelia? Hogyan köthető Topsyhoz?
7. Hogyan hal meg Evangeline St. Clare? Milyen fogadalom megtételére bírja rá apját a haldokló kislány?
8. Mutasd be Lagree-t, Tamás bátya harmadik gazdáját! Változik-e a Tamással való bánásmód a korábbiakhoz képest?
9. Megtalálja-e George Shelby öreg barátját? Mi okozta Tamás halálát?
10. Hogyan pusztul el Simon Legree? Kik szövetkeztek ellene?
11. Milyen tettet hajt végre George úrfi a családi birtokon?

1. Mi a véleményed a rabszolgaságról? 2. Vannak-e napjainkban rabszolgák?

TARTALOM

BEVEZETŐ	3
A ROMANTIKA. Az irodalmi romantika	5
Romantika a társművészetekben	7
ROMANTIKA AZ EURÓPAI IRODALOMBAN	
A német romantika	21
HEINRICH HEINE	22
Mint egy virág olyan vagy	24
Mit nekem már cifra zsoltár	25
A REFORMKOR ÉS A MAGYAR ROMANTIKA	26
KÖLCSEY FERENC	32
Himnusz	36
Huszt	41
Parainesis Kölcsey Kálmánhoz	43
Nemzeti hagyományok	47
VÖRÖSMARTY MIHÁLY	52
Szózat	55
Csongor és Tünde	60
IRODALMUNK A SZABADSÁGHARC IDEJÉN ÉS AZ AZT KÖVETŐ	
IDŐSZAKBAN. A márciusi magyar forradalom	103
Nemzeti kultúra, népies irodalom	108
PETŐFI SÁNDOR	111
A természet vadvirága	120
A helység kalapácsa	122
Dalaim	142
Útirajzok. Úti jegyzetek	145
Úti levelek Kerényi Frigyeshez	146
Petőfi szerelmi lírája	150
Reszket a bokor, mert... ..	151
Szeptember végén	153
Petőfi forradalmi látomásköltészete	156
Egy gondolat bánt engemet... ..	157
A XIX. század költői	160
A nép nevében	163
Nemzeti dal	166
Föltámadott a tenger... ..	170
Szörnyű idő... ..	172
ARANY JÁNOS	174
A szegény jobbágy	178
Nemzetőr-dal	181
A walesi bárdok	184
Őszikék: A tölgyek alatt	190
LÍRA ÉS EPIKA.	193

A REGÉNY.....	194
JÓKAI MÓR.....	195
A kőszívű ember fiai	200
Első rész: Hatvan perc.....	200
Második rész: Egy nemzeti hadsereg	213
REALIZMUS AZ IRODALOMBAN ÉS A FESTÉSZETBEN	225
MIKSZÁTH KÁLMÁN.....	230
A néhai bárány	235
Bede Anna tartozása	241
CHARLES DICKENS.....	245
Karácsonyi ének	247
Marley, a kísértet	247
Az első számú kísértet.....	252
A második számú kísértet.....	253
A harmadik számú, egyben utolsó kísértet.....	254
A mese vége.....	254
HARRIET BEECHER STOWE	257
Tamás bátya kunyhója	258

Навчальне видання
ДЕБРЕЦЕНІ Оніка Олександрівна

**Інтегрований курс
„ЛІТЕРАТУРА”
(угорська та зарубіжна)**

Підручник для 8 класу загальноосвітніх навчальних закладів
з навчанням угорською мовою

Рекомендовано Міністерством освіти і науки України

Видано за рахунок державних коштів. Продаж заборонено

Світлини на сторінках 4, 41, 55, 123, 136, 142, 150, 151, 156, 178, 190, 236, 241,
247, 254, 264 взяті з вільного доступу в Інтернеті.

Угорською мовою
Зав. редакцією *А. А. Варга*
Коректор *Г. М. Турканич*

Формат 70х100/16.
Ум. друк. арк. 22,0. Обл.-вид. арк. 21,0.
Тираж 2160 пр. Зам. № .

Державне підприємство
„Всеукраїнське спеціалізоване
видавництво „Світ”
79008 м. Львів, вул. Галицька, 21
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4826 від 31.12.2014
www.svit.gov.ua
e-mail: office@svit.gov.ua

Друк ТДВ „Патент”, 88006 м. Ужгород, вул. Гагаріна, 101
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 4078 від 31.05.2011